

ISSN 2414-9594

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР від 22 червня 2009 р.

Адреса редакції:
вул. Жуковського, 66а, корп. 2, ауд. 237, 424
Запоріжжя, Україна, 69096

Телефон
для довідок:
+38 066 53 57 687

Вісник

Запорізького національного
університету

Філологічні науки

№ 1, 2020
Частина I

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. № 1. Ч. І. 220 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 3 від 27.10.2020 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. (додаток 4) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі філологічних наук (035 – Філологія).

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор – Громик Юрій Васильович – кандидат філологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Аюпова Г.	– к. філол. наук, доц. (Республіка Казахстан)
Білоусенко П.І.	– д-р філол. наук, проф. (Україна)
Брацкі А.	– д-р габ. гуманіт. наук, проф. (Республіка Польща)
Гребенюк Т.В.	– д-р філол. наук, проф. (Україна)
Зацний Ю.А.	– д-р філол. наук, проф. (Україна)
Кобченко Н.В.	– д-р філол. наук, доц. (Україна)
Козлова Т.О.	– д-р філол. наук, доц. (Україна)
Косович О.В.	– д-р філол. наук, проф. (Україна)
Кузьменко А.О.	– к. філол. наук, доц. (Україна)
Меркулова О.В.	– к. філол. наук, ст. викл. (Україна)
Павленко І.Я.	– д-р філол. наук, проф. (Україна)
Панасенко Н.	– д-р філол. наук, проф. (Словацька Республіка)
Панова Н.Ю.	– д-р філол. наук, доц. (Україна)
Сташко Г.І.	– к. філол. н., доц. (Україна)
Степанов Є.М.	– д-р філол. наук, доц. (Україна)
Таценко Н.В.	– д-р філол. наук, доц. (Україна)
Торкут Н.М.	– д-р філол. наук, проф. (Україна)
Христіанінова Р.О.	– д-р філол. наук, проф. (Україна)
Чижмарова М.	– доктор філософії (PhD), проф. (Словацька Республіка)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. МОВОЗНАВСТВО

Bakhmat L. V., Panchenko V. V. <i>CORONALOGISMS AND THE WAY COVID-19 CHANGES ENGLISH</i>	7
Бердник Л. В. <i>ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА В КОНЦЕПТУАЛЬНОМ ПРЕДСТАВЛЕНИИ ЗНАЧЕНИЯ ПРОИЗВОДНОГО СЛОВА</i>	13
Бондар Т. Г., Калішук Д. М. <i>СЕМАНТИЧНО-ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНВЕРСИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ</i>	23
Буранова А. В. <i>ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ НАЗВ АРТЕФАКТІВ ЗА МЕТАФОРИЧНОЮ МОДЕЛЛЮ «АРТЕФАКТ – АБСТРАКЦІЯ»</i>	29
Валігура О. Р., Костанда І. О. <i>ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ВПЛИВУ В ДАВНЬОКИТАЙСЬКОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ТРАКТАТУ «ДАО ДЕ ЦЗІН»)</i>	35
Даниленко О. С. <i>СТРУКТУРНО-ЛІНГВІСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВОГОДНИХ ПОЗДРАВЛЕНИЙ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГОДНИХ ОБРАЩЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ И КАНЦЛЕРА ГЕРМАНИИ)</i>	43
Дворянчикова С. Є. <i>ОНІМНИЙ ПРОСТІР КОМЕДІЇ РЕЖИСЕРА А. ЛУКІЧА «МОЇ ДУМКИ ТИХІ» (2019 Р.)</i> ..	50
Дейчаківська О. В. <i>ПРЕДИКАТИВНІ ПРИКМЕТНИКИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ КОМПЛІМЕНТУ</i>	56
Єгорова О. І., Куц І. О. <i>АЛЮЗИВНІСТЬ МОВИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ОФІЦІЙНИХ ПРОМОВ ВІДОМИХ ПОЛІТИКІВ)</i>	63
Kabantseva N. V. <i>THE SUBSPHERE “UNIVERSUM” – A CONCEPTUAL FIELD OF THE POLITICAL METAPHOR IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH</i>	69
Казимирова І. А. <i>ДІАХРОНІЙНА КОГНІТИВНА КАРТА ЛІНГВІСТИЧНОГО ТЕРМІНА ЯК ТЕРМІНОГРАФІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ</i>	74
Калінюк О. О., Кашуба М. В., Розанова О. А. <i>ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННСВОЇ ФОРМИ «ОПИС» У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ РЕЯ БРЕДБЕРІ)</i>	82
Карпенко М. Ю. <i>ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГІПНОСТИЛІСТИЧНИХ ПАТЕРНІВ СИНТАКСИЧНОГО РІВНЯ В ГІПНОТИЧНОМУ ДИСКУРСІ</i>	91
Кірносова Н. А. <i>ВЧЕННЯ ПРО ВНУТРІШНЮ ФОРМУ СЛОВА ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ ТА СЕМАНТИКА ФОРМИ КИТАЙСЬКОГО ІЄРОГЛІФА</i>	97
Ковальчук М. П. <i>ЗАЙМЕННИКОВА ПАРАДИГМА В ГОВІРЦІ СЕЛА СЕРЕДНІЙ МАЙДАН НАДВІРНЯНСЬКОГО РАЙОНУ</i>	104

Козлова Т. О., Полсжаєв Ю. Г., Салій О. Г. <i>ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ СТИМУЛИ РОЗВИТКУ ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В АВСТРАЛІЇ</i>	109
Kuzmenko A. O., Voshchevska O. V. <i>STYLISTIC FEATURES OF INFANT POETRY TEXTS</i>	117
Ликіна В. В. <i>ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ДЕМОКРАСІЇ/ДЕМОКРАТІЇ В ІНІЦІАЦІЙНИХ ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА США ДЖОРДЖА ВОКЕРА БУША: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ</i>	124
Лисенко Н. О., Сінна Л. Ю. <i>ФАУНОНИМИ ТА ФЛОРОНИМИ В ПОЕТИЧНИЙ МОВІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ</i>	131
Луньова Т. В. <i>ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ДАВНЬОРИМСЬКІ КСЕНІЇ» У МЕТАЕКФРАСТИЧНОМУ ПРОСТОРИ ЕСЕ НОРМАНА БРАЙСОНА: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ</i>	138
Лут К. А., Лисенко А. І. <i>РЕАЛІЗАЦІЯ МОВНОЇ КОМПРЕСІЇ В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТАХ РАДІООБМІНУ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ</i>	147
Луценко Л. О., Зоренко І. С., Клименко І. М. <i>СТРАТЕГІЯ ТЕАТРАЛЬНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ БОРИСА ДЖОНСОНА</i>	153
Марченко Т. А. <i>ПРИЧИНИ МОВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ОПОВІДАННІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО «ПОДАРУНОК НА ІМЕНІНИ»</i>	159
Мацегора І. Л. <i>КОГНІЦІЯ «НАБЛЮДАТЕЛЬ» В ФОРМООБРАЗОВАНИИ МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ ЛИЦА РУССКОГО ГЛАГОЛА</i>	165
Мельник Л. О., Заповловський М. В. <i>ЛЕКСИЧНІ, СИНТАКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Г. БЬОЛЛЯ «ГРУПОВИЙ ПОРТРЕТ З ДАМОЮ»</i>	172
Ментинська І. Б. <i>ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ СПОСІБ ПОПОВНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ</i>	178
Мукхайленко V. V. <i>“READING” VAGUE QUANTIFIERS</i>	186
Онищенко Ю. К. <i>НАЗВИ СІГНУ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НИМ ПОНЯТЬ І ПРОЦЕСІВ У ГОВІРЦІ СМТ БІЛЬМАК ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	193
Петришин М. Й. <i>СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ПРИКМЕТНИКА MAGNUS В «ЕНЕЇДІ» ВЕРГІЛІЇ</i>	200
Приходько І. М. <i>НАЙМЕНУВАННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ СКЕЛЕТА Й КІСТОК В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ХІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ</i>	206

CONTENTS

SECTION I. LINGUISTICS

Bakhmat L. V., Panchenko V. V. <i>CORONALOGISMS AND THE WAY COVID-19 CHANGES ENGLISH</i>	7
Berdnyk L. V. <i>THE INNER FORM IN CONCEPTUAL REPRESENTATION OF THE MEANING OF A DERIVED WORD</i>	13
Bondar T. H., Kalishchuk D. M. <i>SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES OF CONVERSIVES OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES</i>	23
Buranova A. V. <i>REINTERPRETATION OF ARTIFACT NAMES IN THE METAPHORICAL MODEL “ARTIFACT – ABSTRACTION”</i>	29
Valigura O. R., Kostanda I. O. <i>LINGUAL MEANS OF THE FUNCTION OF INFLUENCE IMPLEMENTATION IN OLD CHINESE PHILOSOPHICAL TEXT (BASED ON RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL TREATISE “TAO DE JING”)</i>	35
Danylenko O. S. <i>STRUCTURAL AND LINGUISTIC PECULIARITIES OF NEW YEAR ADDRESSES (AS EXEMPLIFIED IN THE NEW YEAR ADDRESSES OF THE PRESIDENT OF UKRAINE AND THE CHANCELLOR OF GERMANY)</i>	43
Dvorianchykova S. Ye. <i>ONYM SPACE OF THE COMEDY “MY THOUGHTS ARE SILENT” FILMED BY DIRECTOR A. LUKIC (2019)</i>	50
Deychakivska O. V. <i>PREDICATIVE ADJECTIVES AS A MEANS OF EXPRESSING COMPLIMENT</i>	56
Yehorova O. I., Kuts I. O. <i>ALLUSIVENESS IN THE LANGUAGE OF MODERN POLITICS (CASE STUDY OF THE OFFICIAL SPEECHES BY RENOWNED POLITICIANS)</i>	63
Kabantseva N. V. <i>THE SUBSPHERE “UNIVERSUM” – A CONCEPTUAL FIELD OF THE POLITICAL METAPHOR IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH</i>	69
Kazymyrova I. A. <i>DIACHRONIC COGNITIVE MAP OF LINGUISTIC TERM AS A TERMINOGRAPHIC TOOL</i>	74
Kalinyuk O. O., Kashuba M. V., Rozanova O. A. <i>QUANTITATIVE CHARACTERISTICS OF THE NARRATIVE-COMPOSITIONAL FORM “DESCRIPTION” IN THE TEXTS OF SCIENCE FICTION (ON THE MATERIAL OF RAY BRADBURY’S SHORT STORIES)</i>	82
Karpenko M. Yu. <i>PECULIARITIES OF THE USAGE OF HYPNOSTYLISTIC PATTERNS OF THE SYNTACTIC LEVEL IN HYPNOTIC DISCOURSE</i>	91
Kirnosova N. A. <i>OLEKSANDR POTEBNIA’S IDEA OF AN INTERNAL FORM OF A WORD AND SEMANTICS OF FORM OF CHINESE CHARACTERS</i>	97
Kovalchuk M. P. <i>PRONOMINAL DIALECT PARADIGM IN SEREDNIY MAIDAN PATOIS NADVIRNA DISTRICT</i>	104

Kozlova T. O., Polyezhayev Yu. G., Sali O. G. <i>EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF AUSTRALIAN ENGLISH PHRASEOLOGY</i>	109
Kuzmenko A. O., Voshchevska O. V. <i>STYLISTIC FEATURES OF INFANT POETRY TEXTS</i>	117
Lykina V. V. <i>VERBALIZATION OF THE DEMOCRACY CONCEPT IN US PRESIDENT GEORGE W. BUSH'S INAUGURAL SPEECHES: LINGUISTIC AND COGNITIVE ASPECTS</i>	124
Lysenko N. O., Sinna L. Yu. <i>FAUNONYMS AND FLORONYMS IN POETIC LANGUAGE OF TODOS OSMACHKA</i>	131
Lunyova T. V. <i>CONSTRUING OF THE CATEGORY "ROMAN XENIA" IN META-EKPHRASTIC SPACE OF NORMAN BRYSON'S ESSAY: LINGUISTIC AND COGNITIVE ANALYSIS</i>	138
Lut K. A., Lysenko A. I. <i>LANGUAGE COMPRESSION REALIZATION IN ENGLISH RADIO EXCHANGE TEXTS OF THE CIVIL AVIATION</i>	147
Lutsenko L. O., Zorenko I. S., Klymenko I. M. <i>THE STRATEGY OF THEATRECALITY IN BORIS JOHNSON'S POLITICAL DISCOURSE</i>	153
Marchenko T. A. <i>THE CAUSES OF LANGUAGE TRANSFORMATIONS IN THE STORY OF MICHAEL KOTSUBYNSKYI "A GIFT FOR A BIRTHDAY"</i>	159
Matschora I. L. <i>"OBSERVER" COGNITION IN THE FORMATION OF THE MORPHOLOGICAL PARADIGM OF PERSON CATEGORY OF THE RUSSIAN VERB</i>	165
Melnyk L. O., Zapolovskiy M. V. <i>LEXICAL, SYNTACTIC AND STYLISTIC CHARACTERISTICS OF THE TRANSLATION OF H. BÖLL'S NOVEL "GROUP PORTRAIT WITH A LADY"</i>	172
Mentynska I. B. <i>BORROWINGS AS A PRODUCTIVE WAY TO REPLENISH UKRAINIAN COMPUTER TERMINOLOGY</i>	178
Mykhaylenko V. V. <i>"READING" VAGUE QUANTIFIERS</i>	186
Onischenko Y. K. <i>NOMINATIONS OF SNOW AND RELATED CONCEPTS AND PROCESSES IN BILMAK VILLAGE OF ZAPORIZHZHIA REGION</i>	193
Petryshyn M. Y. <i>SEMANTIC SPACE OF ADJECTIVE MAGNUS IN "AENEID" BY VIRGIL</i>	200
Prykhodko I. M. <i>NAMES TO DENOTE THE SKELETON AND BONES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE 11TH – FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY</i>	206

РОЗДІЛ I. МОВОЗНАВСТВО

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-1>

CORONALOGISMS AND THE WAY COVID-19 CHANGES ENGLISH

Bakhmat L. V.

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology

Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council

Rustaveli Lane, 7, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4990-0443

mila.bakhmat@gmail.com

Panchenko V. V.

Candidate of Pedagogical Sciences,

Lecturer at the Department of Foreign Philology

Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council

Rustaveli Lane, 7, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-2958-5802

violazmyov@gmail.com

Key words: *neologisms, coronalogisms, coronavirus, English vocabulary, pandemic.*

In modern linguistics the issue of creating new words and phrases is highly relevant. The development of vocabulary and its update primarily reflects the current state of the environment where a language evolves. The analysis of the new vocabulary of the English language makes it possible to identify the main areas where neologisms are coined. In 2019–2020, a great number of neologisms appeared which are closely related to the outbreak of COVID-19. The coronavirus stimulated the emergence and widespread use of neologisms in English as well as in other languages. They mirror the changes and new realia that have unexpectedly become part of everyday life globally. The authors claim that coronalogisms (neologisms caused by the COVID-19 pandemic) undergo the general stages of emerging in the vocabulary, namely: coining, spreading, fixation (most commonly in mass-media), socialization, and lexicalization. They also emphasize that in the time of digitalization, coronalogisms have rapidly spread, mainly thanks to social networking, hashtag use, etc.

The main classifications applied to neologisms have been presented in the article. Word formation processes that contribute to enhancing the number of English neologisms have been described. The word-forming stems, among which coron (coronavirus), covid and quaran (quarantine) predominate, have been analyzed. A separate group of acronyms and abbreviations among English neologisms has been identified. The authors pay attention to synonymous variety of coronavirus neologisms in colloquial and slang English, American and Australian variants of the English language. It is stated that the sources for coining new words include digitalization, information technologies, medicine, mass-media, new lifestyle habits. It is worth mentioning that English lexicographers promptly react to lexical changes adding COVID-related neologisms to the dictionaries. The vast majority of them are nouns. Further researches in the area can be conducted to analyze stylistic connotations, phonemic structure, syntactic functions of neologisms related to the COVID-19 pandemic.

КОРОНАЛОГІЗМИ ТА ЯК ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЗМІНЮЄ АНГЛІЙСЬКУ МОВУ

Бахмат Л. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземної філології
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
пров. Шота Руставелі, 7, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-4990-0443
mila.bakhmat@gmail.com*

Панченко В. В.

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри іноземної філології
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
пров. Шота Руставелі, 7, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-2958-5802
violazmyov@gmail.com*

Ключові слова: *неологізми,
короналогізми, коронавірус,
англійськомовна лексика,
пандемія.*

У сучасній лінгвістиці актуальним є питання створення нових слів та фраз. Розвиток словникового складу, його збагачення відбиває насамперед розвиток того середовища, у якому знаходиться мова. Аналіз нової лексики англійської мови дає можливість визначити основні сфери становлення неологізмів. Протягом 2019–2020 рр. поява значної частини нових слів в англійській мові була пов'язана з пандемією коронавірусу COVID-19. Зазначимо, що коронавірус призвів до появи широкого вжитку неологізмів як в англійській, так і в інших мовах. Ці неологізми відображають зміни та нові реалії, які несподівано стали частиною повсякденного життя всієї світової спільноти. У статті доведено, що короналогізми (неологізми, спричинені пандемією коронавірусу COVID-19) проходять загальні етапи уведення в лексику, а саме: появу, поширення, фіксацію, соціалізацію, лексикалізацію. Автори наголошують, що в умовах діджиталізації короналогізми набули стрімкого поширення, чому значною мірою сприяють соціальні мережі, використання хештегів тощо. У статті представлено основні класифікації неологізмів. Описано словотворчі процеси, що сприяють збільшенню кількості неологізмів в англійській мові. Проаналізовано словотворчі корені, серед яких переважають *coron* (*coronavirus*), *covid* та *quaran* (*quarantine*). Серед англійськомовних неологізмів виокремлено групу акронімів та скорочень. Визначено, що неологізми, пов'язані з пандемією коронавірусу, мають широку палітру синонімів у розмовному та сленговому варіантах англійської мови, американській та австралійській англійській. Встановлено, що основними джерелами словотвору є діджиталізація, інформаційні технології, медицина, засоби масової інформації, новий спосіб життя. Доведено, що лексикографи англійськомовних країн швидко реагують на зміни у словниковому складі мови, постійно оновлюючи словники неологізмами, що з'явилися внаслідок COVID-19. Більшість цих неологізмів – іменники. Перспективою подальших наукових розвідок є аналіз стилістичної конотації, фонемної будови, синтаксичних функцій неологізмів, що виникли під впливом пандемії.

Problem statement. Language is an open dynamic system that is constantly striving for perfection. Lexical structure in any language is regularly updating. Ever-changing nature of language is manifested in the formation of new lexical units – neologisms. Changes in the vocabulary indisputably prove the evolution of society as a whole, since the number of lexical items increases in the result of changes in people’s lives, the development of science, culture, the emergence of new concepts and realia. The language is continually renewed and modernized in accordance with the requirements of society.

On the one hand, neologisms reflect the arrival of new material things or spiritual conceptions. On the other hand, they can express available knowledge about reality, emotions, physical condition, etc. through innovative linguistic means. However, native speakers most often perceive neologisms as a signal of the emergence of something new in the world. The urgent need to describe and systematize a huge flow of new words and meanings contributed to the creation of an independent branch of lexicology – neology. Many linguists, including I. Hrytsai, Yu. Zatsnyi, I. Murko, A. Ufimtseva, L. Khaham, E. Rosen, etc., have studied and classified neologisms, analyzed their structure. Yet, new lexical items denoting the realities caused by the Covid-19 pandemic and their morphological composition have not been the subject of a separate scientific research.

Purpose of the article. Consequently, the purpose of the article is to analyze newly appeared neologisms related to the Covid-19 outbreak and their influence on the English language.

Presentation of the main material. Any social changes are reflected in the language composition. Continuous evolution and progress in all spheres of human life cause the need for new terms and nominations. In turn, language does not stay aside, but responds to social requirements by activating word-formation processes.

The main types of word formation in English includes morphological (or phonetic-morphological), morphosyntactic and lexico-semantic. Morphological, or phonetic-morphological, word formation means coining new words through changing phonetic and/or morphemic composition, root stressing. Here we find affixation, compounding, shortenings, back formation, phoneme alteration and stress transfer in a word. Morphosyntactic word formation is forming a derivative word changing the paradigm and syntactic functions of the parent word.

A new lexical unit usually undergoes several stages of socialization (social acceptance) and lexicalization (fixing its position in a language). After a neologism appeared, the next stage begins when a word is being spread, for instance in mass-media, the Internet. Then we witness printed fixation followed

by a socialization stage when a word is accepted by the majority of native speakers. After that, the process of lexicalization begins: the acquisition of skills to use neologisms in society, the identification of conditions and contradictions for their use in different contexts. As a result, a lexical unit of a separate structural type (simple, derivative, complex, compound word or phrase) is formed, which is included in various dictionaries of neologisms.

In general, the emergence of a new word is a rather complex process not only in terms of time, but also in the context of opposition to new linguistic trends and striving to preserve a language as it is.

It is worth mentioning that once neologisms were considered pathological deviations from the norm. For example, in 1966, the third edition of Webster’s New International Dictionary defined neologism as a meaningless word coined by psychotic [9]. Nowadays the term “neologism” is applied to innovations, i.e. to words or phrases recently formed on the material of language in accordance with existing word-formation models in the language, which denote a new, previously unknown concept, subject, profession, branch of science, etc.

There are several classifications of neologisms. I. Hrytsai notes that normally they are divided into four groups [2]:

- types of linguistic units (neolexemes, neophrases, neosememes);
- degree of novelty of linguistic units (absolute and relative neologisms);
- type of defined reality (new, old, actualized, decreasing, hypothetical);
- type of formation (borrowings, word formation, semantic).

Modern English has many ways of forming new words, including word formation, conversion, reduction, adjectivization, substantivization, lexico-semantic means, phoneme alternation and stress shifting in the word (phonological way), etc. However, not all of these methods are used equally, and the proportion of each is different.

88% of new words are formed with the help of word formation and word compounding. Others, such as conversion, lexico-semantic way are less productive. Finally, phoneme alternation and stress shifting are unproductive and are currently almost never used. Accordingly, we identify the following affixes:

- unproductive;
- productive;
- highly productive, when an affix is minimally restricted in its use as a word-forming element.

There is currently no doubt about the significant impact on the English vocabulary that the Covid-19 pandemic causes. Coronavirus has resulted in neologisms in both English and other languages.

They reflect changes that have suddenly become part of everyday life. The executive editor of the Oxford English Dictionary, Paton noted that it was “a rare experience for lexicographers to observe an exponential rise in usage of a single word in a very short period, and for that word to come overwhelmingly to dominate the global discourse, even to the exclusion of most other topics” [8].

Neologisms coined during the outbreak of COVID-19 are born and get actively used faster than ever. Most of them have the stems *coron* or *covid*, e.g. *covidivorce* – divorce caused by a need to constantly stay indoors; *coronial* – 1) a person conceived during self-isolation due to the pandemic (noun), 2) associated with the coronavirus (adj., e.g. coronial mug); *coronawork* – work during the outbreak of COVID-19; *coronaparadox* – a phenomenon, paradox associated with the coronavirus pandemic; *covidiot* – a person who ignores health recommendations; *covidient* – a person who strictly follows government recommendations during the coronavirus outbreak, a combination of “coronavirus” and “obedient”; *covideo party* – online party via Zoom or Skype; *covexit* – the strategy used by governments to ease restrictions brought about by COVID-19; *covember* – a project when people stop shaving during the outbreak in order to donate saved money; *corona trolls* – people who create low-quality and untrue content to attract web traffic; *corona bae* – someone you only find attractive because you’ve been self-quarantined so long; *coronaroamer* – a person who ignores quarantine rules to satisfy their own need to hook up; *coronallusional* – when someone gets delusional because of COVID-19; *coronaspeak* – the language of COVID-19, “c” language.

Notably, there are also coronacronyms which are regularly used in mass-media and generally understood. They include *WFH* (working from home), *PPE* (personal protective equipment), *ARDS* (Acute Respiratory Distress Syndrome), *ARI* (Acute Respiratory Infection), *CDC* (Centers for Disease Control and Prevention), *PUI* (Patient under Investigation), *PCR* (Polymerase chain reaction), *CFR* (case fatality rate), *WHO* (World Health Organization), etc. Most of them are related to medicine.

Some abbreviations and acronyms have become a part of the vocabulary much earlier than the COVID-19 outbreak. To be exact, *WFH* emerged in 1995, *PPE* – in 1934, but since 1977 term has been restricted to emergency and health care professionals.

Another widespread stem for neologisms is *quaran-* (quarantine). Have a look at the following: *quaranteens* – a combination of “quarantine” and “teen” meaning kids born between 2001 and 2007, who were technically teenagers during the COVID-19 period in 2020 [7]; *quarantech* – apps and

gadgets which help to while away time indoors, *quarantips* – quarantine tips and life hacks for those straying at home; *quarantrends* – fashion, food and lifestyle quarantips for those at home; *quarantees* – promises of governments to cope with quarantine difficulties; *quarantroll* – someone who makes lots of posts about hardships of COVID-19 incarceration) [6]; *quarantini* – an alcoholic beverage you sip at home; *quaranteam* – groups of employers who work together during the quarantine.

Besides much common stems such as “*covid*”, “*coron*”, “*quaran*”, there are others which mirror modern reality. To be exact, the neologism “*blursday*” had never been used before the pandemic. Its meaning is actually easy to guess when you combine *to blur* and *a day*, which actually stands for a day when somebody is uncertain what day of week it is because too many days have been spent indoors.

In addition, there are neologisms created from the previously used words such as lockdown. For example, a “locktail” – a lockdown + a cocktail, meaning a cocktail drunk during a pandemic, often made with Warner’s Gin, such as Limoncello locktails [7]. The word “*moron*” has been reinvented and “*morona*” (moron + corona) has appeared meaning somebody who behaves stupidly about COVID-19.

Certain apps have influenced quarantine lifestyles a lot. One of them is Zoom. As a result, the following words were coined: *zoombing* – when uninvited participants try to connect to a call because of security issues; *zumping* – dumping somebody via Zoom or other video conference apps as it’s actually a combination of Zoom and dumping; *zumped* – dumped via Zoom, etc. “*To scroll*” is not a new word, though it has been updated to *doomscrolling* which means to obsessively consume depressing pandemic news [7].

Interestingly, the very COVID-19 is given new names. It’s now called *rona* (Ms Rona) or Miley Cyrus. The former was coined by Cardi B, an American rapper, and used in a video that quickly went viral online. *Ronavation* was created with the stems *rona* and *renovation* meaning refurbishment during lockdown. It’s an Instagram hashtag. *Miley Cyrus* is a rhymed Cockney slang. In fact, Miley Cyrus is a name of a celebrity but rhymes too well with corona virus to be missed. Howard Manns, a linguistics lecturer at Monash University, notes that “whenever we humans come across difficult times, we find languages a useful way of coping” [4].

It should be noted that such lexical units as *self-isolation*, *pandemic*, *quarantine*, *lockdown*, *flattening the curve*, *a superspreader*, *social distance*, *a face mask* and others had been coined before the quarantine. However, they are currently widely used. “*A superspreader*” was first used during the epidemic of SARS which means an infected person who is more likely to infect others. Before the quarantine,

face masks were mostly used in a beauty context, a spa procedure, while now it is necessary to don them on in public places. The verbs *self-quarantine* and *self-isolate* are often used in publications, comments, news and posts in social networks. Despite the fact that *social distance* is a relatively new academic concept, now it is one of the most often used (although the WHO considers *physical distancing* more appropriate).

Along with international English, there are some noteworthy regional neologisms listed by Tony Thorne, a language consultant at King's College, London. He believes *ISO* is a slang acronym of Australian English meaning self-isolation. As a result, now there are a number of neologisms with the stem *iso: isobar* – a bar at home; *isodating* – dating someone during self-isolation and social distancing. It goes along with “*vate*” meaning a virtual date on a video conferencing platform like Zoom or FaceTime, etc. Canadian English has *drivecation* (drive+vacation) to describe a holiday in your motorhome, in your own driveway. Americans are said to have coined *Covid-nineteen* which stands for extra 19 kg gained during the

pandemic. Tony Thorne estimated that over 1000 neologisms had been caused by COVID-19 [5].

Conclusions. Thus, the vocabulary of the English language constantly changes and gets updated with new words and collocations, mainly in innovative spheres. Neologisms enrich the vocabulary and confirm the dynamic nature of language. Rapid social and economic changes lead to the emergence of new words and broadening meanings of already existing lexemes. In general, neologisms will successively follow socialization and lexicalization. It is important to stress that another factor in the rapid spread of coronalogisms is high digitalisation, which is more acute than ever, i.e. during the outbreak of SARS in 2002 (SARS-CoV (SARS-CoV or SARS-CoV-1) or swine flu (H1N1) in 2009. This factor does not geographically limit the use of neologisms, including the use of hashtags in social networks. As the coronavirus rages, understanding coronalogisms will become essential. So, further researches in the area are required aimed at analyzing stylistic connotations, phonemic structure, syntactic functions of neologisms related to the Covid-19 pandemic.

BIBLIOGRAPHY

- Burridge K., Manns H. “Iso”, “boomer remover” and “quarantine”: how coronavirus is changing our language. *The Conversation*. 2020. URL: <https://theconversation.com/iso-boomer-remover-and-quarantini-how-coronavirus-is-changing-our-language-136729> (Last accessed: 20.08.2020).
- Грицай І.С. Сучасні підходи до вивчення неологізмів. *Філологічні науки*. Київ, 2014. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1010> (Last accessed: 21.08.2020).
- Lawson R. Coronavirus has led to an explosion of new words and phrases – and that helps us cope. *The Conversation*. 2020. URL: <https://theconversation.com/coronavirus-has-led-to-an-explosion-of-new-words-and-phrases-and-that-helps-us-cope-136909> (Last accessed: 18.08.2020).
- Moldovan A. Decoding coronavirus slang, from quarantinis to magpies, covidiotis and Miley. *ABC Radio National*. 2020. URL: <https://www.abc.net.au/news/2020-06-14/miley-cyrus-coronavirus-covid19-cockney-rhyming-slang/12324930> (Last accessed: 20.08.2020).
- Moran P. Covidiotis? Quarantinis? Linguist explains how COVID-19 has infected our language. *The Current*. 2020. URL: <https://www.cbc.ca/radio/thecurrent/the-current-for-april-22-2020-1.5540906/covidiotis-quarantinis-linguist-explains-how-covid-19-has-infected-our-language-1.554091> (Last accessed: 20.08.2020).
- Panache. Covidivorces, quaranteens and coronials: Why coronavirus puns and neologisms are going viral. *The Economic Times*. 2020. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/magazines/panache/covidivorces-quaranteens-and-coronials-why-coronavirus-puns-and-neologisms-are-going-viral/articleshow/75057681.cms> (Last accessed: 22.08.2020).
- Urban dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com> (Last accessed: 17.08.2020).
- Usman Asif. Linguistic Analysis of Neologism Related to Coronavirus (COVID-19). 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342233593_Linguistic_Analysis_of_Neologism_Related_to_Coronavirus_COVID-19 (Last accessed: 20.08.2020).
- Webster's New International Dictionary Unabridged (1966). 3rd revised ed. Edition, Kindle Edition.
- Зацний Ю.А. 11 вересня 2001 року і поповнення словникового складу англійської мови. *Вісник Сумського державного університету*. Суми, 2002. № 4. С. 75–79.

REFERENCES

- Burridge, K., Manns, H. (2020). “Iso”, “boomer remover” and “quarantine”: how coronavirus is changing our language. *The Conversation*. Retrieved from: <https://theconversation.com/iso-boomer-remover-and-quarantini-how-coronavirus-is-changing-our-language-136729>.
- Hrytsai, I.S. (2014) Suchasni pidkhody do vvychennia neolohizmiv [New approaches to learning neologisms]. *Filolohichni nauky* [Philological Sciences]. Retrieved from: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1010>.

3. Lawson, R. (2020). Coronavirus has led to an explosion of new words and phrases – and that helps us cope. *The Conversation*. Retrieved from: <https://theconversation.com/coronavirus-has-led-to-an-explosion-of-new-words-and-phrases-and-that-helps-us-cope-136909>.
4. Moldovan, A. (2020). Decoding coronavirus slang, from quarantinis to magpies, covidiot and Miley. *ABC Radio National*. Retrieved from: <https://www.abc.net.au/news/2020-06-14/miley-cyrus-coronavirus-covid19-cockney-rhyming-slang/12324930>.
5. Moran, P. (2020). Covidiot? Quarantinis? Linguist explains how COVID-19 has infected our language. *The Current*. Retrieved from: <https://www.cbc.ca/radio/thecurrent/the-current-for-april-22-2020-1.5540906/covidiot-quarantinis-linguist-explains-how-covid-19-has-infected-our-language-1.554091>.
6. Panache. (2020). Covidivorces, quaranteens and coronials: Why coronavirus puns and neologisms are going viral. *The Economic Times*. Retrieved from: <https://economictimes.indiatimes.com/magazines/panache/covidivorces-quaranteens-and-coronials-why-coronavirus-puns-and-neologisms-are-going-viral/articleshow/75057681.cms>.
7. Urban dictionary. Retrieved from: <https://www.urbandictionary.com>.
8. Usman, Asif. (2020). Linguistic Analysis of Neologism Related to Coronavirus (COVID-19). Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/342233593_Linguistic_Analysis_of_Neologism_Related_to_Coronavirus_COVID-19.
9. Webster's New International Dictionary Unabridged (1966). 3rd revised ed. Edition, Kindle Edition.
10. Zatsnyi, Yu.A. (2002). 11 veresnia 2001 roku i popovnennia slovnykovoho skladu anhliiskoi movy [September, 11 2001 and updating English vocabulary]. *Visnyk Sums'kogo derzhavnogo universytetu [Bulletin of Sumy State University]*, No. 4. Pp. 75–79.

УДК 81'373.611: 811.161.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-2>

ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА В КОНЦЕПТУАЛЬНОМ ПРЕДСТАВЛЕНИИ ЗНАЧЕНИЯ ПРОИЗВОДНОГО СЛОВА

Бердник Л. В.

кандидат филологических наук, доцент,

доцент кафедры перевода

Национальный технический университет «Днепропетровская политехника»

пр. Дмитрия Яворницкого, 19, Днепр, Украина

orcid.org/0000-0003-2934-2381

berdnyk.l.v@gmail.com

Ключевые слова:

*словообразовательная
категория, тип, девербатив,
наименования деятеля,
внутренняя гипер-,
гипоформа.*

В статье исследуется проблема выявления закономерностей организации словообразовательной категории наименований/имен деятеля. Анализируется специфика целостной структурно-семантической взаимообусловленности отдельных компонентов глубинной семантики производного слова с учетом представления о внутренней форме как связующем звене между ономаσιологической и семасиологической характеристиками производного слова, иными словами, между внешней оболочкой деривата и его внутренним содержанием. Реализуется когнитивный подход с целью изучения системной организации отглагольных производных наименований деятеля. Результаты исследования показывают, что специфика словообразовательной семантики девербативов в рамках словообразовательного типа в современном русском языке обусловлена совокупностью факторов, а именно: характером внутренней формы, которая закладывается в основу наименования; многопризнаковостью именуемого денотата; валентностью производящего слова; особенностью лексической семантики производящего слова; частными словообразовательными значениями образуемой номинативной единицы (лицо, предмет, место); наличием/отсутствием коннотации; возможностью употребления производного слова в переносном значении. Отмечается, что внутренняя форма соотносится с семантикой деривата как частное по отношению к целому. В свою очередь в словообразовательном типе выделяются номинативные группы, в которые входят отглагольные наименования деятеля, объединяемые по общему метапризнаку – внутренней гиперформе – на основании таксономических отношений индивидуальных признаков производных слов – внутренних гипоформ имен деятеля (по аналогии с существующими понятиями гипонима и гиперонима). Подчеркивается, что системный выбор поверхностной структуры производного слова зависит от специфики всех слагаемых его внутреннего комплекса. Отмечаемые аспекты способствуют пониманию потенциала словообразовательных типов/их продуктивности, что позволяет прогнозировать закономерное появление производных слов в рамках того или иного типа, тем самым формировать перспективы развития языка.

ВНУТРІШНЯ ФОРМА В КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ УЯВЛЕННІ ПРО ЗНАЧЕННЯ ПОХІДНОГО СЛОВА

Бердник Л. В.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладу

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

пр. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0003-2934-2381

berdnyk.l.v@gmail.com

Ключові слова: *словотвірна категорія, тип, девербатив, найменування діяча, внутрішня гіпер-, гіпоформа.*

У статті досліджується проблема виявлення закономірностей організації словотвірної категорії найменувань/імен діяча в сучасній російській мові. Аналізується специфіка цілісної структурно-семантичної взаємозумовленості окремих компонентів глибинної семантики віддієслівного найменування з урахуванням думки про внутрішню форму як сполучну ланку між ономасіологічною та семасіологічною характеристиками похідного слова, іншими словами, між зовнішньою оболонкою деривата та його внутрішнім змістом. Реалізується когнітивний підхід з метою вивчення системної організації віддієслівних похідних найменувань діяча. Результати дослідження показують, що специфіка словотвірної семантики девербативів у межах певного словотвірного типу в сучасній російській мові зумовлюється сукупністю чинників, а саме: характером внутрішньої форми, що лежить в основі найменування; багатоозначковістю денотата, який потребує своєї назви; валентністю твірного дієслова; особливостями лексичної семантики твірного дієслова; частковими словотвірними значеннями похідного найменування (наприклад, особа, предмет, місце); наявністю/відсутністю конотації; можливістю вживання похідного слова в переносному значенні. Відзначається, що внутрішня форма співвідноситься із семантикою слова як часткове стосовно загального. Своєю чергою, у словотвірному типі виділяються номінативні групи, до яких входять віддієслівні найменування діяча, що об'єднуються за загальною метаозначкою – внутрішньою гіперформою – на підставі таксономічних взаємовідношень індивідуальних ознак похідних слів – внутрішні гіпоформи імен діяча (за аналогією з такими поняттями, як гіпоніми та гіпероніми). Підкреслюється, що системний вибір поверхневої структури похідного іменника залежить від специфіки всіх складників його внутрішнього комплексу. Робиться висновок, що аспекти, які визначаються, сприяють розумінню потенціалу словотвірних типів, тобто їх продуктивності. Це дає змогу прогнозувати закономірну появу віддієслівних найменувань діяча в межах того чи того словотвірного типу, тим самим формувати перспективи розвитку російської мови.

THE INNER FORM IN CONCEPTUAL REPRESENTATION OF THE MEANING OF A DERIVED WORD

Berdnyk L. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Translation
National Technical University Dnipro Polytechnic
Dmytra Yavornytskoho ave., 19, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2934-2381
berdnyk.l.v@gmail.com*

Key words: *word-forming category, type, deverbative, derivatives denoting the doer of an action, inner hyper-, hypoform.*

The article deals with the problem of revealing the regularities in the word-formative category organization as far as derivatives denoting doers of an action are concerned. The specificity of the integral structural and semantic interdependence of the individual components in the underlying semantics of a derived word is analyzed, the notion of the inner form as a connecting link between the onomasiological and semasiological characteristics of a derived word (in other words, between the outer shell of the derivative and its inner content) is taken into account. To achieve the objective of studying the systematic organization of derived words denoting doers of action, the cognitive approach is employed. The research results show that the choice of the word-formative type in the modern Russian language is determined by a combination of factors: the nature of the inner form; the variety of attributes of denotatum; the valency of the base word; specifics of the lexical semantics of the base word; specific word-formative meanings (for example, whether the doer is animate or inanimate); the presence/absence of connotation; the possibility of using a derived word in a figurative meaning. It is noted that the inner form correlates with the semantics of the word as the particular/specific does in relation to the general. In turn, in the word-formation type, groups of derivatives are distinguished according to a common meta-attribute (inner hyperform) on the basis of taxonomic relations within the confines of individual attributes in derived words (inner hypoforms) denoting doers of action (by analogy with existing concepts of the hyponym and the hyperonym). It is emphasized that the systemic choice of the surface structure of a derived word depends on the specific originality of all the components of its internal complex. The noted aspects contribute to understanding of derivation potential for a word-formative type. The conclusion is drawn that a regular coinage of derived words can be predicted within the framework of a particular word-formati

Актуальность когнитивного направления в лингвистике обусловлена интересом к выявлению закономерностей организации словообразовательной категории наименований деятеля. Исследование когнитивных аспектов словообразования, а именно механизмов номинации в рамках отглагольных наименований, с учетом представления о внутренней форме (ВФ) как связующем звене между ономаσιологической и семасиологической характеристиками производного слова, способствует пониманию потенциала словообразовательных типов (СТ). В этой связи понятие ВФ, активность ВФ в процессе номинации, соотношенность ВФ и словообразователь-

ного значения (СЗ) в дериватах с семантическими приращениями (СП), степень обязательности СП в них, соотношение общих и частных СЗ в рамках отдельного СТ – это вопросы, которые еще ждут своего решения [1; 2; 3].

Комплексный подход к исследованию специфики целостной структурно-семантической взаимообусловленности отдельных компонентов глубинной семантики производного слова открывает новые перспективы раскрытия сущностных характеристик производного слова, тем более, что «организация словообразовательного материала по тематическим словообразовательным значениям еще не проведена» [13, с. 88] окончательно

и нуждается в систематизации. Цель статьи – проанализировать совокупность факторов, определяющих системный характер связи ВФ и словообразовательной семантики девербативов в рамках отдельных СТ.

Объектом исследования являются производные слова со значением деятеля – номинативные единицы языка, представляющие словообразовательную категорию, в основе которой лежит значение «производитель действия»/«носитель процессуального признака». Категория имен деятеля включает «все типы аффиксальных, композитных и конверсивных моделей одушевленных и неодушевленных существительных», в семантике которых «реализуется концепт активного начала» [19, с. 4].

Предмет исследования – однофункциональные (со значением деятеля) отглагольные наименования, составляющие СТ на =чик/щик, =льщик, =тель, =(н)ик, =льник.

Производное слово, сравниваемое П.А. Флоренским со «сбившимся в комок предложением» [25, с. 126–127], является зеркалом мышления человека, его восприятия и членения универсума, т. к. именно производное слово позволяет понять, «какое концептуальное, или когнитивное образование подведено под «крышу знака, какой квант информации выделен телом знака из общего потока сведений о мире» [12, с. 23].

«В отношении категории деятеля можно утверждать, что в концептуальном пространстве АКТИВНОЕ НАЧАЛО концепт АГЕНС занимает центральное место. Однако его концептуальное развитие в процессе категоризации и концептуализации мира ведет к тому, что агентивной функцией наделяются машины, инструменты, средства материального и нематериального воздействия на человека и на материальные и нематериальные объекты» [19, с. 25].

А.А. Потехина, М.М. Покровский, К.А. Левковская, В.В. Лопатин, И. С. Улуханов и др. фундаментально обосновали такой языковой факт, как характерное для отглагольных существительных общее СЗ «производитель действия, названного производящей основой» («субстанция, имеющая отношение к процессу» [23, с. 85]), которое наблюдается в наименованиях и с личной, и с предметной семантикой. Мысль о том, что инвариантное категориальное значение деятеля конкретизируется рядом частных значений (ср. «субъект действия», «орудие, средство осуществления действия», «объект действия», «результат действия», «место действия») подтверждает Н.А. Янко-Триницкая: «Происходит изменение значения слова по функции, свойственное любому языку. Сначала отдельные слова, обозначающие лиц, начинают употребляться переносно для обо-

значения предметов, а вслед за тем и способы образования названий лиц становятся способами для образования названий предметов... В дальнейшем возможно еще большее расширение значения словообразовательного типа или сужение его до обозначения только названий предметов в осуществлении тенденции к специализации суффиксов» [22, с. 202].

Сделав установку на то, что «динамическая модель словообразовательного процесса» представляет «ход мыслительной деятельности человека по созданию производного слова» [19, с. 14], необходимо исследовать «наиболее общие концепты, которыми оперирует человек в ходе создания производных имен деятеля» [19, с. 11], в частности, концепт процессуального признака, передаваемый производящим глаголом производному наименованию деятеля. При этом результаты познавательной деятельности рассматриваются на уровне словарной дефиниции в ее соотносительности со словообразовательной моделью.

Словарная дефиниция, эквивалентная производному имени деятеля, представляет собой «особый тип синтаксической конструкции» [7, с. 289] с экспонированными связями и актантами производящего. Производное слово, в свою очередь, является редуцированным эквивалентом-номинацией, на уровне которого синтаксическая связь проявляет себя в латентном качестве, иными словами, представляет собой редуцированный результат «разворачивания» связей производящего в дефиниции [ср.: 5, с. 141].

Отглагольные имена деятеля выражают свернутую ситуацию действия, предикатом которой выступает производящий глагол (вне зависимости от того, входит ли именуемый объект в соприкосновение с человеческой деятельностью или нет, напр., *плавник*, *валежник* и др.). Анализ номинативных единиц дает представление не только о том, «как организовано знание об определенном участке языковой картины мира – человеческой деятельности с точки зрения ее исполнителя и средств ее реализации» [19, с. 8], но и с точки зрения исполнителя ситуации действия, которыми оказываются и *место*, и *результат действия*. Это позволяет «обнаружить определенные корреляции между когнитивными и языковыми структурами» [19, с. 14], в частности, между компонентами смысла, слагающими семантику производного наименования деятеля (ВФ+СП+СЗ=лексическое значение ЛЗ) и их вербальным выражением. Результаты исследования показывают, что выбор внешней оболочки деривата обусловлен совокупностью факторов: характером ВФ; многопризнаковостью денотата; валентностью производящего слова; особенностью лексической семантики производящего слова; частными СЗ; наличием или

отсутствием коннотации; возможностью употребления производного слова в переносном значении (метафора, метонимия).

Многопризнаковость денотата находит свое выражение в разветвленной номенклатуре названий одной реалии (ср. оттенки бурого цвета в арабских диалектах; оттенки белого цвета в языках народов севера), а также потенциально возможных наименованиях, которые позволяют выделить тот или иной аспект (свойство, качество, характер) именуемой реалии, наиболее существенный в данный момент речевого высказывания, обусловленного коммуникативной направленностью. Именно многопризнаковость денотата способствует разнообразию наименований. Предмет (субъект/явление) получает название благодаря отличающему его признаку, присущему ему, причем таких признаков может быть несколько.

Иногда не только главные, но и второстепенные свойства (признаки, черты) могут стать основанием для возникновения наименования. Выделяя конкретный признак, субъект стремится выразить свое индивидуальное восприятие именуемого объекта, явления. Признак, по которому дается название предмету, принято называть ВФ слова. Акцентуализация того или иного признака, иными словами, выбор ВФ является определяющим фактором в создании новых слов.

Термин «внутренняя форма» был введен в лингвистику В. Гумбольдтом и относился к языку в целом. Ученый стремился представить ВФ как специфический для данного языка способ объединения звукового материала и смысла психического содержания, «духа народа».

В.Н. Телия приходит к выводу о том, что ВФ «может быть охарактеризована по разным параметрам-ипостасям: по структурно-семантическому признаку, когда она определяется как «след» производности, по номинативному, где ее определяют как признак, лежащий в основе номинации, по когнитивному, где внутренняя форма соотносится с признаком того понятия, на основе которого формируется новое понятие, по метафорическому, когда внутреннюю форму рассматривают как *tertium comparationis*, по экспрессивному, когда эта сущность интерпретируется как ассоциативно-образное основание для оценки и т. п.» [24, с. 80]. Причина споров относительно дефиниции концепта ВФ объясняется скорее всего неразграничением этих функций ВФ. Между тем, ключевым моментом в формировании этого понятия должны быть «сведения, характеризующие цель номинативного использования» [24, с. 80] (ср.: «внутрішньоформна концептуальна ознака створює своєрідне русло, в якому здійснюється процес номінації» [4, с. 252], «вона

здатна окреслювати потенційний сюжет, формувати натяк, сигналізувати про можливі смислові ходи» [4, с. 260]. В этой связи предлагается переосмыслить традиционное представление о ВФ как исключительно индивидуальном признаке, лежащем в основе наименования. С этой целью вводятся понятия «внутренняя гиперформа» и «внутренняя гипоформа» [1].

Следует отметить разницей в терминологии, связанной с понятием ВФ (*буквальное значение, этимологическое значение, этимон, след производности, субъективный образ объективного мира, семантическая метка лексического значения, мотивировочный признак, общий признак, индивидуальный признак* и др.). Некоторые лингвисты не признают лингвистического статуса этой универсалии, что уводит от сути проблемы, подтверждает тем самым ее сложность. Приведенные термины не могут быть признаны аналогами ВФ в силу того, что затрагивают иные стороны единого семантического комплекса слова.

Необходимо учитывать, что ВФ слова – это номинативно-словообразовательная универсалия, посредством которой в поверхностной структуре деривата объективируется признак денотата/сигнификата.

ВФ соотносится с семантикой слова как частное по отношению к общему. В свою очередь в словообразовательном типе выделяются группы девербативов по общему метапризнаку – внутренней гиперформе – на основании таксономических отношений индивидуальных признаков производных слов – внутренних гипоформ имен деятеля (по аналогии с существующими понятиями гипонима и гиперонима). Предлагаемое разграничение понятий внутренней гипер- и гипоформы расширяет представление о ВФ слова, позволяет выявлять резервы для системной вербализации комплекса смысловых фрагментов в той или иной производной структуре. Например, различаем на фоне частного СЗ «лицо» общий метапризнак «*профессионально выполняемое действие*», на которое указывают производящие глаголы (через опосредованное звено существительных), и частный *индивидуальный образ* в прослеживаемой детализации технологического процесса в производных *протирик, обтирик; разлищик, отлищик; накатчик, перекачик, выкатчик, прокатчик; нарезчик, обрезчик, срезчик*; «*профессионально выполняемое действие веществом*» в наименованиях *никелировщик, оцинковщик, хромировщик, эмалировщик, золотильщик, серебряльщик, солильщик* и т. д. Дериваты на =*тель* с частным СЗ: «*лицо, которое осуществляет названное основой производящего глагола действие*», отличаются, например, фиксируемый внутренними гипоформами производных (негативно) оцениваемый

обществом характер поступков, поведения (*льстител*, *мстител*, *подстрекател*, *притеснитель*, *похитител*, *попустител*, *предател*, *растлител*, *разорител*, *соблазнител*, *стяжатель*, *совратител*, *осквернител*, *губител*, *истязатель*, *вымогатель*); интеллектуальный круг деятельности (*просветител*, *повествователь*, *исследователь*, *писатель*, *преподаватель*, *учитель*, *обозреватель*); испытываемые/направляемые на кого(что)-л. чувства (*очарователь*, *обаятель*, *созерцатель*, *любител*, *мечтатель*, *воздыхатель*, *обожател*, *пестователь*, *ласкател*, *увеселител*). В производных словообразовательного типа на =(н)ик фиксируем признак каузирности: *воспитанник* (тот, кого воспитывают), *отпускник* (тот, кого отпускают), *отличник* (тот, кого отличают), *призывник* (тот, кого призывают), *избранник* (тот, кого избирают) и т.п. Внутренняя гиперформа наименований на =льник указывает, например, на физический (природный) способ (воз)действия с целью решения хозяйственно-бытовых ситуаций, к которому имеет отношение *деятель* с частным СЗ «предмет» (*морозильник*, *холодильник*, *светильник*, *будильник*, *умывальник*) и т.п. [1].

Установление типа отношений производности определяет сущность СЗ, которая представляет собой семантическую абстракцию, возникающую в результате обобщения типичных семантических отношений производного и производящего. Словообразовательный формант приобретает значение, которое повторяется в целой группе слов, носит обобщенный характер и имеет идентичное формальное выражение. Образованное слово включается в лексическую систему и начинает в ней функционировать. Как уже отмечалось, приобретаемые дополнительные элементы значения, не выраженные материально, возникают благодаря возможности человеческой памяти: привычно, что «субъект» выполняет какое-либо действие, что действие направлено на «объект», что оно выполняется каким-либо «инструментом», приводит к определенному «результату» и т. д. Иначе говоря, память обладает способностью концептуализации системы типовых связей: «действие – актанта, действие – объект действия, действие – реципиент, действие – направленность, действие – средство действия, действие – локализация действия, действие – время действия» [6; 7; 26, с. 14–17].

Ю.Н. Караулов эти типы связей представляет как обобщение, усреднение семантических связей, установленных для словообразовательных отношений [6, с. 239]. «Как только мы нашли необходимый предикат, он диктует «полагающиеся» ему аргументы, которые должны заполнить определенное количество мест в соответствии с семантикой данного глагола и числом его валент-

ностей» [10, с. 104], т. е. возможность новых референций отглагольных дериватов детерминирована потенциальными актантами производящего глагола, всплывающими в ситуации речевого общения (контекст) либо в дефиниции.

Иными словами, в значениях производных слов реализуется способность производящего слова выражать актантные связи (стандартный набор отношений), латентность которых в производной среде создает тот самый пропозиционально-смысловый подтекст, позволяющий выразить в лексическом значении образуемого или уже функционирующего производного «нечто большее, чем то, что содержится в совокупности значений его составных частей» [18, с. 81]: *проигрыватель* – не тот, кто проигрывает (в карты, в шахматы), *писатель* – не то, чем пишут, *делитель* – не тот, кто делит, *множитель* – не тот, кто умножает и т. д.

Предметные связи, находящие языковое выражение в фиксируемых дефиницией или самим производящим предикативных связях, имплицитно существуют после «свертывания» в производном слове. Латентный характер этой связи является одним из источников фразеологичности семантики производных слов. При отглагольном именовании «пучков смыслов» внутренняя предикация входит в номинацию в скрытом виде, и, являясь словообразующим звеном, частью данной номинации, влияет на ее характер, т. е. сказывается на определении значения слова и его номинации. Иными словами, если в системе имеет место А (здесь конкретный вид предикативной связи), то в ней наблюдается Б (коррелирующая вербальная оболочка) [16, с. 49].

Имплицитное присутствие всех связей производящего глагола в производном слове (и в памяти носителя языка) обеспечивает динамику значения, что позволяет в конкретной ситуации в соответствии с замыслом актуализировать и вербализовать «нужную часть значения», т. е. формализовать новое содержание в искомой номинативной единице, и в то же время «регламентирует диапазон допустимой подвижности знаков» [11, с. 66].

По определению Е.С. Кубряковой, производное слово – это «такая единица наименования, которая, формируясь, проходит путь от знака – сообщения к знаку – названию [9, с. 25], а семантические отношения ономаσιологического базиса, признака и связки-предиката носят пропозициональный характер» [19, с. 14]. Иными словами, уже сформированному значению с учетом константного характера корреляции семантической и синтаксической связей между производящим глаголом и его актантами подбирается мотивированная, производная, вербальная оболочка (имя), «рациональная, оправданная, объяснимая и понятная» [20, с. 33; 21, с. 81].

Непрерывное и сознательное воздействие на организацию производной лексики, основывающееся на повторяющихся отношениях словообразовательных моделей, вытекает из стремления человека к упорядоченности (в языке в том числе). Устанавливаемые в словообразовании «нормы» ориентированы, во-первых, на традицию (ретроспективная): так следовало бы сказать; во-вторых, на распространенность (дескриптивная/узуальная): так говорят; в-третьих, на «идеал» (прескриптивная), как правило, являющаяся предметом исследовательских дискуссий и рекомендаций: так следует сказать [15, с. 29].

Иными словами, наблюдается вероятностная детерминированность. Производное слово, в частности, как логическая схема реализации коммуникативных потребностей человека и хранения информации [8; 16, с. 521; 17, с. 59] фиксирует типы отношений в специфических словообразовательных структурах, связывающих планы выражения и содержания (ср.: учитель – ученик; воспитатель – воспитанник; избиратель – избранный; красильщик – краситель; паяльщик – паяльник; купальщик – купальник и др.).

Идея «о существовании синтаксиса слова» (Э. Селкирк), появившаяся в результате достижений в области трансформационного синтаксиса, получила развитие в ходе разработки теории номинации в когнитивном аспекте, признавшей органическую связь номинации и предикации» и установившей, что «пропозициональный характер суждений об обозначаемом является одним из видов структур представления знаний» [19, с. 13]. Наблюдения исследователей подтверждают, что «сочетаемость производного слова и производящего совпадает не всегда» [14, с. 19]. Отмечается, во-первых, более широкий спектр актантов и комплементов у производящего глагола по сравнению с производным именем; во-вторых, факультативность у производных актантных связей, обязательных для производящего глагола; в-третьих, способность производного, в отличие от производящего, употребляться абсолютивно [14, с. 19]. Однако факт системного характера словообразования неоспорим. Словообразовательные форманты в результате включения в состав производящего креатируют «не только разные типы структуры, но и слова, различные по типу информации, ими передаваемой» [16, с. 357].

Таким образом, значение производного слова не может быть сведено к простой совокупности слагаемых словообразовательных компонентов, фиксирующих элементы смысла-значения без учета их функциональной целостности в динамической системе слова. Единый комплекс производного слова требует к себе такого же комплексного всеобъемлющего подхода при рассмотрении.

Поскольку «человек в своей предметно-практической и познавательной деятельности либо устанавливает новые отношения, либо обнаруживает уже известные ему отношения между новой совокупностью объектов» [11, с. 115], то структура слова должна органично сочетать сознание и действительность, проявляющиеся в соотношении номинативной, сигнификативной и денотативной сторон слова [6, с. 13].

Номинативная сторона производного слова представляет собой видимую результативную часть глубинного семантико-синтаксического комплекса. Производные слова «как единицы номинации в целом характеризуются как синтетические знаки, т. е. синтезирующие свои значения под «крышей» единого знака – универба» [11, с. 43].

Анализ лексикографического материала показывает, что общее категориальное значение «*деятель*» в отглагольных наименованиях реализуется рядом частных СЗ. Соотношение реализуемых производными наименованиями частных СЗ в пределах СТ отличает их (типы) друг от друга, создавая специфическое представление о каждом, в частности, о степени их полицентричности/моноцентричности (так, в СТ на =льщик доминируют производные с частным СЗ «лицо», в СТ на =льник – «предмет», отличительной особенностью СТ на =тель представляется способность целого ряда производных наименований совмещать два (и более) частных СЗ).

В свою очередь внутренняя гиперформа производного слова – основополагающий типовой признак, выделяемый в рамках группы/-ы наименований в пределах СТ. Представление о ней появляется в результате анализа внутренних гипотформ – индивидуальных признаков, лежащих в основе отдельно взятых номинативных единиц, входящих в состав СТ. Иными словами, индивидуальные признаки представляют собой частную реализацию (*гипотформу*) более общего признака (*гиперформы*), объединяющего своим характером под «единой крышей» словообразовательного типа группы производных единиц. Введение терминов «внутренняя гиперформа» и «внутренняя гипотформа» оправдано тем, что они помогают, во-первых, разграничить таксономические подгруппы наименований деятеля в рамках одного словообразовательного типа, во-вторых, обосновать закономерности системного строения словообразовательной семантики номинативных единиц на материале отглагольных имен деятеля в современном русском языке.

Кумулируя значения мотивирующих глаголов, внутренняя (гипер-) гипотформа выступает стержневым составным компонентом семантики группы производных наименований; одновременно явля-

ется и носителем идейной информации, и координатором внешней структурной формы деривата, диктует тот или иной способ образования производных слов (на основании сходства/отличия основополагающей идеи) и развитие их значения. Взаимодействие и соотношение связей (предикативных, семантических, логических, ассоциативных) производящего слова и внутренней (гипер-) гипоформы девербатов определяют выбор релевантной словообразовательной формы, и, следовательно, качественное своеобразие производного слова как представителя СТ.

Необходимо подчеркнуть, что выявленные в результате проведенного исследования специфические аспекты взаимодействия компонентов композиционной семантики отглагольных производных слов не представлены в чистом виде в СТ. Отмечаемая тенденция доминирования в СТ наименований с той или иной внутренней (гипер-) гипоформой имеет относительно регулярный характер. Тем не менее, это то, что отличает один СТ от другого на уровне слагаемых смысла производных слов при всем наблюдаемом в СТ многообразии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бердник Л.В. Внутрішня форма та словотвірна семантика назв діяча у сучасній російській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02. Дніпропетровськ, 2004. 18 с.
2. Бердник Л.В. Проблема фразеологичності семантики отглагольного деривата. *Вісник Запорізького державного університету* : Зб. наук. статей. *Філологічні науки*. Запоріжжя, 2010. № 1. С. 15–21.
3. Бердник Л.В. Источники фразеологичності семантики девербатов. *Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство*. Дніпропетровськ, 2010. Вип.16. № 11. Т. 18. С. 38–44.
4. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного ун-ту ім. В. Стефаника, 2008. 296 с.
5. Зализняк А.А., Иванов Вяч.Вс., Топоров В.Н. О возможности структурно-типологического изучения некоторых моделирующих семиотических систем. *Структурно-типологические исследования* : сборник статей. Москва : Изд-во АН СССР, 1962. 298 с.
6. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. Москва : Наука, 1976. 355с.
7. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус русского литературного языка. Москва : Наука, 1981. 366 с.
8. Колшанский Г.В. Логика и структура языка. Москва : Высш. школа, 1965. 240 с.
9. Кубрякова Е.С. Об определении границ ономазиологических исследований. *Проблемы ономазиологии*, IV: Науч. тр. Т. 175. Курск : Курск гос. пед. ин-т, 1977. С. 23–26.
10. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении. Москва : Наука, 1978. 115 с.
11. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва : Наука, 1986. 149 с.
12. Кубрякова Е.. Возвращаясь к определению знака. Памяти Р. Якобсона. *Вопросы языкознания*. 1993. № 4. С. 23.
13. Моисеев А.И. Словообразование и лексика Die Beziehungen der Wortbildung zu bestimmten Sprachebenen und sprachwissenschaftlichen Richtungen. Peterland, 1991. С. 75–95.
14. Морозова Т.С. О фразеологичности семантики производных слов (на материале отглагольных существительных). *Русский язык в нац. школе*. 1983. № 3. С. 15–20.
15. Мыркин В.Я. Всегда ли языковая норма соотносится с языковой системой? *Филол. науки*. 1998. № 3. С. 22–30.
16. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. Москва : Наука, 1972. 560 с.
17. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. Москва : Наука, 1970. 604 с.
18. Пешковский А.М. В чем же, наконец, сущность формальной грамматики? *Изб. тр.* Москва, 1959.
19. Позднякова Е.М. Категория имени деятеля и пути её синхронного развития в когнитивном номинативном аспекте (на материале английского языка) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Москва, 1999. 34 с.
20. Проблемы ономазиологии : науч. тр. Т. 21 (144). Орел, 1974.
21. Проблемы ономазиологии, II : Науч. тр. Т. 46 (139). Курск, 1975. 204 с.
22. Русский язык и советское общество. Словообразование современного русского языка. Москва : Наука, 1968. 298 с.
23. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. Москва, 1998.
24. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанные значения слова в языке. Москва : Наука, 1981. 265 с.
25. Флоренский П.А. Термины. *Вопросы языкознания*. 1989. № 1. С. 126–127.
26. Schank R.S. Is there a semantic memory? "Working papers. Instituto per gli Studi Semantici e Cognitivi": Castagnola, Switzerland. 1974. No. 3. Pp. 14–17.

REFERENCES

1. Berdnyk, L.V. (2004). Vnutrishnya forma ta slovotvirna semantyka nazv diyacha u suchasniy rosiys'kiy movi [The inner form and word-formative semantics of derivatives denoting a doer of an action in the modern Russian language] (PhD Thesis): 10.02.02. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk national university, 18 p.
2. Berdnyk, L.V. (2010). Problema frazeolohychnosti semantyky othlahol'noho deryvata [The problem of latent augments in semantics of deverbatives]. *Visnyk Zaporiz'koho derzhavnoho universytetu: Zb. nauk. statey. Filolohichni nauky [Bulletin of Zaporizhia State University: Collected articles. Philological sciences]*. Zaporizhzhia, No.1, pp.15–21.
3. Berdnyk, L.V. (2010). Ystochnyky frazeolohychnosti semantyky deverbatyvov [Sources of latent augments in semantics of deverbatives]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Movoznavstvo [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Linguistics]*. Dnipropetrovsk, issue 16, No. 11, Vol. 18, pp. 38–44.
4. Holyanych, M.I. (2008). Vnutrishnya forma slova i dyskurs [The inner form of the word and discourse]. Ivano-Frankivs'k: Vydavnycho-dyzayners'kyi viddil TSIT Prykarpats'koho natsional'noho un-tu im. V. Stefanyka. 296 p.
5. Zaliznyak, A.A., Ivanov, Vyach.Vs., and Toporov, V.N. (1962). O vozmozhnosti strukturno-tipologicheskogo izucheniya nekotorykh modeliruyushchikh semioticheskikh system [On the possibility of structural-typological study of some modeling semiotic systems]. *Strukturno-tipologicheskoye issledovaniya. Sbornik statey [Structural and typological studies. Collected articles]*. Moscow: AN SSSR, 298 p.
6. Karaulov, Yu.N. (1976). Obshchaya i russkaya ideografiya [General and Russian ideography]. Moscow: Nauka, 355 p.
7. Karaulov, Yu.N. (1981). Lingvisticheskoye konstruirovaniye i tezaurus russkogo literaturnogo yazyka [Linguistic construction and thesaurus of the Russian literary language]. Moscow: Nauka, 366 p.
8. Kolshanskiy, G.V. (1965). Logika i struktura yazyka [The logic and structure of the language]. Moscow: Vyssh. shkola, 240 p.
9. Kubryakova, Ye.S. (1977). Ob opredelenii granits onomasiologicheskikh issledovaniy [On defining the boundaries of onomasiological research]. *Problemy onomasiologii IV: Nauch. tr. [Problems of Onomasiology IV: scientific papers]*, Vol. 175. Kursk: Kursk gos. ped. in-t, pp. 23–26.
10. Kubryakova, Ye.S. (1978). Chasti rechi v onomasiologicheskoy osveshchenii [Parts of speech in onomasiological coverage]. Moscow: Nauka, 115 p.
11. Kubryakova, Ye.S. (1986). Nominativnyy aspekt rechevoy deyatelnosti [The nominative aspect of speech activity]. Moscow: Nauka, 149 p.
12. Kubryakova, Ye.S. (1993). Vozvrashchayas' k opredeleniyu znaka. Pamyati R. Yakobsona [Returning to the definition of the sign. In memory of R. Jakobson]. *Voprosy yazykoznavaniya [Linguistic issues]*, No. 4, p. 23.
13. Moiseyev, A.I. (1991). Slovoobrazovaniye i leksika [Word formation and vocabulary]. *Die beziehung der Wortbildung zu bestimmten Sprachebenen und sprachwissenschaftlichen Richtungen*. Peterland, pp. 75–95.
14. Morozova, T.S. (1983). O frazeologichnosti semantiki proizvodnykh slov (na materiale otglagol'nykh sushchestvitel'nykh) [On the phraseological semantics of derived words (based on verbal nouns)]. *Russkiy yazyk v nats. shkole [Russian language in nat. school]*, No. 3, pp. 15–20.
15. Myrkin, V.Ya. (1998). Vsegda li yazykovaya norma sootnositsya s yazykovoy sistemoy? [Does the language norm always correlate with the language system?] *Filol. nauki [Philological sciences]*, No. 3, pp. 22–30.
16. Obshcheye yazykoznavaniye. (1972). Vnutrennyaya struktura yazyka [General linguistics. Internal structure of the language]. Moscow: Nauka, 560 p.
17. Obshcheye yazykoznavaniye. (1970). Formy sushchestvovaniya, funktsii, istoriya yazyka [General linguistics. Forms of existence, functions, history of language], Moscow: Nauka, 604 p.
18. Peshkovskiy, A.M. (1959). V chem zhe, nakonets, sushchnost' formal'noy grammatiki? [What, finally, is the essence of formal grammar?]. *Izb.tr. [Selected papers]*, Moscow.
19. Pozdnyakova, Ye.M. (1999). Kategoriya imeni deyatelya i puti yego sinkhronnogo razvitiya v kognitivnom nominativnom aspekte (na materiale angliyskogo yazyka) [Category of the name of the doer and the way of its synchronous development in the cognitive nominative aspect (based on the material of the English language)] (PhD Thesis): 10.02.04, Moscow, 34 p.
20. Problemy onomasiologii: Nauch. tr. [Problems of onomasiology], (1974). Vol. 21 (144). Orel.
21. Problemy onomasiologii, II: Nauch. tr. [Problems of onomasiology], (1975). Vol. 46 (139). Kursk, 204 p.
22. Russkiy yazyk i sovetskoye obshchestvo. (1968). Slovoobrazovaniye sovremennogo russkogo yazyka

- [Russian language and Soviet society. Word formation of the modern Russian language]. Moscow : Nauka, 298 p.
23. Stepanov, Yu.S. (1998). Yazyk i metod. K sovremennoy filosofii yazyka [Language and method. Towards modern philosophy of language]. Moscow.
 24. Teliya, V.N. (1981). Tipy yazykovykh znacheniy. Svyazannyye znacheniya slova v yazyke [Types of language meanings. Associated meanings of a word in a language]. Moscow: Nauka, 265 p.
 25. Florenskiy, P.A. (1989). Terminy [Terms]. *Voprosy yazykoznaniiya [Linguistic issues]*, No. 1, pp. 126–127.
 26. Schank, R.S. (1974). Is there a semantic memory? *Working papers. Istituto per gli Studi Semantici e Cognitivi*: Castagnola, Switzerland, No. 3, pp. 14–17.

СЕМАНТИЧНО-ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНВЕРСИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Бондар Т. Г.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
пр. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-9421-264X
Bondar.Tetiana@vnu.edu.ua*

Каліщук Д. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
пр. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0003-1952-5176
diana_kalishchuk@vnu.edu.ua*

Ключові слова: лексично-граматична категорія, конверсія, актанти висловлювання, лексично-граматичний критерій, семантичний критерій, формально-структурний критерій.

У статті розглядається питання конверсії як лексично-семантичної категорії. Показано, що конверсиви, поряд із синонімами, антонімами та гіпонімами, є важливими кореляціями лексичної семантики. Подано декілька дефініцій конверсивів і зазначено, що конверсивами доцільно називати слова, які семантично розрізняються й обертають ті головні актанти висловлювання, що формують його предикативне ядро. При цьому два висловлювання (вихідне і конверсійне) залишаються синонімічними, тобто передають ту саму інформацію про навколишню дійсність або її фрагмент (факт, події, ситуації і т.п.), але з різних точок зору.

Шляхом суцільної вибірки було отримано 150 конверсивних пар української мови, а також їхні еквіваленти в англійській мові. Ми розподілили конверсиви у групи, послуговуючись 3-ма критеріями. Залежно від частини мови, до якої належить пара конверсивів (тобто за лексично-граматичним критерієм), ми виокремили 6 груп: конверсиви-іменники (складають 49,3% від загальної кількості), конверсиви-дієслова (32%), конверсиви-прикметники (6,7%), конверсиви-прислівники (7,3%), конверсиви-прийменники (3,3%) та конверсиви-сполучники (1,4%). У межах кожної із цих групи ми виокремили підгрупи, послуговуючись семантичним критерієм. У такий спосіб, у групі іменників було сформовано 4 підгрупи: іменники, які є назвами дії або стану; іменники, що означають суб'єкт і результат його дії; іменники на позначення спорідненості; іменники, що означають соціальні стосунки. У групі дієслів виділено 8 семантичних підгруп. Найбільшими за кількістю конверсивів є групи, що позначають ситуації 'придбання', 'отримання – втрата', 'соціальні стосунки', 'соціальна взаємодія' та 'емоційні й інші внутрішні стани'. Конверсиви-прикметники позначають розмір, фізичні властивості, швидкість, час і т.п. Конверсиви-прислівники переважно позначають положення у просторі й часі, швидкість тощо. Конверсиви-прийменники вказують на розміщення у просторі та часі. Конверсиви-сполучники вказують передусім на причиново-наслідкові зв'язки чи розміщення у просторі і часі.

За формально-структурним критерієм конверсиви було розподілено на три групи. Найчастотнішими виявилися конверсиви, утворені від різних основ (60%). Конверсиви 'самі в собі' складають 32%. Найменшою за кількістю лексем є група конверсивів, утворених від тієї самої основи (8%).

SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES OF CONVERSIVES OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Bondar T. H.

PhD in Linguistics,

Associate Professor at the Department of Applied Linguistics

Lesya Ukrainka Volyn National University

Volia ave., 13, Lutsk, Ukraine

orcid.org/0000-0002-9421-264X

Bondar.Tetiana@vnu.edu.ua

Kalishchuk D. M.

PhD in Germanic Languages,

Associate Professor at the Department of Applied Linguistics

Lesya Ukrainka Volyn National University

Volia ave., 13, Lutsk, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1952-5176

diana_kalishchuk@vnu.edu.ua

Key words: *lexico-grammatical category, conversion, actants of utterance, lexico-grammatical criterion, semantic criterion, formal-structural criterion.*

The article deals with the issue of conversion as a lexical-semantic category. It is shown that conversives, along with synonyms, antonyms and hyponyms, are important correlations of lexical semantics. In the article several definitions of conversives are given and it is noted that conversives are semantically different words that turn the main actants of the utterance which form its predicative core. The two statements (original and conversive) remain synonymous, i.e. they convey the same information about the surrounding reality or its fragment (facts, events, situations, etc.), but from different points of view.

150 pairs of Ukrainian conversives, as well as their equivalents in English were obtained by sampling. Conversives were divided into groups using 3 criteria. Depending on the belonging to the part of the language (i.e. according to the lexical-grammatical criterion), we singled out 6 groups of conversives: nouns-conversives (49.3% of the total), verbs-conversives (32%), adjectives-conversives (6.7%), adverbs-conversives (7.3%), prepositions-conversives (3.3%) and conjunctions-conversives (1.4%). Within each of these groups, we singled out subgroups using the semantic criterion. Thus, in the group of nouns, 4 subgroups were obtained: nouns that are the names of an action or state; nouns that denote the subject and the result of its action; nouns denoting terms of kinship; and nouns denoting social relations. In the group of verbs we singled out 8 semantic subgroups. The subgroups representing the situations of 'acquisition', 'gain – loss', 'social relations', 'social interaction' and 'emotional and other internal states' contain the biggest number of conversives. Adjectives-conversives denote size, physical properties, speed, time, etc. Adverbs-conversives denote mainly the position in space and time, speed, etc. Prepositions-conversives show placement in space and time: Conjunctions-conjunctions denote mainly causal relationships or positions in space and time. According to the formal-structural criterion, conversives were divided into 3 groups. The most frequent are conversives formed from different stems (60%). Conversives 'in themselves' make up 32%. The smallest number of conversives are formed from the same stem (8%).

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві питання, пов'язані із загальнотеоретичною граматичною проблематикою, із системно-структурним і семантичним підходом до опису мовних явищ, посідають одне із центральних місць. Вони сприяють якнайглибшому проникненню в сутність лінгвістичних реальностей і забезпечують їх металінгвістичну об'єктивізацію.

Дослідження лексично-семантичних категорій є актуальним, оскільки вони, подібно до граматичних категорій, виражають узагальнені, типізовані властивості мовних одиниць. З одного боку, вони об'єднують їх у «тематичні» класи слів, з іншого боку – систематизують такі одиниці з позиції спільності та специфіки їхнього значення, структури й функцій (синонімія, антонімія та інші).

Функційно-комунікативний підхід до мови, її одиниць і категорій стимулював вивчення питань семантичної організації зв'язного мовлення, правил перефразування висловлювань, явищ синтаксичної синонімії, антонімії, омонімії, а також явища конверсії. Питання конверсії досліджували Дж. Лайонз, Т. Ломтев, Ю. Апресян, Л. Новиков, Ю. Степанов, Ф. Бацевич, Г. Ситар, О. Милостна, С. Кійко, Т. Рубанець, О. Литвин тощо.

Аналіз лінгвістичної літератури, яка розглядає питання конверсії, показує, що, незважаючи на низку суттєвих розбіжностей у трактуванні цього явища, під останнім розуміють лексичну й одночасно синтаксичну категорію, оскільки поняття «конверсиви» базується на семантико-синтаксичній основі, і їхня характеристика може бути лише синтагматико-парадигматичною.

Конверсиви семантично відмінні від вихідних слів. Вони мають різні семантичні відтінки, розбіжності в експресивно-стилістичному і модальному забарвленні. Проте виникає низка питань, зокрема про роль конверсивної кореляції у формуванні внутрішніх і зовнішніх зв'язків семантичного поля, лексично-семантичних та функційно-ономасіологічних груп тощо. Системний опис конверсивів може бути використаний під час укладання словників для тлумачення слів, що позначають ту саму ситуацію.

Мета статті – показати системний характер досліджуваного явища, зробити вибірку конверсивних пар української мови та їхніх англійських еквівалентів і класифікувати їх, використовуючи різні критерії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того щоб дефініціювати конверсиви, Ю. Апресян у праці «Синонімія і конверсиви» використовує поняття семантичного розкладу і поняття активної синтаксичної валентності [3, с. 9–10]. На його думку, два слова (або дві семантично неподільні фразеологічні одиниці) називаються **конверсивами**, якщо (1) їхні значення можна

звести до одного й того самого семантичного розкладу, і (2) вони мають однакову кількість лексичних валентностей, до того ж таких, що принаймні дві валентності з однаковими номерами мають різний зміст [3, с. 10].

Л. Новиков розглядає конверсію як лексично-семантичну категорію. На його думку, це відображення в мові обернених відношень за допомогою різних слів, протиставлені семи яких дають можливість таким одиницям виражати суб'єктно-об'єктні стосунки в обернених висловлюваннях (реченнях), які позначають ту саму ситуацію, тобто мають один і той самий денотат [5, с. 214].

У випадку конверсії має місце перестановка місцями елементів висловлювання A (попереднього, антецедента) і B (наступного, консеквента) та заміна лексичної одиниці, яка виражає відношення між ними, на свій конверсив: $ARB \Leftrightarrow BR^{-1}A$, або $AR(=X)B \Leftrightarrow BR^{-1}(=Y)A$, де X і Y – конверсиви, які виражають обернені відношення R і R^{-1} . Обов'язковою умовою є повна денотативна тотожність вихідного і конверсійного виразу [5, с. 179].

На думку Ф. Бацевича, конверсивами слід уважати слова, які обертають суб'єкт і об'єкт висловлювання або два головних актанти, що входять до предикатного ядра останнього [7, с. 191]. Обертання другого і наступних об'єктів можна кваліфікувати лише як конверсію додатків (за термінологією О. Єсперсона), а не суб'єктно-об'єктну конверсію, що відповідає думці Т. Ломтева про те, що від конверсії відношень треба відрізнити конверсію предметів у відношенні [2].

Отже, **конверсивами** є слова, що семантично відрізняються й обертають ті головні актанти висловлювання, які формують його предикатне ядро. У випадку з дієсловами – це ролі суб'єкта й об'єкта / адресата дії. У випадку з іменниками – це ролі пацієнтів.

У нашому дослідженні шляхом суцільної вибірки ми отримали 150 конверсивних пар української мови, а також вибрали їхні еквіваленти в англійській мові.

Зазначимо, що ми не розглядаємо конверсію в словотворенні (спосіб словотворення без використання спеціальних афіксів), оскільки це не лексично-семантична категорія.

Виокремлені конверсиви ми розподілили у групи, послуговуючись 3-ма критеріями. Залежно від частини мови, до якої належить пара конверсивів (тобто за лексично-граматичним критерієм), ми виокремили 6 груп: конверсиви-іменники, конверсиви-дієслова, конверсиви-прикметники, конверсиви-прислівники, конверсиви-прийменники та конверсиви-сполучники.

Найчисленнішою є група іменників-конверсивів, яка містить 74 пари конверсивів (49,3%).

Другою за численністю є група конверсивів-дієслів (48 пар, що становить 32% від загальної кількості конверсивів). Конверсиви-прислівники становлять 7,3%, конверсиви-прикметники – 6,7%, конверсиви-прийменники – 3,3% та конверсиви-сполучники – 1,4%.

У межах кожної групи ми виокремили підгрупи, послуговуючись семантичним критерієм. У такий спосіб у групі **іменників** ми сформували підгрупи:

1. Іменники, які є назвами дії або стану (це віддієслівні іменники): *перемога – поразка, виграти – програти, заміна – підстановка, влада – залежність*, англ. *victory – defeat, win – loss* і т.п. (*перемога варварів над Римом <=> поразка Риму від варварів, заміна X-а на Y – підстановка Y-а замість X*).

2. Іменники, що означають суб'єкт і результат його дії: *виробник – продукція, винахідник – винахід, автор – твір, власник – власність*, англ. *producer – production, inventor – invention, author – work* та інші. (*Е. Ленуар – винахідник двигуна внутрішнього згорання <=> Двигун внутрішнього згорання є винаходом Е. Ленуара*).

3. Іменники на позначення спорідненості (родинних зв'язків), релятивних стосунків. Вони завжди вимагають точки відліку, оскільки одна й та сама особа може бути, наприклад, і *матір'ю*, і *донькою*, і *бабою*. Слід розрізняти:

1) іменники для називання спорідненості у межах одного покоління: *брат – брат, брат – сестра, чоловік – дружина, кузин – кузина, кум – кума, сват – сват*, англ. *brother – sister, wife – husband* тощо (*She is Barbara's sister <=> Barbara is her sister*);

2) іменники на позначення спорідненості різних поколінь: *батько – син / донька, дідусь – онук / онучка, бабуся – онук / онука, дядько – небіж / небога*, англ. *grandma – granddaughter, stepmother – stepdaughter, father-in-law – daughter-in-law* і т.п. (*Лукаш – небіж Лева <=> Лев – дядько Лукаша*).

4. Іменники, що означають соціальні стосунки: *вчитель – учень, колега – колега, друг – друг*, англ. *friend – friend, doctor – patient, schoolmate – schoolmate* і т.п. (*Л. Щерба – вчитель В. Виноградова <=> В. Виноградов – учень Л. Щерби*).

Конверсиви-дієслова позначають дію, або стан, серед яких ми виокремили такі основні семантичні групи:

1. 'Наявність', 'володіння': *мати – бути (наявності) / належати*, англ. *to have – belong* і т.п. (*Він має прибутковий бізнес <=> У нього є прибутковий бізнес, He has a good library <=> A good library belongs to him*).

2. 'Придбання', 'отримання' – 'втрата': *давати – брати, (на)давати – отримувати, вигравати – програвати; винаймати – здавати,*

купувати – продавати, позичати – позичати, експортувати – імпортувати, англ. *to give – to take, to give – to receive, to win – to lose, to rent / hire – to rent / hire out, to buy – to sell, to borrow – to lend* тощо (*Солом'яний бичок дав смоли вовку <=> Вовк взяв смолу в солом'яного бичка; Начальник дав доручення своєму підлеглому <=> Підлеглий отримав доручення від начальника; Сашка надав допомогу сусіду <=> Сусід отримав допомогу від Сашка*).

3. 'Склад': *входити – складатися, входити – вміщати*, англ. *to go (in) – to contain, to compose – to consist* тощо (*У бюро входить 15 чоловік <=> Бюро складається з 15 чоловік, Five chapters compose a book <=> The book consists of five chapters*).

4. 'Відносне розміщення двох тіл в просторі або часі' (у прямому і переносному значенні): *відставати – випереджати, передувати – слідувати*, англ. *to be / lag behind – to surpass / to outstrip, to precede – to follow* і т.п. (*Він відстає від ровесників у розвитку <=> Ровесники випереджують його у розвитку; A precedes B <=> B follows A*).

5. 'Соціальні стосунки', 'соціальна взаємодія': *бесідувати – бесідувати, битися – битися, боротися – боротися, воювати – воювати, дружити – дружити, знайомитися – знайомитися, зустрічатися – зустрічатися, підтримувати – підтримувати, розмовляти – розмовляти, сваритися – сваритися, співіснувати – співіснувати, співпрацювати – співпрацювати, довіряти – користуватися довірою, дякувати – отримувати*, англ. *to speak / talk (to, with) – to speak / talk (to, with), to fight (with) – to fight (with), to struggle (with) – to struggle (with), to be at war (with) / to wage war – to be at war (with) / to wage war, to be friend (with smb.) – to be friend (with smb.), to make the acquaintance (of smb.) – to make the acquaintance (of smb.), to support – to enjoy the support, to quarrel (with) – to quarrel (with), to coexist – to coexist, to cooperate / to collaborate – to cooperate / to collaborate* тощо (*Виборці підтримують свого депутата <=> Депутат користується підтримкою виборців; Деревя своїм корінням співіснують з різноманітними грибами <=> Гриби співіснують з коріннями дерев; Financial institutions cooperate regularly with the police in particular <=> The police cooperate with financial institutions*).

6. 'Інформаційні, ментальні процеси': *уважати – видаватися, сумніватися – викликати сумнів*, англ. *to consider – to seem (to)* і т.п. (*Він вважає це рішення неправильним <=> Рішення видається йому неправильним; Я сумнівалася в правдивості його слів <=> Правдивість його слів викликала в мене сумнів, None of these countries consider the horn to be too quiet <=> The horn doesn't seem to be quiet to any of these countries*).

7. 'Емоційні та інші внутрішні стани': *боятися* – *вселяти страх* / *лякати*, *засдрити* – *викликати засдрість*, *збуджувати* – *збуджуватися* / *відчувати збудження*, *ненавидіти* – *викликати ненависть*, англ. *to be afraid* – *to frighten*, *to envy* – *to arouse envy*, *to excite* – *to be / feel excited*, *to hate* – *to arouse / to provoke hate* тощо (*Вона боїться цих чуток <=> Ці чулки лякають її, The responsibility frightens him – He is afraid of responsibility*).

8. 'Перетворення': *виходити* – *вистачати*, англ. *to obtain* – *transmute* і т.п. (*З цієї тканини вийде дві сукні <=> Цієї тканини вистачить на дві сукні, Coke is obtained from coal <=> Coal transmutes into coke*).

Конверсиви-прикметники реалізують свої функції насамперед у співвідносних формах порівняльного ступеню. Це прикметники зі значенням розміру, фізичної властивості, швидкості, часу і т.п.: *більший* – *менший*, *вищий* – *нижчий*, *важчий* – *легший*, *дорожчий* – *дешевший*, *молодший* – *старший*, англ. *further* – *nearer*; *younger* – *older* і т.п. (*Стіл вищий від стільця <=> Стілець нижчий від стола, Their daughter was just a year older than Laurie <=> Laurie was just a year younger than their daughter*).

Конверсиви-прислівники – це переважно прислівники зі значенням положення в просторі і часі, швидкості та деякі інші: *раніше* – *пізніше*, *частіше* – *рідше*, англ. *earlier* – *later*; *to the left (of)* – *to right (of)* (*Ваш поїзд прибуває до Києва на годину раніше від нашого <=> Наш поїзд прибуває до Києва на годину пізніше від вашого, He sat to the right of her <=> She sat to the left of him*).

Конверсиви-прийменники позначають розміщення у просторі та часі: *над* – *під*, *перед* – *за*, англ. *above* – *under*; *before* – *after / behind* і т.п. (*Я стою перед вами <=> Ви стоїте за мною (в черзі)*).

Конверсиви-сполучники мають дві валентності і позначають передусім причиново-наслідкові зв'язки чи розміщення у просторі й часі: *тому* – *тому що*, *незважаючи на* – *проте*, англ. *that's why* – *because of*, *before* – *after* і т.п. (*Режисер захворів, і тому прем'єра не відбулася <=> Прем'єра не відбулася, тому що режисер захворів; He finished his work before she did <=> She finished her work after he did*).

За формально-структурним критерієм (залежно від морфемного складу слів) досліджувані конверсиви можна поділити на три групи:

I. Конверсиви, які утворені від різних основ. Наприклад, *продавати* – *купувати*, *лякати* – *боятися*, *брати* – *давати* (*гроші у борг, землю в оренду*), *брат* – *сестра*, *лікар* – *пацієнт*, *зверху* – *знизу*, *лівіше* – *правіше*; англ. *to win* – *to lose*, *to give* – *to take*, *author* – *work*, *teacher* – *pupil* і багато інших.

II. Конверсиви, які утворені від тієї самої основи:

1. Конверсії з V-ся. До цього типу належать насамперед форми пасивного стану дієслів української мови, оскільки пасивізація – це регулярний (граматичний) засіб вираження обернених відношень у природній мові. Наприклад, *будувати* – *будуватися*, *орендувати* – *орендуватися*.

2. Конверсії V ↔ (бути A(N)). В англійській мові пасивний стан утворюється за допомогою допоміжного дієслова і відповідного дієприкметника: *to built* – *to be built*, *to take* – *to be taken* і т.п. Аналогічні трансформації трапляються в українській мові. Наприклад, *Він досягає гарних результатів <=> Гарні результати (є) досягнуті ним*.

3. Конверсія типу V ↔ [викликати]N(V). Наприклад, *Він довіряє другу <=> Друг користується його довірою, Він сумнівається в цьому <=> Це викликає у нього сумнів тощо*.

4. Конверсії з іменниковими основами. Наприклад, *учитель* – *учень*, *винахідник* – *винахід*, *кум* – *кума*, англ. *employer* – *employee*, *examiner* – *examinee* тощо.

III. Конверсиви 'самі в собі'. Це слова, які завдяки своїм специфічним властивостям, семантичній і синтаксичній симетричності, можуть без будь-яких змін входити до складу обох висловлювань – вихідного і конверсивного. Вони ніби містять конверсивні відношення 'в собі'. Такі лексеми здебільшого позначають терміни спорідненості (родинні зв'язки) та соціальні стосунки, багато з них містять український префікс *спів-* та англійський префікс *co-*. Наприклад, *дружити*, *сваритися*, *розмовляти*, *бесідувати*; *брат*, *сестра*, *товариш*, *друг*, *колега*, *співавтор*, *співвидавець*, *співвітчизник*, *співвідповідач*, (*спів*)*дружба*, *співжиття*, *співпраця*; англ. *to coexist*, *to speak*, *to marry*, *to be equal to*, *to quarrel*; *coequal*, *friend*, *classmate*, *enemy*, *colleague*, *coauthor*; *cooperation* та інші.

Отже, аналіз масиву конверсивів показує, що при класифікації цих лексичних одиниць за формально-структурним критерієм найчастотнішими є конверсиви, утворені від різних основ (60%). Конверсиви 'самі в собі' складають 32%. Найменшою за кількістю лексем є група конверсивів, утворених від тієї самої основи (8%).

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Виявлення спільних і диференційних ознак у різних конверсивних парах дало можливість класифікувати їх у групи. У роботі ми подали три класифікації конверсивів: а) лексично-граматичну (залежно від частини мови, до якої належить пара конверсивів), б) семантичну (залежно від семантичного типу) та в) формально-структурну (за будовою лексем).

Отже, конверсиви позначають ту саму ситуацію, передають ту саму інформацію про

навколишню дійсність або її фрагмент, але з різних точок зору, коли на перший план виступає той чи той учасник ситуації. Залежно від релевантності ознак ситуації мовець обирає один із двох можливих конверсивів. Конверсна кореляція має велике значення у формуванні систем-

ності словника мови і в машинному перекладі, оскільки це економічний і простий засіб опису лексики. Усе це зумовлює необхідність подальшого вивчення конвертної кореляції, насамперед в аспекті функційної семасіології й ономасіології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. Москва : Прогресс, 1978. 544 с.
2. Ломтев Т.П. Структура предложения в современном русском языке. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1979. 198 с.
3. Апресян Ю.Д. Синонимия и конверсивы. *Русский язык в национальной школе*. 1970. № 6. С. 8–17.
4. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Лексическая семантика (синонимические средства языка). Том I. 2-е издание, исправленное и дополненное. Москва : Языки русской культуры, 1995. 345 с.
5. Новиков Л.А. Семантика русского языка. Москва : Высшая школа, 1982. 272 с.
6. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. Москва : Языки русской культуры. 1998. 784 с.
7. Бацевич Ф.С., Космеда Т.А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов : Світ, 1997. 392 с.
8. Ситар Г., Милостна О. База даних як інструмент лінгвістичного дослідження (на прикладі аналізу лексичних конверсивів). *Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць*. Донецьк, 2008. № 16. С. 385–392.
9. Кійко С., Рубанець Т. Моделі конверсії в сучасній англійській мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 30, том 2. С. 226–232.
10. Lytvyn O. A study of converse pairs used as illustrative material in English linguistic works. *Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн. Луцьк*, 2014. № 2. С. 156–163.

REFERENCES

1. Lyons J. (1978). *Vvedenie v teoreticheskuyu lingvistiku [An introduction to theoretical linguistics]*. Moscow : Progress.
2. Lomtev T. P. (1979). *Struktura predlozheniya v sovremennom russkom yazyke [The structure of a sentence in modern Russian]*. Moscow : Izd-vo Mosk. un-ta.
3. Apresyan Yu. D. (1970). Sinonimiya i konversivy [Synonyms and conversives]. *The Russian Language in National School*. Vol. 6. P. 8–17.
4. Apresyan Yu. D. (1995). *Izbrannyye trudy. Leksicheskaya semantika (sinonimicheskiye sredstva yazyka). Tom I. [Selected Works. Lexical semantics (synonymous language means). Part I]*. Moscow : Yazyki russkoy kultury.
5. Novikov L. A. (1982). *Semantika russkogo yazyka [Semantics of the Russian language]*. Moscow : Vysshaya shkola.
6. Stepanov Yu. S. (1998). *Yazyk i metod. K sovremennoy filosofii yazyka [Language and method. Towards a modern philosophy of language]*. Moscow : Yazyki russkoy kultury.
7. Batsevich F. S., Kosmeda T. A. (1997). *Ocherki po funktsionalnoy leksikologii [Essays on functional lexicology]*. Lviv : Svit.
8. Sytar H., Mylostna O. (2008). Baza danykh yak instrument linhvistychnoho doslidzhennia (na prykladi analizu leksychnykh konversyviv) [Database as a tool of linguistic research (on the example of lexical conversion analysis)]. *Linguistic Studies: A Collection of Scientific Papers*. Vol. 16. P. 385–392.
9. Kiiiko S., Rubanets T. (2020). Modeli konversii v suchasni anhliskii movi [Models of conversion in modern English]. *Current Issues of the Humanities*. Vol. 30, Part 2. P. 226–232.
10. Lytvyn O. (2014). A study of converse pairs used as illustrative material in English linguistic works. *Typology and Functions of Language Units: a Scientific Journal*. Vol. 2. P. 156–163.

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ НАЗВ АРТЕФАКТІВ ЗА МЕТАФОРИЧНОЮ МОДЕЛЛЮ «АРТЕФАКТ – АБСТРАКЦІЯ»

Буранова А. В.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри методики викладання іноземних мов
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-3849-0944
alina_mikitenko@ukr.net*

Ключові слова: *метафора,
метафоричне перенесення,
метафоричне моделювання,
артефакт.*

Статтю присвячено переосмисленню назв артефактів, що відбувається за метафоричною моделлю «артефакт – абстракція» на основі подібності за ознакою в українській, німецькій та англійській мовах. Питання семантичного розвитку продовжує залишатись актуальним у сучасній лінгвістичній науці. Найчастіше увага приділяється вивченню метафори як одному з механізмів набуття назвами переносного значення. Незважаючи на те, що метафорі, як найпродуктивнішому креативному засобу збагачення мови, присвячена велика кількість наукових праць, мовознавці продовжують активно вивчати цей семантичний процес. Установлено, що метафора має здатність створювати схожості між різними об'єктами. Когнітивно-дискурсивна парадигма відкрила можливості для дослідження метафоричного моделювання, яке дало змогу виявити моделі семантичного розвитку лексем та проаналізувати особливості образно-асоціативного мислення носіїв української, німецької та англійської мов. У ході дослідження виявлено назви артефактів, які є компонентами сталих виразів української, німецької та англійської мов. Артефактом є будь-який штучно створений предмет, що несе у собі відбиток людського духу, оскільки такий предмет створюється у культурі, яка його породжує та несе певний таємний зміст. Виявлені переносні значення назв артефактів, що відбуваються за допомогою метафоричної транспозиції на основі подібності за ознакою, характеризуються як подібностями, так і відмінностями в українській, німецькій та англійській мовах. Схожості в набутті назвами артефактів переносного значення полягають у певному збігові фрагментів реального світу в різних культурах, оскільки для людини характерна здатність однакового сприйняття об'єктивного світу, що має психічне підґрунтя. Виявлені відмінності пояснюються властивостями асоціативного механізму різних мовних свідомостей, що вказують на специфіку національно-образної картини світу та розкривають її унікальність. Вибір мотиваційної ознаки, що стала основою перенесення, показав, що шляхи пізнання дійсності у кожній лінгвокультурній спільноті різні.

REINTERPRETATION OF ARTIFACT NAMES IN THE METAPHORICAL MODEL “ARTIFACT – ABSTRACTION”

Buranova A. V.

Candidate of Philological Sciences,

Assistant Professor at the Department of Foreign Languages Methodology

National Pedagogical Dragomanov University

orcid.org/0000-0002-3849-0944

alina_mikitenko@ukr.net

Key words: *metaphor, metaphorical transfer, metaphorical modeling, artifact.*

The article is devoted to reinterpretation of the artifacts' names. It comes according to metaphorical model “artifact – abstraction” on the basis of similarity in feature in Ukrainian, German and English languages. The issue of semantic development continues to be relevant in modern linguistics. Most often, attention is paid to the study of metaphor as one of the mechanisms of acquisition of figurative names. Despite the fact that a large number of scientific works are devoted to metaphor as the most productive creative means of language enrichment, linguists continue to study this semantic process energetically. Metaphor has been found to have the ability to create similarities between different objects. The cognitive-discursive paradigm opened the door for the study of metaphorical modeling that allowed identifying and analyzing the features of figurative-associative thinking of native speakers of Ukrainian, German and English. The study revealed the artifacts' names that are components of fixed collocation in Ukrainian, German and English. An artifact is any artificially created object that bears the imprint of the human spirit, because such an object is created in the culture that generates it and has a certain secret meaning. The figurative meanings of the artifacts names that occur through metaphorical transposition on the basis of similarity by feature are characterized by both similarities and differences in the Ukrainian, German and English languages. The similarities in the acquisition of figurative meaning by artifacts name are in a certain coincidence of fragments of the real world in different cultures, because a person is characterized by the ability to have the same perception of the objective world, and it has a mental basis. The revealed differences are explained by the properties of the associative mechanism of various language consciousnesses which indicate the specificity of the national-figurative world view and reveal its uniqueness. The choice of motivational trait that became the basis of the transfer showed that the ways of reality perception in each linguistic and cultural community are different.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична наука характеризується постійним інтересом до семантичного розвитку лексем, а саме творення їх переносних значень у різних мовах світу. Такі дослідження дають змогу виявити схожості та відмінності, що відбивають національні стереотипи образно-асоціативного мислення певної лінгвокультурної спільноти. Одним з механізмів набуття найменуваннями переосмислення є метафора, яка дотепер потребує детального вивчення. О.О. Тараненко пояснює метафору як семантичний процес, у якому форма мовної одиниці чи оформлення мовної категорії переноситься з одного референта на інший на основі подібності останніх у разі відображення свідомості того, хто говорить [1, с. 108].

Інша дослідниця О.О. Селіванова називає метафору найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, який характерний використанням знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої на неї в певному відношенні [2, с. 97]. Творення, декодування та розуміння метафори є процесами узагальненого людського мислення [3, с. 9]. Метафора спроможна помічати та створювати схожість між різними індивідами та класами об'єктів. Ця її здатність відіграє значну роль у практичному та теоретичному мисленні, тому є тією зброєю, яка дає поштовх розвитку думки [4, с. 15].

У межах когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної лінгвістики набула поширення мето-

дика метафоричного моделювання (А.Н. Баранов, Ю.М. Караулов, О.Н. Кондратьєва, Ю.В. Кравцова, Н.О. Мішанкіна, В.М. Телія, А.П. Чудінов та ін.). Моделювання уможливило проведення аналізу метафоричних транспозицій найменувань для виявлення особливостей образно-асоціативного мислення носіїв української, німецької та англійської мов.

Мета статті. Мета статті полягає у дослідженні назв артефактів, переносне значення яких утворилось за метафоричною моделлю «артефакт – абстракція» в українській, німецькій та англійській мовах. Поставлена мета вимагає вирішення таких завдань: виявити найменування артефактів, що отримали переносне значення на основі подібності за ознакою у трьох мовах за метафоричною моделлю «артефакт – абстракція»; встановити подібності та відмінності метафоричних переосмислень у трьох мовах для розкриття особливостей образного мислення носіїв досліджуваних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу були використані назви артефактів, які є компонентами сталих виразів української, німецької та англійської мов. Під артефактом розуміємо будь-які штучно створені предмети. Ми поділяємо думку про те, що предмети несуть у собі відбиток людського духу, тобто виступають як предмети духовної активності людини. Цей смисл, який люди створюють та надають предметам, існує не в самому предметі, а в культурі, що його породила. Саме тому немає нічого дивного в тому, що значення одного і того ж предмета може відрізнятися у різних культурах [5].

У ході дослідження були проаналізовані лексеми на позначення артефактів, переносне значення яких утворилось на основі подібності за ознакою. Зафіксовано, що метафоричні перенесення характеризуються як схожостями, так і відмінностями переосмислень у трьох мовах. Розглянемо приклади безеквівалентності метафоричних перенесень.

Лексема на позначення харчового продукту *сіль* в українській мові має переносне значення «суть», «смысл» чого-небудь: *Зоя й тоді не зрозуміла, в чому сіль тих віршів* [6]. Мотиваційною ознакою, яка покладена в основу метафоричної транспозиції, є «сутність» як важливий складник кожної страви. Як зазначається у «Словнику символів культури України», символічне значення харчового продукту мотивується його надзвичайно важливою роллю у житті людини [7, с. 750]. Утворення названих компонентів значення за такою метафоричною моделлю характерне безаналоговістю стосовно німецької та англійської мов.

Українська назва *труна* використовується на позначення «смерті». Механізмом виникнення

такої трансформації є метафорична транспозиція, в основі якої – подібність за ознакою «припинення існування», оскільки артефакт використовується для поховання померлих людей: // *перен. Смерть. Як не живеш, а усе ж труни не минеш* [6]. У німецькій та англійській мовах не було зафіксовано переносного значення за цією моделлю.

Назва *сходи* та найменування *щабель* позначають в українській мові певний «етап». Передумовою виникнення першої метафори є подібність за властивістю «послідовність», оскільки кожен елемент артефакту можна розглядати як деяку стадію. Слід зазначити, що це найменування завжди використовується у формі множини, а транспозиція є безаналоговою стосовно німецької та англійської мов. *Сходи – 3. перен. Етапи, стадії розвитку чого-небудь. Вони (В. Белінський, О. Герцен, М. Чернишевський, М. Добролюбов) ніби знаменують сходи, якими йшла вперед і вгору революційно-демократична думка Росії* [6]. Друга метафора утворилася на основі подібності за ознакою «послідовність», оскільки артефакт є складовою частиною драбини та характеризується послідовним досягненням мети. *3. перен. Етап, стадія розвитку, здійснення чого-небудь; Говорив (Павло) це таким тоном, що треба було догадуватись, буцім він переступив уже перші щаблі до письма; Щаблі життя. У вчителів вони вимірюються отими ключами: одні прилітають дзвінкоголосю малечю у вересні, другі, вже дорослі, назавжди відлітають з рідного гнізда...; Соціалізм і комунізм – це не дві різні суспільно-економічні формації, а два щаблі однієї формації; / / Становище, рівень, на якому перебуває, якого досягає хто-, що-небудь; (Магістер): Ідімо далі: ви в своєму хисті щаблів найвищих досягли колись...; Ми вважаємо, що переклад з будь-якої мови на будь-яку мову принципово можливий, – незалежно від того, на якому щаблі розвитку та чи інша мова стоїть* [6].

В англійській мові нерівнозначністю семантики характерна назва артефакту *torch* «факел», яка позначає «кохання»: *5. Longstanding unrequited romantic feelings for a person* «довгоочікувані невзаємні романтичні почуття до людини»; *My torch for her has finally gone out* «моє кохання до неї нарешті згасло» [8]. Мотиваційною ознакою стала «полум'яність», яка образно кажучи вирізняє кохання поміж інших відчуттів. Безаналоговістю переносного значення характерна також англійська назва *salad* «салат», яка використовується на позначення «асортименту», на основі подібності за ознакою «різноманітність» [9]. В українській та німецькій мовах безаналогового значення зафіксовано не було.

Еквівалентність переносних значень в українській, німецькій та англійській мовах трапляється частіше, ніж безаналоговість. Наведемо деякі приклади.

Аналогове переносне значення у досліджуваних мовах має найменування укр. *хліб* / нім. *das Brot* / англ. *bread*, що позначає «заробіток»: пор. укр. 4. *перен. Засоби до існування; заробіток. – Коли людина має цікаву роботу,.. коли вона не має побоювань про завтрашній хліб, фізично здорова...* [6]; нім. 2. *Lebensunterhalt* «засоби існування»; *der Jugendliche isst schon sein eigenes Brot (= verdient sich seinen Unterhalt selbst)* «молодий хлопець вже самостійно їсть свій хліб (= заробляє самостійно на існування)»; *wes Brot ich ess(e), des Lied ich sing(e)* (= *bei wem ich mein Geld verdiene, den lobe ich* [10] «чий хліб я споживаю, пісню тієї людини я співаю (= у кого я заробляю гроші, того я вихваляю)»; англ. 3. *a. Means of support; livelihood* «засоби існування; заробіток»; *b. Slang Money* «сленг гроші» [8]; *his day job puts bread on the table* «його робота вдень приносить заробіток на стіл»; *I don't have the bread to buy a new bike* «у мене не має грошей, щоб купити новий велосипед»; *The uncreative tell the creative what to do because they want the bread* «Не креативний каже креативному що робити, оскільки вони хочуть заробітку» [9]. Мотиваційною ознакою метафоричного перенесення є «життєва необхідність», якою характеризується харчовий продукт.

Метафоричне перенесення «неволя», «залежність» має в досліджуваних мовах найменування артефакту ланцюг. Мотиваційною ознакою перенесення є «обмеженість», оскільки артефакт обмежує дії та зумовлює залежність. Важливою особливістю є те, що такі синонімічні назви, як укр. кайдани та пута, також отримали зазначені переносні значення: пор. ланцюг – 3. *мн., чого, які, перен. Те, що сковує волю, свободу, пригнічує кого-, що-небудь. Час не стояв. Промайнула воля, поламала ланцюги віковічні; Сини Міцкевича, Словацького, Шопена, Сини Коперника, заковані сини! Рвіть ланцюги тяжкі!* [6]; кайдани – 2. *перен. Те, що зв'язує людину, позбавляє її волі. Поховайте та вставайте, Кайдани порвіть І вражою злою кров'ю Волю окропіте; [Річард:] Що ж, я досяг, чого хотів, – я вільний. Розбив усі кайдани свого серця і серце вкупі з ними; – Нам нічого втрачати, хіба що кайдани!; Вільне від кайданів догматизму, наше літературознавство здатне вже розв'язувати такі завдання, за які раніше не бралось* [6]; пута – // *чого, які, перен. Те, що зв'язує, сковує, позбавляє свободи людину, суспільство і т. ін. Уклін народові, що скинув рабства пута; Нова людина повністю буде вільна від пут приватновласницької моралі, психології, ідеології* [6].

На позначення української назви *ланцюг* використовуються номінації нім. *die Kette* / англ. *chain*. Їхні переносні значення характеризуються рівноцінністю стосовно української назви: пор. нім. *bildlich Joch, Knechtschaft* «образно ярмо, кабала»; *die Ketten der Sklaverei* «ярмо рабства»; *seine Ketten abschütteln, abwerfen* «звільнитися від залежності»; *sich aus seinen Ketten befreien* «звільнитися від його залежності»; *das russische Volk musste jahrhundertlang in Ketten leben* «російський народ повинен був століттями жити у неволі» [10]; англ. *workers secured by the chains of the labour market* «робітники охороняються ланцюгами ринку праці»; *Do the work, stay in the shadows, accept what you are given and never think of organizing to challenge the structure that holds you in chains* «Робіть роботу, залишайтеся у тіні, приймайте те, що вам дано, і ніколи не думайте про організацію, щоб кинути виклик структурі, яка тримає вас у ланцюгах» [9].

Німецька номінація *die Fesseln* застосовується на позначення двох українських найменувань – кайдани та пута. Образно назва позначає *zwanghafte Bindung* «вимушений зв'язок», *die Fessel der Ehe, des Berufes* «пута шлюбу, професії»; *Wie konnte ich hoffen, die Fesseln zu zerreißen, die mich an Nina binden?* «Як я міг сподіватися, розірвати кайдани, які зв'язували мене з Ніною?» [10]. У англійській мові була зафіксована більша кількість номінацій. Так, англ. назви *fetters, shackles* є відповідниками лексем кайдани та пута: пор. *fetters – I. I A restraint or check on someone's freedom to act* «обмеження або перешкода на чинсь свободу дій»; *They should be freed from the political fetters and given full freedom to act impartially* «вони повинні бути звільнені від політичних обмежень та мати повну свободу діяти об'єктивно»; *There are now new fetters on some of our freedoms, most we don't notice till we run into them* «На деяких наших свободах з'являються нові перешкоди, більшість з яких ми не помічаємо, поки з ними не зіткнемося» [9]; *shackles – I. I A situation or factor that restrains or restricts someone or something* «ситуація або фактор, що стримує або обмежує когось або щось»; *These are the people who yearn to get away from the shackles of the mouse and the motherboard* «це ті люди, які намагаються звільнитися від кайданів миші та материнської плати» [9].

За допомогою цієї метафоричної моделі в усіх досліджуваних мовах лексема укр. *драбини* / нім. *die Leiter* / англ. *ladder* отримала переносне значення «ієрархії». Передумовою виникнення перенесення є подібність за властивістю «послідовність», якою відзначається розташування поперечин артефакту: пор. укр. 4. *перен. Мариня була в сімейній ієрархічній драбині на останньому щаблі; Це був один з обдарованих фахівців уже нової генерації, який вийшов в інженери безпосе-*

редньо з цеху і який швидко зростає, різко піднімаючись угору по драбині керівних посад [6]; нім. *er steht auf der Leiter der höchsten Macht* «в ієрархії верхньої влади він стоїть на найвищій жердині» [10]; англ. *1.1 A series of ascending stages by which someone or something may progress* «низка етапів, на основі яких хтось або щось може прогресувати»; Muslims have begun to ascend the ladder in politics, business and the media «мусульмани почали підніматися по ієрархічній драбині у політиці, бізнесі та медіа»; This email was from an inspector, who I think is higher up the police ladder than an officer «цей лист був від інспектора, який, я думаю, вище поліцейської ієрархічної драбини, ніж офіцер» [9].

Найменування артефакту укр. *porig* / нім. *die Schwelle* / англ. *threshold* має такі переносні значення, як «початок», «межа». Обидва значення утворені на основі механізму метафоричної трансформації, однак мотиваційні ознаки перенесення різняться. Якщо у першому випадку мотиваційною ознакою виступає «першочерговість», оскільки під час відвідування оселі спочатку переступають саме поріг, то мотиваційною ознакою другого переносного значення є «відмежованість» через те, що предмет відокремлює будівлю від зовнішнього світу. Переносне значення «початок» реалізується в досліджуваних мовах у такий спосіб: пор. укр. 2. *чого, перен. Початок, переддень чого-небудь; Господня воля на першому ступні, на порозі її життя стріла її гіркою долею; Невже і в її маленьке серце поступало кохання? Чи вона тільки дихає чарами любові, ще не знаючи її, як це буває на порозі юності?* [6]; нім. 4. *an der Schwelle des Jahres* *gehoben, übertragen unmittelbar am Beginn des Jahres* «(на порозі року) високий стиль, перен. безпосередньо на початку року»; *an der Schwelle seines Berufslebens, des Erwachsenseins* «на початку його професійного життя, дорослості»; *er steht auf der Schwelle des Greisenalters* «він перебуває на порозі старості» [10]; англ. *1.1 A point of entry or beginning* «точка входу або початку»; *We are on the threshold of a new historical event: Bulgaria's accession to the European Union* «ми знаходимося на порозі нової історичної події – приєднання Болгарії до Європейського Союзу» [9].

Наведемо приклади актуалізації переносного значення «межа» для найменування поріг в українській, німецькій та англійській мовах: укр. / / *Крайня межа чого-небудь. Поріг дитинства вона вже переступила, не дитина* [6]; нім. *die Schwelle des Bewusstseins* «межа пізнання»; *Er ... ist ihr bis an die Schwelle des Verderbens gefolgt* «він слідував за нею до межі загибелі» [10]; англ. 3. *the starting point of an experience, event, or venture: on the threshold of manhood* «відправний пункт досвіду,

події чи справи: на порозі мужності»; 5. *a level or point at which something would happen, would ease to happen, or would take effect, become true, etc.* «рівень або точка, у якій щось відбудеться, або перестане відбуватися чи ввійде у дію, стане дійсним тощо» [8], *This is the threshold at which workers start to pay income tax* «це межа, за якої робітники починають сплачувати прибутковий податок» [9].

В опрацьованих матеріалах зафіксовані еквівалентні переносні значення для найменування укр. *сіль* / нім. *das Salz* / англ. *salt*. У досліджуваних мовах номінація використовується на позначення «гостроти» та «дотепності»: пор. укр. 3. *перен. Те, що надає гостроти словам, висловлюванням; дотепність; Коли який жарт надто часто повторювати, то він втрапить свою сіль, се треба пам'ятати юмористам (гумористам); Входять гості, От буйна сіль тонкої злості Розмову приправляє їм; – Крутиться (корчмар), мов той в'юн! – додав хтось слово пополам із сіллю* [6]; нім. *das Salz der Ironie* «дотепність іронії»; *Der Text ist einfach zu trocken. Es fehlt das Salz der Ironie* «текст просто занадто сухий. Не вистачає іронічної гостроти» [11]; англ. *1.1 literary Something which adds freshness or piquancy* «щось, що додає свіжості та гостроти/пікантності»; *he described danger as the salt of pleasure* «він описав небезпеку як гостроту насолоди» [9]; 7. *Sharp lively wit* «різка виразна дотепність» [8]. Мотиваційною ознакою метафоричного перенесення стала «гострота», яка притаманна харчовому продукту та яка характеризує людей з гарним почуттям гумору.

Подібність компонентів значення зафіксовано для українського найменування *purig* та аналогічної англійської назви *cake*. В українській мові лексема використовується на позначення «матеріального забезпечення», «наживи»: // *перен. Джерело матеріального благополуччя або наживи; Йому, як вправному юрисконсульту солідної установи, не раз таки перепало від солодкого пирога* [6]. Для англійської мови характерне переносне значення «гроші»: *1.1 British. The amount of money or assets available to be divided up or shared* «грошей або активів, які можуть бути розподілені» [9].

Українська номінація та відповідне англійське найменування *garland* мають у обох мовах переносне значення «антологія», якою позначається «збірка вибраних творів одного жанру (перев. віршів) різних авторів» [6]. Пор. укр. 3. *перен. Низка пісень, оповідань і т. ін.; Хоровий ансамбль... проспівав цілий вінок власних пісень* [6]; англ. *He put together a 'Garland' of privately printed verses by distinguished poets* «він поклав разом «Вінок» приватних віршів видатних поетів» [9]. Передумовою виникнення такого перенесення, ймовірно, стала подібність за ознакою «збірний». До складу вінка

входять різні квіти, так само вірші чи пісні – складова частина антології.

Висновки. Дослідження дало змогу виявити та зіставити переносні значення, які набувають назви артефактів за допомогою метафоричної транспозиції. У ході дослідження були зафіксовані як схожості, так і відмінності метафоричних перенесень, які відбулись на основі подібності за ознакою. Спорідненість образних мовних кар-

тин світу пояснюється особливостями психічного сприйняття об'єктивного світу та частковим збігом фрагментів реального світу. Натомість розбіжності в асоціативному мисленні різних етнокультур вказують на їх унікальність.

Перспективами подальших досліджень є виявлення та порівняльний аналіз переносних значень назв артефактів за іншими метафоричними моделями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах : монография. АН УССР. Институт языковедения им. А.А. Потебни. Киев : Наукова думка, 1989. 256 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. 2006. 716 с.
3. Дудченко М.Н. Поэтическая метафора и способы ее воссоздания в украинских стихотворных переводах (на материале украинских стихотворных переводов англоязычной поэзии) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Киев, 1974. 31 с.
4. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. Москва, 1990. С. 5–32. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/arutyunova-90.htm> (дата звернення: 15.07.2020).
5. Артефакт. URL: <http://www.artap.ru/cult/artefactum.htm> (дата звернення: 15.08.2020).
6. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/sum> (дата звернення: 7.08.2020).
7. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В.М., 2015. 912 с.
8. Dictionary. Encyclopedia and Thesaurus. URL: www.thefreedictionary.com (дата звернення: 16.07.2020).
9. English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 16.08.2020).
10. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/> (дата звернення: 19.08.2020).
11. Schemann H. German-English Dictionary of Idioms. 1995. 1253 p.

REFERENCES

1. Taranenko, A.A. (1989). Jazykovaja semantika v ee dinamičeskix aspektah [Linguistic semantics in its dynamic aspects] Monografija. AN USSR. Institut jazykovedenija im. A.A. Potebni. Kyjiv: Naukova dumka. 256 s. [in Russian].
2. Selivanova, O.O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohična entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia. 716 s. [in Ukrainian].
3. Dudchenko, M.N. (1974). Pojetičeskaja metafora i sposoby yeye vossozdanija v ukrainskih stihotvornyh perevodah [Poetic metaphor and ways to recreate it in Ukrainian poetic translations] (na materiale ukrainskih stihotvornyh perevodov anglojazyčnoj poezii): avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk : spec. 10.02.04 “Germanskije jazyki”. Kyiv. 31 s. [in Russian].
4. Arutjunova, N.D. (1990). Metafora i diskurs [Metaphor and discourse]. Teorija metafory. Moskva. S. 5–32. Retrieved from: <http://www.philology.ru/linguistics1/arutyunova-90.htm> [in Russian].
5. Artifact. Retrieved from: <http://www.artap.ru/cult/artefactum.htm> [in Ukrainian].
6. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/sum> [in Ukrainian].
7. Entsyklopedyčnyj slovnyk symvoliv kultury Ukrainy [Encyclopaedical dictionary of the signs of Ukrainian culture] / za zag. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenka, V.V. Kuybidu. 5-e vyd. Korsun-Shevčenkivskij: FOP Gavrychenko V.M., 2015. 912 p. [in Ukrainian].
8. Dictionary. Encyclopedia and Thesaurus. Retrieved from: www.thefreedictionary.com.
9. English Oxford Living Dictionaries. Retrieved from: <https://en.oxforddictionaries.com/>.
10. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Retrieved from: <https://www.dwds.de/>.
11. Schemann, H. (1995). German-English Dictionary of Idioms. 1253 p.

УДК 811.581.11

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-5>

**ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ВПЛИВУ
В ДАВНЬОКИТАЙСЬКОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ТРАКТАТУ «ДАО ДЕ ЦЗІН»)**

Валігура О. Р.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри східної філології
Київський національний лінгвістичний університет
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-0428-5421
olha.valihura@gmail.com*

Костанда І. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри китайської філології
Київський національний лінгвістичний університет
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-5144-0941
kostanda.iryuna@ukr.net*

Ключові слова: мовні засоби, традиційний китайський текст, стилістичні засоби, філософський трактат, фонетичні засоби, функція впливу.

«Дао де цзін» – релігійно-філософський трактат, метою написання якого було не лише викласти та розвинути основні засади вчення, але й повернути до вчення нових послідовників. Тому дослідження функції впливу, а також засобів її реалізації в тексті трактату вводить у науковий обіг нові знання про лінгвальні засоби цієї функції у давньокитайській даоській філософії. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного дослідження реалізації функції впливу в тексті філософського трактату «Дао де цзін», а також потребою описати та систематизувати знання про мовні засоби, які виступають носіями вищезазначеної функції. Мета статті полягає у виокремленні лінгвальних засобів реалізації функції впливу в тексті давньокитайського релігійно-філософського трактату «Дао де цзін». Предметом дослідження є встановлення лінгвальних шляхів реалізації функції впливу в китайському традиційному тексті. У результаті здійсненого дослідження автори дійшли висновків, що функція впливу в тексті «Дао де цзіну» реалізується на всіх мовних рівнях – фонетичному, лексичному, граматичному, стилістичному. Текст «Дао де цзіну», яким би традиційним, написаним у глибоку давнину, він не здавався, має у собі та повною мірою реалізує всі фактори впливу, притаманні сучасній рекламі, докази чого і розглянуті у статті. Функція впливу в тексті «Дао де цзіну» та засоби її реалізації свідчать про те, що текст трактату було написано і для сакрального, і для широкого масового використання. За рахунок засобів реалізації впливу текст «Дао де цзіну» повинен був викликати інтерес та привертати нових послідовників учення. Отримані результати дослідження можуть використовуватися у майбутніх наукових розвідках з історії китайської мови, з вивчення та аналізу традиційних філософських текстів. Також на основі результатів дослідження можуть будуватися нові стратегії перекладу традиційних філософських текстів з китайської мови.

**LINGUAL MEANS OF THE FUNCTION OF INFLUENCE IMPLEMENTATION
IN OLD CHINESE PHILOSOPHICAL TEXT (BASED ON RELIGIOUS
AND PHILOSOPHICAL TREATISE “TAO DE JING”)**

Valigura O. R.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Oriental Philology
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0428-5421
olha.valihura@gmail.com*

Kostanda I. O.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor at the Department of Chinese Philology
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5144-0941
kostanda.iryina@ukr.net*

Key words: *lingual means, traditional Chinese text, stylistic means, philosophical treatise, phonetic means, influence function.*

“Tao de Jing” is a religious and philosophical treatise, the purpose of its writing was not only to set out and develop the basic principles of philosophical teaching, but also to involve new followers of the doctrine. Therefore, the study of the function of influence, as well as the means of its implementation in the text of the treatise introduces new knowledge about the lingual means of realization of this function in Old Chinese Taoist philosophy. The relevance of the study is due to the need for a comprehensive study of the implementation of the function of influence in the text of the philosophical treatise “Tao De Jing”, as well as the need to describe and systematize knowledge of language tools that act as carriers of this function. The main objective of the presented investigation consists in singling out different lingual means of implementation of the function of influence in the Chinese traditional philosophical text “Tao de Jing”. The subject of the analysis is defining linguistic ways of realization of the function of influence in Chinese traditional texts. The research proves that the function of influence is realized at all language levels – phonetic, lexical, grammatical, stylistic. The text of the “Tao de Jing”, no matter how traditional, written in ancient times, it may seem, fully implements all the factors of influence, the evidence of which we consider clearly in this research. The function of influence in the text of “Tao de Jing” and the means of its implementation indicate that the text of the treatise was written for both sacred and mass use. Due to the means of influence, the text of “Tao de Jing” was to arouse interest and attract new followers of the doctrine. The results of the study can be used in future scientific research on the history of the Chinese language, the study and analysis of traditional philosophical texts. Also, new strategies for translating traditional philosophical texts from Chinese can be built on the basis of research results.

Постановка проблеми. Текст давньокитайського філософського трактату «Дао де цзін» починаючи ще з першого перекладу на латинську мову невідомим католицьким місіонером у 1788 р. [1, с. 315] привертає увагу філософів, лінгвістів, літературознавців, перекладознавців та ін. Є декілька десятків перекладів зазначеного вище релігійно-філософського трактату різними мовами світу [1, с. 321]. «Дао де цзін» – це релігійно-філософський трактат, тож мета його написання – не лише викласти та розвинути основні засади вчення, але й повернути до вчення нових послідовників. Отже, дослідження функції впливу, а також засобів її реалізації в тексті трактату вводить у науковий обіг нові знання про лінгвальні та позалінгвальні засоби реалізації цієї функції у давньокитайській даоській філософії.

Функція впливу найбільш яскраво проявляє себе в рекламних текстах, що й не дивно, адже рекламні тексти повинні впливати на вибір реципієнта та змушувати його до певної дії. Тому теоретичні аспекти формування лінгвальних та позалінгвальних засобів реалізації функції впливу можуть бути використані як основа дослідження функції впливу в будь-яких текстах загалом та у тексті давньокитайського трактату «Дао де цзін» зокрема. Тексти, які реалізують функцію впливу, розглядаються здебільшого з точки зору їх емоційного, художнього та оціночного змісту. Тому розгляд тексту з цих аспектів передбачає його лінгвостилістичний аналіз та стосується різних мовних рівнів – лексичного, граматичного та фонетичного (ритмічної та звукової організації тексту). Той факт, що художній текст реалізує функцію впливу крізь ті ж лінгвістичні та психолінгвістичні методи, що і рекламний текст, створює широке поле для подальших лінгвістичних досліджень. Крізь призму методів впливу сучасної реклами ми отримуємо додаткову інформацію про структуру художнього тексту та глибше розуміння менталітету та культурних цінностей народу, відображених у художньому творі.

Огляд літератури. Дослідженням рекламних текстів у стилістичному аспекті займалися І. Вікентьєв, О. Дмитрієв, В. Зірка, Т. Грідіна, М. Кохтев, Д. Розенталь та ін. Дослідження рекламного тексту з точки зору лінгвопрагматичного аспекту проводили Ю. Горелова, Ю. Дьоміна, О. Крутогорова, Т. Лівшиць, О. Селіванова, С. Усачова. Розгалужена коментаторсько-дослідницька традиція «Дао де цзін» охоплює дослідження з I ст. до XXI ст. У XX–XXI ст. найвідомішими дослідниками «Дао де цзін» були Ло Чженной, Ма Сюйлунь, Ян Шуда, Гао Хен, Янь Лінфен [1, с. 322].

Однак дослідження, присвячені виокремленню засобів реалізації функції впливу в давньокитайських філософських текстах (на прикладі трак-

тату «Дао де цзін»), відсутні, хоча вивчення функції впливу, притаманної традиційним китайським текстам, та мовних засобів її реалізації у трактаті «Дао де цзін» відповідає потребам сучасної лінгвістики, що зумовлено процесами глобалізації сучасного інформаційного простору.

Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного дослідження реалізації функції впливу в тексті філософського трактату «Дао де цзін», а також потребою описати та систематизувати знання щодо мовних засобів, які виступають носіями зазначеної вище функції.

Мета дослідження полягає у виокремленні лінгвальних засобів реалізації функції впливу в тексті давньокитайського релігійно-філософського трактату «Дао де цзін», що дасть можливість з'ясувати механізми впливу на свідомість реципієнта філософських текстів давнього Китаю.

Методи. У роботі було використано зіставний метод для встановлення системи відповідностей на рівні реалізації функції впливу в тексті «Дао де цзін», а також описовий метод для класифікації та інтерпретації досліджуваних мовних явищ.

Предметом дослідження є лінгвальні засоби реалізації функції впливу в тексті філософського трактату «Дао де цзін».

Основна частина. Спираючись на твердження академіка В. Виноградова, який відзначає три функції мови (функцію спілкування, повідомлення і впливу) [2, с. 96], ми можемо зазначити, що функція впливу – одна з головних функцій мови, а «реklamний текст виконує основну функцію впливу, впливаючи на свідомість, переконання і поведінку отримувача тексту» [3, с. 145]. Та перш ніж перейти безпосередньо до розгляду зазначених вище факторів впливу, слід навести один з головних постулатів створення ефективної реклами: «Людина купує не товар, а вирішення власних проблем» [4]. Спираючись на цей постулат, можна зробити висновки, що функція впливу і в рекламному, і у філософському текстах лише тоді повністю реалізується, коли людина бачить у тексті відповіді на свої питання та вирішення своїх проблем. Однак «почути відповіді» та «знайти рішення» буває дуже важко у великих за обсягом та складних за змістом текстах. Саме тому так звані «відповіді та рішення» повинні мати легку для сприйняття форму, запам'ятовуватись та викликати у людини сильне враження, тобто створювати певний психологічний ефект. Зазначимо, що ефектом називають «засоби, прийом, пристосування, за допомогою яких створюється враження, ілюзія чого-небудь» [5, с. 212]. Від того, наскільки сильним буде емоційний ефект від тієї чи іншої форми подання, так званих «відповідей та рішень», залежать поведінка та подальші дії отримувача. Не менш важливими

для досягнення потрібного ефекту у свідомості отримувача є мовні засоби, які є власне основою для створення потрібних ефектів. Отже, мовні засоби є тим фундаментом, на якому будуються ефекти в рекламному тексті і створюють образність, виразність та емоційність комунікативного повідомлення загалом.

Рекламний текст створює або принаймні намагається створювати такі ефекти: ефект мовної наочності, ефект посилення, ефект концентрації, ефект краю, ефект порівняння, ефект контрасту, ефект простоти та лаконічності, ефект милозвучності, ефект «власного відкриття», ефект несподіванки або новизни, ефект «мимовільного запам'ятовування інформації» [4; 9]. Розглянемо детально лінгвальну та позалінгвальну реалізацію кожного із зазначених вище ефектів у досліджуваних текстах.

1. Ефект мовної наочності.

Цей ефект досягається завдяки використанню асоціативних образів, за якими вже закріплена низка асоціацій у дорослої людини, такі образи можуть дуже ефективно реалізовувати функцію впливу. Для створення цього ефекту використовуються епітети та метафори з добре знайомими, навіть традиційними для певного суспільства образами.

Ефект мовної наочності у тексті «Дао де цзіну» можна спостерігати у Вірші 14: «Коли ми дивимося на щось і не бачимо, то називаємо це прозорим. Коли ми слухаємо щось і не чуємо, то називаємо це безшумним. Коли ми торкаємося чогось і не відчуваємо, то називаємо це безформним» [8, с. 20] (« 视之不见名曰夷。 听之不闻名曰希。 转之不得名曰微») [6].

Епітети «прозорий», «безшумний», «безформний» є традиційними для китайської мови загалом, окрім того, у наведеному вище прикладі надається пояснення цих буденних для сприйняття значень. Але крізь призму цих епітетів надається характеристика зовсім не буденного та не звичайного явища – небуття. Тож використання цих трьох зрозумілих за змістом, широко вживаних епітетів створює ефект наочності: людина досить легко «засвоює» інформацію про так званий «вигляд та властивості» небуття.

Ще один приклад створення в тексті ефекту наочності крізь знайомі образи ми знову можемо побачити у Вірші 14: «Дивишся на нього спереду – і не бачиш голови, Йдеш слідом за ним – і не бачиш хвоста» [8, с. 20] («迎之不见其首， 随之不见其後») [6].

У цьому разі для характеристики небуття (яке було до того «прозорим», «безшумним», «безформним») вибирається інший образ: живої істоти, у якої є голова та хвіст. Звичайні асоціації зі словом «голова» – «перед», «попереду», «головний» [7, с. 105], зі словом «хвіст» – «позаду», «назад», «відставати» [7, с. 107]. Тож людина чекає «попе-

реду» побачити голову, а «позаду» побачити хвіст. У цьому прикладі крізь традиційні образи та асоціації, які закріплені у свідомості людини ще з сивої давнини, подається нова інформація: небуття безформне та безкінечне, бо «попереду немає голови», тож, може, і «переду», як такого, не існує; «а позаду немає хвоста», тож, може, і «позаду», як такого, не існує. Слід також зазначити, що у цій фразі присутній ще й ефект несподіванки. На цьому прикладі ми можемо побачити, як одночасно в одному вірші використовуються різні ефекти для адекватної реалізації функції впливу.

Ефект наочності також спостерігається у Вірші 15 в якому зазначається, що «приховані якості» людей, наділених вищою чеснотою, «не дано зрозуміти простим людям» [8, с. 22]. Проте особливості поведінки таких людей наводяться як приклад через стилістичний прийом порівняння: «ці люди в усьому були обережними, неначе йшли замерзлою річкою; ці люди в усьому були пильними, неначе були оточені готовими до атаки ворогами; ці люди були поважними і серйозними, неначе гості, котрі прийшли на бенкет; ці люди, діючи, були легкими та неквапливими, неначе лід, що тане; ці люди були простими і природними, неначе необроблена деревина; ці люди були відкритими, неначе гірська долина; ці люди були непроникними, неначе каламутне джерело» [8, с. 22]. («豫兮若冬涉川； 犹兮若畏四邻； 俨兮其若容； 涣兮若冰之将释； 敦兮其若朴； 旷兮其若谷； 混兮其若浊») [6].

2. Ефект посилення.

Під час сприйняття інформації, особливо коли йдеться про великий за обсягом та складний за змістом текст, увагу людини важко утримувати на одному рівні. Тому для створення рекламних текстів, щоб запобігти згасанню уваги отримувача комунікативного повідомлення, використовують емоційне посилення, за якого кожен наступний блок інформації має сильніше емоційне навантаження, ніж попередній [9].

Ефект посилення у тексті « Дао де цзіну» послуговується використанням такої стилістичної фігури, як градація. Відзначимо, що градація – це «стилістична фігура, котра полягає у поступовому нагнітанні засобів художньої виразності для підвищення чи пониження їхньої емоційно-сислової значимості» [10, с. 165]. Стилiстичний прийом градації спостерігається у Вірші 17: «Найкращий правитель той, про якого люди не знають. Гірший той правитель, який близький до підданих і народ його вихваляє. Ще гірший той правитель, якого бояться. Ще гірший той правитель, якого зневажають» [8, с. 26]. («太上， 下知有之。 其次， 亲而誉之。 其次， 畏之。 其次， 侮之») [6].

Ще один приклад градації простежується у Вірші 16: «Той, хто пізнав цей вічний закон, стає всеосяжним. А якщо він всеосяжний, то стає

Таблиця 1

Контрастні емоційні стани людини

Піднесений стан	Байдужий стан
– «радісно жваві»	– «спокійний і байдужий»
– «немов навесні піднялися на вежу»	– «не виставляю себе на світло»
– «у всіх усього в надлишку»	– «у мене всього в недостатці»
– зібрані	– «в мене є тільки моє дурне серце»
– тверді	– тьмянний
	– неясний
	– неухважний
	– великодушний

неупередженим. А якщо він неупереджений, то стає різностороннім. А якщо він різносторонній, то стає природним. А будучи природним, він містить у собі *дао*. Але *дао* вічно!» [8, с. 24]. («知常容，容乃公，公乃全，全乃天，天乃道，道乃久，没身不殆») [6].

Значимо, що також градація, зокрема, присутня у Вірші 29, Вірші 33, Вірші 57.

3. Ефект концентрації.

Цей ефект у рекламі використовується для підкреслення певних рис, особливостей об'єкта реклами; його досягають, зосереджуючись на кількох рисах та характеристиках [9].

Ефект концентрації за допомогою використання епітетів можна прослідкувати у Вірші 8, де надається характеристика людини, що досягнула «вище добро»: «...селиться у найбільш *благодатному* місці, серце її неначе *життєдайне* джерело: *спокійне та глибоке*, така людина надзвичайно *милосердна* до інших людей, надзвичайно *цира і гідна довіри...*» [8, с. 14]. («居善地，心善渊与善仁，言善信，正善治，事善能，动善时») [6].

Ефект концентрації разом з ефектом контрасту можна прослідкувати у Вірші 20: «Усі люди радісно жваві, неначе перебувають на пишному бенкеті, неначе навесні піднялися на вежу, щоб милуватися пейзажем. І тільки я, сам, спокійний і байдужий та не виставляю себе на світло. Я неясний, неначе немовля, яке ще не вмє радіти. Я втомлений і спустошений, неначе мандрівник, котрий ще не знайшов місце ночівлі. У всіх усього в надлишку, тільки у мене, здається, усього в недостатці. У мене дійсно є тільки моє дурне серце! Коли інші сяють і засліплюють, тільки я лишаюся тьмянним і неясним. Коли інші зібрані і тверді, тільки я неухважний і великодушний» [8, с. 29]. («众人熙熙如享太牢、如春登台。我独泊兮其未兆，如婴儿之未孩；兮若无所归。众人皆有馀，而我独若遗。我愚人之心也哉！沌沌兮。俗人昭昭，我独昏昏；俗人察察，我独闷闷。众人皆有以，而我独顽且鄙») [6].

У цьому прикладі є ефект концентрації епітетів та висловів, що описують піднесений, радісний стан людини; також наявні епітети та вислови з порівняннями, що підкреслюють «байдужість» та «спокій» людини, ці дві концентрації потрібні для виразнішого окреслення двох контрастних емоційних станів людини (див. табл. 1).

Використання ефекту концентрації ми можемо спостерігати у Вірші 21, де надається характеристика *дао*: «Воно і туманне, і неясне, але у нього всередині є образи. Воно і туманне, і неясне, але у нього всередині все суще. Воно і глибоке, і темне, але у нього всередині є першооснова, але ця першооснова і є найреальніше, найсправжнісіньке з усього» [8, с. 31]. («道之为物惟恍惟惚。惚兮恍兮其中有象。恍兮惚兮其中有物。窈兮冥兮其中有精。其精甚真。其中有信») [6].

Слід зазначити, що у цьому вірші також наявний ефект контрасту: у протиставлення вищезначеним епітетам *дао* наділено й іншими властивостями, воно «має у собі образи», «має у собі все суще», «має у собі першооснову».

Окрім ефектів концентрації та контрасту, у загальній композиційній побудові строф цього віршу закладено ефект емоційного посилення кожного нового вислову – прийом градації:

- *дао* має *образи*;
- *дао* має *все суще*;
- *дао* має *першооснову*;
- «Першооснова і є *найреальніше...*» [8, с. 31].

На прикладі побудови Вірша 21 можна зауважити, як у тексті поєднуються одразу кілька ефектів для сильнішого емоційного впливу на реципієнта.

4. Ефект краю.

У психології цей ефект також називається «фактором краю», або «законом першого та останнього місця» [7, с. 105]: найкраще сприймається та запам'ятовується інформація, записана на початку або наприкінці тексту. Тому в рекламних текстах головну ідею, слоган та ін. прийнято розташовувати на зазначених вище місцях. Ефект краю спостерігається у дуже багатьох віршах «*Дао* де цзіну», але через обмежений обсяг статті ми наведемо лише кілька прикладів.

У Вірші 1 (перші рядки): «*Дао*, яке можна описати словами, – це не справжнє *дао*, ім'я, яким його можна назвати, – це не його вічне ім'я» [8, с. 7]. («道可道，非常道。名可名，非常名») [6].

У Вірші 36 (останні рядки): «Пам'ятай: як риба не може вийти за межі води, так і те, що приносить користь країні, не може покинути своїх кордонів і бути виставленим, заради хвастощів, на загальний огляд» [8, с. 49]. («鱼不可脱於渊，国之利器不可以示人。») [6].

У Вірші 54 (перші рядки): «Добре посаджене дерево не вирвеш, А те, що міцно тримають, не вихопиш...» [8, с. 70] («善建者不拔。善抱者不脱») [6].

Також цей ефект спостерігаємо у Вірші 14 (перші рядки), Вірші 15 (останні рядки), у

Вірші 41 (останні рядки), у Вірші 46 (останні рядки), у Вірші 51 (перші рядки), у Вірші 55 (останні рядки).

5. Ефект порівняння.

Цей ефект досягається завдяки наочному та вираженому підкресленню переваг об'єкта перед подібними аналогами [9]. Дуже часто ефект порівняння йде разом з ефектом контрасту, коли протиставляються переваги об'єкта вадам подібних аналогів. Ефект порівняння та ефект контрасту в тексті «Дао де цзіну» створюється завдяки використанню такого стилістичного прийому, як паралелізм. Можна навіть зазначити, що вся мова досліджуваного трактату – це суцільний паралелізм на фонетичному, лексичному, граматичному мовних рівнях. У «Дао де цзіні» найбільш поширеними є такі види паралелізму: *паралелізм повтору* (复字对), *ланцюговий паралелізм* (连环对), *нерівний паралелізм* (参差对), *сі-паралелізм* (兮字对), *чітко визначений паралелізм* (定义对), *паралельне дублювання* (叠字对), *зворотний паралелізм* (反正对) [11, с. 99]. Але оскільки наше дослідження обмежене певними рамками, то ми розглянемо ефекти порівняння та створення контрасту лише на декількох прикладах.

Для такого виду паралелізму, як *паралельне дублювання* (叠字对) [7, с. 70], характерне подвоєння чи повторення одного ієрогліфа у рядку. У Вірші 39 є рядок: «Не бажай [бути] дорогоцінним, як яшма, [будь] простим, як каміння» («不欲碌碌若玉, 落落若石»). Ефект контрасту створюється за рахунок протиставлення за ознакою «коштовності» яшми та звичайного каміння.

Зворотний паралелізм (反正对) [11, с. 83] – це паралелізм змісту, у цьому різновиді паралелізму останній ієрогліф або фраза першого рядка, що виступають як твердження або заперечення, починають другий рядок, а кінцеве твердження другого рядка складається з першого ієрогліфа або фрази першого рядка. Розглянемо як приклад Вірш 81: «Справжні слова не красиві, красиві слова не справжні» [8, с. 102]. («信言不美, 美言不信») [6]. У цьому прикладі завдяки стилістичному прийому паралелізму посилюється контраст між парою «красиве – правдиве».

Яскравий приклад порівняння з контрастом у формі *чітко визначеного паралелізму* (定义对 *dìng yì duì*) можна побачити у Вірші 79: «Добродійні люди неначе хороші рахівники, А погані люди неначе жорстокі збирачі податків» [8, с. 100]. («有德司契, 无德司彻») [6]. У цьому прикладі можна чітко виділити пари, які утворюють порівняння («добродійні люди – хороші рахівники», «погані люди – жорстокі збирачі податків»), та пари, що створюють контраст («добродійні люди – погані люди», «хороші рахівники – жорстокі збирачі податків»).

6. Ефект простоти та лаконічності.

Застосування цього ефекту полягає у наданні максимуму інформації за мінімуму тексту [9]. Звернення до отримувача – це також повідомлення, від якого очікується взаємопорозуміння, як зворотна реакція. А простота та лаконічність роблять будь-яку інформацію легко зрозумілою за максимально короткий проміжок часу. Ефект простоти та лаконічності в тексті «Дао де цзіну» досягається за допомогою використання коротких стверджувальних речень. Прикладами можуть стати Вірші 5, 6, 9, 10, 18, 19, 24, 28, 33, 36, 46.

7. Ефект милозвучності.

Цей ефект досягається використанням у тексті рим, ритму та ін. [9]. Окрім приємного звучання, під час читання тексту вголос використання ефекту милозвучності дозволяє краще, навіть мимоволі запам'ятовувати текст, а також налаштовує отримувача на системність засвоєння інформації. Повертаючись до тексту «Дао де цзіну», слід зазначити таке: у тексті трактату є два типи композиційної побудови, які впливають на інтонацію та ритм вірша загалом [12].

а) Перший тип: вірш починається з довгих речень, що мають розповідну інтонацію, але потім вірш продовжується кількома короткими реченнями однакової синтаксичної побудови, які становлять між собою стилістичний прийом паралелізму. Використання кількох об'єднаних паралелізмом коротких речень прискорює темп викладення інформації, інтонаційний наголос стає більш емоційним, після наведених коротких речень знов слідує кілька (найчастіше два) довгих речень з розповідною інтонацією, що сприяє спаданню темпу розповіді. Такі переходи від плавного до швидкого темпу розповіді сприяють утриманню уваги отримувача на одному рівні, а також темп викладення підкреслює певний зміст повідомлення. Також такий тип композиції спостерігається у Віршах 30, 31, 39, 52, 53, 57, 67, 69, 73, 77, 80.

б) Другий тип: весь вірш повністю складається з коротких парних речень однакової синтаксичної побудови, об'єднаних паралелізмом, які або протиставляються, або співставляються одне з одним. За рахунок невеликого розміру речень, а також паралелізму весь вірш має чіткий ритм та швидкий темп. Такий тип композиції спостерігається у Віршах 1, 5, 6, 9, 10, 18, 19, 24, 28, 33, 36, 46 та ін.

8. Ефект «власного відкриття».

В основі цього ефекту закладено відчуття незавершеності, що надає можливість отримувачу самому завершити, знайти відповідь [9], побачити вирішення, не замислюючись, що отримана їм «відповідь» або «рішення» були із самого початку вже запрограмовані та передбачені творцями тексту. Ефект власного відкриття у тексті

«Дао де цзіну» досягається використанням риторичних питань. Так, наприклад, у Вірші 10 через цілу низку риторичних запитань, які вже мають у собі (навіть «запрограмовані» на певну відповідь), реципієнт розуміє, що таке і які прояви має «потамне де»: «Чи можна об'єднати дух і тіло і більше не розділяти їх? Чи можна уподібнитися немовляті, яке немає пристрастей, якщо зібрати дух і зробити його м'яким і слухняним? Чи можна не знайти у себе недоліків, очистивши розум і глибоко заглянувши в серце? Чи можна застосовувати недіяння, піклуючись про народ і керуючи країною?...» [8, с. 16]. («载营魄抱一，能无离乎？专气致柔，能如婴儿乎？涤除玄览，能无疵乎？爱国治民，能无为乎？天门开阖，能为雌») [6].

Подібні приклади риторичних запитань, орієнтовані на створення «ефекту власного відкриття», ми спостерігаємо у Вірші 20: «Наскільки велика різниця між вишуканим словом і простим словом, якщо вони означають одне і теж? Скільки спільного у краси і потворності?» [8, с. 29]. («绝学无忧，唯之与阿，相去几何？善之与恶，相去若何») [6].

9. Ефект несподіванки або новизни.

Цей ефект полягає у тому, що для сприйняття інформації вже знайомого об'єкта найбільш значущою для реципієнта здається та інформація, про яку він дізнається вперше або та, що носить елемент несподіванки [9]. Ефект несподіванки або новизни в тексті «Дао де цзіну» створюється завдяки такому стилістичному прийому, як оксиморон. Оксиморон – різновид тропа, що полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів [10, с. 505]. Через поєднання протилежностей утворюються нові змістові рівні, а також «ефект несподіванки або новизни». У тексті «Дао де цзіну» ми можемо зустріти це явище у Вірші 27: «Ті, хто добре вміє ходити, не залишають слідів. Ті, хто добре вміє закривати, не використовують засуви, але закриті ними, відкрити неможливо! Ті, хто добре вміє зав'язувати, не використовують мотузку, але зав'язане ними, розв'язати неможливо!» [8, с. 18]. («善行无辙迹。善言无瑕谪。善数不用筹策。善闭无关楗而不可开。善结无绳约而不可解») [6].

У Вірші 36: «Якщо хочете зібрати його, то спочатку потрібно дати йому розширитися і розсіятися. Якщо хочете похитнути його, то спочатку потрібно дати йому зміцнитися. Якщо хочете послабити його, то спочатку потрібно дати йому силу. Якщо хочете отримати його, то спочатку потрібно буде його віддати» [8, с. 49]. («将欲歛之，必固张之。将欲弱之，必固强之。将欲废之，必固兴之。将欲取之，必固与之») [6]. У цьому прикладі оксиморон будується на зміс-

тових парах: «зібрати – розширити, розвіяти», «похитнути – зміцнити», «послабити – дати силу», «отримати – віддати».

У Вірші 41: «Великий квадрат не має кутів...» [8, с. 56] («大方无隅») [6] оксиморон будується на протилежних образах, поєднаних в один вислів: «квадрат – геометрична фігура, що визначається наявністю кутів» та «взагалі не мати кутів».

У Вірші 45: «Велика наповненість схожа на величезну порожнечу, ... / Велика прямота схожа на кривизну./ Наймудріший виглядає дурним,/ найобдарованіший сперечальник виглядає незрозумілим у промовах» [8, с. 61]. («大成若缺，其用不弊。大盈若冲，其用不穷。大直若屈。大巧若拙。大辩若讷») [6]. У цьому прикладі оксиморон будується на змістових парах: «прямота – кривизна», «наповненість – порожнеча», «наймудріший – дурний», «найобдарованіший сперечальник – людина незрозуміла у промовах».

Висновки й перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі. З урахуванням поданих вище фактів можна зробити такі висновки:

1. Текст «Дао де цзіну» схожий із сучасним рекламним текстом за аспектом реалізації функції впливу. Текст «Дао де цзіну», яким би традиційним, написаним у глибоку давнину, він не здавався, містить та повною мірою реалізовує всі фактори впливу, притаманні сучасній рекламі, докази чого ми розглянули вище.

2. Функція впливу в тексті «Дао де цзіну» та засоби її реалізації свідчать про те, що текст трактату було написано і для сакрального, і для широкого масового використання. За рахунок мовних засобів реалізації впливу текст «Дао де цзіну» повинен був викликати інтерес та привертати нових послідовників учення.

3. Функція впливу реалізовується на всіх мовних рівнях – фонетичному, лексичному, граматичному, стилістичному.

4. Функція впливу в тексті «Дао де цзіну» реалізується за рахунок таких стилістичних прийомів: епітетів, градації, паралелізму, порівняння, оксиморону, а також за рахунок таких фонетичних засобів: рими, ритму, інтонації твору.

5. Наявність функції впливу та лінгвальних засобів її реалізації свідчить про орієнтованість тексту «Дао де цзіну» на реципієнта.

Отримані результати дослідження можуть використовуватися у майбутніх наукових розвідках з історії китайської мови, з вивчення та аналізу традиційних філософських текстів. Також на основі результатів дослідження можуть будуватися нові стратегії перекладу традиційних філософських текстів з китайської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Духовная культура Китая: энциклопедия в 5 томах. Москва : Восточная литература, 2006. Т. 1: Философия / ред. М.Л. Титаренко, А.И. Кобзев, А.Е. Лукьянов. 727 с.
2. Виноградов В.В. История русских лингвистических учений : учебное пособие для студентов филологических специальностей университета / упор. Ю.А. Бельчиков. Москва : Высшая школа, 1978. 367 с.
3. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода : учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2007. 448 с.
4. Киселёв И. Эффекты рекламы и ее воздействие на потребителя. URL: <https://b2blab.com.ua/effekt-reklamy.html>.
5. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2004. 540 с.
6. 老子. 道德经. URL: <https://www.5000yan.com>.
7. Эбингауз Г., Бэн А. Ассоциативная психология. Москва : АСТ, 1998, 528 с.
8. Лао Цзи. Дао Де Цзин. Книга шляху та гідності. / пер. з кит. І.О. Костанда. Київ : Видавничий союз «Андронум», 2020, 102 с.
9. Приемы информационно-психологического воздействия рекламы. 16 действенных методов. URL: http://www.advesti.ru/publish/psiholog/200405_method/.
10. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 752 с.
11. 刘麟生著. 中国骈文史 (中国文化史丛书). 北京 : 商务印书馆, 1998. 385 с.
12. 杨保春. 老子语言特点解析. URL: <https://max.book118.com/html/2014/0402/7201430.shtm>.

REFERENCES

1. Titarenko, M. & Kobzev A. (Ed.) (2006). *Dukhovnaya kul'tura Kitaya: entsiklopediya v 5 tomakh*. [Spiritual culture of China: an encyclopedia in 5 volumes]. Titarenko, M., Kobzev A. & Luk'yanov A. (Eds.) Vol. 1. Moscow: Vostochnaya literatura [in Russian].
2. Vinogradov, V.V. (1978). *Istoriya russkikh lingvisticheskikh ucheniy: Uchebnoye posobiye dlya studentov filologicheskikh spetsial'nostey universiteta*. [History of Russian linguistic doctrines: a textbook for students of philological specialties of the university]. Moscow: Vysshaya shkola [in Russian].
3. Sdobnikov, V.V. & Petrova O.V. (2007). *Teoriya perevoda : Uchebnik dlya studentov lingvisticheskikh vuzov i fakul'tetov inostrannykh yazykov*. [Translation theory: A textbook for students of linguistic universities and faculties of foreign languages] Moscow: ACT: Vostok-Zapad [in Russian].
4. Kiselev, I. *Effekty reklamy i yeye vozdeystviye na potrebitelya* [Effects of advertising and its impact on the consumer]. Retrieved from: <https://b2blab.com.ua/effekt-reklamy.html> [in Russian].
5. Ivchenko, A. (2004). *Thumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy*. [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
6. Lao Tzu. *Dào dé jīng*. [Tao Te Ching]. Retrieved from: <https://www.5000yan.com> [in Chinese].
7. Ebingauz, G. & Ben, A. (1998). *Assotsiativnaya psikhologiya*. [Associative psychology]. Moscow: ACT [in Russian].
8. Lao Tszu. (2020). *Dao De Tszyn. Knyha shlyakhu ta hidnosti*. [Tao De Jing. The book of path and dignity]. / I.O. Kostanda (trans.). Kyiv: Vydavnychy soyuz "Andronum" [in Ukrainian].
9. *Priyemy informatsionno-psikhologicheskogo vozdeystviya reklamy. 16 deystvennykh metodov*. [Techniques for informational and psychological influence of advertising. 16 powerful methods]. Retrieved from: http://www.advesti.ru/publish/psiholog/200405_method/ [in Russian].
10. Hrom'yak, R.T. & Kovaliva, V.I. (Ed.) (2006). *Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk*. [Literary dictionary-reference]. Hrom'yak, R.T., Kovaliva, V.I. & Teremka, V.I. (Eds.). Kyiv: Vydavnychy tsentr "Akademiya" [in Ukrainian].
11. Liu Linsheng. (1998). *Zhōng guó pián wén shǐ (zhōng guó wén huà shǐ cóng shū)*. [Chinese Parallel History (Chinese Cultural History Series)]. Beijing: Shāng wù yìn shū guǎn [in Chinese].
12. Yang Baochu. *Lǎo zi yǔ yán tè diǎn jiě xī* [Analysis of Laozi's Language Features]. Retrieved from: <https://max.book118.com/html/2014/0402/7201430.shtm> [in Chinese].

СТРУКТУРНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВОГОДНИХ ПОЗДРАВЛЕНИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ НОВОГОДНИХ ОБРАЩЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ И КАНЦЛЕРА ГЕРМАНИИ)

Даниленко О. С.

старший преподаватель кафедры немецкой и французской филологии

Мариупольский государственный университет

пр. Мира, 89а, Мариуполь, Донецкая область, Украина

orcid.org/0000-0001-6502-6023

oksdanylenko@gmail.com

Ключевые слова: жанр, поздравительная речь, президент, структурные особенности, лексико-грамматические средства.

В данной статье проанализированы новогодние поздравления, представляющие собой один из жанров политического дискурса, описаны структурные и лингвистические особенности текстов новогодних обращений глав государств Германии и Украины. Уточняется понятие «жанр» и рассматриваются различные жанровые классификации политических текстов. В рамках данной работы материалом исследования выступают новогодние поздравления 2020 года Президента Украины и канцлера Германии. Поскольку текст новогодних поздравлений Президента относится к ритуальной политической коммуникации, то его форма оказывается более значимой, чем его информативность. В статье обращается внимание на то, что новогодние обращения должны соответствовать определенной структуре. Несмотря на наличие общих коммуникативных блоков, структура новогодних обращений А. Меркель и В. Зеленского имеет свои особенности. В ходе анализа было выявлено, что новогоднее поздравление А. Меркель имеет более четкие части, в которых речь идет об итогах уходящего года и планах на будущее, а в речи В. Зеленского было довольно сложно выделить данные блоки, поскольку его выступление носило философский характер. Текст новогоднего обращения во многом определяется системой ценностей. Госпожа Меркель начинает поздравление с такого значимого исторического события для страны, как 30-летие падения Берлинской стены. Важными темами в ее обращении являются социальная жизнь, изменения климата, благосостояние всех европейских стран. В свою очередь В. Зеленский акцентирует внимание на национальной идентичности, суверенности и мире.

В новогоднем послании немецкому народу канцлер чаще, в отличие от Президента Украины, употребляла местоимение «я», а В. Зеленский многократно использовал лексему «единий», тем самым подчеркивая важность идеи консолидации народа и власти. Для новогодней речи А. Меркель характерно отсутствие вопросительных и преобладание сложных предложений. Доминирование вопросительных предложений в речи В. Зеленского, количество которых составило 60% от общего числа, полностью изменило привычный всем формат поздравительной речи Президента. Проведенный анализ показал, что для эффективного воздействия на аудиторию А. Меркель и В. Зеленский в своих новогодних обращениях прибегают к различным лексико-грамматическим средствам.

СТРУКТУРНО-ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОРІЧНИХ ПРИВІТАНЬ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОРІЧНИХ ЗВЕРНЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ І КАНЦЛЕРА НІМЕЧЧИНИ)

Даниленко О. С.

старший викладач кафедри німецької та французької філології

Маріупольський державний університет

пр. Миру, 89а, Маріуполь, Донецька область, Україна

orcid.org/0000-0001-6502-6023

oksdanylenko@gmail.com

Ключові слова: жанр, вітальна промова, президент, структурні особливості, лексико-граматичні засоби.

У цій статті проаналізовані новорічні привітання, що являють собою один з жанрів політичного дискурсу, описані структурні і лінгвістичні особливості текстів новорічних звернень глав держав Німеччини і України. Уточнюється поняття «жанр» і розглядаються різні жанрові класифікації політичних текстів. У межах цієї роботи матеріалом дослідження виступають новорічні привітання 2020 року Президента України і канцлера Німеччини. Оскільки текст новорічних привітань президента належить до ритуальної політичної комунікації, то його форма виявляється більш значущою, ніж його інформативність. У статті звертається увага на те, що новорічні звернення повинні відповідати певній структурі. Незважаючи на наявність загальних комунікативних блоків, структура новорічних звернень А. Меркель і В. Зеленського має свої особливості. В ході аналізу було виявлено, що новорічне привітання А. Меркель має більш чіткі частини, у яких ідеться про підсумки року, що минає, і плани на майбутнє, а в промові В. Зеленського було досить складно виділити такі блоки, оскільки його виступ мав філософський характер. Текст новорічного звернення багато в чому визначається системою цінностей. Пані Меркель починає привітання з такої значимої історичної події для країни, як 30-річчя падіння Берлінської стіни. Важливими темами в її зверненні є соціальне життя, зміни клімату, добробут усіх європейських країн. Своєю чергою В. Зеленський акцентує увагу на національній ідентичності, суверенності та мирі.

У новорічному посланні німецькому народові канцлер частіше, на відміну від Президента України, вживала займенник «я», а В. Зеленський багаторазово використовував лексему «єдиний», тим самим підкреслюючи важливість ідеї консолідації народу і влади. Для новорічної промови А. Меркель характерна відсутність питальних і переважання складних речень. Домінування питальних речень у промові В. Зеленського, кількість яких становила 60% від загального числа, повністю змінило звичайний усім формат вітальної промови Президента. Проведений аналіз показав, що для ефективного впливу на аудиторію А. Меркель і В. Зеленський у своїх новорічних зверненнях вдаються до різних лексико-граматичних засобів.

STRUCTURAL AND LINGUISTIC PECULIARITIES OF NEW YEAR ADDRESSES (AS EXEMPLIFIED IN THE NEW YEAR ADDRESSES OF THE PRESIDENT OF UKRAINE AND THE CHANCELLOR OF GERMANY)

Danylenko O. S.

Assistant Professor at the Department of German and French Philology

Mariupol State University

Myra Avenue, 89a, Mariupol, Donetsk region, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6502-6023

oksdanylenko@gmail.com

Key words: *genre, congratulatory speech, President, structural peculiarities, lexical and grammatical means.*

The article analyzes New Year greetings as a political discourse genre and describes the structural and linguistic peculiarities of the texts of the New Year addresses of the heads of Germany and Ukraine. The notion of genre is specified and different genre classifications of political texts are considered. The materials for research in the context of this paper are the 2020 New Year greetings of the President of Ukraine and the Chancellor of Germany. Owing to the fact that the text of the President's New Year greetings is part of political communication rituals, its form is more significant than its informativeness. The article draws attention to the fact that New Year addresses are to conform to a certain structure. Despite the presence of common communication units, the structures of Ms Merkel's and Mr Zelensky's New Year addresses have their own peculiarities. It was found out in the course of the analysis that Ms Merkel's New Year greetings had more clearly defined parts dealing with the results of the outgoing year and plans for the future whereas it was rather difficult to single out such units in Mr Zelensky's speech as his address had a philosophical bias. The wording of New Year addresses is much determined by the systems of values. Ms Merkel begins her greetings with such a historic event, significant for the country, as the 30th anniversary of the Berlin Wall fall. The important themes touched upon in her address are social life, climate changes, the welfare of all European countries. Mr Zelensky, in his turn, focuses on national identity, sovereignty and peace.

Unlike the President of Ukraine, the Chancellor, in her New Year address to the German people used the pronoun "I" more often whereas Mr. Zelensky repeatedly used the lexeme "united", thus stressing the importance of the idea of the consolidation of the people and the authorities. The absence of interrogative sentences and the prevalence of compound and complex sentences are characteristic of Ms Merkel's New Year speech. The predominance of interrogative sentences in Mr Zelensky's speech, the number of which made up 60 per cent of the total amount, changed the conventional format of the President's speech completely. The analysis which was performed showed that with the aim of effective influence upon the audience Ms Merkel and Mr Zelensky, in their New Year addresses, made use of different lexical and grammatical means.

Лингвисты начали интересоваться «языком политики» еще 100 лет назад, и к настоящему времени накопился солидный опыт в изучении политического дискурса – одного из лингвистических понятий, которое включает представления о «совокупности текстов письменной и устной коммуникации в сфере управления государством и обществом» [1, с. 177]. Благодаря своей мно-

гоплановости понятия «политический дискурс» и «политическая речь» представляют интерес и являются обширным полем для изучения.

Одним из приоритетных направлений в современных исследованиях политической лингвистики является изучение жанровой градации политического дискурса. Для определения характеристик политического дискурса понятие

«жанр» имеет особое значение. По нашему мнению, основополагающим является определение, данное родоначальником теории речевых жанров М. Бахтиным, согласно которому жанры представляют собой «относительно устойчивые типы высказываний», выработанные в определенной сфере использования языка [2, с. 263].

В современной лингвистике существуют различные жанровые классификации политических текстов. Так, согласно классификации, предложенной А. Чудиновым, среди жанров политической коммуникации, исходя из разных параметров и критериев, различают: жанры устной и письменной речи, монологические и диалогические жанры, а также малые, средние и крупные жанры [3].

Е. Алешина выделяет следующие жанры политического дискурса: информационные жанры, убеждающие жанры, призывные жанры, жанр оправдания/покаяния [4, с. 293].

Е. Шейгал классифицирует жанры политической коммуникации по характеру ведущей интенции на ритуальные, ориентационные и агональные жанры [5]. Также исследователь, занимаясь вопросом дифференциации политического дискурса, опирается на событийную локализацию и отмечает, что один и тот же жанр может входить в разные события политической жизни, которые в свою очередь подразделяются на циклические (ритуальные), календарные (текущие) и спонтанные [6].

Ритуальная политическая коммуникация реализуется благодаря различным языковым жанрам: поздравление, инаугурационная речь, пожелания, благодарность и т.д. Особое место в политическом дискурсе занимает такой жанр президентской риторики, как новогоднее обращение главы государства к народу. Данный жанр зародился 12 февраля 1931 г., когда Папа Римский впервые поздравил всех по радио с Новым годом на латинском языке [7, с. 19]. Жанр сформировался из жанра поздравления, история которого прослеживается еще с XVII в.

Изучению особенностей новогодних обращений к народу посвятили свои работы как украинские, так и российские лингвисты (Н. Кондратенко, Л. Ласица, В. Ослопова). Данный тип текста изучен основательно и целостно немецкими учеными (Холли Вернер, Андине Фрик).

Актуальность заявленной темы исследования обусловлена дискурсивной природой данного речевого жанра и процесса политической коммуникации в целом, с учетом которой текст должен рассматриваться вместе с внеязыковыми факторами, которые влияют на процесс общения, и активностью его использования политиками с целью формирования положительного имиджа и привлечения широкого круга слушателей.

Целью нашего исследования является описание структурных и лингвистических особенностей текстов новогодних поздравлений Президента Украины и канцлера Германии.

Объект нашего исследования составляют новогодние обращения глав государств, а **предметом** анализа выступают композиционно-содержательные и лексико-грамматические особенности данных политических текстов.

Новогоднее обращение является отдельным жанром, поскольку отражает типовую ситуацию, характерную для многих стран и культур, и обладает языковыми и текстовыми особенностями. Так, Л. Ласица подчеркивает, что коммуникативная цель новогоднего поздравления – это «сплочение нации, соблюдение традиций общения, демонстрация доброго и уважительного отношения к народу, подведение итогов уходящего года, планы на будущее» [8, с. 19].

Таковую же позицию разделяют и немецкие лингвисты Х. Циммерман и М. Шретер, рассматривая новогоднее поздравление как инструмент политического воздействия, который отражает политические стратегии глав государств, актуальность направлений определенных политических приоритетов [9; 10].

Поскольку текст новогодних поздравлений Президента относится к ритуальной политической коммуникации, то его форма оказывается более значимой, чем его информативность. Необходимо отметить, что многие лингвисты, анализируя структуру новогодних обращений, приводят схожие характеристики их композиции [7; 11; 12]. Так, В. Ослопова выделяет следующие компоненты, характерные для текстов новогоднего обращения президента к народу: обращение к адресату, итоги уходящего года, планы на будущий год, пожелания [7, с. 21]. О. Назаренко в своей работе обращает внимание на стандартные составляющие новогоднего поздравления: обращение к аудитории, само поздравление, перечисление достижений прошлого года, планы и надежды на будущий год и пожелания [11, с. 103]. Исследователь Л. Стрий также отмечает, что поздравление имеет определенную структуру: рамочные составляющие, конгратуляционную и констативную части, оптативный компонент [12, с. 167].

В 2020 году новогодние поздравления А. Меркель и В. Зеленского также имели типичные для такого жанра компоненты.

Так, в качестве обращения канцлер Германии и Президент Украины используют одинаковые лексемы: *Liebe Mitbürgerinnen und Mitbürger; (...) / Дорогі українці*. Обе поздравительные речи имеют четко выраженный завершающий компонент – поздравления с Новым годом и пожелания:

In diesem Sinne wünsche ich Ihnen und Ihren Familien ein gesundes, frohes und gesegnetes neues Jahr 2020. / У новому 2020 році я бажаю всім нам поважати один одного, бути здоровими, мати достаток і багато приводів посміхатися.

Несмотря на наличие общих коммуникативных блоков, структура данных новогодних обращений имеет свои особенности, которые зависят от личности глав государств и конкретного «уходящего года». Так, новогоднее поздравление А. Меркель имеет более четкие части, в которых речь идет об итогах уходящего года и планах на будущее: ... **wenn wir uns daran erinnern, was wir in den letzten Jahrzehnten gemeinsam erreicht haben. (...) Liebe Mitbürgerinnen und Mitbürger, ein neues Jahrzehnt liegt vor uns. Die 20 er Jahre können gute Jahre werden. Überraschen wir uns einmal mehr damit, was wir können. Veränderungen zum Guten sind möglich, wenn wir uns offen und entschlossen auf Neues einlassen.**

В речи В. Зеленского было довольно сложно выделить данные блоки «Итоги уходящего года» и «Планы на будущий год», поскольку содержание выступления является достаточно философским: *Сьогодні буде інакше. Давайте сьогодні кожен чесно відповість сам собі на важливе питання: хто я? Президент України, успішний адвокат, звичайна домогосподарка, студент-філософ із Могілянки, агроном з Черкащини. Хто я? Колишній фотограф, який захищає країну на Сході? (...)*

Анализируемые нами поздравительные тексты схожи не только построением, но и общей коммуникативной целью – объединить нацию, продемонстрировать уважительное отношение к народу, подвести итоги уходящего года, наметить планы на будущее.

Текст новогоднего обращения главы государства к народу во многом определяется системой ценностей народа. Так, А.П. Чудинов предлагает разделять ценности на: высшие ценности (человек), материальные ценности, ценности социальной жизни, ценности духовной жизни и культуры, политические ценности. Помимо этого, исследователь выделяет абсолютные ценности (жизнь, семья, здоровье и т.д.) и относительные ценности, которые меняются в зависимости от политической ситуации [13, с. 39].

Что касается обращения к немецкому народу, то канцлер Германии начинает его с такой годовщины значимого исторического события для страны, как 30-летие падения Берлинской стены. Госпожа Меркель перечисляет такие ценности, как “Frieden, Freiheit, Demiokratie” (мир, свобода, демократия). А. Меркель делает акцент на социальной жизни сограждан: **So hatten zum Beispiel noch nie so viele Menschen Arbeit wie heute. Zugleich erleben wir täglich, wie sehr der**

digitale Fortschritt unser Leben in allen Bereichen verändert, natürlich auch unser Arbeitsleben.... Denn wir wollen, dass alle Menschen Zugang zu der Bildung haben, die sie für diesen Wandel brauchen. Wir wollen, dass sie auch in Zukunft einen guten und sicheren Arbeitsplatz haben - und im Alter eine verlässliche Rente.

Важной темой в новогоднем обращении является борьба с изменением климата, а именно с повышением температуры на всей Земле. В новогоднем обращении не менее весомой звучит идея единства: канцлер убеждена, что процветание зависит не только от сильных сторон сограждан Германии, но и от благосостояния как соседних стран, так и всей Европы. Госпожа Меркель обратилась со словами благодарности ко всем, кто работает на благо всего общества.

В свою очередь В. Зеленский делает упор в новогодней поздравительной речи на определенную систему ценностей: национальная идентичность, суверенность и мир. Так, в отличие от А. Меркель, Президент Украины не пользуется обращением, маркирующим гендерные различия “*Liebe Mitbürgerinnen und Mitbürger*”, а начинает свою речь со слов «*Dорогі українці*», тем самым адресуя речь всей нации в целом. Если язык новогоднего немецкого послания представляет собой образцовый, можно сказать идеальный язык, то речь главы Украины нельзя назвать «стерильной». В. Зеленский целенаправленно переходит на русский язык, чтобы сделать акцент на теме объединения в пределах страны Востока и Запада.

Политический лидер в выборе языковых средств чаще использует разговорную лексику, он затрагивает в своем новогоднем обращении такое количество тем, что в отдельных случаях между ними исчезают четкие смысловые связи. Многообразие тем породило своеобразное выражение высших ценностей (человек): принятие всех, вне зависимости от убеждений, места проживания, рода занятий и языка.

Отметим тот факт, что А. Меркель в своем новогоднем послании чаще, по сравнению с Президентом Украины, употребляет местоимение «я». Таким образом политик не только рассказывает о своей деятельности, но и подчеркивает общность пережитого: **Ich bin mit meinen 65 Jahren in einem Alter, in dem ich persönlich nicht mehr alle Folgen des Klimawandels erleben werde, die... Deshalb setze ich all meine Kraft dafür ein, dass...**

Говоря о лексико-грамматических особенностях текстов новогодних поздравлений, следует обратить внимание на использование украинским Президентом лексемы «единий» и ее производных: ... *Уявіть собі, хіба нас мало що об'єднує?... У нашій історії чимало епізодів, що нас об'єднують. Та ми навчилися бути єдиною*

країною епізодично. У новому році нам треба бути єдиною країною щодня. ... Якщо ми бачимо майбутнє однаково, це повинно нас **об'єднати**. Многократное использование данной лексемы подчеркивает, что идея консолидации народа и власти становится главной в новогоднем обращении Президента Украины.

В первом обращении В. Зеленского в повествовательных предложениях преобладают местоимения первого лица множественного числа «ми», за исключением предложения: *У новому 2020 році я бажаю всім...* Президент позиционирует себя как искреннюю и простую личность, он представляет себя обычным человеком, который вместе с народом поднимает вопрос национальной самоидентичности.

Следует обратить внимание на то, что в новогодней речи А. Меркель нет ни одного вопросительного предложения. В выступлении канцлера преобладают сложные предложения: *Wir haben gute Gründe, zuversichtlich zu sein, dass die in wenigen Stunden beginnenden 20er Jahre des 21. Jahrhunderts gute Jahre werden können - wenn wir unsere Stärken nutzen, wenn wir auf das setzen, was uns verbindet, wenn wir uns daran erinnern, was wir in den letzten Jahrzehnten gemeinsam erreicht haben*. Ангела Меркель последовательно излагает свои мысли, используя часто подчинительные или сочинительные предложения, что делает ее речь политкорректной и логичной.

В новогодней речи В. Зеленского наблюдается другая ситуация – превалирование вопросительных предложений, количество которых составляет 60% от общего числа. Доминирование вопросительных предложений полностью меняет привычный всем формат поздравительной речи Президента. Данный тип предложения, являясь одним из способов речевого воздействия в политическом дискурсе, привлекает внимание аудитории, придает новогоднему обращению эмоциональность

и экспрессивность. Речь В. Зеленского представлена довольно короткими репликами – мини-монологами, что напоминает нам о «творческом» прошлом Президента.

Анализируя речь президентов, Е. Саунина в своей работе выделяет такие типичные для глав государств типы вопросов, как: уточняющие вопросы; вопросы, направленные на привлечение внимания аудитории; вопросно-ответные формы; риторические вопросы без ответа и с ответом; цитируемые и косвенные вопросы; цепочки вопросов [14, с. 18–20]. Опираясь на классификацию Е. Сауниной, в тексте выступления Президента Украины можно выявить цепочки вопросов, которые начинались с предложения «*Хто я?*», а далее следовали очередные вопросы, которые содержали в себе возможные варианты ответа на данный вопрос: *Той, хто сплачує податки? Хто підрізає на дорозі? Тримає вдома собаку? Рудий? Мусульманин?...* За счет таких вопросно-ответных форм оратор сокращал дистанцию между собой и слушателями, политик таким образом структурировал свою речь, пытаясь облегчить восприятие информации. Однако, на наш взгляд, такое наложение вопросов порою затрудняло понимание смысла сказанного.

Проведенный анализ убедительно показывает, что для эффективного воздействия на аудиторию А. Меркель и В. Зеленский в своих новогодних обращениях прибегают к различным лексико-грамматическим средствам. Однако, несмотря на то, что речи политических деятелей имеют собственные языковые и культурно-исторические особенности, их новогодние поздравления имеют схожую структуру. Таким образом, можно утверждать, что тенденция к усилению связи между политическими и языковыми явлениями растет и дает лингвистам плодотворную почву для дальнейших научных исследований.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даниленко О.С. Аббревиатурная лексика в политическом дискурсе (на материале немецкого языка). *Наукові записки Кіровоградського державного університету. Філологічні науки*. Кіровоград, 2015. Випуск 138. С. 176–179.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 445 с.
3. Чудинов А.П. Дискурсивные характеристики политической коммуникации. *Политическая лингвистика*. Москва, 2012. № 2 (40). С. 53–59.
4. Алешина Е.Ю. Жанровая градация политического дискурса. *Российский гуманитарный журнал*. Санкт-Петербург, 2016. Том 5. № 3. С. 293–301.
5. Шейгал Е.И. Власть как концепт и категория дискурса. Сб. эссе о социальной власти языка. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 57–64.
6. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва : Гнозис, 2004. 324 с.
7. Ослопова В.Ю. Новогоднее обращение главы государства к народу как жанр политического дискурса. *Вестник Томского государственного университета. Языкознание и литературоведение*. Томск, 2009. С. 19–22. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-k-narodu-kak-zhanr-politicheskogo-diskursa/viewer> (дата обращения: 10.07.2020).
8. Ласица Л.А. Новогоднее обращение главы государства: семантические особенности ритуального жанра политического дискурса. *Вестник Оренбургского государственного университета*. Оренбург, 2018. № 1. С. 10–14.

- бур, 2017. № 1 (201). С. 19–24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-semanticheskie-osobennosti-ritualnogo-zhanra-politicheskogo-diskursa/viewer> (дата обращения: 10.07.2020).
9. Zimmermann H. Die politische Rede. Der Sprachgebrauch Bonner Politiker. Stuttgart : Kohlhammer, 1969. 425 S.
 10. Schröter M. Bezüge auf die Adressierten als Handelnde in der öffentlichen politischen Rede. Strategien politischer Kommunikation. Pragmatische Analysen / Hrsg. v. Heiko Girnth u. Constanze Spieß. Berlin : Erich-Schmidt, 2006. S. 46–60.
 11. Назаренко О.М. Комунікативно-прагматичний аспект промов Президента України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 32. Том 3. С. 102–104.
 12. Стрій Л.І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2015. 190 с. URL: http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Дисертація%20_Стрій.pdf (дата обращения: 05.05.2020).
 13. Чудинов А.П. Современная политическая коммуникация : учебное пособие. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2009. 292 с.
 14. Саунина Е.В. Способы воздействия в речи руководителей государств : автореф. дис. ... канд. филोल. наук : 10.02.19. Саратов, 2012. 21 с. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/dissnews/old/synopsis/Saunina_0.pdf (дата обращения: 05.05.2020).

REFERENCES

1. Danilenko, O.S. (2015). Abbreviaturnaya leksika v politicheskom diskurse (na materiale nemetskogo yazyka) [Abbreviations in political discourse (as exemplified in the German language)]. *Journal of Kirovograd State University. Philological sciences*. Vol. 138, pp. 176–179.
2. Bakhtin, M.M. (1986). *Eстетика slovesnogo tvorchestva* [The Aesthetics of Verbal Creation]. Moscow : Iskustvo [in Russian].
3. Chudinov, A.P. (2012). Diskursivnye kharakteristiki politicheskoy kommunikatsii [Discourse characteristics of political communication]. *Political Linguistics*, No. 2(40), pp. 53–59.
4. Aleshina, E.Yu. (2016). Zhanrovaya gradatsiya politicheskogo diskursa [Genre gradation of political discourse]. *Russian Liberal Arts Journal*. Vol. 5, No. 3, pp. 293–301.
5. Sheygal, E.I. (2001). Vlast kak kontsept i kategoriya diskursa [Power as a discourse concept and category]. *Sb. esse o sotsial'noy vlasti yazyka* [Collected essays on the social power of language]. Voronezh: VGU, pp. 57–64.
6. Sheygal, E.I. (2004). *Semiotika politicheskogo diskursa* [Semiotics of political discourse]. Moscow: Gnozis [in Russian].
7. Osloпова, V.Yu. (2009). Novogodnee obrashchenie glavy gosudarstva k narodu kak zhanr politicheskogo diskursa [The New Year address of the head of state to the nation as a genre of political discourse]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Yazykoznanie i literaturovedeniye* [Journal of Tomsk State University. Linguistics and Literature] (electronic journal), pp. 19–22. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-k-narodu-kak-zhanr-politicheskogo-diskursa/viewer>.
8. Lasitsa, L.A. (2017). Novogodnee obrashchenie glavy gosudarstva: semanticheskie osobennosti ritualnogo zhanra politicheskogo diskursa [The head of state's New Year address: semantic peculiarities of the ritual genre of political discourse]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta* [Journal of Orenburg State University] (electronic journal), No. 1(201), pp. 19–24. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-semanticheskie-osobennosti-ritualnogo-zhanra-politicheskogo-diskursa/viewer>.
9. Zimmermann, H. (1969). *Die politische Rede. Der Sprachgebrauch Bonner Politiker* [Political speech. The language of Bonn politicians]. Stuttgart: Kohlhammer [in German].
10. Schröter, M. (2006). *Bezüge auf die Adressierten als Handelnde in der öffentlichen politischen Rede. Strategien politischer Kommunikation. Pragmatische Analysen* [For addressees as subjects of socio-political speech. Strategies of political communication. Pragmatic analysis]. Berlin: Erich-Schmidt [in German].
11. Nazarenko, O.M. (2018). Komunikatyvno-pragmatychnyj aspekt promov Prezydenta Ukrainy [The communicative and pragmatic aspect of the speeches of the President of Ukraine]. *Journal of International Humanitarian University. Philology series*, Vol. 3, No. 32, pp. 102–104.
12. Strij, L.I. (2015). *Rytualjni zhanry ukrajinskogho politychnogho dyskursu: strukturno-semantychnyj i lynchvopragmatychnyj aspekty* [The ritual genres of Ukrainian political discourse: structural, semantic and linguo-pragmatic aspects] (PhD Thesis), Odessa: Odessa I.I. Mechnikov National University.
13. Chudinov, A.P. (2009). *Sovremennaya politicheskaya kommunikatsiya* [Modern political communication]. Yekaterinburg: Ural'skiy universitet [in Russian].
14. Saunina, E.V. (2012). *Sposoby vozdeystviya v rechi rukovoditeley gosudarstv* [Means of influence in the speeches of heads of states] (Extended abstract of candidate's thesis), Saratov: Saratov State University.

ОНІМНИЙ ПРОСТІР КОМЕДІЇ РЕЖИСЕРА А. ЛУКІЧА «МОЇ ДУМКИ ТИХІ» (2019 Р.)

Дворянчикова С. Є.

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри іноземних мов

Київський національний університет технологій та дизайну

вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-8854-2933

dvoryanchikova.svetlana@gmail.com

Ключові слова:

аудіовізуальний твір, комічний ефект, контекст, мовний і ситуативний комізм, поетонім.

У статті представлено лінгвістичний аналіз вербальних образотворчих компонентів стрічки А. Лукіча «Мої думки тихі», що поєднують мовний і ситуативний комізм, і проілюстровано примат словесних засобів у виникненні комічного. Метою статті є вивчення взаємопроникнення смислів складників онімного простору фільму, установлення зв'язків між сегментами його структури, які зумовлюють досягнення комічного ефекту, і виявлення особливостей збагачення семантики гумористичних контекстів. Дослідження сучасного аудіовізуального культурного продукту, що водночас порушує важливі загальнолюдські й болючі вітчизняні питання та має ознаки належності до комедійного жанру, актуальне й важливе, оскільки гумористичні твори завдяки своїм формі й змісту часто стають своєрідними майданчиками для умисного порушення стандартних усталених норм і презентації нових процесів і в суспільстві загалом, і в мовленні як його віддзеркаленні. Вивчення співвідношення сем, що формують семантичну ауру комічного в смисловій структурі власних імен, ознак змісту проаналізованих контекстів і художнього цілого, дало змогу виявити й систематизувати багатоаспектну лінгвістичну та екстралінгвістичну інформацію, наблизитися до трактування комічного ефекту аудіовізуального твору й ідіостилю автора загалом.

З'ясовано, що онімний простір стрічки, у центрі якого розташовуються антропоетоніми головних героїв, вибудований з урахуванням характеристик та особливостей жанру ліричної комедії-подорожі, тому наявні топопоетоніми, ергопоетоніми й слова, що презентують інші розряди власних назв, групуються навколо цих смислових центрів. Збагачення семантики комічних контекстів відбувається у взаємодії їх складників і внаслідок утворення ефекту зіткнення протилежного чи обманутого очікування від занурення поетонімів у згенероване авторською свідомістю оточення. Серед перспектив подальших розробок функціонування онімних засобів комедії «Мої думки тихі» є аналіз сцен, що не ввійшли до офіційної версії фільму, і вивчення інтертекстуальності комедії – міжтекстових і міжобразних співвідношень стрічок-«референсів», які вплинули на авторський «комічний світ».

ONYM SPACE OF THE COMEDY “MY THOUGHTS ARE SILENT” FILMED BY DIRECTOR A. LUKIC (2019)

Dvorianchykova S. Ye.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Kyiv National University of Technologies and Design
Nemirovich-Danchenko str., 2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8854-2933
dvoryanchikova.svetlana@gmail.com*

Key words: *audiovisual works, comic effect, context, verbal and situational comic, poetyonym.*

The article presents the results of linguistic analysis of the verbal visual components of A. Lukic's film “My thoughts are silent” that combine language and situational aspects of comedy, and it illustrates the primacy of verbal means to achieve a comic effect. The purpose of the article is to study the meaning interpenetration of the components of the onym space of lyrical comedy, to establish links between the segments of its structure that determine the achievement of conic effect, and to identify the features of enriching the semantics of humorous contexts. The study of modern audiovisual works is relevant and important. These works simultaneously raises important universal and painful national issues and has the characteristics of a comedy genre. Humorous works due to their form and content often become a kind of platform for deliberate violation of norms and standards established and presentation of new processes both in society as a whole and in speech as its reflection.

The study of the correlation of semes which form the semantic aura of the comic in the semantic structure of proper names with the semantics of contexts and the artistic whole allowed us to identify and systematize multidimensional linguistic and extralinguistic information, to approach the interpretation of the comic effect of an audio-visual work and the author's style in general.

The main characters anthroponyms are in the center of the film onym space. The onym space is built based on the characteristics and features of a genre of a lyrical road trip comedy, thus the current topoetonyms, ergopoetonyms and words that represent other categories of proper names are grouped around these semantic centres. The semantics of comic contexts is enriched by the interaction of their components and due to the effect of a collision of the opposite or deceived expectation from the immersion of poetonyms in the environment generated by the author's consciousness. The analysis of scenes that are not included in official version of the film and the study of intertextuality comedy, intertextual and interform ratios audiovisual works-“references” that influenced the author's “comic world” are among the prospects for further development of the functioning onyms funds comedy “My thoughts are silent”.

Українська літературна ономастика від другої половини ХХ століття стрімко розвивається й сьогодні демонструє тяжіння до створення загальної теорії та кристалізації термінологічного апарату. Об'єктом особливої уваги дослідників, котрі працюють у цій відносно новій галузі мовознавства, дедалі частіше стає систематизація мовних засобів з онімним компонентом, що вживаються майстрами слова задля досягнення комічного ефекту певного художнього твору чи тексту в його широкому розумінні. Безумовно, тут варто згадати знакові ґрунтовні дослідження

В. Калінкіна, Л. Белея, Ю. Карпенка, Е. Кравченко [1; 2; 3; 4]. Вітчизняні лінгвісти всебічно вивчають функціонування власних назв як у доробках визнаних українських класиків, так і в роботах сучасних митців і медіапросторі: Т. Шевченка, М. Гоголя, І. Франка, Л. Українки, Ю. Винничука, М. Матіос тощо [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. Зауважимо, що після Революції Гідності зростання національної самосвідомості зумовило збільшення кількості саме українськомовних аудіовізуальних творів, які водночас і заявляють про порушення змістовно надважливих

загальнолюдських і болючих вітчизняних питань, і мають ознаки комедійного жанру, наприклад, це такі стрічки, як «Ізі», «Герой мого часу», «Ржака», «Шляхетні волоцюги», «Гуцулка Ксеня», «Наші котики», «Мої думки тихі». Останнє твердження здається нам суттєвим, тому що саме гумористичні твори, завдяки своїй формі й змісту, часто стають своєрідними майданчиками для умисного порушення стандартних ustalених норми презентації нових процесів і в суспільстві загалом, і в мовленні як його віддзеркаленні. Використання автором ономастичного арсеналу мови, у свою чергу, значно розширює можливість для утворення комічних контекстів.

Ми вважаємо доцільним звернутися до лінгвістичного аналізу вербальних образотворчих компонентів творів, котрі поєднують у собі мовний і ситуативний комізм, і трактуємо словесні засоби як такі, що переважно зумовлюють з'явлення комічного ефекту. Сучасні вітчизняні твори потребують фахових філологічних досліджень загалом і з погляду поетонімології зокрема. Чільне місце під час аналізу впливу поетики онімів на досягнення перлюкувативних ефектів тих чи інших художніх творів посідає вивчення особливостей онімного простору, під яким розуміють сукупність усіх його власних назв, яка «формується на основі естетичної мети і з урахуванням відповідності художнім завданням твору, взаємовпливу літературного тексту й онімії, компетентності читача» [12, с. 15]. Для опису вербального комічного, що, на нашу думку, проявляється у взаємодії сем поетонімів з елементами контекстів, ми використовуємо елементи методики компонентного аналізу лексичного значення [13]. Ми виявляємо в значеннях пропріальних лексичних одиниць семи – компоненти, з яких складається їх зміст, і вважаємо, що в художньому творі власні імена можуть актуалізувати ті частини семем (котрі складаються із сем), які протистоять змісту контексту, і збагачуватися додатковими співзначеннями. Водночас особливу увагу ми приділяємо антропонімам, які більшість дослідників визнають ключовими вузлами, центром онімного простору, а на периферії, як слушно зазначає С. Шестакова, «перебувають постійно змінювані групи власних назв – ергоніми, прагмоніми, урбаноніми тощо» [14].

Отже, метою статті є вивчення взаємопроникнення смислів складників онімного простору комедії режисера А. Лукіча «Мої думки тихі», знятої за сценарієм А. Лукіча та В. Кальченко, установлення зв'язків між сегментами її структури, які зумовлюють досягнення комічного ефекту, і виявлення особливостей збагачення семантики гумористичних контекстів.

Онімний простір художнього твору, з одного боку, є самостійним явищем, яке, на думку С. Зиніна, варто вважати замкненим і завершеним [15], а з іншого – сам онімний простір, що формується автором, є своєрідним мірилом відбору власних назв, які будуть

використані, він притягує та дає поштовх до переосмислення їх змістів, актуалізує вже наявні конотації й надає додаткових. Успіх твору гумористичного спрямування загалом значною мірою залежить від того, наскільки влучно автором підібрана система пропріальної лексики, а його онімний простір, відповідно, формується, розгортається, функціонує й сприяє досягненню бажаного комічного ефекту.

Фільм «Мої думки тихі», який став дебютною повнометражною стрічкою як для режисера А. Лукіча, так і для більшої частини знімальної групи та вийшов в український кінопрокат на початку 2020 року, знято в жанрі ліричної комедії – на стику жанрів у поєднанні елементів комедії, драми, «роуд-муві» з відкритим фіналом, скетч-шоу задля втілення цілісної ідеї. Уже назва кіно – «*Мої думки тихі*» – створює іронічне зіткнення сенсів, оскільки головний герой працює зі звуками, утілює думки, яких не чує, драму сім'ї, де відсутнє спілкування, недолугі пошуки «маленькою людиною» свого місця в житті, дійсно важливі, але невимовлені слова.

Автори декларують, що багато персонажів, сцен, назв, діалогів виникли зі спостереження за реальним життям, як зазначає оглядачка М. Янкевич [16]. Прототипом образу головного героя став друг режисера – композитор і звукорежисер, який одного разу дійсно отримав замовлення від закордонних партнерів відносно звуків української фауни. Фабула запрошує глядача спостерігати за мандрівкою інфантильного боязкого головного героя, який вирушає з Києва на Закарпаття записати голоси українських звірів і птахів, зокрема рідкісний спів майже міфічного «рахівського крижня або крижня метушливого». «Це ж моя нова мрія!» – вигукує молодик, коли дізнається, що після вдалого виконання такої роботи його можуть узяти працювати за кордон за великі гроші [17]. В Ужгороді складається так, що, замість діда, возити героя визначеним маршрутом буде його мати, яка має негативну думку про роботу за кордоном і вдається до розлогих виховальних розмов щодо сенсу буття із сином.

Оскільки головні герої зустрічаються з низкою численних другорядних персонажів, фільм насичений антропоетонімами. У центрі історії й онімного простору стрічки бачимо *Вадима* – звукорежисера-фрилансера, який мріє знайти краще життя та поїхати з України до Канади, але для того йому треба вдало виконати завдання, тобто практично здійснити неможливе. Самого себе *Вадим* називає *творцем*, що актуалізує біблійні семи оніма, закріплюючи на собі мотив божественності, чуда: «Я не дурачок, я музикант. Я, вибач, не люблю це слово, *творець*» [17]. Але оскільки *Вадим* – нестандартний персонаж як зовнішністю, так і «негеройною» апатичною поведінкою й беземоційністю, то в контекстах, що зумовлені розгортанням сюжету через подорож як активну дію, реалізуються авторські

установи на породження комічних ефектів за участю цього антропоетоніма. Цікавою відносно цього є й етимологія імені, яка вступає в семантичне протиріччя з назвою фільму й водночас підкреслює внутрішню суперечливість особистості героя: ономасти вважають, що це ім'я походить від давньоруського дієслова «вадити», яке означає «заважати, перешкоджати, сперечатися» [18]. Протилежність головному героєві за ознакою емоційності й дієвості становить образ його матері – явно збірний, що уособлює ідеї материнства й побутових приземлених турбот – «мама vs мрія». Героїня – самотня жінка, кітчева красуня-водійка ужгородського таксі «Сакура», яка то хвалиться молодим залицяльником Бернардо з Італії, то зі сльозами розповідає, що той виявився альфонсом та обдурив її, то намагається спрямовувати дії дорослого сина, то зізнається, що не знає, що їй робити [17]. Підкреслює типовість та узагальненість персонажа й уживання авторами прийому значущої безіменності: власне ім'я жінки у формі «*тьотя Аля*» лунає у фільмі лише раз у сцені застілля від родичів, *Павлика* та *Лерочки*. Музичний супровід, пов'язаний із мамою Вадима, – пісня “*Viva Forever*” гурту “*Spice Girls*”, яка кілька разів лунає у виконанні жіночого складу камерного хору київського прокатердального собору святого Олександра та актуалізує контекстуальні співзначення антропоетоніма: «життя», «зростання», «вічність».

Гумористичні ефекти з онімним компонентом підкріплюють і ситуативно кумедні епізоди з другорядними персонажами. *Петро Олексійович* – керівник студії звукозапису, діаспорянин із Канади, має ім'я реальної сучасної відомої людини, що створює комічний контраст сцени, образу й антропоетоніма. За допомогою об'єднання імені іншомовного походження з розповсюдженим українським прізвиськом відбувається зіткнення змістів у межах антиномії «свій – чужий»: «*наш*» *Джеймі Ткачук*, власник закордонної студії звукозапису, якому важливо, «щоби тварини говорили мовою його історичної батьківщини» для *відеогра* «*Ноїв ковчег*», оскільки «*наші* тварини дуже тонко відчувають наближення потопу» [17].

Фільм має декілька шарів сюжету: фізичного переміщення-пригоди головного героя, його ментального дорослішання, метафізичний середньовічний сюжет «зустрічі з дивом» – біблійної тематики, що з'являється прологом уже з перших кадрів стрічки в місці, де зводиться церква, й актуалізується протягом твору за допомогою аудіовізуальних засобів і поетонімів і логічно замикається наприкінці фільму теж у храмі. Стрічка насичена ситуативними дотепними мемами, абсурдними сценками, як-от: на кордоні з Румунією з обміном гігієнічними помадами з контрабандистами, подібну до якої автори спостерігали в реальному житті; з прикордонниками, які запідозрили у Вадимі шпигуна, тому зосереджено роздивляються його світлини тварин і вслухуються в записи звуків фауни,

знаходячи в них підтвердження своїх переконань; з *автомийкою* «*Мулен Руж*», яка комічно пародійно натякає на відоме кабаре, пам'ятку Парижу, проте *автомийка* з таким ергонімом існує на Закарпатті в дійсності тощо [19]. Безглуздість подій, зображених у деяких епізодах, знов-таки підсилена нарочито випадковими онімами. Наприклад, прикордонник *Васька*, який здійснює обшук Вадима, офіційно не представляється та не демонструє свої документи, а його керівник, ім'я якого – *Михайло Іванович* – Вадим читає на фотографії в кабінеті, тому так до нього й звертається, одкажує: «Ти давай без панібратства, я для Васьки Михайло Іванович, а для тебе я товариш майор» [17]. Абсурдні ситуації підтримують феномен присутності в загальній карнавальній сміховій атмосфері, змальовуючи комічне, що проявляється «мимоволі», ненавмисно, але вони переростають цю функцію й стають символічними знаками: лінія кордону між державами – межа між дитинством і зрілістю людини, пир'я, що випало з дірки в рукаві пуховика, яка утворилася від вогника церковної свічки, – знак долі про правильний вибір тощо.

Топоніми стрічки утворюють осередки й вишуковуються в ланки: середньовічне *Угорське королівство* за кілька годин до втрати своєї незалежності від Османської імперії; сучасні *Київ – Ужгород – Закарпаття – Раків – озеро Чендеш* у забороненій зоні на кордоні з Румунією – *Київ; Київ – Канада*, куди так і не поїхав працювати Вадим, бо всі аудіозаписи тварин знищили прикордонники, й *Ужгород – Італія*, де мешкає шлюбний аферист *Бернардо – Генк* у Бельгії, звідки мати Вадима у фіналі стрічки присилає йому посилку з подарунками до *Різдва* від себе та свого нового чоловіка *Енцо*.

Контексти з топоетонімами обертаються навколо імен головних героїв відповідно до розгортання подій, топонімічні шари об'єднує й сакральна тема фільму, що актуалізується власними назвами на означення біблійних персоналій *Христос, Ной*, котрі переосмислюються й секуляризуються авторами: епізод із молочним зубом *Христа* як доказом його існування комічно знижується до розповіді стоматолога про зубні імпланти, задля придбання яких Вадим бере кредит, а *Ноїв ковчег* перетворюється на комп'ютерну гру, проте зберігає свої формальні ознаки, адже потребує тварин і їхніх голосів.

Аби повніше зрозуміти постпостмодерністський зміст фільму, варто звернутися й до експліцитних кінофільмонімів широкого культурного контексту, що прямо не артикулюються в «Моїх думках тихих», але натяки, алюзії, референси на які наявні в тілі твору й упізнання яких додає «кваліфікованому» глядачеві естетичного задоволення від перегляду. Таких «референсів» чимало, наприклад, М. Янкевич у зв'язку з цим указує на три стрічки-попередники. По-перше, на трагікомедію режисера Джими Джармуша «*Зламани квіти*», що

перегукується з українською стрічкою, оромантизованою атмосферою подорожі, пошуками мовчазних героїв самих себе й недосяжної мети, незавершеністю і невизначеністю як стилістичним прийомом, акцентом на музиці. По-друге, «Тоні Ердманн» режисерки Марен Аде аллозивно проявляється абсурдним гумором, змішаними жанрами комедії та драми, змальовуванням конфлікту поколінь у родині, героями, що хочуть, але виявляються неспроможними привести свої життя до ладу в його традиційному розумінні. І третя стрічка, що мала вплив на створення «Моїх думок тихих» і приховано присутня в ньому, – «Серйозна людина» режисерів І. Коена і Дж. Коена, знайомство з якою може дещо прояснити сенс перших кадрів української комедії: відсутність чітких відповідей, простір для діалогу свідомостей автора і глядача, занурений в особисті проблеми головний герой, пролог про події минулих часів, у яких діють міфічні істоти, що протягом наступних сцен фільму вже не з'являються й безпосередньо жодним чином не згадуються [16]. Сміхової інтертекстуальності додають фільму онімні деталі на кшталт затрапезного брудного *готелю* з дивними співробітниками «Твін Пікс», у якому ночують герої десь на перевалі в горах. Автори залучають до стрічки назву культового містичного серіалу Д. Лінча та комічно пародіюють його ідею змалювати прірву між провінційною респектабельністю й убогістю духу, водночас використовують засіб гротеску, оскільки, за словами режисера, «Твін Пікс» – це й реальний готель у селі Великий Бичків [19], що вже провокує комічне від невідомої назви.

Отже, результати нашого спостереження за онімним простором комедії «Мої думки тихі» свідчать про те, що досліджуваний феномен є вагомим чинником, який зумовлює утворення візуального й словесного гумору стрічки. Вивчення співвідношення сем, що формують семантичну ауру комічного в смислової структурі власних імен, ознак змісту проаналізованих контекстів і художнього цілого, дало змогу виявити й систематизувати багатоаспектну лінгвістичну та екстралінгвістичну інформацію, розуміння якої є ключовим для наближення до адекватного трактування комічного ефекту аудіовізуального твору й ідіостилі автора загалом. Онімний простір твору, у центрі якого розташовуються антропоніми головних героїв, вибудований з урахуванням характеристик та особливостей жанру ліричної комедії-подорожі, тому наявні топопоніми, ергопоніми й слова, що презентують інші розряди власних назв, групуються навколо цих смислових центрів. Збагачення семантики комічних контекстів відбувається у взаємодії їх складників і внаслідок утворення ефекту зіткнення протилежного чи обманутого очікування від занурення поетонімів у згенероване авторською свідомістю оточення. Серед перспектив дослідження з метою повного охоплення онімних засобів комедії «Мої думки тихі» варто, по-перше, звернутися до аналізу сцен, які доступні до перегляду, але не ввійшли до офіційної версії фільму, по-друге, детально вивчити інтертекстуальність комедії – студіювати міжтекстові та міжобразні співвідношення так званих творів-«референсів», котрі вплинули на авторський «комічний світ» стрічки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калинин В.М. Поэтика онима. Донецк : Юго-Восток, 1999. 408 с.
2. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород : ІНВАЗОР, 2002. 175 с.
3. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
4. Кравченко Е. . Поетика зв'язків і відношень імені – тексту – поетонімосфери : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.15. Вінниця, 2017. 560 с.
5. Яременко В. І. Історична ономастика у творчій спадщині Тараса Шевченка. *Український історичний журнал*. 2010. № 2. С. 164–178.
6. Деркач Д.В. Гоголівська онімія у мас-медійних текстах: функціонально-стилістичний аспект. *Літературознавчі студії*. Київ, 2009. Вип. 25. С. 52–57.
7. Сколоздра-Шепітко О. Літературно-художня антропонімія Франкової прози як об'єкт ідіолектної лексикографії. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. Львів, 2019. Вип. 71 (2). С. 280–291. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2019_71%282%29_27.
8. Крупеньова Т.І. Ономастика драматичних творів Лесі Українки : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2001. 20 с.
9. Діц В.О. Онімний простір роману Юрія Винничука «Мальва Ланда». *Studia Slovacistica*. Ужгород, 2009. Вип. 9. С. 267–272.
10. Яцків Р.Б. Біблійні оніми в поетичному дискурсі Марії Матіос. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2016. Вип. 10 (3). С. 282–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arftp_2016_10%283%29_54.
11. Карпенко М.Ю. Онімний простір інтернету. Одеса : КП ОГТ, 2017. 194 с.
12. Калинин В.М. Теоретичні основи поетичної ономастики : автореф. дис. ... докт. філолог. наук : 10.02.01. Київ, 2000. 34 с.
13. Кобозева И.М. Компонентный анализ лексического значения. *Лингвистическая семантика : учебник*. Москва, 2009. С. 109–122.

14. Шестакова С. До питання про стратифікацію сучасного ономастичного простору. *Типологія та функція мовних одиниць*. Луцьк, 2014. № 2. URL: https://typologia.at.ua/index/do_pitannja_pro_stratifikaciju_suchasnogo_onomastichnogo_prostoru/0-122.
15. Зинин С.И. Введение в поэтическую ономастику. URL : <http://imja.name/poehtonimy/termin-poehticheskaya-onomastika.shtml>.
16. Янкевич М. Мої думки тихі. МаріАм огляд. Деталі, про які ви не здогадувалися. Київ, 2019. URL: <https://youtu.be/WbRQpLhbly4>.
17. Мої думки тихі / реж. А. Лукіч. Київ : Той Сінема, 2019. URL: <https://perma.cc/X5T5-W2NA>.
18. Суперанская А.В. Современный словарь личных имен. Сравнение. Происхождение. Написание. Москва : Айрис-Пресс, 2005. 384 с.
19. Ліцкевич О. Режисер «Мої думки тихі» Антоніо Лукіч: про пролог фільму, український «Твін Пікс» і приховану камеру. URL: <https://iod.media/article/rezhiser-moji-dumki-tihi-antonio-lukich-pro-prolog-filmu-ukrajinskiy-tvin-piks-i-prihovanu-kameru-4468>.

REFERENCES

1. Kalinkin V. M. (1999). Poetika onima [Onym poetics]. Donetsk, Yugo-Vostok. 408 p.
2. Belei L. O. (2002). Nova ukrainska literaturno-khudozhnia antroponimii: problemy teorii ta istorii [New Ukrainian proper names of the literary heroes: problems of theory and history]. Uzhhorod, INVAZOR. 175 p.
3. Karpenko Ju. O. (2008). Literaturna onomastyka [Literal onomastics]. Odesa, Astroprint. 328 p.
4. Kravchenko E. O. (2017). Poetyka zviazkiv i vidnoshen imeni – tekstu – poetonimosfery [Poetics of connections and relationships: proper name – text – poetonymosphere] (Doctoral dissertation). Vinnytsia. 560 p.
5. Yaremenko V. I. (2010). Istorychna onomastyka u tvorchii spadshchyni Tarasa Shevchenka [Historical onomastics in the heritage of Taras Shevchenko]. Ukrainian historical journal. Vol. 2. P. 164–178.
6. Derkach D. V. (2009). Hoholivska onimiiia u mas-mediinykh tekstakh: funktsionalno-stylistychnyi aspekt [Gogol's onimia in mass media texts: functional and stylistic aspect]. Literary studies. Kyiv, 2009. Vol. 25. P. 52–57.
7. Skolozdra-Shepitko O. (2019). Literaturno-khudozhnia antroponimiiia Frankovoi prozy yak ob'iekt idi-olektnoi leksykohrafii. Visnyk of Lviv University. Series Philology. Vol. 71(2). P. 280–291. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2019_71%282%29_27.
8. Krupenova T. I. (2001). Onomastyka dramatychnykh tvoriv Lesi Ukrainky [Onomastics of Lesya Ukrainka's dramatic works] (PhD thesis). Odesa. 20 p.
9. Dits V. O. (2009). Onimnyi prostir romanu Yurii Vynnychuka “Malva Landa” [The onym space of Yuri Vinnichuk's novel “Malva Landa”]. Studia Slovacistica. Uzhhorod. Vol. 9. P. 282-287. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2016_10%283%29_54.
10. Yatskiv R. B. (2016). Bibliini onimy v poetychnomu dyskursi Marii Matios [The biblical onyms in the poetic discourse of Maria Matios]. Current issues of linguistics and translation studies. Khmelnytskyi. Vol. 10(3). P. 282–287. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2016_10%283%29_54.
11. Karpenko, M. Yu. (2017). Onimnyi prostir internetu [Onymic space of the Internet]. Odesa, KP OGT. 194 p.
12. Kalinkin V. M. (2000). Teoretychni osnovy poetychnoi onomastyky [Theoretical foundation of poetic onomastics]. (Doctor's thesis). Kyiv. 34 p.
13. Kobozeva I. M. (2009). Komponentnyj analiz leksicheskogo znacheniya. Lingvisticheskaya semantika : uchebnik [Componential analysis of lexical meaning. Linguistic semantics : textbook]. Moscow. P. 109–122.
14. Shestakova S. (2014). Do pytannia pro stratyfikatsiiu suchasnogo onomastychnogo prostoru [As for the question of stratification area of modern onim space]. Typology and function of language units. Lutsk. Vol. 2. URL : https://typologia.at.ua/index/do_pitannja_pro_stratifikaciju_suchasnogo_onomastichnogo_prostoru/0-122.
15. Zinin S. I. Vvedenie v poeticheskuyu onomastiku [Introduction to the poetic onomastics]. URL : <http://imja.name/poehtonimy/termin-poehticheskaya-onomastika.shtml>.
16. Yankevych M. (2019). Moi dumky tykhi. MariAm ohliad. Detali, pro yaki vy ne zdohadувалysia [My thoughts are silent. MariAm review. Details you didn't know about]. Kyiv. URL : <https://youtu.be/WbRQpLhbly4>.
17. Moi dumky tykhi [My thoughts are silent] (2019) /director A. Lukic. Kyiv : Toy Cinema. URL : <https://perma.cc/X5T5-W2NA>.
18. Superanskaya A. V. (2005). Sovremennyiy slovar lichnyih imen. Sravnenie. Proishojdenie. Napisanie [Modern dictionary of first names. Comparison, origin, spelling]. Moscow, Airiss-Press. 384 p.
19. Litskevych O. Rezhyser “Moi dumky tykhi” Antonio Lukich: pro proloh filmu, ukrainskyi “Tvin Piks” i prykhovanu kameru [Director of “My thoughts are silent” Antonio Lukic: about the film's prologue, Ukrainian “Twin Peaks” and hidden camera]. URL: <https://iod.media/article/rezhiser-moji-dumki-tihi-antonio-lukich-pro-prolog-filmu-ukrajinskiy-tvin-piks-i-prihovanu-kameru-4468>.

ПРЕДИКАТИВНІ ПРИКМЕТНИКИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ КОМПЛІМЕНТУ

Дейчаківська О. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

orcid.org/0000-0003-2120-2405

deychakivska@gmail.com

Ключові слова: *мовленнєвий акт, експресив, адресант, адресат, комунікативна ситуація.*

У статті розглянуто особливості вираження мовленнєвого акту компліменту за допомогою предикативних прикметників – компонентів структури $V_{cop}+Adj$. Поряд із класифікацією Дж. Серля такий мовленнєвий акт проаналізовано у межах «теорії ввічливості» Брауна і Левінсона та з точки зору розмежування фатичного і щирого компліменту. Виявлено, що структура $V_{cop}+Adj$ (як і дієслово у разі висловлення компліменту) є засобом вираження позитивної оцінки з боку мовця, що включає задоволення, захват, схвалення. Обґрунтовано, що поряд зі здійсненням впливу на емоційний стан, ціннісні уявлення адресата та створення бажаної атмосфери між комунікантами комплімент є досить сильним засобом маніпуляції з метою спонукання слухача до певних вчинків, можливих поступок, відповідних компліментарних дій. З'ясовано, що найчастіше стимулом для компліменту є внутрішній світ адресата, зовнішність, позитивні риси характеру, професійні або високі моральні якості співрозмовника чи близьких йому людей, досягнення, а також власність. Встановлено, що використання компліменту для реалізації перелічених намірів включає як знання інформаційного тезаурусу співрозмовників, так і уявлення про психологічну характеристику людини і специфіку комунікативної взаємодії, яка залежить від особистісних якостей комунікантів. На синтаксичному рівні для підсилення експресивності компліменту поряд із предикативними прикметниками вживаються інтенсифікатори: прислівники, а також речення із вигуками та питальними займенниками. З'ясовано, що у разі висловлення компліменту велике значення має статус слухача і мовця. Комплімент здебільшого висловлює людина вища або рівна за статусом. У такому разі оцінка компліменту є позитивною. Якщо ж комплімент висловив комунікант, нижчий за статусом, реакція може бути неоднозначною. Під час розмежування компліменту від схожих мовленнєвих актів – передусім від похвали – з'ясовано існування спільних сем. Це, з одного боку, ускладнює проведення чіткої межі між такими актами, а з іншого – засвідчує інтерактивний характер компліменту. За позицією в дискурсі конструкція $V_{cop}+Adj$ характеризується як ініціальний акт, оскільки вона відкриває комунікацію і стимулює продовження дискурсу.

PREDICATIVE ADJECTIVES AS A MEANS OF EXPRESSING COMPLIMENT

Deychakivska O. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Ivan Franko National University of Lviv
Universitetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2120-2405
deychakivska@gmail.com*

Key words: *speech act, expressive, addresser, addressee, communicative situation.*

The article is devoted to the study of predicative adjectives as a means of expressing compliment. Along with J. Searle's classification the speech act of compliment is analyzed in light of Brown and Levinson's politeness theory and from the point of view of drawing the border line between the phatic and sincere compliment. It has been proved that construction Vcop+Adj as well as a verb in case of expressing compliments serves as a means of expressing positive evaluation including satisfaction, adoration or approval. The illocutionary aim of the construction expressing compliment is also to affect the emotional state of the addressee, their inner values and to establish solidarity and communicative equilibrium between the participants of the situation. Compliment is also a strong means of inducing the listener to perform certain actions, make concessions or achieve the desirable complimentary actions. In its pragmatic function compliment's manifestation is most often demonstrated in the positive appraisal of person's appearance, their positive traits of character, professional and moral qualities of the addressees or their relatives, their achievements and also property. The realization of the above-mentioned aims, namely the achievement of the addressee's kind attitude by paying them compliments, depends on the knowledge of the informational thesaurus of the communicants, their psychological characteristics, specific features of the communicative interaction. On the syntactic level to enhance the expressiveness of the compliments predicative adjectives are used with different intensifiers, interjections and interrogative pronouns. In case of complimenting of great importance is also the status of the speaker and the hearer. If the status of the communicants is equal or if the addresser's status is higher than the answer of the listener is positive, polite, with some implicit attempt to smooth exaggeration. Yet the reaction may be quite different if the compliment is paid by the person whose status is lower. While trying to draw a border line between the compliment and other similar speech acts, for example praise, some similar semantic features has been found making the differentiation rather difficult, yet putting emphasis on the more interactional character of the compliment. From the point of view of the position in the discourse the construction Vcop+Adj is the initiative speech act followed by the continuation of discourse.

Постановка проблеми. Комплімент як мовленнєвий акт був і залишається предметом вивчення як українських, так і зарубіжних дослідників [2; 5; 8]. Діахронний розвиток компліменту на матеріалі німецьких літературних творів здійснено в роботі Ю. Микитюк [1]. Водночас у центрі уваги мовознавців перебувають як власне лінгвістичні, так і психолінгвістичні та комунікативні аспекти компліменту. Про те, що аналізований мовленнєвий акт і надалі залишається об'єктом дослідження

засвідчує і багато визначень компліменту з огляду на його різноаспектність.

Дж. Серль і Д. Вандервекен [7] зазначають, що комплімент вживається для того, щоб виразити адресату схвалення з боку адресанта. При цьому задалегідь припускається, що у разі висловлювання компліменту адресату приписується щось «добре» (це можуть бути риси характеру адресата, певні здібності, вміння, якась власність адресата), щось, що позитивно оцінюється

і мовцем, і слухачем. Здебільшого компліменти мають оцінку «добре» для слухача і навіть якщо компліменти стосуються третьої особи, вони можуть бути непрямими компліментами адресатові [5, с. 465–466].

Компліменти виражають позитивну оцінку, що загалом відбувається в щоденних розмовах серед рівних за статусом комунікантів або ж звучить з уст когось, хто є вищим за статусом. Шляхом обміну компліментами створюється атмосфера довіри, коли один із партнерів може бути впевненим в іншому.

Конвенції обміну дають учасникам спілкування схему інтерпретації соціальних позицій, дій та інтенцій. Отже, поведінка партнерів стає прогнозованою і передбачуваною. Це, своєю чергою, дає змогу учасникам взаємно визначати перспективи подальших учинків, уникати невдач, тобто можна говорити про когнітивну функцію, яку виконують компліменти [2, с. 132]. Компліменти використовують для того, щоб розпочинати розмову або ж вирівнювати хід розмови між комунікантами. Найчастіше стимулом для компліменту є внутрішній світ адресата, зовнішність, позитивні риси характеру, професійні або ж високі моральні якості співрозмовника, його досягнення, а також (значно рідше) власність.

Відповідно до класифікації Дж. Серля [6] всі мовленнєві акти позитивної оцінки належать до експресивів.

У теорії П. Браун і С. Левінсона висловлювання компліменту розглядається як «позитивна стратегія ввічливості» [4]. Комплімент, який роблять в інтересах співрозмовника, передбачає його включення в систему цінностей суб'єкта, сприяє розвитку взаємин комунікантів.

Незважаючи на низку визначень компліменту як мовленнєвого акту, досі відсутній аналіз власне засобів, за допомогою яких комплімент знаходить своє мовне вираження. Так само не було зроблено вивчення структур у контексті їхнього функціонування як центральних чи близьких до центральних засобів вираження компліменту (такими можуть виступати предикативні прикметники в моделі $V_{cop}+Adj$). Тобто реверсний спосіб аналізу «від форми до понятійного наповнення» не здійснювався і належним чином не вивчався.

Прагматичний аспект предикативних прикметників також не був предметом спеціального вивчення. Проте проведений структурно-семантичний аналіз структури $V_{cop}+Adj$ засвідчує, що в тих випадках, коли у функції предикатива виступають прикметники оцінки, вся структура виражає експресивні мовленнєві акти.

Мета статті. Метою статті є аналіз прагматичних особливостей предикативних прикметників зі структурою $V_{cop}+Adj$. Актуальність дослідження полягає у використанні функційного підходу до

вивчення мови, характерного для сучасних мовознавчих студій. Аналізована структура найчастіше функціонує для вираження експресивів. Зазвичай це мовленнєві акти вибачення, вдячності, висловлення компліменту. Висока частотність саме цих мовленнєвих актів засвідчує, що нині в центрі уваги перебувають ті мовленнєві дії, які слугують повідомленням про психологічний стан мовця, його вміння висловлювати свої почуття і в такий спосіб впливати на емоційний стан адресата. Окрім дієслів, які виражають ці мовленнєві акти, до засобів вираження належать і предикативні прикметники, прагматичним особливостям яких не приділялося належної уваги.

Матеріал і методи дослідження. Матеріал дослідження одержаний суцільною вибіркою із творів сучасної англійської та американської літератури (загальний обсяг 15 000 с.). Для досягнення мети було використано загальнонауковий метод *опису* для визначення особливостей предикативних прикметників у функції компліменту; метод *інтен-аналізу*, який дає змогу визначити комунікативні наміри мовців під час висловлення компліментів та розкрити прихований зміст імпліцитних мовленнєвих актів; метод *дискурсивного аналізу*, який допоміг визначити вплив позамовних чинників на висловлення компліментів; методом *кількісного підрахунку* виявлено найчастотніші прикметники, які трапляються у функції компліменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іntenцією компліменту є вираження емоцій, встановлення солідарності та комунікативної рівноваги. Використання компліменту для реалізації зазначеного наміру передбачає як поінформованість про фоніві знання співрозмовників, так і уявлення про психологічну характеристику людини і специфіку комунікативної взаємодії. Все це свідчить про комплексний характер інтенціонального змісту компліменту [2, с. 145]. Тобто компліменту властива прагматична багатозначність.

Поліінтенційність компліменту. До інтенцій, які експліцитно виражає висловлювання компліменту, належать:

- а) вияв захоплення:
 - *Why are you looking so lovely tonight?*
 - *Because I'm looking forward to dining with you* (Maugham, 1985:165);
- б) визнання і повага:
 - *I'm delighted you're both so intelligent about him* (Fowles, 1980:91);
- в) визнання професійних якостей, досягнень:
 - *He's always so much more aware of what he's doing than you think* (Fowles, 1980:89). У цьому разі йдеться про відомого художника.

г) встановлення солідарності, зокрема шляхом вияву симпатії. У таких випадках, навіть якщо йдеться про третю особу, скажімо, про родича

чи близьку людину, дія компліменту звернена і на слухача. У наведеному діалозі родичі обмінюються схвальними відгуками стосовно свого небожа, тобто роблять комплімент один одному.

– *He's a thoughtful young man.* Rudolph said.

<...>

– *He's a beautiful young man.* Gretchen said.

– *Maybe you're more perceptive than I am,* was all that Rudolph has answered.

– *Or more vulnerable.* She smiled (Shaw, 1970: 152);

г) вказівка на причину, яка спонукає зробити комплімент:

– <...> *But how sympathetic you are today, Arthur! Really Sybil has done you a great deal of good* (Wilde, 2017: 31).

Несподівано доброзичливе ставлення племінника до себе тітка пояснює впливом на нього його нареченої.

д) бажання мовця позитивно вплинути на адресата, підбадьорити його, спонукати продовжувати розпочату справу. Так, намагаючись переконати дружину, що їй слід продовжувати писати оповідання, чоловік робить комплімент щодо вже написаних робіт. Одночасно він намагається не перебільшувати їхніх позитивних сторін, щоб його слова не виглядали як лестощі.

– *I think these are quite good,* Brooks says finally. *They certainly need a little polishing, and I'm not sure of the plausability of either ending < ...> but – yes, they're definitely worth working on,* I'd say (Laurence, 1995: 242).

Особливості мовних засобів вираження компліменту в разі вживання структури Vcop+Adj.

Як і щодо мовленнєвого акту «вдячності» лінгвісти розрізняють фатичний та щирий компліменти. Комплімент вважається фатичним, якщо він наближається до ритуалізованого мовленнєвого висловлювання, яке вживається в стереотипних ситуаціях.

Але коли комплімент виражають за допомогою прикметника, то навряд чи може йтися про етикетний комплімент. Усі квалітативні прикметники (за винятком прикметників на позначення кольору, ваги, розміру, температури, як і за винятком відносних прикметників) мають той чи інший ступінь оцінки, тому може йтися лише про градуйованість, тобто, наскільки емоційними та експресивними є компліменти, виражені прикметниками.

Ті емоції, що їх відчуває мовець, роблячи комплімент слухачеві, підсилюються за допомогою різних інтенсифікаторів.

– *You look nice today.* < ...> *I mean extra nice* (Ng, 2017: 50–51).

У цьому висловлюванні юнак хоче підкреслити, що дівчина, яка йому подобається, дуже гарно виглядає на момент, коли їй роблять комплімент.

Ті ж відчуття опановують іншого юнака в момент, коли він висловлює компліменти стосовно зовнішності дівчини, у яку закоханий.

– *It (your hair) looks so shiny...* (Desai, 2006: 126).

– *It (your hair) looks very soft* (Desai, 2006: 126).

– *Why, Denis, she exclaimed, you look perfectly sweet in your white trousers* (Huxley, 1976: 54). Цього разу виглядом юнака захоплена молода жінка. Щирий захват підкреслює вживання питального займенника на початку речення.

– *Oh, how charmingly you get angry, she said. – I wish I had that faculty* (Hemingway, 1981: 27).

В останньому прикладі забарвлене легкою іронією захоплення щодо здатності сердитися підсилюється вживанням вигуку.

У наведених прикладах інтенсифікаторами виступають прислівники – “extra”, “charmingly”. Крім того, часто натрапляємо на інтенсифікатори “so”, “quite”. Цілком закономірно, що на синтаксичному рівні для вираження компліменту використовуються речення із вигуками та питальними займенниками для підсилення експресивності.

У разі висловлення компліменту великого значення набуває статус слухача і мовця. Якщо статус співрозмовників є однаковим, то реакція слухача зазвичай є позитивною, ввічливою, з імпліцитним бажанням зменшити можливе перебільшення.

– *Hulloa, Julia, what's the matter with you tonight? Gosh, you look swell.* <...> – *Why, you don't look a day more than twenty-five.*

– *With a son of fifteen it's no good pretending I'm so terribly young any more. I'm forty and I don't care who knows it* (Maugham, 1985: 77).

Саме тому, що комплімент висловлює партнер актриси, виконавець головної чоловічої ролі у виставі, де вони разом грають, реакція актриси є цілком позитивною.

Проте реакція є цілком іншою, якщо комплімент висловлює людина, яка за соціальним статусом є нижчою. У наведеній розмові це масажистка акторки. Реакція актриси є поблажливою, сповненою легкої іронії і загалом засвідчує, що такий комплімент не має для неї великої ваги.

– *When you came in just now, like a whirlwind, she (the masseuse) said, I thought you looked twenty years younger, your eyes were shining something wonderful.*

– *Oh, keep that for Mr. Gosselyn, Miss Philips.* < ...> *I feel like a two-year-old* (Maugham, 1985: 77)

Ту ж реакцію ми можемо спостерігати і у разі, коли сусідка – дружина фотографа – «наважилася» зробити комплімент подрузі одного з багатіїв, який купив для неї помешкання, де й відбувається вечірка.

– *I like your dress, remarked Mrs. McKee. I think it's adorable.*

Mrs. Wilson rejected the compliment by raising her eyebrows in disdain.

– *It's just a crazy old thing, she said. I just split it on sometimes when I don't care what I look like.*

– *But it looks wonderful on you, if you know what I mean* (Fitzgerald, 2013: 35).

Злегка піднявши брови, господиня показує цим, що не сприймає сказане як комплімент, та відповідає, що це річ, яку вона одягає, коли в якийсь момент не може вбрати чогось іншого, хоча сукня, безперечно, є гарною та личить їй.

У разі компліментів може йтися і про непрямий комплімент – коли він є частиною або ж поєднується з іншим компліментом. Тобто коли семантичний і прагматичний контент висловлювання не збігаються. Коли йдеться про імпліцитний комплімент, то експліцитно він може бути виражений як докір.

– *< ... > You know how fond Julia is of you, you mustn't be jealous, you know, if she has other friends* (Maugham, 1985: 120).

У розмові з подругою актриси чоловік, докоряючи їй, що вона надто ревниво ставиться до нових друзів його дружини, водночас робить і комплімент стосовно її відданості, яку і він, і його дружина високо цінують.

Негативна семантика предикативних прикметників, що експліцитно виражає докір, насправді є імпліцитним компліментом, а навіть прихованим виявом захоплення.

Ще одним питанням, яке залишається контроверсійним під час вивчення мовленнєвого акту компліменту, є питання про розмежування мовленнєвих актів компліменту та похвали.

Варто зазначити, що багато дослідників, пропонуючи різні критерії для вирішення цього питання, називають важливими як статус комунікантів (похвалу зазвичай робить співрозмовник, який є вищим за статусом), так і ступінь перебільшення, а також питання гендерних відмінностей. До того ж слід зазначити, що зарубіжні вчені не проводять різниці між компліментом та похвалою, вважаючи будь-яке позитивне висловлювання компліментом.

До характерних рис компліменту відносять його стислість та оказіональність [3].

Коли йдеться про похвалу, то оцінюють заслуги, досягнення, які є результатом зусиль адресата, тобто похвала є близькою до очікуваного результату, натомість комплімент включає ситуативну оцінку [2].

З огляду на названі критерії – перебільшення, існування досягнень, очікуваний результат – закономірно, що приклади з предикативними прикметниками, які виражають похвалу, не є частотними.

– *You've been perfect always* (Maugham, 1985: 167).

Предикативний прикметник виражає короткочасний, а не постійний стан адресата. Крім того, комплімент є інтерактивним мовленнєвим актом, тоді як похвала – твердженням.

Словникові статті демонструють наявність спільних сем у визначенні слів «комплімент» і «похвала».

КОМПЛІМЕНТ

compliment n., a remark that expresses **praise** or **admiration** of sth (OALD);

compliment n., 1. something nice you say to **praise** someone;

2. something that shows you **approve** of someone or respect them (MEDAL).

ПОХВАЛА

praise n., words that show **approval** of or **admiration** for sb or sth (OALD);

praise n., an expression of strong **approval** or **admiration** (MEDAL).

Однак це лише ускладнює розмежування цих мовленнєвих актів. Саме тому до уваги беруться інші критерії.

Висновки. Аналіз компліменту, вираженого моделлю Vcop+Adj, засвідчує його належність до класу експресивів – мовленнєвих актів, що виражають розуміння, співчуття, вибачення і спрямовані на зміну психологічного стану адресата. До необхідних умов успішної реалізації компліменту належить існування спільних фонових знань співрозмовників, психологічна та ситуативна пресупозиція, що полягає в бажанні висловити адресату позитивні емоції. Компліменти зазвичай вживаються між співрозмовниками, які є рівноправними за статусом. В асиметричних ситуаціях комплімент частіше висловлює мовець, який є вищим за статусом. У протилежному разі комплімент може бути відхилений слухачем.

До найчастотніших прикметників, які є мовним вираженням компліменту, належать прикметники “nice”, “kind”, “young”. Поряд із дієсловом-зв'язкою “be” часто натрапляємо на дієслово “look”, коли висловлюється комплімент стосовно зовнішності адресата. Предикативні прикметники вживаються із різноманітними інтенсифікаторами, але, як правило, у простих непоширених реченнях, які можуть входити до складнопідрядних.

За способом вираження розрізняємо прямі й непрямі компліменти. Непрямі компліменти не є високочастотними через необхідність залучення додаткової інформації, яка б допомогла слухачеві зрозуміти імпліцитний зміст. Експліцитно непрямі компліменти часто виражають докір.

Із погляду теорії ввічливості комплімент вважається мовленнєвим актом, що «зберігає обличчя мовця». Мовець, який щиро висловлює своє схвалення, почуття симпатії до адресата, у такий спосіб включає себе в його систему цінностей.

Диференціація мовленнєвих актів похвали, компліменту та лестощів, які виражаються за допомогою предикативних прикметників, може слугувати предметом подальших досліджень.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

OALD – Hornby A.S. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. Oxford University Press. 2011.

MEDAL – Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Macmillan. 2011.

ЛІТЕРАТУРА

1. Микитюк Ю.В. Комплімент як мовленнєвий акт (на матеріалі німецькомовних драматичних творів XVII–XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02. 04. Львів. 2017. 21 с.
2. Трофимова Н.А. Экспрессивные речевые акты. Семантический, прагматический, грамматический анализ : монография. Санкт-Петербург : Изд-во ВВМ, 2008. 376 с.
3. Beetz M. Komplimentierverhalten im Barock. Aspekte linguistischer Pragmatik an einem literarhistorischen gegenstandsbereich. *Pragmatik. Theorie und Praxis: Amsterdamer Beitrager zur neueren Germanistik*. Amsterdam : Rodopi, 1981. S. 135–181
4. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. 347 p.
5. Holmes J. Compliments and Compliment Responses in New Zealand English. *Antropological Linguistics*. Vol. 28 (4). 1986. Pp. 487–508.
6. Searle J. Expression and Meaning. Cambridge : Cambridge University Press. 1979. 187 p.
7. Searle J., Vanderveken D. Foundations of Illocutionary Logic. Cambridge : Cambridge University Press. 1985. 227 p.
8. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: the Semantics of Human Interaction. Berlin. u.a. : de Gruyter, 1991. 502 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Desai K. The Inheritance of Loss. New York : Grove/Atlantic. 2006. 357 p.
2. Fitzgerald F. The Great Gatsby. Kyiv : Znannia. 2013. 198 p.
3. Fowles J. The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. Moscow : Progress Publishers. 1980. 246 p.
4. Hemingway E. Fiesta. Moscow : Miezhdunarodnyie Otnoshenija. 1981. 248 p.
5. Huxley A. Crome Yellow. Moscow : Progress Publishers. 1976. 278 p.
6. Laurence M. The Diviners. Toronto : McClelland@Stewart. 1995. 493 p.
7. Maugham S. Theatre. Moscow : Vyssaja Skola. 1985. 223 p.
8. Ng C. Little Fires Everywhere. New York : Penguin Press, 2017. 338 p.
9. Show I. Rich Man, Poor Man. New York : Delacorte Press. 1970. 629 p.
10. Wilde O. Lord Arthur Seville’s Crime. Kyiv : Znannia 2017. 222 p.

REFERENCES

1. Mykytiuk, Yu. (2017). Kompliment iak movlennivii akt (na materialii nimetskomovnykh dramatychnykh tvoriv XVIII–XX st.) [Compliment as a speech act (in German drama of the 18th–20th cc.)]. Synopsis diss. Cand of Phil. Sciences: 10.02.04. Ivan Franko University of Lviv. Lviv. 21p. [in Ukrainian].
2. Trofimova, N.A. (2008). Expresivnye rechevye акты. Semanticheskii, pragmaticheskii, grammaticheskii analiz [Expressive speech acts. Semantic, pragmatic, grammar analysis] : monografiya. Sankt-Peterburg: Izd-vo VVM. 376 p.
3. Beetz, M. (1981). Komplimentierverhalten im Barock. Aspekte linguistischer Pragmatik an einem literarhistorischen gegenstandsbereich. *Pragmatik. Theorie und Praxis: Amsterdamer Beitrager zur neueren Germanistik*. Amsterdam : Rodopi, S. 135–181.
4. Brown, P., Levinson, S. (2008). Politeness: Some Universals in Language usage. Cambridge: Cambridge University press, 347 p.
5. Holmes, J. (1986). Compliment and Compliment Responses in New Zealand English. *Antropological linguistics*. Vol. 28. No. 4. Pp. 487–508.
6. Searle, J. (1979). Expression and meaning. Cambridge: Cambridge University Press. 187 p.
7. Searle, J., Vanderveken, D. (1985). Foundations of Illocutionary Logic. Cambridge: Cambridge University Press. 227 p.
8. Wierzbicka, A. (1991). Cross-cultural Pragmatics: the Semantics of Human Interaction. Berlin u.a.: de Gruyter, 1991. 552 p.

SOURCES

1. Desai K. The Inheritance of Loss. New York: Grove/Atlantic. 2006. 357 p.
2. Fitzgerald F. The Great Gatsby. Kyiv: Znannia. 2013. 198 p.

3. Fowles J. The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. Moscow: Progress Publishers. 1980. 246 p.
4. Hemingway E. Fiesta. Moscow: Miedzhdunarodnyie Otnoshenija. 1981. 248 p.
5. Huxley A. Crome Yellow. Moscow: Progress Publishers. 1976. 278 p.
6. Laurence M. The Diviners. Toronto: McClelland@Stewart. 1995. 493p.
7. Maugham S. Theatre. Moscow: Vyssaja Skola. 1985. 223 p.
8. Ng C. Little Fires Everywhere. New York: Penguin Press, 2017. 338 p.
9. Show I. Rich Man, Poor Man. New York: Delacorte Press. 1970. 629 p.
10. Wilde O. Lord Arthur Seville's Crime. Kyiv: Znannia 2017. 222 p.

УДК 811.161.2'22'42:32

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-9>

АЛЮЗИВНІСТЬ МОВИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ОФІЦІЙНИХ ПРОМОВ ВІДОМИХ ПОЛІТИКІВ)

Єгорова О. І.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-3225-5580
o.egorova@gf.sumdu.edu.ua*

Куц І. О.

*студентка
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
orcid.org/0000-0001-6307-155X
iryna_kuts@ukr.net*

Ключові слова: *політичний дискурс, політичний текст, політична промова, інтертекстуальність, алюзія, прагматика.*

Раніше оратори покладалися на талант триматися на публіці та результати плідної праці над дикцією і вимовою. Зараз представники влади мають не стільки талант до ораторства, скільки під час політичних виступів вміло практикують психологічні прийоми та маніпулятивні техніки задля досягнення власної мети впливу. На сучасному етапі розвитку суспільства слово політика суттєво впливає на формування поглядів та думок громадян. Але, незважаючи на велику кількість досліджень, немає точного визначення поняття «політичний дискурс». Тому в межах роботи здійснюється інвентаризація понять «політичний дискурс» та «політичний текст», а також формулюється особлива позиція політичної промови у сучасному політичному просторі. Зокрема, у роботі окреслюється поняття «інтертекстуальність» та здійснюється спроба дослідити реалізацію феномена алюзій в контексті організації промови політиків, а також проаналізувати закладений у них прагматичний заряд. У межах цього дослідження були проаналізовані англійськомовні промови сучасних політиків – Д. Трампа, Т. Мей, П. Порошенка, Д. Кемерона, Е. Макрона. У фокусі статті – вивчення потенціалу використання алюзивних включень у мовленні сучасних політиків, проблеми прояву інтертекстуальності як характерної ознаки організації політичного мовлення. Встановлено, що такі «приховані підказки» привертають увагу одержувачів інформації та підсилюють сприйняття конкретної інформації. Історичне минуле для кожної сучасної держави політики постійно підкреслюють через заклики до історичних та соціальних алюзій, які домінують у їхніх виступах. Політики також звертаються до національних культурних концепцій, релігійно-міфологічних концепцій, концепцій сучасності. Звертаючи увагу на прагматику використання алюзій, вони широко застосовуються політиками з метою переконання та мотивації електорату, встановлення позитивного ставлення до нової політичної програми, ефективного маніпулювання громадською думкою тощо.

Актуальність теми дослідження зумовлена загальними тенденціями сучасної когнітивно-дискурсивної лінгвістики до аналізу сприйняття імпліцитного сенсу інтертекстуальних зв'язків (алюзій), які несуть важливе змістове навантаження у політичному тексті.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у поліаспектному вивченні актуалізації алюзій в політичному дискурсі з позицій когнітивного підходу.

ALLUSIVENESS IN THE LANGUAGE OF MODERN POLITICS (CASE STUDY OF THE OFFICIAL SPEECHES BY RENOWNED POLITICIANS)

Yehorova O. I.

PhD in Philology,

Associate Professor at the Department of the German Philology

Sumy State University

Rymkogo-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3225-5580

o.egorova@gf.sumdu.edu.ua

Kuts I. O.

Graduate Student

Sumy State University

Rymkogo-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6307-155X

iryna_kuts@ukr.net

Key words: *political discourse, political text, political speech, intertextuality, allusion, pragmatics.*

Nowadays, government officials have not so great talent for public speaking as they skillfully practice psychological techniques and manipulative techniques during political speeches in order to achieve their own goal of influence. Nowadays, the role of the politics' word significantly affects the formation of views and opinions of citizens. This article focuses on the inventory of the concepts of "political discourse" and "political text" and states a specific status of the political speech in the modern politics. The representational form of political texts in modern times differs greatly from those presented in the previous historical periods. Nowadays, politicians turn to creating texts taking into account different psychological and manipulative techniques to reach their aim and to influence the masses. Particular attention within the study is given to the issues of intertextuality as a characteristic feature of the organization of political speech, namely, to one of its tools – allusion and its nature and pragmatics of use in the political texts. The study shows that such "hidden hints" can help establish closer relations between the politicians and the target audience of their messages. Allusions draw the recipients' attention and highlight specific information. The importance of "history lessons" for every modern state is constantly emphasized by the politicians through appeals to historical and social allusions that dominate in the speeches of politicians. Politicians also turn to national cultural concepts, religious-mythological concepts, and concepts of the present. Allusions are widely applied by the politicians for the purposes of persuading and motivating the electorate, establishing positive attitude to the new political program, effectively manipulating the public opinion, etc. Perspectives of further research are seen in a multidisciplinary study of allusiveness in political discourse within the cognitive approach.

Красномовці чи оратори – так у Давній Греції та Римі називали людей, які зверталися до народу. Головними «ораторами» сучасного ж світу називають політиків, адже вони подібно до своїх античних попередників шляхом виголошення промов намагаються завітати електорат у високому рівні своєї обізнаності щодо соціальної, економічної та політичної

ситуації в країні та світі та, переконавши (хто словом, хто ділом) у своїх бажаннях, силах та навичках покращити життя, прийти до влади.

Із кожним днем роль політики у суспільному житті зростає, зростає й вага слова політика, оскільки слово залишається потужним інструментом формування загальної думки й у наш час.

Поряд із помітною активністю світових політиків у глобальних соціальних мережах типу *Tweeter* чи *Facebook* найконвекційнішим засобом ведення «діалогу» з народом для політичних діячів все ж залишаються політичні промови та відкриті звернення.

Мета роботи полягає у вивченні потенціалу використання алюзивних включень у мовленні сучасних політиків. **Актуальність теми дослідження** зумовлена загальними тенденціями сучасної когнітивно-дискурсивної лінгвістики до аналізу сприйняття імпліцитного сенсу інтертекстуальних зв'язків (алюзій), які несуть важливе змістове навантаження у політичному тексті.

До вивчення політичного дискурсу в лінгвістиці зверталися чимало вітчизняних (О.І. Шейгал, О.Н. Баранов, Ф.С. Бацевич, О.О. Селіванова, В.Є. Чернявська, А.М. Приходько тощо) та закордонних (Т. ван Дейк, П. Серіо, М. Фуко, П. Бейлі) учених, які запропонували власні дефініції цього поняття, визначили його головні ознаки та функційні особливості, а також детермінували та обґрунтували широке й вузьке розуміння політичного дискурсу.

«Скільки людей, стільки думок», – зазначав свого часу в комедії «Форміон» Публій Теренцій Афр. Подібно до більшості феноменів, що вивчаються в межах неточних наук, єдиного визначення політичного дискурсу немає, проте здебільшого дослідники розглядають його як сукупність смислів, когнітивних та ціннісних значень, що є основою політичної культури суспільства [4, с. 104–105]. З інших позицій політичним дискурсом позначають сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися згідно з наявними традиціями та отримали перевірку досвідом [3, с. 66–71].

Зміст політичного дискурсу, як і будь-якого іншого дискурсу, розкривається в межах не одного тексту, а сукупності низки окремих [6, с. 90–91]. Це твердження апелює до визнання референційного взаємозв'язку між текстами, так званої інтертекстуальності – феномена «залишеного сліду» одного тексту в іншому або явища «співприсутності» двох чи більше текстів в одному спільному.

Термін «інтертекстуальність» запропонувала французька дослідниця болгарського походження Ю. Крістева. Під ним вона пропонувала розуміти «перетин текстових площин; діалог між декількома текстами» [10, с. 65]. Загалом щодо поняття «інтертекстуальність» науковці (Р. Барт, О.О. Селіванова, М.М. Бахтін, В.Є. Чернявська тощо) в своїх поглядах дійшли згоди: унікального «авторського тексту» бути не може, адже тексти складаються із попередньо написаних текстів, а кожна конституююча їхня думка вже існує в інформаційному просторі.

Одним із виявів інтертекстуальності, що слугує предметом пропонованого дослідження, є алюзія. Традиційно алюзією в мовознавстві називають стилістичну фігуру, яка використовується в художній, ораторській, науковій та буденній мові для рельєфнішого, об'ємнішого окреслення певної реальії через співвіднесення її з аналогом, що добре відомий з перебігу історичних подій, життя видатних людей, фольклору, літературних творів тощо [8]. Когнітивна функція алюзії полягає в апелюванні до вже відомих концептів у свідомості реципієнтів повідомлення. Алюзія виступає поєднувальною ланкою між текстом, породжуваним одним мовцем, та текстом, породженим іншим мовцем, та є дієвим активатором окремих фрагментів колективного досвіду й своєрідним інструментом аналогізації модусів «тут і зараз» і «там і тоді». Завдяки алюзивним одиницям будь-який дискурс стає наповненим та образним. Алюзії відкривають «інший погляд» на подану в тексті інформацію.

За історією вивчення питання лінгвісти виокремлювали різні функції алюзій, як-от: естетико-пізнавальну функцію (О.М. Дронова), функцію підтексту (О.М. Дронова, Б.Д. Лобжанидзе), оцінно-характеризувальну (О.М. Дронова, А.А. Тютенко), а також емотивно-експресивну (А.А. Тютюненко) [9, с. 37].

Загалом алюзія бере участь у реалізації трьох функцій: інформативної, полемічної та розважальної [7, с. 82–83]. У контексті політичного дискурсу алюзії відіграють істотну роль у відтворенні інформативної функції, адже сприяють кращому сприйняттю та запам'ятовуванню змісту повідомлення через активізацію асоціативних можливостей реципієнтів. Прагматична роль алюзії в політичному дискурсі – переконання та спонування електорату, а окремими прагматичними функціями можна вважати формування позитивного ставлення до нової політичної програми, ефективну маніпуляцію суспільною думкою, ідеологічне розташування до аудиторії [2, с. 216] тощо.

Раніше оратори покладалися на талант триматися на публіці та результати плідної праці над дикцією і вимовою. Зараз представники влади мають не стільки талант до ораторства, скільки під час політичних виступів уміло практикують психологічні прийоми та маніпулятивні техніки задля досягнення власної мети впливу. В межах цього дослідження були проаналізовані англійськомовні промови сучасних політиків – Д. Трампа, Т. Мей, П. Порошенка, Д. Кемерона, Е. Макрона. Під політичними промовами (виступами) розуміємо тексти, створені для використання в політичній сфері та спрямовані на переконання, спонування, інформування тощо [5, с. 87–86]. Перед автором політичної промови стоїть подвійне завдання:

по-перше, донести до широких мас власну позицію, по-друге, вплинути на публіку в такий спосіб, щоби сформувати певну колективну думку, ставлення до себе, до своєї команди, власних дій, актуальних соціально-політичних проблем тощо. Використання альянсів є одним із дієвих засобів привертання до себе електорату.

Більшість ідентифікованих нами альянсів у промовах політиків актуалізують історично-суспільну тематику. Так, головним слоганом передвиборчої кампанії Д. Трампа, що лунав і продовжує лунає майже у кожній його промові, є *“America First”*. Д. Трамп одразу заявив, що «Америка понад усе» – це головний принцип роботи його адміністрації. До Д. Трампа чимало американських політиків і суспільних діячів вживали цей слоган. Вважається, що першим з них був 28-й Президент США В. Вільсон, який у своїй політиці позиціонував США як світового лідера та пропагував «здоровий націоналізм», миротворчість і невтручання США у воєнні конфлікти. Утім у випадку Д. Трампа політика націоналізму приймає зовсім інші форми, а також йому все частіше закидають звинувачення щодо ізолювання США від світу.

Задля актуалізації образу величної країни та мотивування американців до нових звершень, які стають можливими під час його президентства, у своєму зверненні до народу Д. Трамп звертається до образу «Американської мрії»:

(1) *“We’re lifting up forgotten communities, creating exciting new opportunities, and helping every American find their path to the American dream. The dream of a great job, a safe home and a better life for their children”* (President Trump’s speech to the UN General Assembly, 19.09.2017).

Джерелом походження вислову вважають роботу Джеймса Труслоу Адамса *“Epic of America”* (1931), у якій зазначається, що американська мрія – це країна, де життя кожного буде кращим та багатшим незалежно, а можливості – безмежними, незважаючи на соціальний статус чи походження. Американська мрія – це сукупність ідеалів свободи та відкритих можливостей для всіх, які базуються на вірі у безмежні можливості США та її виняткову роль у світі. Саме такі перспективи, за твердженням Д. Трампа, відкриваються для американського народу в межах його президентства, причому акценти розставляються ним дуже чітко: Американська мрія – це фінансова забезпеченість (*great job*), національна безпека (*safe home*) та більш високий рівень соціального забезпечення (*better life*).

Не менш альянзивним є й мовлення Президента України Петра Порошенка. Так, в одній зі своїх промов на 73-му засіданні ООН, він зазначив:

(2) *“Ukraine made a sovereign decision to live its way and promote the **Free World** based on democratic*

values and rules” (Statement by President of Ukraine, 19.04.2018).

Термін «вільний світ» виник за часів Другої світової війни на позначення країн антигітлерівської коаліції, що несли із собою «звільнення». Під завісу Другої світової війни та за часів холодної війни «вільним світом» вважалися вже суверенні демократичні країни (насамперед США та країни Західної Європи), яким протиставлялися держави з авторитарним комуністичним режимом (зокрема, Радянський Союз), де люди були позбавлені основних прав та свобод. Через використання альянсів П. Порошенко імпліцитно наголошує на історико-політичній «переорієнтації» України до розбудови її нового європейського майбутнього, на звільненні з-під впливу Росії, сучасний режим якої вважає недемократичним.

Іншим пропагандистським слоганом часів Другої світової війни був *We Can Do It!* («Ми це можемо!»). Він з’явився в США на мотиваційному плакаті, призначеному піднімати моральний дух робітників. У той період історії жінки були головною робочою силою країн. Вся відповідальність за розвиток країн лежала на жіночих плечах. Саме тому на плакаті із цим гаслом зображена жінка, жінка – рушій прогресу. Плакат разом із гаслом неодноразово використовувався в агітаційних матеріалах деяких американських політиків, проте й політики з інших країн не цураються використовувати слоган, особливо жінки. Так, на одному зі з’їздів Консервативної партії Т. Мей зазначила:

(3) *“And united, we can do great things... Only we can do it”* (Theresa May’s conference speech, 05.10.2016).

Через використання такої альянсів жінка-політик позиціонує себе як самодостатню, сильну та вольову особу, байдуже, що «слабкої статі», яка здатна об’єднати та очолити уряд, перед яким покладено цілі стабілізації економіко-політичного життя країни. Водночас Т. Мей вдало апелює не до індивідуалізації, а до необхідної спільності зусиль.

Колишній Президент США Б. Обама у своїх промовах також вдається до альянзивності. Так, зокрема, під час виголошення своєї другої інавгураційної промови Б. Обама апелює до подій минулого століття, у фокусі яких були проблеми захисту людських, зокрема жіночих прав, прав афроамериканців та прав соціальних меншин:

(4) *“We, the people, declare today that the most evident of – that all of us are created equal – is the star that guides us still; just as it guided our forebears through **Seneca Falls, and Selma, and Stonewall;** just as it guided all those men and women, sung and unsung, who left footprints along this great Mall, to hear a preacher say that we cannot walk alone; to hear a King proclaim that our individual freedom*

is inextricably bound to the freedom of every soul on Earth” (President Barack Obama during the presidential inauguration on the West Front of the US Capitol, 21.01.2013).

Референції до Конференції в Сенека-Фоллз, маршів у м. Сельма та Стоунвольських бунтів вважаємо національно-маркованими алюзіями, які виконують маніпулятивну функцію в організації мовлення через нагадування всім американцям, за що вони боролися протягом століть і мають боротися й далі.

Тематична група релігійних (біблійних) алюзій чітко актуалізується у мовленні Д. Трампа. Незважаючи на те, що Д. Трамп відомий своєю різкою та жорсткою критикою стосовно опонентів чи «ворогів» Америки, майже у кожній промові він згадує Бога, посиляється на Біблію або на слова пастирів, адже вважає американців релігійною нацією й усіляко намагається акцентувати свою духовну єдність з народом Америки:

(5) *“Reverend Graham’s words remind us that prayer has always been at the center of American life, because America is a nation of believers. Right? That’s very true. ... We thank God for the faith of our people. We praise God for the blessings of freedom. And we ask God to forever bless this magnificent land that we all love so much. America, thank you. God bless you. And God bless the United States”* (Remarks by President Trump at the National Day of Prayer, 03.05.2018).

Звернення до алюзій було також виявлене у мовленні чинного Президента Франції Е. Макрона. На 73-му зібранні ООН, виносячи на загальне обговорення питання забруднення навколишнього середовища, він зазначав:

(6) *“By polluting the oceans, not mitigating CO₂ emissions and destroying our biodiversity, we are killing our planet. Let us face it: there is no Planet B”* (Emmanuel Macron’s Speech at the United States Congress, 25.03.2018).

Що саме мав Президент на увазі, згадуючи *Planet B*? Декодування алюзії передбачає звернення до широких фонових знань. Компанія BBC у 2009 р. створила серію відеоепізодів про паралельний світ «Планету Б», де все живе має другий шанс. У своїй промові Е. Макрон підкреслює необхідність нагального вирішення екологічних питань, оскільки в дійсності у людства немає дру-

гого шансу. У такий спосіб алюзія реалізує поєднану функцію, адже спонукає до дискусії.

У своїй промові екс-Прем’єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон жорстко критикує недбальство правління Лейбористської партії Великої Британії та використовує логоепістему – «згорнутий» текст відомої британської патріотичної пісні “Land of Hope and Glory”, вбудований у полотно тексту промови:

(7) *“...And that’s why we can say today that it’s this Party that is fighting for all those who were written off by Labour ... it’s this Party that’s for the many not the few ... Yes – the land of despair was Labour ... but the land of hope is Tory”* (David Cameron’s speech to the Conservative Party Conference 2013 in Manchester, 02.10.2013).

Логоепістеми – це особливі етноспецифічні одиниці, це відголоски культури в ідіолекті мовця [1, с. 437], а продукти модифікації логоепістем (*land of despair was Labour*) називають логоепісте-моїдами. Через таке інтертекстуальне включення Д. Кемерон дає народу Великої Британії надію на краще майбутнє, але виключно за умов правління Консервативної партії.

Висновки. Політичні діячі вправно оперують психологічними та стилістичними прийомами для досягнення маніпулятивного ефекту. У площині політичного дискурсу особливий статус надають промовам, і він є виправданим. Проведене дослідження довело, що включення алюзивних одиниць до організації мовлення політиків є одним із дієвих засобів привернення уваги та розстановки акцентів і логічних наголосів. Через «прозорі натяжки» до відомих фактів політики намагаються стати ближчими до реципієнтів повідомлення, знайти більше точок зіткнення і водночас формувати суспільну думку та здійснювати маніпулятивний вплив. Важливість «уроку історії» для кожної сучасної держави постійно підкреслюється політиками через звернення до історично-суспільних алюзій, які домінують у промовах політиків як клас. Крім них, політики звертаються й до національних культурних концептів, до релігійно-міфологічних концептів, до концептів сучасності.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у поліаспектному вивченні актуалізації алюзії в політичному дискурсі з позицій когнітивного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єгоров О.І., Коломієць Д.В. Логоепістемний простір американської лінгвокультури: генеза та розвиток. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький, 2017. Вип. 153. С. 433–438.
2. Дискурс іноземномовної комунікації / К.Я. Кусько та ін. ; за наук. ред. К.Я. Кусько. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. 494 с.
3. Медвідь О.М., Ізмайлова І.Г. Прагматичні інтерпретації текстів політичного дискурсу. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія*. 2008. № 1. С. 66–71.
4. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко ; за ред. : Ю.С. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 522 с.

5. Семененко Л.Л. Політичний текст як засіб експлікації потенцій мовного знака. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія «Філологія. Мовознавство». 2015. Т. 253, Вип. 241. С. 87–89.
6. Чернявская В.Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? *Когниция, коммуникация, дискурс*. Серия: *Филология* : междунар. электрон. сб. науч. трудов. 2011. Вып. 3. С. 86–95. URL: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no3-2011/cernavskaa-v-e> (дата звернення: 26.08.2020).
7. Швачко С.О., Столяренко В. Категоризація гумору в художньому дискурсі: типологічні аспекти. *Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету* : конф., присвяч. Дню науки в Україні та 60-річчю СумДУ, 21–25 квітня 2008 р. Суми : Сумський державний університет, 2008. Ч. 1. С. 82–83.
8. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. Т. 1 : А–В / НАН України, Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка ; редкол. : М.Г. Жулинський (голова) та ін. Київ, 2012. 744 с. URL: <http://shevchcycl.kiev.ua/statt-pro-literaturnu-ta-malyarsku-tvorchst/77-alyuzya.html> (дата звернення: 26.08.2020).
9. Ярема О.Б. Аллюзії в текстах британської художньої літератури : лінгво-статистичний аспект (на матеріалі творів модерністів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 235 с.
10. Kristeva J. Word, Dialogue and Novel. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art* / edited by Leon S. Roudiez ; translated by T. Gora, A. Jardine, Leon S. Roudiez. New York : Columbia University Press, 1980. Pp. 64–91.

REFERENCES

1. Yehorova, O.I., Kolomijecj D.V. (2017). Loghoepistemnyj prostir amerykanskoji linghvokultury: geneza ta rozvytok [Logoepistemic space of American linguoculture: genesis and development]. *Naukovi zapysky. Serija: Filologichni nauky*, Vol. 153, pp. 433–438.
2. Kusjko, K.Ja. (ed.) (2002). *Dyskurs inozemnomovnoji komunikaciji* [Discourse of foreign communication]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
3. Medvidj, O.M., Izmajlova, I.Gh. (2008). Pragmatychni interpretaciji tekstiv politychnogho dyskursu [Pragmatic interpretation of texts of political discourse]. *Visnyk Sumsjkogho derzhavnogho universytetu. Serija Filologhija*, No. 1, pp. 66–71.
4. Shemchushenko, Ju.S., Babkin, V.D., Ghorbatenko, V.P. (eds.). (2004). *Politologhichnyj encyklopedychnyj slovnyk* [Political science encyclopedic dictionary]. Kyiv: Gheneza [in Ukrainian].
5. Semenenko, L.L. (2015). Politychnyj tekst jak zasib eksplikaciji potencij movnogho znaka [Political text as a means explication of potential linguistic signs]. *Naukovi praci Chornomorsjkogho derzhavnogho universytetu imeni Petra Moghyly kompleksu "Kyjevo-Moghyljansjka akademija"*. Serija "Filologhija. Movoznavstvo", Vol. 153, No. 241, pp. 87–89.
6. Chernyavskaya, V.E. (2011). Diskurs kak fantomnyy objekt: ot teksta k diskursu i obratno? [Discourse as phantom object: from text to discourse and back?]. *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs. Seriya: Filologiya* [Cognition, communication, discourse. Series: Linguistics] (electronic journal), Vol. 3, pp. 86–95. Retrieved from: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no3-2011/cernavskaa-v-e>.
7. Shvachko, S.O., Stoljarenko, V. (2008). Kateghoryzacija ghumoru v khudozhnjomu dyskursi: typologhichni aspekty [Humor categorization in artistic discourse: typological aspects]. *Materialy naukovy-teoretychnoji konferenciji vykladachiv, aspirantiv, spivrobitnykiv ta studentiv ghumanitarnogho fakuljtetu* (Sumy, April 21–25, 2008), Sumy: Sumy State University, pp. 82–83.
8. Zhulynskij, M.Gh. (ed.) (2012). *Shevchenkivsjka encyklopedija* [Shevchenko's encyclopedia]. Kyiv. Retrieved from: <http://shevchcycl.kiev.ua/statt-pro-literaturnu-ta-malyarsku-tvorchst/77-alyuzya.html>.
9. Jarema, O.B. (2016). Aljuziji v tekstakh brytansjkoi khudozhnjoji literatury: linghvo-statystychnyj aspekt (na materialy tvoriv modernistiv) [Allusion in the texts of British fiction literature: linguistic and statistical aspects (on the material of modernists' works)] (PhD Thesis), Zaporizhzhja: Zaporizhzhia National University.
10. Kristeva, J. (1980). Word, Dialogue and Novel. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press, pp. 64–91.

UDC 81-11

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-10>

THE SUBSPHERE “UNIVERSUM” – A CONCEPTUAL FIELD OF THE POLITICAL METAPHOR IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH

Kabantseva N. V.

Lecturer of the Foreign Language

College of Law

of the National University “Odessa Law Academy”

Biskvitnyi Alley, 3, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-5566-407X

kanadezhda1@gmail.com

Key words: *conceptual field, politics, political metaphor, conceptosphere, subsphere, universum.*

The article is devoted to the study of the subsphere “Universum” as a conceptual field of political metaphor on the basis of the Ukrainian and English languages. The conceptual fields in the political metaphor on the basis of journalistic discourse of the Ukrainian and English languages are filled with cultural and universal specifics, where the person models a political reality.

The objective spatial reality of the subsphere “Universum” includes metaphors for the designation of objects and characteristics of space and movement, movement in space, perception of color, sound, and scent, is likened to objects and subjects of political processes. The presented subsphere includes and describes the phenomena of political life in images that cover the parameters of the world, they are universal and can characterize both human activity.

The specific features of the subsphere “Universum” as a conceptual field of a political metaphor are its heterogeneity, since it includes and describes the phenomena of political life in images that encompass the parameters of the surrounding world of the human.

The subsphere “Universum” in the Ukrainian and English languages includes the fundamental donor conceptual sphere “Outworld”. The phenomena of the external world are included into this sphere, they exist beyond the will of the person, on which he can influence indirectly. Thus, the subsphere “Universum” consists of two conceptual fields: “Space and movement” and “Perception of surrounding reality”. The semantic filling of these conceptual fields is divided into frames in both languages of the given research.

The investigation’s degree of study and the lingvo-cognitive features of the subsphere “Universum” are discovered. The frequency of using the metaphors in the political discourse of the presented subsphere and connotations’ correlation of the subsphere “Universum” is analyzed and the comparative analysis of the obtained results on the material of both languages of the research is given.

СУБСФЕРА «УНІВЕРСУМ» – КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Кабанцева Н. В.

викладач іноземної мови

Юридичний фаховий коледж

Національного університету «Одеська юридична академія»

Бісквітний провулок, 3, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-5566-407X

kanadezhda1@gmail.com

Ключові слова: *концептуальне поле, політика, політична метафора, концептосфера, субсфера, універсум.*

Статтю присвячено дослідженню політичної метафори субсфери «Універсум» як концептуального поля складової частини донорської сфери «Навколишній світ» на базі української та англійської мов. Концептуальні поля політичній метафорі на основі публіцистичного дискурсу української та англійської мов наповнені культурною та загальнолюдською специфікою. Людина моделює політичну реальність, проводячи аналогію зі світом живої та неживої природи.

Об'єктивна просторова реальність субсфери «Універсум» включає метафори для позначення об'єктів та характеристик простору та руху, руху в просторі, сприйняття кольору, звуку та запаху, уподібнюючи об'єктивну просторову реальність об'єктам та суб'єктам політичних процесів. Представлена субсфера включає і описує явища політичного життя в образах, які є універсальними і можуть характеризуватись як діяльність людини. До особливостей субсфери «Універсум» як складової частини понятійного поля політичної метафори належить її неоднорідність, оскільки вона включає та описує явища політичного життя та діяльності в образах, що охоплюють параметри навколишнього світу.

Субсфера «Універсум» є складовою частиною фундаментальної донорської понятійної сфери «Навколишній світ» на матеріалі української та англійської мов. У склад цієї субсфери входять явища зовнішнього світу, вони існують поза волею людини, на які вона може впливати опосередковано. Отже, субсфера «Універсум» складається із двох концептуальних полів: «Простір та рух» та «Сприймання навколишньої дійсності». Семантичне наповнення цих концептуальних полів поділено на фрейми в обох мовах дослідження.

У статі представлений лінгво-когнітивні особливості політичної метафори субсфери «Універсум». Проаналізована частотність використання політичної метафори цієї субсфери на матеріалі обох мов дослідження, співвіднесено конотативне забарвлення субсфери «Універсум» та проведено порівняльний аналіз отриманих статистичних даних на матеріалі української та англійської мов.

Political metaphors are one of the most important components of journalistic discourse. Conceptual fields of political metaphors in journalistic discourse in the Ukrainian and English are filled with the content of national linguistic consciousness, and therefore they are presented as semantic formations marked by linguistic and cultural specifics. Conceptual fields of political metaphors attract the attention of many domestic and foreign researchers, on whose work we rely in the given study [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

However, the conceptual fields' comparative study of modern political metaphor of the subsphere "Universum" of the fundamental donor conceptual sphere "Outworld" on the basis of the Ukrainian and English languages is not investigated, which is the actuality of the study.

The purpose of the work is a comparative study of the subsphere "Universum"'s political metaphors as a component of the donor conceptual sphere "Outworld" on the basis of the Ukrainian and English languages.

The object of the research is the subsphere “Universum” as a component of the donor conceptual sphere “Outworld” of Ukrainian and English.

The subject of the research is the political metaphors of the subsphere “Universum” on the basis of the Ukrainian and English languages.

The subsphere “Universum” contains political metaphors to denote objects and characteristics of space and movement, movement in space, perception of color and scent, assimilating objective spatial reality to objects and subjects of political processes.

Thus, the subsphere “Universum” consists of two conceptual fields: “Space and movement” and “Perception of surrounding reality” (see figure 1).

According to Scheme 1, the conceptual field «Space and movement» occupies the first place in frequency among the conceptual fields of the subsphere “Universum” in both Ukrainian and English (see Scheme 1). The given conceptual field is verbalized through the semantic field, which consists of lexical units, expressing movements in space, types of space, universal spatial nominations, which are inherent in different types of space, for example:

(1) Trump: We’re getting ‘closer and closer’ on tax bill. – There is a use of the metaphor “getting ‘closer and closer’” in sentence (1) The metaphorical meaning is based on a direct dictionary interpretation of the token “close” – “only a short distance away or apart in space or time” [9]. In a metaphorical sense, the phrase “getting ‘closer and closer’” means progress in the consideration of the tax bill, which will eventually allow Congress to agree on it and vote in favor. The metaphor of “getting closer and closer” has a positive connotation, which is modeled semantically and contextually.

The semantic content of the conceptual field “Space and movement» is divided it into two frames: “Moving in space” and “Types of space” (see figure 2).

According to the results of Scheme 2, it is established that in the Ukrainian language the frame “Types of space” occupies the first place and makes 35% of the total political metaphors of the conceptual field “Space and movement” (see Scheme 2) unlike in English, where the political metaphors of this frame are less frequent (23%) (see Scheme 2). The presented frame includes

metaphors depicting the nominations of various metaphorically reinterpreted images of celestial and airspace, for example:

(2) **Political Galaxy** Makes for Easy Voting. – The metaphor «political galaxy» is used in example (2). The metaphorical meaning is based on the direct vocabulary meaning of the token “galaxy – “a system of millions or billions of stars, together with gas and dust, held together by gravitational attraction” [9]. It’s about a special computer program called Political Galaxy, which allows users to enter the name of politicians, and instantly get information about serious problems associated with their political campaign, thus giving the voter the opportunity to study the biography, voting, positions, ratings, speeches and funding of each of the candidates for each issue. The metaphor has positive connotation, which is related to the content of the article.

The second place among the frames of the conceptual field “Space and movement» in the Ukrainian language belongs to the frame “Moving in space” (15%) in contrast to English, where this frame ranks first in frequency among the frames of the conceptual field “Space and movement” (27%) (see Scheme 2). This frame displays metaphors denoting the methods and intensity of movement in space, the direction and nature of movement, for example:

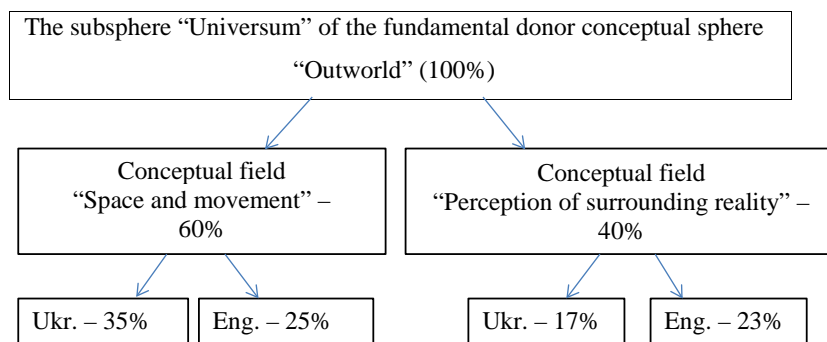

Figure 1. The use frequency of subsphere’s conceptual fields “Universum” in Ukrainian and English

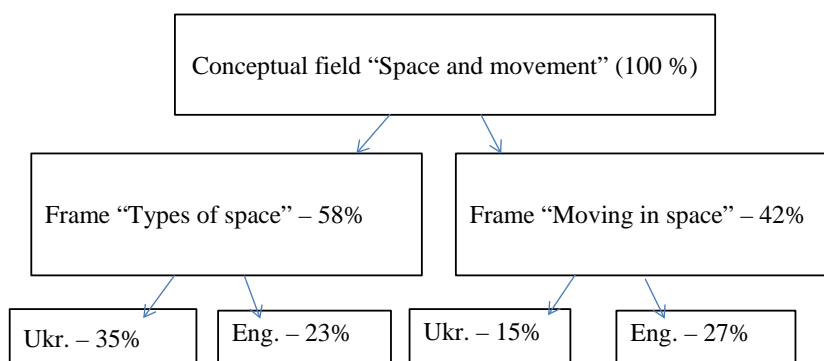

Figure 2. Frame conceptual field’s structure “Space and movement” of subsphere “Universum”

(3) Economy **drags** Putin's **ambitions down to earth**. – There is a use of the metaphor drags ambitions down to earth in example (3). The metaphorical meaning of the phrase is modeled by a direct dictionary interpretation of “drag” – “pull (someone or something) along forcefully, roughly, or with difficulty” [9]. This metaphor indicates that the economic situation in the country returns Russian President Putin to a reality in which his geopolitical ambitions collide with the realities of the economy and globalization. Metaphor conveys a negative meaning. Such connotations are modeled semantically.

The conceptual field of “Perception of surrounding reality” occupies the second place in frequency among the conceptual fields of the subsphere “Universum” in both languages of the research (see Scheme 1). This conceptual field is verbalized through the semantic field, which in general consists of lexical units that describe political reality in terms based on the perception of color, sound and scent. The conceptual field “Perception of surrounding reality” includes language tools to indicate the color, sound characteristics of space, the scent of the characteristics of space.

The semantic content of the conceptual field “Perception of surrounding reality” is divided it into three frames: “Color”, “Sound” and “Scent” (see figure 3).

According to Scheme 3, the frame “Color” is the most frequent in both languages of the study: 25% in Ukrainian and 15% in English of the total number of political metaphors of the conceptual field “Perception

of surrounding reality”. This frame reflects a person’s perception of color, which is transferred to the sphere of political life, for example:

(4) Donald Trump is not racist because “**green**” is only color **he sees**, Eric Trump says as he defends his father on Fox News. – The metaphor “green he sees” is used in Example (4). The meaning of this metaphor is modeled by a metaphorical dictionary interpretation of the token “green” – “money” [9]. This token meaning is neutrally connoted. In the context of this sentence, it is said that, according to his son, Donald Trump is not a racist, because he sees only the color of money. The neutral connotation is based on the attitude of the recipient to the specified policy, the USA in general and their national currency in particular.

According to the results of the study, the second most frequent frame is «Sound» in Ukrainian (20%) and in English (13%) of the total political metaphors of the conceptual field “Perception of surrounding reality” (see Scheme 3). This frame reflects a person’s perception of sounds, the image of which is transferred to the sphere of political life, for example:

(5) *Parliament ends on high note*. – In example (5) we observe the use of the metaphor “ends on high note”, the meaning of which is based on a metaphorical dictionary interpretation of the phrase “high note – a successful point in an event or period of time” [9]. In the context of the sentence, it is said that the parliamentary session ended with the announcement that the government will provide a bus for schoolchildren in Mangai, which corresponds

to the festive Christmas and New Year mood. Therefore, this positive statement became a kind of gift to the city community. The metaphor has a positive connotation, which is modeled semantically and contextually.

The last and least frequent position is occupied by the frame “Scent” in both languages of the conceptual field “Perception of surrounding reality”, namely in Ukrainian – 17% and in English – 10% (see Scheme 3). This frame includes metaphors that name unpleasant and pleasant aromas and scents, for example:

(6) **The stench of failure** is the one and only thing Trump cannot withstand. – The metaphor “the stench of failure” is used in the example (6). The metaphorical meaning of the metaphor is based on the direct vocabulary meaning of the token “stench” – “a strong and very unpleasant smell” [9]. The metaphor “the stench of failure” has a negative

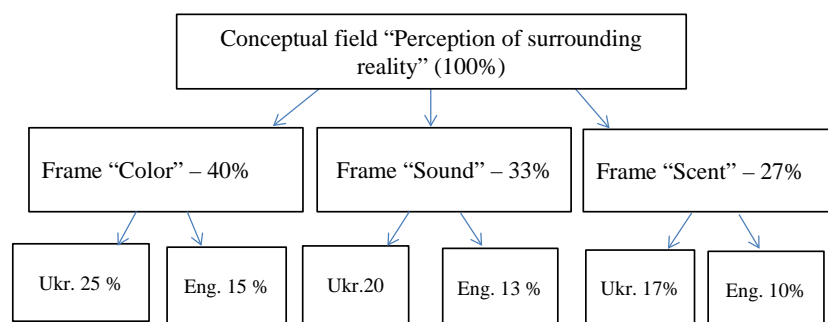

Figure 3. Frame conceptual field’s structure “Perception of surrounding reality” of the subsphere “Universum”

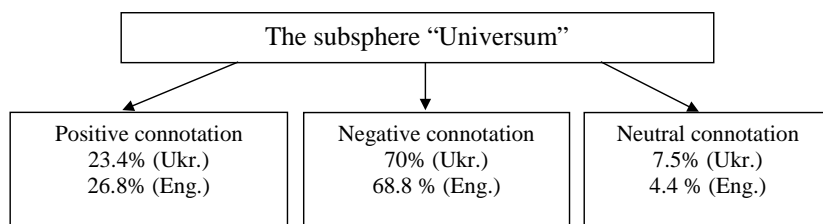

Figure 4. Percentage connotations’ correlation of the subsphere “Universum”

connotation, which carries the semantics of the token “stench” – “stench”. In the context of this sentence, we are talking about the feeling of imminent failure, which Trump is so afraid of, and therefore forbids disloyal media to truthfully cover the information.

According to the obtained study’s results, political metaphors of the subsphere “Universum” are widely used in describing political processes, where the metaphors of the frame “Types of space” occupy the first place in the Ukrainian language (35%), while the political metaphors of this frame are less frequent in the English language (23%). In English, the first place is occupied by the frame “Moving in space” – 27%, in contrast to Ukrainian, where this frame occupies the second place in frequency – 15%. Among the political metaphors of the conceptual field “Perception of surrounding reality” in both study’s languages, the first place is occupied by the frame “Color” (25% Ukrainian and 15% English). The second place is occupied by the frame “Sound” (20% in Ukrainian and 13% in

English). The last place is occupied by the frame “Scent” (17% in Ukrainian and 10% in English) in both study’s languages.

According to the results of the study, the prevailing majority (70% in Ukrainian and 68.8% in English) of political metaphors within the subsphere “Universum” conveys a negative meaning. Positively connoted political metaphors occupy the second place (23.4% in Ukrainian and 26.8% in English). Neutrally connoted political metaphors occupy the last place (7.5% Ukrainian and 4.4% English) (see figure 4):

Thus, the political metaphors of the subsphere “Universum” take an integral part of journalistic discourse, characterizing political life, processes and actions in the life of the country. In the perspective of the study, we are going to compare lingvo-cognitive features of the subsphere “Sacral world”’s political metaphors with other conceptual fields of the fundamental donor conceptual sphere “Outworld” and to consider connotative features on the basis of the Ukrainian and English languages.

BIBLIOGRAPHY

1. Дацишин Х.П. Метафора в українському політичному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.08. Львів, 2005. 18 с.
2. Жулавська О.О. Актуалізація концепту ТЕРОРИЗМ у сучасному британському газетному дискурсі : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.08. Харків, 2011. 20 с.
3. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 230 с.
4. Bratož S. Metaphors in Political Discourse from a Cross-Cultural Perspective. *IJEMS*. Volume 7, 2014. № 1. P. 3–23.
5. Cienki A. The Application of Conceptual Metaphor Theory to Political Discourse: Methodological Questions and Some Possible Solutions. In *Political Language and Metaphor*, edited by T. Carver and J. Pikalo, New York : Routledge. 2008. P. 241–56.
6. Figar V. Analysis of Conceptual Metaphors in the Political Discourse of Daily Newspapers: Structure, Function, and Emotional Appeal (MA Thesis). University of Nis, Faculty of Philosophy, English Department. 2013. 160 p.
7. Musolff A. Metaphor scenarios in public discourse. *Metaphor and Symbol*, 2006. 21(1). P. 23–38.
8. English Oxford Living Dictionaries. URL : <https://en.oxforddictionaries.com> (дата звернення: 18.03.2016).

REFERENCES

1. Datsyshyn Kh. P. (2005) Metafora v ukrainskomu politychnomu dyskursi [Metaphor in the Ukrainian political discourse]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : 10.01.08. Lviv, 2005. 18 p. [in Ukrainian].
2. Zhulavska O.O. (2011) Aktualizatsiia kontseptu TERORYZM u suchasnomu brytanskomu hazetnomu dyskursi [Actualization of concept TERRORISM in contemporary British newspaper discourse]: avtoref. dys na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: 10.01.08. Kharkiv, 2011. 20 p. [in Ukrainian].
3. Chadiuk O. M. (2005) Metafora u sferi suchasnoi ukrainskoi politychnoi komunikatsii [A metaphor in sphere of modern Ukrainian political communication]: dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 2005. 230 p. [in Ukrainian].
4. Bratož S. Metaphors in Political Discourse from a Cross-Cultural Perspective. *IJEMS*. Volume 7, 2014. № 1. P. 3–23.
5. Cienki A. The Application of Conceptual Metaphor Theory to Political Discourse: Methodological Questions and Some Possible Solutions. In *Political Language and Metaphor*, edited by T. Carver and J. Pikalo, New York: Routledge. 2008. P. 241–56.
6. Figar V. Analysis of Conceptual Metaphors in the Political Discourse of Daily Newspapers: Structure, Function, and Emotional Appeal (MA Thesis). University of Nis, Faculty of Philosophy, English Department. 2013. 160 p.
7. Musolff A. Metaphor scenarios in public discourse. *Metaphor and Symbol*, 2006. 21(1). P. 23–38.
8. English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com> (date of application: 18.03.2016).

ДІАХРОНІЙНА КОГНІТИВНА КАРТА ЛІНГВІСТИЧНОГО ТЕРМІНА ЯК ТЕРМІНОГРАФІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

Казимирова І. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу граматики і наукової термінології
Інститут української мови Національної академії наук України
вул. Грушевського, 4, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-6309-0363
kazytyrovai@gmail.com*

Ключові слова: *термін, історичне термінознавство, когнітивно-дискурсивне термінознавство, когнітивне картографування, історичний словник лінгвістичних термінів.*

Проаналізовано здобутки когнітивно-дискурсивного напрямку дослідження лінгвістики в царині теорії когнітивного картографування. У сучасному мовознавстві когнітивну карту слова розглядають як: 1) відображення найуживаніших контекстів слова; 2) констатацію всіх напрямів, за якими йдуть перетворення семантики слова; 3) рекомендацію до повнішого лексикографічного представлення значень слова тощо. Підґрунтям побудови когнітивної карти постають процеси категоризації, а карта має вигляд ієрархічної структури, що її зазвичай візуалізують у вигляді орієнтованого графа. Теорію когнітивної карти розвинуто в когнітивному термінознавстві. Дослідники вважають, що для створення когнітивної карти потрібно виокремлення базових (вузлових) концептів, що фрагментують предметну галузь спеціального знання; виявлення базових ознак, що є критеріями категоризації; групування концептів з аналогічними ознаками в певні категорії-рубрики цієї дисципліни; побудова фреймової схеми окремих фрагментів і всієї структури науки загалом. Показано, що ідея когнітивної карти в сучасній українській лексикографії відображена в теорії портретування слова.

Упроваджено в науковий обіг поняття «діахронійна когнітивна карта лінгвістичного терміна» й на прикладі терміна фонетика описано такі його складники: 1) термін – номінант терміноконцепту та / або його дефініція; 2) етимологія терміна; 3) перша фіксація в лінгвістичних джерелах (за можливості); 4) діахронія концептуалізації терміноконцепта – формальної та семантичної; 5) діахронія категоризації терміноконцепту – лексичної, граматичної та модусної; 6) текстове представлення терміноконцепту в діахронії; 7) модель внутрішньо- та міжгалузевих системних зв'язків терміноконцепту.

Показано, що діахронійна когнітивна карта лінгвістичного терміна – це важливий етап підготовчої роботи з укладання історичного словника лінгвістичних термінів.

DIACHRONIC COGNITIVE MAP OF LINGUISTIC TERM AS A TERMINOGRAPHIC TOOL

Kazymyrova I. A.

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Researcher at the Department of Grammar and Scientific Terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
Hrushevskyyi str., 4, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6309-0363
kazymyrovai@gmail.com*

Key words: *term, historical terminology, cognitive-discursive terminology, cognitive mapping, historical dictionary of linguistic terms.*

The achievements of the cognitive-discursive paradigm of linguistics research in the field of cognitive mapping theory are analysed. In modern linguistics, the cognitive map of a word is considered as 1) a reflection of the most common contexts of the word; 2) a statement of all areas followed by the transformation of the word semantics; 3) a recommendation for a fuller lexicographic representation of word meanings. The basis for constructing a cognitive map is the processes of categorisation, and the map has the form of a hierarchical structure, it is usually visualised as a directed graph. The theory of the cognitive map is developed in cognitive terminology. Researchers consider that the creation of a cognitive map requires the separation of basic (nodal) concepts that fragmenting the subject area of specialised knowledge; the identification of essential features that are criteria for categorisation; clustering concepts with similar characteristics to specific categories-rubrics of the category of this discipline; construction of the frame scheme of separate fragments and all structure of science as a whole. It is shown that the idea of cognitive maps in modern Ukrainian lexicography reflected in the theory of words portraiture.

The concept “diachronic cognitive map of a linguistic term” has been introduced into scientific usage and the following components have been described on the example of the term phonetics: 1) term – nominee of a term concept and/or its definition; 2) etymology of the term; 3) the first fixation in linguistic sources (if possible); 4) diachrony of conceptualisation of the term concept – formal and semantic; 5) diachrony of categorisation of the term concept – lexical, grammatical and modus; 6) textual representation of the terminological concept in diachrony; 7) model of intra- and intersectional system connections of the terminological concept.

It is shown that the diachronic cognitive map of a linguistic term is an essential stage of preparatory work on compiling a historical dictionary of linguistic terms.

Протягом останнього десятиліття в когнітивній лінгвістиці загалом і в когнітивно-дискурсивному термінознавстві зокрема дослідники активно розвивають теорію когнітивного картографування. Термін *когнітивна карта* запровадив американський психолог Е. Толмен у 1948 р. як образ просторового оточення. Результати експериментів, що їх дослідник проводив над щурами, опубліковано в книзі «Когнітивні карти у щурів і людини» [1]. Експеримент полягав у тому, що голодну тварину поміщали біля входу в лабіринт, у якому було сховано приманку. Дослідника цікавило, яким шляхом щур пересуватиметься лабі-

ринтом, щоб дістатися їжі. Ідучи лабіринтом, тварини поступово віднаходили найкоротший шлях, тобто навчалися орієнтуванню. Психолог пояснював це явище тим, що під час проходження лабіринту в щура формується когнітивна карта доквілля, тобто така структура, яка вказує шляхи (маршрути) й лінії поведінки, а також взаємозв'язки елементів навколишнього середовища, і саме ця карта визначає, як реагуватиме тварина. Проведений експеримент дав підставу дослідникові зробити припущення про наявність подібних когнітивних карт як форм організації інформації про навколишній світ і в людини. У подальшому

поняття когнітивної карти втратило суто географічне значення; його почали активно застосовувати в соціології, філософії, психології, педагогіці, менеджменті, комп'ютерних технологіях, історії, військовій справі тощо й трактувати як схематичний, спрощений опис фрагменту картини світу індивіда, який стосується конкретної проблемної ситуації [2].

Когнітивна карта (з лат. *cognitio* – знання, пізнання) в сучасному потрактуванні позначає образ знайомого просторового оточення [3, с. 473]. Когнітивні карти належать до того ж класу систем представлення знань, що й фрейми. М.В. Гаврилова так визначає сутність цього явища: «когнітивна карта – це граф, у вузлах якого перебувають описи деяких важливих подій, ситуацій, а відношення, які пов'язують вузли, <...> відображають причинові зв'язки між подіями і вплив подій одна на одну» [4, с. 44]. О.В. Луциньська описує два різновиди когнітивного картографування – жорсткий і м'який: «Суть кожного з них полягає в такому: жорстке картографування спирається на мовну форму тексту, в карті відбито лише ту інформацію й ті відношення, які експліцитно представлені в тексті. В той же час м'яка побудова карт передбачає, що <...> експерт спирається не тільки на аналізований текст і те, що є очевидним, мовби «лежить на поверхні», але й на свої знання й досвід про ситуацію чи проблему» [3, с. 474].

Теорію когнітивного картографування в когнітивній лінгвістиці розвинула О.С. Кубрякова, яка вважає, що когнітивну карту слова можна розглядати як: 1) відображення найуживаніших контекстів слова; 2) констатацію всіх напрямів, за якими йдуть перетворення семантики слова; 3) рекомендацію до повнішого лексикографічного представлення значень слова тощо [5, с. 376]. Дослідниця наголошує, що когнітивна карта демонструє й доцентрові, й відцентрові потенції слова. У цьому сенсі вказані в схемі концепти є посередниками між «готовим» інтенціоналом і новим екстенціоналом, який народжується у вживанні слова. До того ж, якщо йти від концептів до інтенціоналів, вимальовується картина конвенційного значення знака, а якщо від концептів – до їхніх конкретних субститутів «праворуч» і «ліворуч», видно синонімію, яка складається в мові. Усе разом дає уявлення про семантичні мережі, які пов'язують окремі значення слова, і можна говорити про когнітивну структуру як про фреймову, адже заповнення концептуального слоту відбиває звичайні сполучуваності розглядуваного слова, його стандартні заповнювачі тощо.

На рівні тексту й дискурсу поняття когнітивної карти потрактовано як інформаційну «модель повідомлення, тексту, що містить ментальні репрезентації їхнього змісту, представляє

глобальну картину кореляції та функціонування смислових програм, зумовлену стратегіями породження, сприйняття повідомлення й інтерактивністю комунікантів» [6, с. 233].

Ідея когнітивного картографування знайшла практичне застосування в комп'ютерному додатку «Карта Слів», у якому можна знайти синоніми й подібні за значенням вирази; вивчити сполучуваність слів; віднайти приклади вживання слів і словосполучень у контексті; знайти тлумачення слів і усталених виразів; вивчити мережу словесних асоціацій; подивитися розбір слова за складом і подібні за морфемною будовою слова (Карта). Сполучуваність слова й тривимірний граф сполучуваності представлені в Корпусі українських текстів Лейпцизького університету (Корпус-Лейпциг).

Картування (mapping), за С.А. Жаботинською, є, поряд із конструюванням (construal), засобом упорядкування інформації та її подальшої інтерпретації [7, с. 180]. У конструюванні інформації беруть участь такі когнітивні операції: фокусування (focusing) – знаходження того, що ми обираємо поглядом; перспектива (perspective) – визначення, звідки ми ведемо спостереження; специфікація (specificity) – яким чином ми деталізуємо нашу увагу, промінантність (prominence) – знаходження найбільш значущих елементів [8, с. 55]. К.П. Єсипович визначає когнітивну карту як графічне відображення планування, збирання, оброблення та збереження інформації, що містяться в свідомості людини. Цей план є основою її уявлення про минуле, сучасне та ймовірне майбутнє. Для побудови когнітивних карт здійснюють аналіз персоніфікованої текстової інформації, за допомогою якої можна виокремити певні стабільні характеристики мислення, властиві автору тексту [9, с. 255].

Підґрунтя побудови когнітивної карти – процеси категоризації; власне карта має вигляд ієрархічної структури, що її зазвичай візуалізують у вигляді орієнтованого графа. У працях із когнітивного термінознавства описують таку послідовність дій для створення когнітивної карти: 1) виокремлення базових (вузлових) концептів, що фрагментують предметну галузь спеціального знання; 2) виявлення базових ознак, що є критеріями категоризації; 3) групування концептів з аналогічними ознаками в певні категорії-рубрики цієї дисципліни; 4) побудова фреймової схеми окремих фрагментів і всієї структури науки загалом.

Ідея когнітивної карти в сучасній українській лексикографії відображена в теорії портретування слова, описаної зокрема в статті Є. А. Карпіловської [10]. Дослідниця для моделювання «портрета» слова пропонує 7 зон інформації: «1) зона слова – об'єкта опису із зазначенням можливих варіантів написання чи наголошування, зі вказівкою на тип такої лексеми (актуалізоване слово, новозапозич-

чення, новотвір чи неосемантизм), а також хронології її побутування в українській мові за матеріалами словників і текстів, починаючи від перших її фіксацій; 2) зона відмінювання слова (за «Грамматичним словником української літературної мови. Словозміна»). У цій зоні для слів, зареєстрованих у словниках до 1991 р., року проголошення незалежності України й утвердження української мови в статусі мови держави, подано зразок відмінювання <...> або зазначено, що вони невідмінювані, а для нових слів <...> за наявними в ньому зразками словозміни визначено парадигму їхнього відмінювання з можливими її варіантами; 3) і 4) зони дефініції слова, відповідно, нової і старої (поданої у словниках до 1991 р.) для уявлення так званих неосемантизмів, тобто нових значень уже відомих слів на зразок слова *вертикаль*, що навіть у новому однотомному академічному «Словнику української мови», виданому 2012 р., витлумачено як суто математичний термін, хоча в текстах його вже давно вживають зі значенням «ієрархія, система підпорядкованих об'єктів», наприклад, *виконавча вертикаль, організація із суворою вертикаллю*; 5) зона синтагматики (сполучуваності) слова, яка засвідчує предикацію, текстові властивості слова; у цій зоні з різним ступенем деталізації можна фіксувати типи словосполук з описуванням словом, підкреслюючи передусім нові його сполучувальні властивості, зокрема внаслідок міжчастиномовних переходів (конверсії) або неосемантизації; 6) зона парадигматики слова, його системні властивості, відношення з іншими словами: синонімічні, антонімічні <...>, гіперо-гіпонімічні (родо-видові, категорійно-розрядні) відношення, наприклад, між словами *мережа* та *I(н)тернет* у їх новому значенні «об'єднання комп'ютерів»; 7) зона епідигматики (словотворення) слова, яка охоплює всі способи морфологічного й семантичного словотворення, реалізовані таким словом у сучасних текстах, у тім числі, каламбурне словотворення, різноманітну гру з ним <...>. Остання зона дуже важлива для української мови, оскільки словотворення втримує свої позиції провідного способу її номінації і захищає її основну типологічну рису – синтетизм, однослівність позначень» [10, с. 463–465].

Л.О. Манерко наголошує, що поняття «когнітивна карта» в лінгвістиці потрактовано по-різному: когнітивна карта постає частиною більш складної ментальної конструкції, яка охоплює такі терміни, як *траєктор* – випукла фігура в профілі й *орієнтир* – об'єкт, відносно якого рухається основний предмет, причому когнітивна карта спирається на поняття «прототип» і «схема» (У. Р. Ленекер); «образна схема» як певний повторюваний динамічний зразок (pattern) наших процесів сприйняття й моторних програм, які надають зв'язність і структуру нашому досвіду

(М. Джонсон); термін *когнітивна карта* виявляється пов'язаним із такими поняттями, як «когнітивне картування» («cognitive mapping») і знаходження шляху («wayfinding») (Р. Р. Джекендофф); в іншій концепції *cognitive mapping* – це когнітивне відображення, когнітивне перенесення, тобто операція, яка встановлює відповідність між різними когнітивними структурами (Дж. Лакофф і Ж. Фоконьє). Разом із тим, на думку дослідниці, термін *когнітивна карта* може бути застосований в описові термінологічних систем у когнітивному термінознавстві. Когнітивна карта дає уявлення про всю структуру науки. Крім того, виявляється, що термін *когнітивна карта* найбільш прийнятний для відображення властивостей окремих категорій, їх розмаїття й типів у складі єдиного цілого масиву одиниць, які мають стосунок до різних термінологічних систем мови [11]. Л.О. Манерко й В.Ф. Новодранова вважають, що когнітивна карта здатна найбільш повно відобразити процеси категоризації й концептуалізації мовних явищ і все розмаїття категорій, які входять до системи мови [12, с. 287].

Широко потрактовують поняття когнітивної карти, то Н.В. Васильєва та А.З. Абдурахманова з опертям на поняттєвий апарат когнітивної лінгвістики професійну галузь знання / предметну сферу представляють як концептосферу з візуалізацією у вигляді когнітивної карти [13, с. 97]. У центрі дослідницьких пошуків постає зв'язок формування нових знань із «досвідом взаємодії фахівця зі світом» [14, с. 8].

Як видно з огляду праць, присвячених когнітивній карті, це поняття потрактоване досить широко. Упроваджуючи в науковий обіг поняття «діахронійна когнітивна карта лінгвістичного терміна», спираємося на напрацювання щодо історичного паспорта терміна, на якому ґрунтоване діахронійне дослідження синтаксичних термінів української мови Ю. А. Чернобров [15]. На думку авторки, історичний паспорт синтаксичних термінів – це «дослідницький інструмент, який узагальнює відомості про джерело, час фіксації та регіональне поширення певного терміна» [15, с. 53]. Матеріал історичного паспорта представлено в п'яти зонах: 1) реєстровий термін (сучасне термінологічне позначення, засвідчене в енциклопедії «Українська мова»); 2) фіксація терміна до XIX ст. (якщо це можливо); 3) відтворення формування номінації, формальних і семантичних видозмін терміна в XIX – середині XX ст.; 4) представлення сучасного терміна; 5) дослідницькі коментарі щодо тенденцій розвитку форми й семантики аналізованого терміна [15, с. 53–55].

Урахування сучасних напрацювань у царині когнітивно-дискурсивного термінознавства, зокрема й теорії когнітивного картування, уможливує

подальший їхній розвиток у термінопонятті й термінові, який номінує це поняття, – *діахронійна когнітивна карта лінгвістичного терміна* (далі – ДККЛТ). ДККЛТ – це система представлення лінгвістичних знань, що відображає процеси концептуалізації й категоризації лінгвістичного терміноконцепту в проєкції на лінгвістичний термін, який його номінує.

Проілюструємо ДККЛТ терміна *фонетика*, що містить такі складники. 1. Термін – номінант терміноконцепту та / або його дефініція. *Фонетика* – 1) звукова будова мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає звуковий бік мови (УМЕ 2007, с. 792; Селіванова 2010, с. 756). 2. Етимологія терміна. Термін запозичено, очевидно, з німецької мови; створений у ХІХ ст. на ґрунті грецького *φωνητικός* «звуковий, голосовий», пов'язаного з *φωνήτός* «що виражається словами», і далі з *φωνεῖν* «говорити ясно, виразно», *φωνή* «звук, голос» (ЕСУМ 6, с. 117–118). 3. Перша фіксація в лінгвістичних джерелах (за можливості). У нашому матеріалі термін уперше зафіксовано в граматиці Є. Тимченка (Тимченко 1907). 4. Діахронія концептуалізації терміноконцепта: а) формальна: *звукослов'ї* (Осадца 1864, с. 1); *звукословье* (Дячан 1865, с. 2); *звучня* (Возняк 1911, с. 84; Тимченко 1907, с. 1; Сімович 1918, с. 37); *звуки* (Руска граMATика 1893, с. 7); наука о звукахъ (Партьцькій 1873, с. 3); *наука про звуки* (Огоновський 1889; Панькевич 1936); *наука про форми звука* (Тимченко 1907, с. 1); *фонетика* (Верхр. 1913, с. 17; Тимченко 1907, с. 1; Горещький, Шаля 1929, с. 5; Гарайда 1941, с. 9; Кримській 1922, с. 114; Огієнко 1917; Огієнко 1935, с. 3); б) семантична: поняття фонетики розвинулося з прос(з)одії, теорії віршування, описаної в давніх слов'янських граMATиках (Смотрицький; Зизаній); У граMATиці Аполлона Діскола (II ст. н. е.) слово *ῥηθῆ* вживалося в значенні звукового складу слова. Досить довго фонетику розглядали як вчення про звуки і вчення про склад слова. Тепер цей термін означає науку, що вивчає звукову і фізіологічну природу основних мовних одиниць первної мови, в першу чергу фонем, а також досліджує правила видозмін цих фонем і їх взаємозв'язків (Москаленко, 1959). Сучасний розвиток фонетики відбувається за рахунок спеціалізації й автономізації семантичних компонентів: *загальна, історична,*

фізіологічна (акустична фонетика, артикуляційна фонетика), експериментальна, описова фонетика, сегментна фонетика, суперсегментна фонетика тощо. 5. Діахронія лексичної категоризації терміноконцепту: традиційно фонетика була складником граMATики: М. Осадца виокремлює фонетику (у його термінології – *звукослов'ї, Lautlehre*) поряд із такими частинами граMATики – *словообразованье, Wortbildungslehre; видослов'ї, Formenlehre; словосочинень, Wortfügungslehre* (Осадца 1864, с. 1); Ом. Партицький ділить граMATику на 3 частини: наука о звукахъ, наука о словахъ, наука о реченяхъ (Партьцькій 1873, с. 3); «Руска граMATика» С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера містить такі частини: *Звуки, Букви, Словотворене, Відмінюванє, Складня* (Руска граMATика 1893, с. 177–179); Є. Тимченко проділяє граMATику на *науку про форми звука, чи фонетику (звучню); науку про форми слова, чи морфологію, що поділяється на словотворення і словозміну; науку про форми речення, чи складню* (Тимченко 1907, с. 1); П. Горещький та І. Шаля виокремлюють *фонетику, морфологію та синтаксу* (Горещький, Шаля 1929, с. 5). 6. Текстова представлення терміноконцепту в діахронії (матеріал не надає можливості представити цей фрагмент ДКЛТ). 7. Модель внутрішньо- та міжгалузевих системних зв'язків терміноконцепту. «Особливістю фонетичної термінології є те, що в ній теоретичні і практичні аспекти дослідження переплетені, її поняттєво-термінологічний апарат перебуває в активній взаємодії з такими підсистемами, як лінгвістика (орфоепія, графіка, орфографія, а також лексикологія, граMATика (морфологія та синтаксис) і стилістика), так і прикладні сфери – біології (анатомії, фізіології, нейрофізіології), фізики, психології, логіки, афазіологія й логопедія, фізична акустика й психоакустика; техніка зв'язку; теорія інформації; кібернетика й інформатика; статистика; метрика й версифікація; теорія спілкування; когнітологія; психологія; соціологія; історія; етнографія; культурологія; естетика» [17].

Запропонована структура ДККЛТ відбиває основні напрями, за якими здійснюємо когнітивно-дискурсивний аналіз лінгвістичних терміноконцептів, і може бути покладена в основу моделювання словникової статті в історичному словнику лінгвістичних термінів.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Верхр. 1913** – Верхратський І. Наша правопись. Львів : З пєчатні В. А. Шийковського, 1913. 57 с.
Возняк 1911 – Возняк М.С. Галицькі граMATики української мови першої половини ХІХ столїття / М. С. Возняк. Львів, 1911. 340 с.
Гарайда 1941 – Гарайда І. ГраMATика руського язика. Унґварь : Выдана Подкарпатского Общества Наукъ, 1941. 146 с.
Горещький, Шаля 1929 – Горещький П.Й. Українська мова : практично-теоретичний курс / П.Й. Горещький, І. Шаля. – Київ : Книгоспілка, 1929. 336 с.

Дячан 1865 – Дячан П. Методична грамати́ка языка мало-русского / Пилипъ Дячанъ. Львѣвъ : Ставропіг. ін.-т., 1865. 143 с.

ЕСУМ 6 – Етимологічний словник української мови. Т. 6 (У–Я). Київ : Наукова думка, 1982. 568 с.

Зизаній – Зизаній Л. Граматика словенска / Л. Зизаній. Вільно, 1596. 180 с. (Факс. перевид. Київ : Наук. думка, 1980, підгот. В. В. Німчука).

Карта – Карта Слов: словарь-тезаурус русского языка https://play.google.com/store/apps/details?id=ru.kartaslov.app&hl=en_US. (дата звернення: 1.07.2020).

Корпус-Лейпциг – Корпус текстів українською мовою Лейпцизького університету. URL : https://corpora.uni-leipzig.de/de/res?corpusId=ukr_mixed_2014&word=%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 23.08.2020).

Кримській 1922 – Кримській А. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася / Агатангел Кримський // Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI–XVIII в.в. Київ : Видавниче т-во «Друкар», 1922. С. 87–128.

Огієнко 1917 – Огієнко І.І. Вчімося рідної мови! Нариси про мову українську / І.І. Огієнко. Київ : Видавництво Книгарні Є. Череповського, 1917. 32 с.

Огієнко 1935 – Огієнко І. Складня української мови / Іван Огієнко. Ч. І. Вступ до вивчення складні. Жовква : Друкарня оо. Василян, 1935. 196 с.

Огоновський 1889 – Огоновський О. Граматика руского языка для школь середныхъ. Львів, 1889. 118 с.

Осадца 1864 – Осадца М. Граматика руского языка. / Михайль Осадца. Львѣвъ, 1864. 256 с.

Панькевич 1936 – Панькевич И. Граматика руского языка для школъ средних и горожанскихъ / И. Панькевич. 3-є вид., пер. і доп. Прага, 1936. 205 с.

Партыцькій 1873 – Партыцькій О.О. Граматыка руска для ужитку в школахъ людовихъ в Галичині / О.О. Партыцькій. Львів : Ц. к. накл. шк книжок, 1873. 174 с.

Руска грамати́ка 1893 – Руска грамати́ка / С.Й. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. Львів : 3 друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1893. 182 с.

Селіванова 2010 – Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.

Сімович 1918 – Сімович В.І. Практична грамати́ка української мови / В.І. Сімович. Раштат, 1918. 584 с.

Смотрицький – Смотрицький М. Грамматіки Славенския правильное Сѣнтагма / М. Смотрицький. Єв'є, 1619 (тип. Веленского братства). 492 с. (Факс. перевид. Київ : Наук. думка, 1979, підгот. В.В. Німчука).

Тимченко 1907 – Тимченко Е. Українська грамати́ка. Ч. І. / Е. Тимченко. Київ, 1907. 179 с.

УМЕ 2007 – Українська мова. Енциклопедія. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 2007. 853 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tolman E. C. Cognitive maps in rats and man. *Psychological Review* 55. 1948. P. 189–208.
2. Плотинский Ю.М. Модели социальных процессов : учеб. пос. 2-е изд. перераб. и доп. Москва : Логос, 2001. 296 с.
3. Луцинская О. Особенности работы с оригинальными текстами СМИ на занятиях по английскому языку. *Журналістыка-2015: стан, проблеми і перспективы* : матеріялы 17-й Міжнар. навук.-практ. канф., 12-13 ліст. 2015 г., Мінск / рэдкал. : С.В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.]. Вып. 17. Мінск : БДУ, 2015. С. 473–475.
4. Гаврилова М.В. Методы и методики исследования политической коммуникации : учеб. пос. для студентов вузов. Санкт-Петербург : Изд-во Невского ин-та языка и культуры, 2008. 92 с.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
6. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
7. Жаботинская С.А. Когнитивное картирование как лингвосомиотический фактор. *Функциональная лингвистика* : сб. науч. работ / отв. ред. А. Н. Рудяков. Симферополь : Изд-во Крымск. республ. ин-тут последипл. пед. образ., 2012. № 3. С. 179–182.
8. Langacker R. W. Cognitive grammar. A basic introduction / Ronald Langacker. N. Y. : Oxford University Press, 2008. 562 p.
9. Єсипович К.П. Феномен когнітивного картування в сучасній лінгвістичній парадигмі. *Studia linguistica*. 2013. Вип. 7. С. 254–257.

10. Карпіловська Є.А. Роль картотеки «портретів слів» в укладанні словників нового покоління. *Українська мова в контексті сучасної славістики* : монографія / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Ю.В. Романюк / відп. ред. Є.А. Карпіловська. Київ, 2019. С. 458–473. URL : [https://r2u.org.ua/data/other/Ukr.mova_v_konteksti_suchasnoi_slavistyky\(2019\).pdf](https://r2u.org.ua/data/other/Ukr.mova_v_konteksti_suchasnoi_slavistyky(2019).pdf). (дата звернення: 18.08.2020).
11. Манерко Л.А. Вариативность в понимании термина «когнитивная карта» в когнитивных науках и терминоведении. *Языковая личность в контексте времени* : сб. материалов Междунар. науч.-практич. конф. 26 ноября 2010 г. / под ред. Руберт И.Б., Клепиковой Т.А. Санкт-Петербург : СПбГУЭФ, 2010. С. 160.
12. Манерко Л.А., Новодранова В.Ф. Концептуальная и когнитивная карта как методологический аппарат когнитивно-коммуникативного терминоведения. *Когнитивные исследования языка*. 2014. № 19: Когнитивное варьирование в языковой интерпретации мира: материалы круглого стола / отв. ред. выпуска В.З. Демьянков. С. 275–287.
13. Васильева Н.В., Абдурахманова А.З. Фреймовое моделирование больших терминосистем (на примере англоязычной строительной терминологии). *Лингвистика и методика преподавания иностранных языков*. Москва, 2017. С. 94–114.
14. Cabré M. T. Terminology : theory, methods and applications. Amsterdam : John Benjamins, 1999. 247 p.
15. Чернобров Ю. Історія синтаксичних термінів української мови : ХІХ – перша половина ХХ ст. : монографія. Київ : Наукова думка, 2019. 183 с.
16. Москаленко Н.А. Нарис історії української граматичної термінології. Київ : Радянська школа, 1959. 224 с.
17. Циганок Г.М. Кваліфікація українських фонетичних термінів у системі лінгвістичної термінології. URL : <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/6748/1/Циганок%20Г.%20М.%20Кваліфікація%20українських%20фонетичних%20термінів.pdf>. (дата звернення: 24.08.2020).

REFERENCES

1. Tolman E. C. Cognitive maps in rats and man. *Psychological Review* 55. 1948. P. 189–208 [in English].
2. Plotinskij, Yu. M. (2001). *Modeli social'nyh processov* [Models of social processes]. Moscow: Logos [in Russian].
3. Lushhinskaja, O. (2015). Osobennosti raboty s original'nymi tekstami SMI na zanyatiyakh po angliyskomu yazyku [Peculiarities in working with original media texts in English lessons.]. Proceedings from *Journalism-2015: state, problems and prospects: 17th International Scientific and Practical Conference* (Vol. 15). (pp.473-475). Minsk [in Russian].
4. Gavrilova, M. V. (2008). *Metody i metodiki issledovaniya politicheskoi kommunikatsii* [Methods and methodologies in studying political communication]. SPb. : Nevskiy in-t yaz. i kul'tury [in Russian].
5. Kubryakova, E. S. Yazyk i znanie. Na puti polucheniya znaniy o yazyke : chasti rechi s kognitivnoj tochki zreniya. Rol' yazyka v poznanii mira Kubryakova, E. S. (2004). Language and knowledge. Towards acquiring the knowledge about language: parts of speech from the cognitive point of view. The role of language in the world cognition] Moscow: Yazyki slavyanskoj kul'tury.
6. Selivanova, O. O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediya* [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
7. Zhabotinskaya, S. A. (2012). Kognitivnoe kartirovanie kak lingvosemioticheskij faktor [Cognitive mapping as a linguosemiotic factor]. *Functional linguistics*. Vol. 3. P. 179-182 [in Russian].
8. Langacker, R. W. (2008). *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press [in English].
9. Yesypovych, K. P. (2013). Fenomen kohnityvnoho kartuvannia v suchasni linhvistychnii paradyhmi [The phenomenon of cognitive mapping in modern linguistic paradigm.]. *Studia linguistica*. Vol. 7. P. 254-257 [in Ukrainian].
10. Karpilovs'ka, Ye. A. (2019). The role of “portraits of words” card index in the compiling of new generation dictionaries. In Ye.A. Karpilovs'ka (Ed.) *Ukrainian language in the context of modern Slavic studies*. Retrieved from [https://r2u.org.ua/data/other/Ukr.mova_v_konteksti_suchasnoi_slavistyky\(2019\).pdf](https://r2u.org.ua/data/other/Ukr.mova_v_konteksti_suchasnoi_slavistyky(2019).pdf) [in Ukrainian].
11. Manerko, L. A. (2010). Variativnost' v ponimani terminina “kognitivnaya karta” v kognitivnykh nauках i terminovedenii [Variability within the meaning of the term “cognitive map” in cognitive sciences and terminology]. Proceedings from *Language personality within the context of time: International Scientific and Practical Conference* (26.11.2010). P. 160 [in Russian].
12. Manerko, L. A., Novodranova, V. F. (2014). Konceptual'naya i kognitivnaya karta kak metodologicheskij apparat kognitivno-kommunikativnogo terminovedeniya [Conceptual and cognitive maps as

- methodological apparatus of cognitive-communicative terminology]. *Cognitive studies of language* Vol. 19. P. 275-287 [in Russian].
13. Vasilyeva, N. V., Abdurakhmanova, A. Z. (2017). Freymovoye modelirovaniye bol'shikh terminosistem (na primere angloyazychnoy stroitel'noy terminologii). [Frame modeling of large terminological systems: a case study of Civil Engineering terms in English]. *Linguistics and methods in Foreign Language Teaching*. P. 94-114 [in Russian].
 14. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: theory, methods and applications*. Amsterdam: John Benjamins.
 15. Chernobrov, Yu. A. (2019). *Istoriia syntaktychnykh terminiv ukrainskoi movy: XIX – I polovyna XX st.* [History of Ukrainian syntactic terms : XIX – I part of XX century]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
 16. Moskalenko, N. A. (1959). *Narys istorii ukrainskoi hramatychnoi terminolohii* (Brief history of ukrainian grammar terminology). Kyiv: Radyanska shkola [in Ukrainian].
 17. Tsyhanok, H.M. (2019). Kvalifikatsiia ukrainskykh fonetychnykh terminiv u systemi linhvistychnoi terminolohii [Qualification of Ukrainian phonetic terms in the system of linguistic terminology]. Retrieved from <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/6748/1/Циганок%20Г.%20М.%20Кваліфікація%20українських%20фонетичних%20термінів.pdf> [in Ukrainian].

ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ ФОРМИ «ОПИС» У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ РЕЯ БРЕДБЕРІ)

Калінюк О. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
 Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
 вул. Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна
 orcid.org/0000-0002-4955-8019
 helena_kalinyuk@ukr.net*

Кашуба М. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
 Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
 вул. Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна
 orcid.org/0000-0002-0989-3250
 marina.kashuba68@gmail.com*

Розанова О. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
 Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
 вул. Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна
 orcid.org/0000-0001-7344-3716
 elena_rozanova@ukr.net*

Ключові слова: кількісні параметри, композиційно-мовленнєве членування тексту, портрет, пейзаж, інтер'єр, індивідуальний стиль письменника.

Стаття присвячена дослідженню функціонування композиційно-мовленнєвої форми «опис» у жанрі наукової фантастики.

Один із варіантів членування тексту – композиційно-мовленнєве членування, у якому на перший план висувається проблема змістовної структури тексту і береться до уваги комунікативна направленість його фрагментів, композиційно-мовленнєвих форм (КМФ). КМФ виокремлюються на основі функційно-змістовного значення і відповідної структури. Комунікативна заданість і функційні особливості композиційно-мовленнєвої структури приводять до відповідного поділу її на три основних типи КМФ: «оповідь», «опис», «міркування».

Особливості побудови різновидів КМФ «опис» – портрета, пейзажу та інтер'єра – визначають для читача спосіб сприйняття твору. Це дає автору можливість до певного ступеня керувати читацькою реакцією і програмувати адекватне сприйняття закладеної в тексті інформації.

Дистрибутивний аналіз трьох описових КМФ – портрета, пейзажу, інтер'єра – у короткій прозі Рея Бредбері свідчить, що найбільш часто вживаним різновидом КМФ «опис» є портрет (81,1%). Причина цього полягає в обмеженому текстовому обсязі оповідання. Тобто герої оповідань для автора важливіше ніж місце дії.

Пейзажний опис займає 15,3%, причому в оповіданні «A Flight of Ravens» воно не представлене взагалі. Найменш зареєстрований тип опису представлений інтер'єрним описом, який входить у рамки 3,6%.

Питома вага, тобто відсоток текстового обсягу, зайнятого описом портрета, пейзажу або інтер'єра і розміри оповідань не корелюють між собою. Питома вага КМФ «опис» в оповіданнях регулюється винятково сюжетною побудовою твору. Сюжет є тим фактором, який зумовлює кількість фрагментів оповідання, відведених на опис портрета, пейзажу або інтер'єра.

Функційна значущість портрета полягає в індивідуалізації та характеристиці персонажів (як психологічній так і соціальній), з'єднуванні частин цілого тексту та актуалізації авторського концепту. До функцій пейзажу та інтер'єру в оповіданнях відносяться загальна актуалізація просторового континууму. Крім того, інтер'єр виконує інформаційну функцію, оскільки є індикатором соціального стану героя.

QUANTITATIVE CHARACTERISTICS OF THE NARRATIVE-COMPOSITIONAL FORM “DESCRIPTION” IN THE TEXTS OF SCIENCE FICTION (ON THE MATERIAL OF RAY BRADBURY’S SHORT STORIES)

Kalinyuk O. O.

*PhD in Linguistics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Lexicology and Stylistics
Odessa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyy bulvar str., 24/26, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4955-8019
helena_kalinyuk@ukr.net*

Kashuba M. V.

*PhD in Linguistics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Lexicology and Stylistics
Odessa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyy bulvar str., 24/26, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0989-3250
marina.kashuba68@gmail.com*

Roanova O. A.

*PhD in Linguistics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Lexicology and Stylistics
Odessa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyy bulvar str., 24/26, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7344-3716
elena_roanova@ukr.net*

Key words: *quantitative parameters, narrative-compositional division of the text, portrait, landscape, interior, individual style of the writer.*

The article is devoted to the study of functioning of the narrative-compositional form “description” in the genre of science fiction.

One of the variants of text division is narrative-compositional, in which the problem of semantic structure of the text is considered as the main one, and the communicative orientation of its fragments, narrative-compositional forms (NCFs), is taken into account. Narrative-compositional forms are distinguished on the basis of functional and substantive meaning and their corresponding structure. Both communicative task and functional features of the narrative-compositional structure lead to its appropriate division into three main types of NCFs: “narration”, “description”, “argumentation”.

Peculiarities of constructing different types of NCF “description” – portrait, landscape and interior – determine the way of perceiving the text for the reader. It gives the author the opportunity to control the reader’s reaction to some extent and to program an adequate perception of the information contained in the text.

Quantitative analysis of the three descriptive NCFs – portrait, landscape, interior – in Ray Bradbury’s short prose shows that the most commonly used type of NCF “description” is portrait (81.1%). The reason for this is the limited textual volume of the story. That is, the characters of the stories are more important to the author than the place of action.

Landscape description occupies 15.3%, and in the story «A Flight of Ravens» it is not presented at all. The least registered type of description is represented by an interior description, which is within 3.6%.

Specific weight, i.e. the percentage of the text volume occupied by the description of the portrait, landscape or interior and the size of the stories do not correlate with each other. The share of NCF “description” in the stories is influenced solely by the plot of the text. The plot is the factor that determines the number of fragments of the short story devoted to the description of the portrait, landscape or interior.

The functional significance of the portrait description lies in the individualization and characterization of the characters (both psychological and social), the connection of the parts of the whole text and the actualization of the author’s concept. The functions of landscape and interior in the short stories include the general actualization of the spatial continuum. In addition, interior performs an informational function, as it is an indicator of the social status of the characters.

Постановка проблеми. Сьогодні увага лінгвістів усього світу прикута до комунікативного аспекту мовної діяльності людини. Функційний підхід, який лежить в основі вивчення самого процесу комунікації [12; 13], передбачає в першу чергу вивчення тексту, який розглядається як результат рішення якогось комунікативного завдання, поставленого автором, і досягається за рахунок підпорядкування всіх елементів мовної системи певній меті.

Комунікативно-функціональний аспект тісно пов’язаний із мовностилістичним дослідженням тексту, яке дозволяє вивчити як «зроблено» твір, як він організований, з огляду на зміст і вираження семантичного рівня. В.А. Кухаренко каже про те, що текст являє собою впорядковану систему, в якій все пов’язано і взаємозумовлено. Але це не означає, що текст являє собою об’єкт, що не може бути поділений. Його щільнооформленість не суперечить можливості членування на більш елементарні компоненти [13, с. 70]. Композиційно-мовленнєве членування, як один з видів членування тексту, на думку В.В. Виноградова, представлено в тексті композиційно-мовленнєвими формами [5, с. 82].

Дослідженню мовних форм присвячений цілий ряд наукових робіт [2; 3; 6; 11; 13; 17; 18; 20 та ін.].

Слід зазначити, що на сьогодні не існує єдиної теорії композиційно-мовленнєвих форм (КМФ), остаточно не зтвердився і сам термін, існують і інші позначення: композиційно-мовленнєві одиниці [21], мовні форми [36], контексти [6], функційно-сміслові типи мовлення [1; 16], форми викладу, компоненти мови [21], композиційно-мовленнєві форми [3; 13; 17; 20] і т. д.

М.П. Брандес розглядає КМФ як історично сформовані форми мислення, у яких відбувається освоєння об’єктивного світу і передача інформації про нього [3]. В основі класифікації О.А. Нечаєвої лежить логіко-семантичний принцип, відповідно до якого вводиться термін «логема», що позначає структурні елементи кожного з типів

мовлення [16, с. 45]. Дослідження структури тексту з точки зору уявлення в ньому категорій динаміки і статичності проведено в роботі Н.Ф. Пелевіної, де ці категорії співвідносяться не з традиційними трьома, а з двома формами мови – розповіддю і описом [17, с. 207].

О.Н. Гришина [9] на матеріалі уривків з сучасної англійської та американської прози визначає структурну організацію тексту як єдність різних контекстів – оповіді, опису, міркування. [9, с. 15]. О.А. Розанова виділяє у своїй класифікації традиційні КМФ: оповідь, опис і міркування і зараховує їх до двосторонніх змістовно-формальних утворень. На матеріалі художньої та публіцистичної прози дослідниця розглядає їх функціонування, лексичні та граматичні маркери, функційно-стильову і жанрову залежність їх лексико-тематичного наповнення [20, с. 5].

Композиційно-мовленнєва форма «опис» та її види – портрет, пейзаж, інтер’єр – також викликають безперечний інтерес у дослідників.

Особлива увага дослідників до проблеми портрета, одного з видів КРФ «опис», поряд із пейзажем і інтер’єром, пояснюється тим, що портрет найбільш яскраво і концентровано втілює одне з провідних властивостей мистецтва – антропоцентричність. Абсолютна антропоцентричність літературного художнього твору відзначається як одна з його специфічних рис.

У роботах стилістів розглядалися різні сторони цього питання: портрет як один із сукупності стилістичних засобів створення літературного персонажа [7]; окремі мовні особливості літературного портрета [15], серед таких розглядалися емоційно-експресивні одиниці [19], кольоропозначення [8]; і засоби створення портретних описів у літературі [21] і поза нею [10].

Найбільш повно з позиції лінгвістики тексту проблема портрета розглянута в дослідженні О.С. Горшенєвої, яка звертається до питання структурно-композиційної класифікації словесно-художнього портрета, форм функціонування

портрета в макроконтексті, факторів, які регламентують його мовну організацію і являють словесно-художній портрет як підсистему в системі цілого тексту [8].

Пейзаж та інтер'єр створюють художній простір тексту. У публікаціях багатьох науковців зачіпається проблема простору саме у зв'язку з вивченням композиційно-мовленнєвих форм, і перш за все опису, основною структурною ознакою якого є просторові відносини [7; 18; 14; 22]. Так, наприклад, займаючись дослідженням КМФ «опис», С.Н. Плотникова виділяє кілька структурно-семантичних форм описових контекстів, серед яких називає і опис місця дії, що є складовою частиною художнього простору, зображеного в тому чи іншому творі [18]. О.О. Гончарова у своїй монографії велику увагу приділяє топосу, який досліджується нею з урахуванням фактора абсолютного антропоцентризму художнього тексту [7, с. 22]. У дослідженнях вчених С.Н. Агроскіна, Л. Долежеля, Б.Н. Успенського, К.А. Долинина простір розглядається у зв'язку з вивченням точки зору, яка розуміється як місцезнаходження наратора, або оповідача, під час викладу подій та опису місця дії.

Вибір науково-фантастичного тексту як *об'єкта дослідження* статті є доцільним, оскільки вплив згаданого даного жанру яскраво проявляється як в особливостях зображуваного універсуму, у специфіці композиційно-мовної тканини твору, так і в його комунікативній спрямованості.

Предметом дослідження є один з елементів композиційно-мовленнєвої структури авторського викладу, а саме композиційно-мовленнєва форма (КРФ) «опис», точніше три її складові частини: портрет, пейзаж, інтер'єр.

Необхідність подальшого поглиблення функційно-комунікативного вивчення цілого тексту і його складових на матеріалі різних жанрово і тематично делімітованих творів зумовлює *актуальність* теми статті.

Наукова новизна виконаного дослідження полягає в тому, що воно визначає та описує механізми впливу конкретного (в нашому випадку науково-фантастичного) жанру літературного твору на структуру цілого тексту.

Метою пропонованої статті є комплексна і всебічна характеристика кількісних і функційних параметрів одного із трьох компонентів композиційно-мовленнєвої структури авторської мови, а саме КМФ «опис» в англійськомовних оповіданнях науково-фантастичного жанру.

Згідно з метою автори ставлять такі *завдання*: виявити та проаналізувати фрагменти КМФ «опис» та її різновиди – портрет, пейзаж та інтер'єр; визначити кількісні та дистрибутивні характеристики описових фрагментів та виявити функційно-стильову специфіку КМФ «опис».

Для досягнення головної мети дослідження та розв'язання поставлених завдань у роботі використовується комплексна *методика*, яка поєднує методи кількісного та дескриптивного аналізу. *Матеріалом* нашого дослідження стали п'ять науково-фантастичних оповідань Рея Бредбері: «Boys! Raise Giant Mushrooms in Your Cellar!», «And So Died Riabouchinska», «The Beggar on O'Connell Bridge», «Death and the Maiden», «A Flight of Ravens».

Досліджувані твори об'єднує один жанр (оповідання), єдність художнього методу (наукова фантастика) та належність до одного письменницького ідіолекту. Усе це дозволяє припустити наявність схожих характеристик у композиційно-мовленнєвому оформленні досліджуваних текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кількісні показники виконаного дистрибутивного аналізу в науково-фантастичних оповіданнях Рея Бредбері свідчать, що із трьох досліджуваних різновидів КМФ «опис» – портрет, пейзаж, інтер'єр – найбільш часто вживаним є портретний опис. З одного боку, причина криється в антропоцентричному характері художньої літератури – людина завжди знаходиться у центрі уваги письменника. З іншого боку, причиною цього, на наш погляд, є також обмежений текстовий обсяг такої літературної форми як оповідання.

Приміром, найбільше з досліджуваних оповідань, «Boys! Raise Giant Mushrooms in Your Cellar!», займає 18 сторінок, або 720 рядків. Найменше з досліджуваних оповідань, «Death and the Maiden», займає 10 сторінок, або 400 рядків. У середньому обсяг оповідання в досліджуваному масиві дорівнює 14,5 сторінок, що складає 584 рядка.

В основному фабульні часові рамки оповідань охоплюють не більше одного дня. Тільки у двох оповіданнях час дії збільшується: в оповіданні «The Beggar on O'Connell Bridge» – до трьох, а в оповіданні «And So Died Riabouchinska» – до двох днів.

Так само, як і часові рамки, межі фабульного простору визначені. Ця обмеженість зумовлена стислістю, короткістю оповідання як літературного жанру. Так, наприклад, в оповіданні «A Flight of Ravens» вся дія відбувається в квартирі друзів, що дає право говорити про єдність місця дії.

В оповіданні «Boys! Raise Giant Mushrooms in Your Cellar!» фабульні просторові рамки дещо ширші. Оскільки герой, на відміну від героя оповідання «A Flight of Ravens», пересувається, читач спостерігатиме розширення місця дії.

Рею Бредбері властивий досить одноманітний спосіб включення персонажа в оповідальну тканину твору. Як правило, передісторія життя героя залишається за сюжетними рамками оповідання. Автор, починаючи з перших рядків практично кожного оповідання, наводить яскраві і чіткі портрети героїв.

Динамічність сюжету, насиченість фабульними подіями і стислі рамки фабульного часу і простору приводять до того, що автор не часто вдається до описів пейзажу або інтер'єру. За даними дослідження, Рей Бредбері приділяє всього кілька рядків цим різновидам КМФ «опису».

Загальні результати кількісної представленості всіх трьох різновидів КМФ «опис» (пейзаж, портрет, інтер'єр) у корпусі досліджених текстів наведені в таблиці 1.

Із наведеної таблиці бачимо, що при загальному значному домінуванні портрета співвідношення різних видів КМФ «опис» в різних оповіданнях дуже варіативне.

У деяких оповіданнях це залежить від кількості персонажів. Так, наприклад, в оповіданні «The Beggar on O'Connell Bridge» автор описує групу злидарів, які постійно переслідують головного героя. Це приводить до збільшення кількості портретних замальовок. Питома вага портретних замальовок в цьому оповіданні складає 26,1%:

Then I heard shoe leather flinting the cobbles in sparks. The Men came running, fireflies sprinkling the bricks under their hobnailed shoes. I saw hands waving. Mouths opened on smiles like old pianos... [23, p. 164].

Також у цьому оповіданні багато місця приділяється портретному опису головної дійової особи, злидаря з мосту Оконел:

He was a man of no great height, a bandy statue swiped from some country garden perhaps, and his clothes, like the clothes of most in Ireland, too often laundered by the weather and his cheeks sooted with beard, and a nest of witless hair in each cupped ear,

and the blushing cheeks of a man who has stood too long in the cold and drunk too much in the pub so as to stand too long in the cold again.

Dark glasses covered his eyes, and there was no telling what lay behind... [23, p. 190].

Уся сюжетна інтрига цього оповідання ґрунтується на зовнішньому вигляді центрального героя – злидаря з мосту Оконел, точніше на порівнянні його зовнішності з виглядом інших злидарів. Саме через його вигляд, його «підвищеного приниження», як здавалось оповідачу, йому ніхто не подавав милостині:

I've seen you around town, shoveling out pennies hand over fist. Why, why not to him? I guess I thought he was overdoing it.

"Hell, yes!" I was at the window now, too, staring down through the falling show. "I thought his bare head was a trick to make me feel sorry. Damn, after a while you think every – things a trick! I used to pass there winter nights with the rain thick and him there singing and he made me feel so cold I hated his guts. I wonder how many other people felt cold and hated him because of that?" [23, p. 17].

Хоча цьому злидарю дійсно нікуди було дітися, окрім як йти і просити милостиню:

He was one of the legitimate ones, the new poor just starting out this winter, not a beggar ever before [23, p. 176].

Саме те, як він поводить і який мав вигляд, здавалось людям перебільшеним – їм здавалось, що він переграє, і саме це стало причиною його самогубства. Намагаючись передати всі тонкощі цієї психологічної і соціальної драми автор зосереджує свою, а звідси й читацьку увагу, на зовнішньому

Таблиця 1¹

Кількісна представленість трьох різновидів КМФ «опис» (портрет, пейзаж, інтер'єр) у корпусі дослідження

№ з/п	Назва оповідання	Кмф опис				Кмф опис у цілому
		Портрет	Пейзаж	Інтер'єр		
1	«The Beggar on O'Connell Bridge»	Обсяг тексту	110	36	5	151
		Питома вага	26,1%	8,6%	1,2%	35,9%
2	«And So Died Riabouchinska»	Обсяг тексту	88	12	1	101
		Питома вага	20,9%	2,9%	0,2%	24%
3	«A Flight of Ravens»	Обсяг тексту	73	-	2	75
		Питома вага	17,3%	-	0,5%	17,8%
4	«Boys! Raise Giant Mushrooms in Your Cellar!»	Обсяг тексту	37	8	1	46
		Питома вага	8,7%	1,9%	0,2%	10,9%
5	«Death and the Maiden»	Обсяг тексту	34	8	6	48
		Питома вага	8,1%	1,9%	1,4%	11,4%
Усього за типами КМФ		Обсяг тексту	342	64	15	421
		Питома вага	81,1%	15,3%	3,6%	100%

¹ Обсяг текстових фрагментів КМФ опис підраховувались у рядках. Питома вага кожного різновиду КМФ опис визначалась із розрахунку довжини оповідання в рядках.

вигляді героїв, поділяючи їх на два протилежні табори. В одному опиняються «хибні» злидарі, в іншому – головний герой, «справжній» злидар. Такою є причина ретельної уваги автора до опису зовнішності дублінського злидаря і його «колеги».

Як бачимо, специфіка портретного опису пов'язана з переліком ознак. Саме тому в ньому переважають іменники з прикметниками, які здійснюють кваліфікацію попередніх. Портрет завжди номінативний, і завжди оцінюється як головне. У цій останній властивості портрета і опису взагалі проявляється його роль у системі засобів формування концепту тексту: опис експліцитно несе авторську оцінку, тобто безпосередньо вказує на розподіл авторських симпатій чи антипатій. Отже, портрет, крім функцій індивідуалізації, де він відображає характерні риси зовнішності того чи іншого персонажа, характерологічної функції, де, крім психологічного характеру, передає характер соціальний, та функції актуалізації категорії зв'язності цілого тексту, входить в актуалізацію категорії модальності та концептуальності [15].

В оповіданні «Boys! Raise Giant Mushrooms in Your Cellar!» сюжет побудований зовсім по іншому, і автор вирішує іншу проблему. Перед читачем початок навали марсіан на Землю. Через розповсюдження розсади величезних грибів марсіани захоплюють Землю. У цьому оповіданні при збереженні зовнішнього вигляду люди перероджуються, перетворюючись на марсіан. Драматизм ситуації полягає в тому, що при зовнішній ідентичності самим собі колишнім люди зовсім змінюються внутрішньо: вони починають мислити і діяти по іншому:

Once inside the man, would the mushrooms spread through his blood, take over every cell and change the man from a man to a – martian? Given this theory, would the mushrooms need arms and legs? No, not when it could borrow people, live inside and become them... [23, p. 67].

Отже, керуючись розвитком сюжету, кількість портретних описів в цьому оповіданні зменшується (8,7%). Спостереження над досліджуваним матеріалом приводять до висновку про міцний зв'язок сюжету і питомої ваги такого різновиду КМФ «опис» як портрет. Саме відмінністю сюжетів можна пояснити невідповідності в кількості місця тексту, приділеного опису портрета і обсягу оповідання.

Оповідання «Boys! Raise Giant Mushrooms in Your Cellar!» найоб'ємніше з усього корпусу та займає 720 рядків – портретному опису тут приділено значно менше уваги – 8,7% текстової площі оповідання. У той час як оповідання «The Beggar on O'Connell Bridge» займає 680 рядків, а портретному опису в ньому приділено 26,1% текстового простору, або втричі більше.

Із вищенаведеного очевидно, що питома вага портретних описів і текстовий обсяг оповідання не корелюють між собою.

Як зазначалося вище, автор концентрує свою увагу на описі зовнішності героїв і дещо менше уваги приділяє опису ландшафту, міських пейзажів та внутрішніх приміщень.

Питома вага текстових фрагментів з описами пейзажу варіативна. Найбільша питома вага пейзажу спостерігається в оповіданні «The Beggar on O'Connell Bridge». Тут вона складає 8,6% текстового простору оповідання. Це можна пояснити тим, що дійові особи цього оповідання більше часу, ніж в інших оповіданнях, проводять поза приміщеннями. Знаходячись в Дубліні, більшу частину свого часу вони проводять на вулицях міста. Через це автор тут більше місця, ніж в інших оповіданнях, приділяє опису пейзажу, у цьому випадку опису вулиць Дубліна:

There was the cobbled Dublin street with the night wind blowing in a fine soot along one way to Trinity College, another to St. Stephen's Greek.. [23, p. 162].

В оповіданнях «Death and the Maiden» та «And So Died Riabouchinska» питома вага пейзажних описів майже однакова. В оповіданні «Death and the Maiden» це 1,9% текстового простору, а в оповіданні «And So Died Riabouchinska» – 2,9%. Сюжет оповідання «Death and the Maiden» розповідає про літню жінку, яка боїться смерті та зачинилась у своїй домівці, забивши усі вікна, щілини та двері:

But the door is triple-locked and double-dared. I got flypaper on the cracks, tape on the keyholes. Dust mops up the chimney, cobwebs in the shutters, and the electricity cut off so you can't slide in with the juice [23, p. 178].

Так вона прожила майже 100 років, не впускаючи до себе нікого, побоюючись, що смерть може прийти до неї у чиємусь вигляді і не виходячи нікуди зі свого дому.

Проте одного разу до її дому підійшов юнак, який і був смертю, і запропонував їй угоду: на 24 години, які вона проведе з ним, він поверне їй молодість, а після цього вона отримає вічне життя, тобто смерть. Отже, згідно з сюжетом, герою потрібно чимось звабити, зацікавити героїню. Він описує їй, яка протягом багатьох років не бачила сонячного світла, красу природи, що оточує її дім:

"Young Lady", he said, «it's a fine summer day. There's a tapestry of golden bees, now this design, now that, in the green church aisle of trees here. There's honey in a hollow oak flowing like a river of fire kick off your shoes. You can crush wild mint, wading deep. Wild flowers like clouds of yellow butterflies lie in the valley. The air under these trees is like deep well water cool and clear you drink with your nose. A summer day, young as young ever was... [23, p. 182].

Як бачимо, саме сюжет є визначальним фактором, який детермінує появу більшої або меншої кількості фрагментів того або іншого різновиду КМФ «опис».

Ще одним підтвердженням цього є повна відсутність в оповіданні «A Flight of Ravens» такого різновиду КМФ «опис» як пейзаж. У досліджуваному оповіданні вся дія відбувається всередині приміщення. Оповідання починається з того, що герой заходить до будівлі і закінчується тим, що він покидає квартиру своїх друзів, все ще залишаючись в тій же будівлі. Саме цим можливо пояснити повну відсутність у тексті описів пейзажу. Цей факт повинен був би зумовити часте вживання в цьому оповіданні такого різновиду КМФ «опис» як інтер'єр. Проте питома вага інтер'єру тут всього 0,5%.

Основний фокус авторської уваги зосереджений тут на суто психологічних проблемах. Згідно із сюжетом, молодий відомий письменник Вільямс відвідує сім'ю свого друга Пірсона, режисера телевізійного шоу, для якого він колись писав сюжети. Пірсон багато в чому допоміг йому раніше та вони були гарними друзями. Протягом кількох років Вільямс не зустрічався з сім'єю Пірсонів і тому із задоволенням чекав на неї. Проте, зустрівшись з Пірсонами, Вільямс дуже розчарувався. Він побачив, що вони сильно змінилися, ніби дуже постаріли і обидва вдалися до пияцтва.

Портрет виступає одним із основних засобів індивідуалізації персонажа. Окрім зовнішніх фізичних характеристик героя у портрет включаються відомості про його зачіску, одяг, манери, аксесуари та те, що відображає смаки, пристрасті, звички. Усі ці риси та деталі характеризують індивідуальність героя. Портрет, на відміну від пейзажу, визначає і соціальну належність персонажу, входить в темпоральний континуум тексту, оскільки в костюмі знаходить своє відображення і епоха, і пора року, і час доби [8, с. 46].

Отже, у цьому оповіданні опис інтер'єра пересувається на задній план як неістотний у порівнянні з трагедією, яка сталася із сім'єю Пірсонів. Усього два фрагменти цього оповідання приділяються опису інтер'єра:

The apartment blazed. The air swarmed with black wings... [23, p. 198].

Оповідання «Boys! Raise Giant Mushrooms in Your Cellar!», як вже зазначалося вище, є найбільшим серед усіх досліджених. Воно займає 720 рядків. Проте питома вага КМФ «опис» – інтер'єр і пейзаж – тут невелика: пейзаж займає 1,9%, а інтер'єр 0,2% текстового простору.

Найменше з досліджуваних оповідань, «Death and the Maiden», займає 400 рядків. Питома вага пейзажу складає тут 1,9%, а інтер'єра – 1,4% текстового простору.

Отже, бачимо, що будь-якої кореляції між питоною вагою описів пейзажу та інтер'єру і розмірами оповідання в досліджуваних текстах не спостерігається.

Висновки. Як свідчать результати дослідження, найбільш частотним різновидом КМФ «опис» у досліджених науково-фантастичних оповіданнях є портрет – 81,1%. Пейзаж та інтер'єр представлені у дуже стислій формі та займають 15,3% та 3,6% відповідно. Значна кількість портретних описів в оповіданнях зумовлюється антропоцентричним характером літератури. Питома вага КМФ «опис» в оповіданнях регулюється особливостями сюжетної побудови науково-фантастичних оповідань Рея Бредбері. Динаміка сюжету є фактором, який зумовлює кількість фрагментів оповідання, приділених опису портрета, пейзажа або інтер'єра та їхні функції в оповіданнях.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розгляді лінгвістичних характеристик усіх складових частин КМФ «опис» у тексті заявлених оповідань та кореляції дистрибутивних та лінгвістичних характеристик між собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева К.А. Функционально-семантические типы текста. Тюмень : Изд-во Тюменского гос. ун-та, 1989. 99 с.
2. Беньяминова В.Н. Жанры английской научной речи. Композиционно-речевые формы. Киев : Наукова думка, 1988. 121 с.
3. Брандес М.П. О роли композиционно-речевых форм в системе текста. *Лингвостилистические проблемы текста: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тареза*. Москва : МГПИИЯ, 1980. Вып. 158. С. 58–68.
4. Брандес М.П. Стиль и перевод: на материале немецкого языка: учебное пособие. Изд. 2-е. Москва : ЛИБРОКОМ, 2009. 128 с.
5. Виноградов В.В. Избранные труды. О языке художественной прозы. Москва : Наука, 1980. 360 с.
6. Гальперин И.Р. Сменность контекстно-вариативных форм членения текста. *Русский язык: Текст как целое и компоненты текста. Виноградовские чтения. XI*. Москва : МГПИИЯ, 1982. С. 18–29.
7. Гончарова Е.А. Пути лингво-стилистического выражения автор-персонаж в художественном тексте. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1984. 149 с.
8. Горшенева Е.С. Портрет персонажа в системе целостного художественного текста : дис... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1984. 207 с.

9. Гришина О.Н. Соотношение повествования, описания и рассуждения в художественном тексте : дис... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1983. 177 с.
10. Дзотсенидзе Н.А. Смысловая структура прилагательных, описывающих внешность человека и ее отражение в лексикографических источниках. *Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца*. Москва : МГПИИЯ, 1980. Вып. 60. С. 235–247.
11. Клочков А.В. Особенности функционирования композиционно-речевых форм в структуре текста художественного произведения. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. Владикавказ: СОГУ, 2019. № 1. С. 119–127.
12. Кожина М.Н. Целый текст как объект стилистики текста. *Stylistica*. Opole, 1994. № 4. С. 33–53.
13. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. Москва : Просвещение, 1988. 190 с.
14. Малетина О.А. Пейзаж и интерьер как разновидности жанра «описание» в художественном дискурсе. *Вестн. Волгоград. гос. ун-та. Серия 9. Исслед. молодых ученых*. Волгоград, 2006. Вып 5. С. 108–110.
15. Малік Т.Г. Прикметники, що позначають зовнішність людини у сучасній англійській мові : автореф. дис. ...канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 2002. 19 с.
16. Нечаева О.А. Функционально-смысловые типы речи (описание, повествование, рассуждение) : автореф. дис... д-ра филол. наук : 10.02.04. МГУ. Москва, 1975. 46 с.
17. Пелевина Н.Ф. О месте композиционно-речевой формы «повествование» в художественной коммуникации и в художественном тексте. *Интертекстуальные связи в художественном тексте: Межв. сб. науч. тр.* Санкт-Петербург : Образование, 1993. С. 129–136.
18. Плотникова С.Н. Описание как единица контекстно-вариативного членения художественного текста : дис... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1981. 190 с.
19. Резничек А.Ф. Эмоционально-экспрессивные средства выражения в создании портрета. *Сб. науч. тр. ЛГПИ*. Ленинград : ЛГПИ, 1979. С. 88–97.
20. Розанова Е.А. Композиционно-речевые формы в англоязычной художественной и публицистической прозе (сопоставит. исследование на материале произведений XIX–XX вв.) : дис... канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 1996. 167 с.
21. Старикова Г.В. Лексика портретных описаний: дис... канд. филол. наук : 10.02.04. Ленинград, 1985. 192 с.
22. Судосева И.С. Функции литературного интерьера. *Вестник РГГУ. Серия: Литературоведение. Языкознание. Культурология*. Москва, 2013. С. 89–99.
23. Ray Bradbury. *Machineries of Joy. Short Stories*. New York : Bantam Books, 1976. 246 p.

REFERENCES

1. Andreyeva K. A. (1989) Funktsional'no-semanticheskiye tipy teksta. Tyumen': Izd-vo Tyumenskogo gos. un-ta. 99 s.
2. Ben'yaminova V. N. (1988) Zhanry angliyskoy nauchnoy rechi. Kompozitsionno-rechevyye formy. K. : Naukova dumka. 121 s.
3. Brandes M. P. (1980) O roli kompozitsionno-rechevykh form v sisteme teksta. *Lingvostilisticheskiye problemy teksta: Sb. nauch. tr. MGPIYA im. M. Toreza*. M.: MGPIYA. Vyp. 158. S. 58–68.
4. Brandes M.P. (2009) Stil' i perevod: na materiale nemetskogo yazyka: uchebnoye posobiye. Izd. 2-ye. M.: LIBROKOM. 128 s.
5. Vinogradov V. V. (1980) Izbrannyye trudy. O yazyke khudozhestvennoy prozy. M.: Nauka. 360 s.
6. Gal'perin I. R. (1982) Smennost' kontekstno-variativnykh form chleneniya teksta. *Russkiy yazyk: Tekst kak tseloye i komponenty teksta. Vinogradovskiyе chteniya. XI*. M.: MGPIYA. S. 18–29.
7. Goncharova Ye. A. (1984) Puti lingvo-stilisticheskogo vyrazheniya avtor-personazh v khudozhestvennom tekste. Tomsk: Izd-vo Tomskogo un-ta. 149 s.
8. Gorsheneva Ye. S. (1984) Portret personazha v sisteme tselostnogo khudozhestvennogo teksta: dis... kand. filol. nauk: 10.02.04. Kiyev. 207 s.
9. Grishina O. N. (1983) Sootnosheniye povestvovaniya, opisaniya i rassuzhdeniya v khudozhestvennom tekste: dis... kand. filol. nauk: 10.02.04. M. 177 s.
10. Dzotsenidze N. A. (1980) Smyslovaya struktura prilagatel'nykh, opisuyvayushchikh vneshnost' cheloveka i yeye otrazheniye v leksikograficheskikh istochnikakh. *Sb. nauch. tr. MGPIYA im. M. Toreza*. M.: MGPIYA. Vyp. 60. S. 235–247.
11. Klochkov A.V. (2019) Osobennosti funktsionirovaniya kompozitsionno-rechevykh form v strukture teksta khudozhestvennogo proizvedeniya. *Aktual'nyye problemy filologii i pedagogicheskoy lingvistiki*. Vladikavkaz: SOGU. № 1. S. 119-127.

12. Kozhina M. N. (1994) Tselyy tekst kak ob»yekt stilistiki teksta. *Stylistica*. Opole. № 4. S. 33–53.
13. Kukhareno V. A. Interpretatsiya teksta. M.: Prosveshcheniye, 1988. 190 s.
14. Maletina O. A. (2006) Peyzazh i inter»yer kak raznovidnosti zhanra «opisaniye» v khudozhestvennom diskurse. *Vestn. Volgograd. gos. un-ta. Seriya 9. Issled. molodykh uchenykh*. Volgograd. Vyp. 5. S. 108-110.
15. Malik T.G. (2002) Prikmetniki, shcho poznachayut» zovnishnist» lyudini u suchasniy anglis»kiy movi: avtoref. dis. ...kand. filol. nauk: 10.02.04. Odessa. 19 s.
16. Nechayeva O.A. (1975) Funktsional»no-smyslovyye tipy rechi (opisaniye, povestvovaniye, rassuzhdeniye): avtoref. dis... d-ra filol. nauk: 10.02.04. MGU. M. 46 s.
17. Pelevina N. F. (1993) O meste kompozitsionno-rechevoy formy «povestvovaniye» v khudozhestvennoy kommunikatsii i v khudozhestvennom tekste. *Intertekstual»nyye svyazi v khudozhestvennom tekste: Mezhv. sb. nauch. tr.* S-Pb.: Obrazovaniye. S. 129–136.
18. Plotnikova S. N. (1981) Opisaniye kak yedinitsa kontekstno-variativnogo chleneniya khudozhestvennogo teksta: dis... kand. filol. nauk: 10.02.04. M. 190 s.
19. Reznichuk A. F. (1979) Emotsional»no-ekspressivnyye sredstva vyrazheniya v sozdani portreta. *Sb. nauch. tr. LGPI*. L.: LGPI. S. 88–97.
20. Rozanova Ye. A. (1996) Kompozitsionno-rechevye formy v angloyazychnoy khudozhestvennoy i publitsisticheskoy proze (sopostavit. issledovaniye na materiale proizvedeniy KHIKH – KHKH vv.): dis... kand. filol. nauk: 10.02.04. Odessa. 167 s.
21. Starikova G. V. (1985) Leksika portretnykh opisaniy: dis... kand. filol. nauk: 10.02.04. L. 192 s.
22. Sudoseva I.S. (2013) Funktsii literaturnogo inter»yera. *Vestnik RGGU. Seriya: Literaturovedeniye. YAzykoznaneye. Kul»turologiya*. Moskva. S. 89-99.
23. Ray Bradbury. (1976) *Machineries of Joy. Short Stories*. New York: Bantham books. 246 p.

УДК 811.111'581:159.96
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-13>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГІПНОСТИЛІСТИЧНИХ ПАТЕРНІВ СИНТАКСИЧНОГО РІВНЯ В ГІПНОТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Карпенко М. Ю.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри граматики англійської мови
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-0308-5284
m.yu.karpenko@gmail.com*

Ключові слова: *гіпнотичний дискурс, гіпностилістика, методу гіпностилістичного аналізу, гіпностилістичні шаблони, синтаксичний рівень.*

Пропонована стаття присвячена дослідженню недирективного, чи еріксонівського, гіпнозу, який базується на використанні гіпнотерапевтом гіпнотичного мовлення, що характеризується специфічними лінгвальними шаблонами (паттернами). Мета статті – окреслити лінгвальні особливості використання гіпностилістичних шаблонів синтаксичного рівня в китайському гіпнотичному дискурсі. Об'єктом дослідження обрано гіпнотичний дискурс в китайській мові, а предметом – механізми проведення гіпнотичного комунікативного акту в китайській мові. Матеріалом послуговували транскрипти записів мовлення гіпнотерапевтів під час гіпнотичного сеансів китайською мовою сумарним обсягом близько 50 годин. Гіпнотичний дискурс є результатом комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом зі всіма (матеріальними й нематеріальними) складниками комунікативної ситуації. Лінгвістичне дослідження трансгенних шаблонів, або гіпностилістичних патернів гіпнотичного мовлення, здійснюється в межах гіпностилістики за допомогою методу гіпностилістичного аналізу.

У цьому дослідженні було розглянуто гіпностилістичні шаблони синтаксичного рівня, які використовуються гіпнотерапевтами задля формування стану гіпнотичного трансу в клієнта. Було виокремлено гіпностилістичні шаблони, які призводять до трансдериваційного пошуку (що включають в себе порушення вибіркового обмеження (використано 458 разів), багатозначність – фонологічну чи синтаксичну (використано 8 разів), менші включені структури – включене питання (використано 514 разів), включену команду (використано 1670 разів), цитату, а також такий допоміжний прийом, як аналогове маркування; крім того, було виокремлено гіпностилістичні шаблони синтаксичного рівня, які базуються на експлікації значення, що включають в себе пресупозиції (використано 3089 разів) та розмовні постулати (використано 795 разів). Найчастіше вживаними серед них є пресупозиції, менші включені структури (зокрема, включені команди), що характеризує китайськомовний гіпноз як більш прямий й схильний до надавання команд, хоч і в межах недирективного підходу. Подальші розвідки плануємо спрямувати на всебічний аналіз повного репертуару гіпностилістичних патернів китайської та інших мов світу.

PECULIARITIES OF THE USAGE OF HYPNOSTYLISTIC PATTERNS OF THE SYNTACTIC LEVEL IN HYPNOTIC DISCOURSE

Karpenko M. Yu.

PhD in Linguistics,

Associate Professor at the Department of English Grammar

Odessa I. I. Mechnikov National University

Dvoryanska str., 2, Odessa, Ukraine

orcid.org/0000-0003-0308-5284

m.yu.karpenko@gmail.com

Key words: *hypnotic discourse, hypnostylistics, method of hypnostylistic analysis, hypnostylistic patterns, syntactic level.*

This article is devoted to the study of non-directive, or Ericksonian, hypnosis, which is based on the use of the hypnotherapist's hypnotic speech, characterized by specific lingual patterns. The purpose of the article is to outline the linguistic features of the use of hypnostylistic patterns of the syntactic level in Chinese hypnotic discourse. The object of the study is hypnotic discourse in Chinese, and the subject – the mechanisms of conducting a hypnotic communicative act in Chinese. The material was transcripts of speech recordings of hypnotherapists during hypnotic sessions in Chinese with a total volume of about 50 hours. Hypnotic discourse is the result of communication in a situation of hypnotherapeutic act together with all (tangible and intangible) components of the communicative situation. Linguistic study of transogenic patterns, or hypnostylistic patterns of hypnotic speech, is carried out within hypnostylistics using the method of hypnostylistic analysis. This study examined the syntactic level of the hypnotic patterns used by hypnotherapists to form a state of hypnotic trance in the client. Hypnostylistic patterns that lead to transderivational search (including violations of selective restriction (used 458 times), ambiguity – phonological or syntactic (used 8 times), smaller embedded structures – embedded question (used 514 times), embedded command (used 1670 times), citation, and an auxiliary technique such as analog marking, in addition, the hypnotic syntactic level patterns were identified, which are based on explication of meaning, including presuppositions (used 3089 times) and colloquial postulates (used 795 times). The most commonly used among them are presuppositions, smaller embedded structures (in particular, embedded commands), which characterizes Chinese hypnosis as more direct and prone to giving commands, albeit within a non-directive approach. Further research is planned to focus on a comprehensive analysis of the full repertoire of hypnostylistic patterns of Chinese and other world languages.

Постановка проблеми. Когнітивно-дискурсивна парадигма лінгвістичних досліджень охоплює все ширше коло питань, що стосуються різних типів дискурсів, зокрема й гіпнотичного дискурсу. Гіпноз як загальноприйнятий метод психологічної терапії є «особливим тип психічного функціонування, при якому людина, завдяки впливу з боку іншої людини, забуває про довкілля, але при цьому зберігає зв'язок з оператором, яке допомагає здійснити психологічне реструктурування» [5, с. 11]. Фокус нашої розвідки сконцентровано на недирективному, або еріксонівському гіпнозі за ім'ям розробника Мілтона Еріксона. Під час застосування цього методу гіпнотерапевт

використовує гіпнотичне мовлення, яке характеризується специфічними лінгвальними шаблонами (патернами), які, попри зацікавленість багатьох вчених досі залишаються за межами детального вивчення, що й робить наукову розвідку цього напрямку актуальною.

Мета статті – окреслити лінгвальні особливості використання гіпностилістичних шаблонів синтаксичного рівня в китайському гіпнотичному дискурсі. **Об'єктом** дослідження обрано гіпнотичний дискурс в китайській мові, а **предметом** – механізми проведення гіпнотичного комунікативного акту в китайській мові. **Матеріалом** послугували транскрипти записів мовлення гіпнотера-

пєвтів під час гіпнотичного сеансів китайською мовою сумарним обсягом близько 50 годин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дискурс розуміємо як «зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо» [1, с. 120], а власне **гіпнотичний дискурс** є результатом комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом зі всіма (матеріальними й нематеріальними) складниками комунікативної ситуації. Лінгвістичне дослідження трансгенних шаблонів, або **гіпностилістичних патернів** гіпнотичного мовлення, здійснюється в межах **гіпностилістики** за допомогою методу **гіпностилістичного аналізу**.

Гіпностилістичні паттерни формуються одиницями різних рівнів, всеосяжне дослідження яких ще потребує уваги вчених, тож у нашій розвідці ми концентруємося на гіпностилістичних шаблонах **синтаксичного рівня**, які призводять до трансдериваційного пошуку, тобто «пошуку значення для поверхневої структури за межами глибинної структури [про поверхневі й глибинні структури див. 3], яку було сформовано на її основі» [2, с. 152], тобто призводять до того, що клієнт самостійно «наповнює мовлення психотерапевта смислом» й шукає відповідні спогади й способи розуміння сказаного терапевтом, що сприяють оптимальному перебігу процесу терапевтичного впливу.

Одним з шаблонів цієї групи є **порушення вибіркового обмеження** (англ. *Selectional Restriction Violation*) [2, 163], який відповідає метафоричному поєднанню понять, вживання яких разом не є узальною нормою. Наприклад, атрибуція ментальних процесів предметам. Це призводить до активізації трансдериваційного пошуку й (часто неусвідомленої) експлікації клієнтом підстави метафори, яка і навіюванням, яке бажає донести до клієнта терапевт. Можна навести такі фрагменти гіпнотичного мовлення як приклади:

У китайському гіпнотичному мовленні цей прийом використовується часто, зокрема, на етапі здійснення терапевтичного втручання. Однією з областей частого застосування порушення вибіркового

обмеження є створення терапевтичних історій, які використовують яскраві метафоричні образи-символи. У нашій вибірці було зафіксовано 458 випадків використання цього гіпностилістичного шаблону.

Ще одним шаблоном синтаксичного рівня з цієї групи є **багатозначність** [2, с. 164–170], яку можна позначити як використання фрази, що має подвійне значення – поверхневе й більш глибоке, яке є навіюванням. Це глибоке значення може передаватися різними шляхами, залежно від вибору якого можна виділити різні типи багатозначності:

– **фонологічна багатозначність** – тобто використання омонімів, наприклад, 淬勉 (cuìmiǎn) замість 催眠 (cuīmián) або ж 水饺 (shuǐjiǎo) замість 睡觉 (shuìjiào);

– **синтаксична багатозначність** – тобто використання одного слова в декількох значеннях, наприклад, 进入房间并催眠状态, де слово 进入 використовується в значенні «заходити» й в значенні «погружатись» у поєднанні з словами, які розкривають ці значення;

Ці шаблони не знайшли широкої популярності в китайському гіпнозі, їх використання є скоріш рідкістю. В нашій вибірці було виокремлено лише 8 прикладів використання багатозначностей.

Ще однією групою лінгвістичних шаблонів є ті, які являють собою **менші включені структури** (англ. *Lesser Included Structures*) [2, с. 171]. Під останніми розуміються короткі фрази, які є частиною більшого речення, проте задачею гіпнотерапевта є виокремити їх і зробити так, щоб клієнт сприйняв певну частину речення як окрему фразу. Можна виділити три підтипи цього лінгвістичного шаблону:

– **Включене питання** (англ. *Embedded Questions*) [2, с. 171], тобто питання, яке виражено як речення, що не має граматичних ознак питання і сформульовано як твердження, проте спонукає клієнта до відповіді (якщо ми говоримо про транс, відповідь не озвучується клієнтом, а просто проходить йому на думку). Як приклад можна навести таке речення: 我在想你是否愿意去那个地方. Це

Таблиця 1

Приклади використання порушення вибіркового обмеження

№	Приклад	Коментар
1	你的内心有能力回到过去遥远的记忆里……	У цьому фрагменті давність спогаду метафорично порівнюється із фізичною віддаленістю в просторі
2	想象白光自动流向你身体最需要治疗的部位, 白光集中在这个部位, 进行自动的修复。	У цьому прикладі зцілення метафорично передається як світло. У цьому прикладі терапевт також використовує неконкретний іменник – не називає (і не обов'язково повинен знати) місце, яке викликає негативне відчуття, а натомість описує його як 需要治疗的部位 й залишає клієнтові самостійно обрати потрібне місце на власному тілі

речення має формальні ознаки твердження, проте його вживання спонукає співрозмовника висловити власне бажання чи небажання.

– **Включена команда** (англ. *Embedded Commands*) [2], тобто навіювання, яке надано як частина більшого речення із іншим змістом. Включені команди можуть надаватись двома шляхами:

– як частина речення, наприклад, 我把一个故事讲给你……有一个西红柿……一个西红柿可以, [ім'я клієнта], 感觉更好…… (приклад є адаптацією терапевтичної техніки М. Еріксона, яку він використовував для знеболання хворих на рак [див. 2]). В наведеному прикладі подано навіювання почати краще себе почувати, яке «замасковане» під історію про томати;

– як заперечення, тобто те, що клієнт має зробити подається як те, що не потрібно робити просто зараз (що містить імплікацію, що це потрібно буде зробити в майбутньому). Такий різновид включеної команди базується на двох аспектах: 1) називання певної дії призводить до того, що співрозмовник думає саме про цю дію (на цьому наголошують фахівці з НЛП [див. 4; 2] й радять уникати заборон із запереченнями); 2) те, що терапевт говорить не робити певну дію, яку потрібно зробити, нейтралізує можливий супротив з боку клієнта. Прикладом може слугувати наступне речення: 如果你

愿意解决这个问题的话, 不要现在就进入催眠状态, 请用你所需要的时间仔细地想一想, 解决这个问题以后, 你想要怎么样的后果…… У цьому прикладі ключовим елементом є включене навіювання увійти до трансового стану. Другим за ступенем важливості є пряме навіювання подумати про те що саме клієнт хоче після здійснення терапії, тобто фразу 怎么样的后果 терапевт привертає увагу клієнта до того, щоб подумати, яким саме він бачить розрешення проблеми.

– **Цитата** [2], тобто атрибуція команди іншому джерелу. Наприклад, 今天一个陌生人告诉我: “进入催眠状态吧”. У цьому прикладі команду увійти в транс було подано як слова певного незнайомця.

Ще одним прийомом, який часто використовується разом із включеними командами задля підвищення їх ефективності, є **аналогове маркування** – тобто використання змін аналогових параметрів каналу передачі інформації (зміна тону, швидкості мовлення, пози, поворот голови, зміна шрифту в тексті і т.д.) задля виділення деяких слів в потоці мовлення, які, якщо їх скласти разом, формують певне повідомлення, яке відрізняється від тексту, який передається за допомогою поверхневої структури [2, с. 239-240]. Прикладом є таке речення: 你告诉我什么比进

Таблиця 2

Приклади використання багатозначностей

№	Приклад	Коментар
1	进入催眠状态很像把手浸入暖水中……	У цьому прикладі ми бачимо фонологічну багатозначність – терапевт використовує слово 进入, яке вимовляється так само як 浸入. Додатково в наведеному прикладі створюється синестезія за допомогою порівняння гіпнотичного трансу з теплою водою
2	催眠过程中能够体验很多事情……你会闭上眼睛……	У цьому прикладі ми бачимо синтаксичну багатозначність: те, що клієнт закриє очі може бути уточненням попереднього твердження

Таблиця 3

Приклади використання менших включених структур

№	Приклад	Коментар
1	有一个人试过每一天改善自己的生活……	У цьому прикладі було надано навіювання кожного дня покращувати власне життя. При аналоговому маркуванні цієї включеної команди її сугестивний потенціал збільшується
2	不要马上去回忆那件事情……	У цьому прикладі використано включену команду, сенсом якої є надати навіювання клієнтові згадати певну ситуацію, яку введено через заперечення
3	许多人觉得闭上眼睛以后进入催眠状态更方便……我不知道你是否一样的看法……	У цьому прикладі ми бачимо декілька шаблонів, які покликано підштовхнути клієнта запліщити очі: 1) включена команда, підкріплена аналоговим маркуванням в першій частині; 2) твердження в першій частині є також шаблоном цитата, оскільки авторство твердження приписано 许多人 (що є універсальним кількісним показником + неконкретним іменником); 3) У другій частині речення використано шаблон включене питання
4	我在想, 如果你让自己完全放松, 会有怎么样的更舒服的感觉……	У прикладі використано такий лінгвістичний шаблон, як включене питання, метою якого є ввести пресупозицію, що клієнт буде почувати себе ще комфортніше. Додатково було використано універсальний модальний оператор 让, а також було надано включену команду 完全放松

入催眠状态好? У цьому прикладі напівжирним виділено частини фрази 你进入催眠状态, що є прямим навіюванням увійти в транс, яке можна позначити зміною, наприклад, тону голосу. Слід зазначити, що гіпностилістичний шаблон такого типу не є ефективним самим по собі, він виконує скоріш допоміжну функцію при використанні інших шаблонів.

Можна навести такі приклади менших включених структур:

Використання лінгвістичних шаблонів, які базуються на менших включених структурах, є широко вживаним інструментом в китайському гіпнозі. У нашій виборці було виявлено 2184 випадків використання менших включених структур 514 вбудованих питань і 1670 вбудованих команд.

Іншою групою гіпностилістичних шаблонів синтаксичного рівню є ті, які базуються на **експлікації значення** (від англ. *Derived Meaning*) [2, с. 176], тобто шаблони, які мають своєю основою усталені норми вербальної поведінки співрозмовників під час комунікації. У межах цієї групи можна виділити два підгрупи.

До першої групи належать **пресупозиції** [2, с. 176], які є уведенням нової інформації в комунікацію таким чином, ніби вона є вже відомою співрозмовнику. Прикладом може виступати таке речення: 将来你每次进入催眠的状态, 每一次会更容易…… У цьому реченні ми бачимо пресупозицію, що входить в трансівний стан є легким для клієнта, а з кожним наступним разом буде все легше і легше.

Можна навести такі приклади використання пресупозицій:

Цей шаблон часто використовується в процесі гіпнотерапії. Було виявлено 3089 випадків вико-

ристання пресупозицій в нашій вибірці. Часто вони використовуються у поєднанні з іншими шаблонами на кшталт предикатів усвідомлення чи імпліцитного каузативу.

Ще одним шаблоном із цієї групи є **розмовний постулат** (від англ. *Conversational Postulate*) [2, с. 177], який є запитанням про можливість зробити щось чи питання про наявність чогось, яке передбачає певну дію як відповідь, оскільки це стало нормою поведінки. Прикладом може слугувати питання 你有香烟吗?, яке зазвичай не є результатом зацікавленості, чи є в співрозмовника цигарки, а проханням дати цигарку. Цей шаблон часто вводиться за допомогою модальних дієслів, що вказують на можливість чи неможливість, на кшталт 能.

Можна навести такі приклади з нашої вибірки:

Розмовні постулати є одним з інструментів гіпнотерапевта, які часто використовуються для проведення гіпнотичного сеансу. Часто вони використовуються самостійно на самому початку гіпнотичного сеансу, до того, як клієнт почне проявляти фізіологічні ознаки гіпнотичного сеансу, внаслідок чого йому буде важко реагувати належним чином на використання розмовних постулатів. Для того щоб уникнути порушення перебігу гіпнотичного сеансу на пізніших етапах, розмовні постулати оформлюються як вбудовані питання. У нашій виборці було виявлено 795 розмовних постулатів.

Висновки й перспективи подальших розробок. Підводячи підсумки, можна сказати, що у цьому дослідженні було розглянуто гіпностилістичні шаблони, які використовуються гіпнотерапевтами задля формування стану гіпнотичного трансів в клієнта. Було виокремлено гіпностилістичні шаблони синтаксичного рівня, які призводять до трансдериваційного пошуку

Таблиця 4

Приклади використання пресупозицій

№	Приклад	Коментар
1	只要你感觉足够舒服, 才张开你的眼睛……	У цьому прикладі ми бачимо пресупозицію, що людина відчуває себе комфортно, яку введено за допомогою предиката усвідомлення
2	我在想, 你是否已经意识到了进入催眠状态有多么容易……	У цьому прикладі ми бачимо пресупозицію, що входить в трансівний стан легко, яку було введено за допомогою предиката усвідомлення. Додатково було використано вкладене питання задля оформлення пресупозиції

Таблиця 5

Приклади використання розмовних постулатів

№	Приклад	Коментар
1	我在想, 你能不能进入更深的催眠状态……	У цьому прикладі ми бачимо поєднання розмовного постулата із вкладеним питанням. Додатково у цьому прикладі міститься пресупозиція, що клієнт вже знаходиться в глибокому трансіві
2	我会继续讲话……你能点头表示你同意吗?	У цьому прикладі (на самому початку гіпнотичного сенсу, ще до формального наведення) було використано розмовний постулат задля прохання клієнта кивнути головою

(що включають в себе порушення вибіркового обмеження (використано 458 разів), багатозначність – фонологічну чи синтаксичну (використано 8 разів), менші включені структури – включене питання (використано 514 разів), включену команду (використано 1670 разів), цитату, а також такий допоміжний прийом, як аналогове маркування; крім того, гіпностилістичні шаблони синтаксичного рівня, які базуються на експлікації значення, що включають в себе пресупозиції

(використано 3089 разів) та розмовні постулати (використано 795 разів). Найчастіше вживаними серед них є пресупозиції, менші включені структури (зокрема, включені команди), що характеризує китайськомовний гіпноз як більш прямий й схильний до надавання команд, хоч і в межах недирективного підходу. Подальші розвідки плануємо спрямувати на всебічний аналіз повного репертуару гіпностилістичних паттернів китайської та інших мов світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
2. Bandler R., Grinder J. Patterns of the Hypnotic Techniques of Milton H. Erickson, M.D. Volume I. Scotts Valley: Grinder & Associates, 1975. 269 p.
3. Chomsky N. Transformational Analysis : PhD Thesis. University of Pennsylvania, 1955. 350 p.
4. Hall M., Bodenhammer B. Mind-Lines. Lines for Changing Minds. E.T. Publications: Grand Junction, 1997. 247 p.
5. Hypnotism. *The British Medical Journal*. 1955. Vol. 1, No. 4920. P. 1019-1020. URL : <https://www.jstor.org/stable/20363323> (Last accessed: 27.06.2020).

REFERENCES

1. Selivanova O. O. (2010). Lingvistychna entsyklopedia [Linguistic Encyclodaedia]. Poltava: Dovkillya-K. 844 p.
2. Bandler R., Grinder J. (1975) Patterns of the Hypnotic Techniques of Milton H. Erickson, M.D. Vol. I. Scotts Valley: Grinder & Associates. 269 p.
3. Chomsky N. (1955). Transformational Analysis: PhD Thesis. University of Pennsylvania. 350 p.
4. Hall M., Bodenhammer B. (1997) Mind-Lines. Lines for Changing Minds. E.T. Publications: Grand Junction. 247 p.
5. Hypnotism. (1955) *The British Medical Journal*. Vol. 1, No. 4920. P. 1019-1020. URL: <https://www.jstor.org/stable/20363323> (Last accessed: 27.06.2020).

УДК 81:003]:811.581Потебня О.
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-14>

ВЧЕННЯ ПРО ВНУТРІШНЮ ФОРМУ СЛОВА ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ ТА СЕМАНТИКА ФОРМИ КИТАЙСЬКОГО ІЄРОГЛІФА

Кірносова Н. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-7721-5630
kirnosova@ukr.net*

Ключові слова:

*абстрагування, значення,
морфема, писемний знак,
поняття, уявлення.*

У статті розглядається природа морфемного значення на прикладі китайських ієрогліфів, що як писемні знаки співвідносяться саме з морфемами, а відтак і об'єктивують їхнє значення у своїй формі графічними засобами. Результати аналізу форми ієрогліфа надають підстави пов'язати природу морфемного значення з поняттям «внутрішньої форми слова», сформульованим О. Потебнею, однак із похибкою на можливості різних каналів сприйняття інформації – слух у О. Потебні і зір в китайських ієрогліфах. Як виявилось, зображення китайських ієрогліфів будується на схематичному представленні тих ознак форми, що мають діагностичне значення і є «необхідним мінімумом» для впізнання об'єкта. Водночас у статті зауважується, що такі зображення об'єктивують роботу думки з абстрагування і «сортування» ознак, а відтак вони можуть бути співвіднесені з терміном «внутрішня форма слова», який, хоча й був сформульований для звукових оболонок слів, також вказував на ознаку, що абстрагувалася з уявлюваного образу об'єкта, тобто теж засвідчував роботу думки в напрямку абстрагування, тільки об'єктивовану засобами слухового каналу інформації, а не зорового. Оскільки слуховий канал пропускає інформацію послідовно, у розрахованій на нього внутрішній формі слова виділяється тільки одна ознака об'єкта, а зоровий канал здатен попускати дані паралельно, тож у представленій наочно внутрішній формі слова містяться декілька ознак. При цьому зазначені декілька ознак ще не є відкритим переліком, як це характерно для поняття, а подаються у замкненій формі образу, що надає підстави співвідносити їх із уявленням, як це відбувається й у випадку однієї ознаки, яка стає вихідною для утворення звукових оболонок кореневих морфем. На підставі вищесказаного у статті формулюється теза про те, що морфемне значення – це одна ознака або одна сукупність «скутих» у цілісність ознак, що виокремлюються в складі чуттєвого образу об'єкта, створюючи можливість відірватися від його форми, але в той же час таке значення характеризується дифузністю, оскільки закладена в ці ознаки інформація не була категоризованою. Окрім того, у статті висновується, що з когнітивної точки зору образ – це конфігурація ознак, а поняття – перелік ознак.

OLEKSANDR POTEBNIA'S IDEA OF AN INTERNAL FORM OF A WORD AND SEMANTICS OF FORM OF CHINESE CHARACTERS

Kirnosova N. A.

PhD, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Far Eastern
and South-East Asian Languages and Literature*

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7721-5630

kirnosova@ukr.net

Key words: *abstraction, impression, meaning, morpheme, notion, written sign.*

The article deals with the meaning of morpheme and based on the Chinese characters, because these written signs correspond with a morpheme and objectify its meaning in their form by graphical means. It is revealed in the article through the analysis of some character's form, that the meaning of morpheme associates in some way with the term «an internal form of a word», formulated by O. Potebnja, but with differences between two communicational channels taking into consideration – audio one, that Potebnja referred to, and visual one, that Chinese characters based on. It was shown in the article, that any Chinese character by its form is a scheme, representing some attributes of a correspondent object, and these attributes must have a diagnostic meaning and be “necessary minimum” for recognizing the object. It is argued than, that this scheme objectifies a mental mechanism of abstracting and “sorting” the attributes of an object, that's why it can be associated with the term “an internal form of a word”, which also point out an attribute in an image of an object, though formulated for the sound signals, as these signals also objectify a mental mechanism of abstraction, but by means of the audio channel of communication. This channel conveys information successively, that's why only one attribute can be stressed by the internal form of the word at once, while visual channel of communication can deal with information in parallel, so visual version of that form can stress more then one attribute at once. And these attributes are not represented as an open list, but as an image, closed in its form, that's why it is stated in the article, that the internal form of a word corresponds with impression in our mind, not with notion. The same is the situation with one attribute, which serves as a basis for sound signals to form a root morpheme. That's why it is proposed in the article to define the internal form of a word as one attribute, stressed in an image of an object (or one set of attributes, «chained» in an independent whole), and creating a possibility for a thought to abstract from a form of this object. At the same time, this meaning should be characterized as diffuse one, because information included in it, was not categorized. Except this, it is stated in the article, that from cognitive point of view, an image is a configuration of attributes, and a notion is a list of attributes.

Хоча в назві статті не зазначено слова «морфема», вона буде присвячена саме їй, точніше – проблемі природи морфемного значення. При цьому матеріалом дослідження послугує китайська ієрогліфіка, що має яскраву відмінність від буквеного чи складового письма – в ієрогліфі не лише план змісту наповнений семантично (і співвідноситься саме з морфемою), але й план форми має своє власне значення.

Уявляється, що в теоретичній площині результати цього дослідження нададуться до вирішення таких проблем китайської мови, як визначення межі слова, його частиномовної належності та визначення природи «тимчасових слів» (临时词). А у практичній площині – будуть використані для створення ліпших методик викладання ієрогліфіки в тих навчальних закладах, де є курси китайської мови, для створення посібників з ієроглі-

фіки, а також для укладання словника морфем, який водночас був би і особливим когнітивним словником ієрогліфів у допомогу перекладачеві.

Значення морфем не так часто стає об'єктом лінгвістичних досліджень, як значення слова, тим не менше роботи на цю тему існують, і в першу чергу тут слід згадати імена О. Кубрякової [1] і О. Бондарка [2], які ще в минулому столітті просували дослідження морфемного рівня мови в бік когнітивної лінгвістики, а також українського дослідника А. Безпаленка [3]. Серед сучасних досліджень можна згадати монографію М. В. Панова [4], у якій розглядаються тільки окремі аспекти значення морфем, а також статті українського дослідника О. Чуса [5]. Звісно, є ще багато інших досліджень окремих морфем в окремих мовах, але вони не надаються для вирішення поставленої вище проблеми – з'ясування природи морфемного значення.

У площині китайської мови про морфемі і їхнє значення починав писати Є. Поліванов [6] – вже майже 100 років тому, але репресії обірвали його діяльність, а спадщина – надовго випала з контексту сходознавчих досліджень, тож висловлені ним ідеї не розвивалися.

Окремий інтерес для цього дослідження становлять ще дві роботи – хоча далеко не сучасні, але дуже важливі в контексті піднятої проблематики. Це – монографія О. Потебні «Думка й мова» [7], а також монографія І. Мещанінова «Члени речення й частини мови» [8], точніше його передмова до цієї монографії, де йдеться про дифузне значення слів.

Водночас слід зазначити, що в роботах названих дослідників здебільшого розглядалася проблема походження морфемного значення – чи воно має власні корені, чи утворюється внаслідок втрати предметного значення словом. А проблема природи морфемного значення при цьому відсувалася на другий план, хоча, звісно, вона й пов'язана з першою. Тож у цій статті пропонується звернутися саме до питання природи морфемного значення і залучити для цього китайську ієрогліфіку, адже значення ієрогліфа (а отже і значення морфемі) можна безпосередньо бачити, відколи воно «матеріалізоване» в графічній субстанції.

Метою цього дослідження є показати, що китайський ієрогліф графічними засобами виражає морфемне значення, особливістю якого є суміщення чуттєвих і абстрактних даних, тобто співвідносність з уявленням у площині мислення, тому до нього може бути застосований термін О. Потебні «внутрішня форма слова».

Спочатку слід нагадати думку О. Потебні стосовно внутрішньої форми слова: «Не важко висунувати з розбору слів будь-якої мови, що слово власне виражає не всю думку, що приймається за

його зміст, а лише одну її ознаку. Образ столу може мати багато ознак, але слово *стіл* означає тільки застелене (корінь – *стл*, той же, що й у дієслові *стелити*) і тому воно може однаково позначати будь-які столи, незалежно від їх форми, величини й матеріалу» [7, с.74].

Інформацію, яку несе в собі ця єдина виділена ознака, О. Потебня й називає *внутрішньою формою слова* [7, с.74]. Він також прирівнює її до найближчого (тобто, напевне, вихідного) етимологічного значення слова [7, с.74] й визначає за *об'єктивний* зміст [7, с.74], на відміну від суб'єктивного змісту, що становить собою *низку* ознак [7, с.74] і дорівнює, очевидно, поняттю [7, с.141]. У контексті цієї статті слід звернути увагу на те, що О. Потебня неодноразово підкреслює широкі можливості абстрагування від конкретики, що їх ця риса дарує слову (як у вищенаведеній цитаті: слово *стіл* може позначати будь-які столи, навіть створені С. Далі, що геть не відбивають «вимог» поняття «стіл» – «площина + 4 ніжки»).

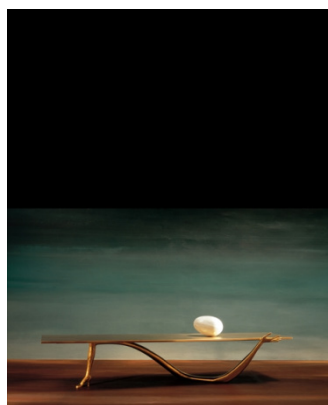

Рис. 1. Стіл Leda, С. Далі, 1935-1937
(URL: https://dss3.bdstatic.com/70cFv8Sh_Q1YnxGkpoWK1HF6hhy/it/u=3574682108,397188415&fm=26&gp=0.jpg)
(дата звернення 01.09.20))

Цікаво, що на деяких сайтах цей предмет іменується лавкою (!): див. URL: <https://www.elledecoration.ru/how-to/shopping/top-10-mebel-i-aksessuaryi-v-stile-salvadora-dali/> (дата звернення 01.09.20)

У контексті цього дослідження також важливо зауважити, що в усіх прикладах О. Потебня пов'язує внутрішню форму слова (як інформацію про одну яскраву ознаку, абстраговану від чуттєвого образу) з *кореневою морфемою*, хоча він сам не оперує терміном «морфема», а пише про вигук як джерело походження слів: «...вигук під впливом зверненої на нього думки змінюється в слово...» [7, с.72]. Проте в усіх наведених прикладах він виділяє корені як носії тих ознак, що акцентуються (виокремлюються) в чуттєвих образах і створюють уявлення.

Тепер згадаймо, що китайську мову в типологічній класифікації відносять до кореневих мов, а її писемні знаки – ієрогліфи – співвідносять з морфемним рівнем звукової мови, тобто **один ієрогліф завжди позначає одну морфему**, і з цим положенням погоджується переважна більшість сучасних мовознавців як у Китаї, так і поза його межами [9, с.28].

Але якщо ієрогліф співвідносний з морфемою, яка є найменшою значеннєвою одиницею мови, то він у межах своєї форми повинен певним чином виражати її значення.

Візьмемо до прикладу ієрогліф 女 – жінка. Відразу ж зауважимо, що цей сучасний знак своєю формою жодним чином не нагадує жінку. Для виявлення відповідного зв'язку розглянемо етимологію цього знаку (власне, те саме пропонує робити й О. Потебня зі словами, внутрішня форма яких стерлася).

На рисунку 2 зліва направо зображено етапи еволюції цього знаку – від написів на черепашчачих панцирах (XVI ст. до н.е.; цей знак – один з найдавніших у Китаї!) до сформованого в III ст. н.е. стиля кайшу, що використовується й донині. Цікаво, що навіть перший зліва, тобто найраніший, знак дуже віддалено нагадує жінку (насправді, якщо людині наперед не повідомити, що це – жінка, навряд чи хтось її упізнає). Тим не менше, (майже) всі китайські підручники з ієрогліфіки стверджують, що відповідне схематичне зображення передає обриси жінки, яка сидить на колінах, і тим самим несе, нібито, ще додаткову культурну інформацію

про те, що жінка вже в тому давньому китайському суспільстві мала підлегле становище. Однак, навіть якщо це й так, зазначена поза не є постійно властивою жінці і не може бути об'єктивно перенесена на всіх жінок, тому не може вважатися необхідною ознакою для поняття, утвореного на основі цього уявлення. Більше того, викладена вище інтерпретація зображення жінки не є єдино можливою: зокрема, останнім часом, можливо, під впливом фемінізму, виник «пом'якшений варіант» пояснення цього образу – нібито, перед домашнім вогнищем, де жінка проводила більшість свого часу, зручніше сидіти саме на колінах [10].

Отже слід шукати іншу визначальну для цього образу рису, яка була б об'єктивно властивою всім жінкам. Китайський дослідник Яо Ганьмін звернув увагу на те, що жінку тут зображено в профіль, і пояснив чому – адже саме так найкраще проглядають груди й стегна – ознаки жіночої фігури, за якими її можна впізнати і не можливо сплутати з фігурою чоловіка [11, с.118].

Тим яскравіше виявляється ця логіка, якщо залучити ще для порівняння й ієрогліф 大 – великий. Він, на загальноприйнятій серед китайських графологів думку, зображає чоловіка з широко розставленими руками:

Як бачимо на рисунку 3, це – зображення анфас, і цей ракурс – не випадковий, адже саме анфас найкраще проглядається яскрава риса чоловічої фігури – широкі плечі (поставте чоловіка в профіль – і зникне навіть натяк на величину).

Рис. 2. (URL: <http://xh.5156edu.com/hzimages/jgf/jgf4926acc64198.gif> (дата звернення 01.09.20);
 URL: <http://xh.5156edu.com/hzimages/jf/jf4926ahc70542.gif> (дата звернення 01.09.20);
 URL: <http://xh.5156edu.com/hzimages/dz/dz4926afc36413.gif> (дата звернення 01.09.20);
 URL: <http://xh.5156edu.com/hzimages/xz/xz4926agc23864.gif> (дата звернення 01.09.20);
 URL: <http://xh.5156edu.com/hzimages/ls/ls4926afc83240.gif> (дата звернення 01.09.20))

Рис. 3. (URL: https://n1s2.hsmedia.ru/8a/31/a9/8a31a98b1dd54b3de54938ef9e85eb67/441x598_0xc0a8393c_3642997581370471564.jpg (дата звернення 01.09.20))

Отже, логіка цих схематичних зображень¹ така, що засвідчує прагнення подати з вигідного ракурсу тільки ті риси, яких достатньо для впізнання об'єкта. Однак це те саме, що сказати, що ієрогліф *об'єктивує роботу думки, пов'язану з виділенням певних ознак у чуттєвому образі*, тобто з їх абстрагуванням. А це – те саме, що, на думку О. Потєбні, робить і артикульований звук при утворенні внутрішньої форми слова (абстрагування ознаки з образу, що уявляється). Як бачимо, із когнітивної точки зору висновується думка про те, що *форма ієрогліфа – це об'єктивована графічними засобами внутрішня форма слова*.

Однак ця теза потребує коментарів.

По-перше, суттєвою перешкодою для опису ієрогліфа в термінології О. Потєбні може здаватися той факт, що термін «внутрішня форма слова» він пов'язує завжди тільки з однією ознакою, тоді як в ієрогліфі, ми бачили, їх представлено декілька. Проте слід врахувати, що йдеться про два різних канали сприйняття інформації, і якщо слух (а О. Потєбня говорив про звукову мову) здатен сприймати її тільки послідовно (тобто, одну одиницю в один момент часу), то зір сприймає її паралельно (тобто, може бути декілька одиниць в один момент часу). Головне, що і набір звуків на позначення кореневих морфем у О. Потєбні, і набір рис на позначення так само кореневих морфем в ієрогліфі однаково об'єктивують роботу думки по утворенню понять, точніше, її перші кроки в цьому напрямку – коли з цілісних образів починають виділятися окремі ознаки. Тому спроба застосувати термінологію О. Потєбні до китайської ієрогліфіки виглядає цілком правомірною.

По-друге, важливо також підкреслити, що ієрогліф, попри те, що здатен репрезентувати одночасно декілька ознак об'єкта, НЕ Є ЗНАКОМ ПОНЯТТЯ. Власне, поняття, як перелік присутніх ознак об'єкта не вважається замкненим цілим, про що писав, зокрема й О. Потєбня [7, с.141]. Воно здатне поглиблюватись (можливо й дрібнішати) в голові окремої людини протягом її життя, на підставі чого в сучасній науці говорять, наприклад, про наукову й побутову картину світу – вони відрізняються змістами понять у головах носіїв. Тому зобразити поняття не можливо, можливо тільки вказати на певну сукупність ознак, що є (чи потенційно може бути) ним, як це «робить»

¹ Слід окремо зауважити, що в якості прикладів для цього дослідження було обрано знаки-піктограми – тобто, ті, що передають форму конкретних предметів. Але, як відомо, китайська ієрогліфіка не вичерпується ними, хоча будується на них. Тому, звісно, надалі очікується продовження цього дослідження і застосування отриманих результатів до ієрогліфів іншого типу творення, яке доповнить висновки, отримані в цій статті. Іншим напрямком для подальших досліджень може бути перевірка решти знаків-піктограм на наявність такої ж логіки, але певна робота на підтвердження цього вже була зроблена Яо Ганьміном [11].

слово. А от уявлення, у якому ознаки об'єкта зберігаються в цілісній і замкненій формі образу, зобразити можна, що і робить ієрогліф. Але він і не може позначати слова, співвідносячись тільки з нижчим мовним рівнем – морфемним.

По-третє, виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що значенням морфем і є інформація про одну (у випадку звукового рівня) чи декілька (на графічному рівні) суб'єктивно виділених в об'єкті пізнання ознак. І хоча ці риси були абстраговані, отримана інформація не була ще категоризована, тобто, співвіднесена з множинами дій, предметів чи ознак, тому морфем не розподіляються за частинами мови і однаково можуть бути коренем як іменника, так і дієслова.

У зв'язку з цим і пропонується згадати зазначену вище роботу І. Мещанінова, де він вводить поняття дифузності значення окремих слів [8]. Термін «дифузне значення» уявляється дуже доречним по відношенню до значення морфем, а разом з тим – і до власного значення ієрогліфа (тобто того, що закладене в його формі).

Цікаво, що розмитість значень китайських односкладових морфем зауважував ще Є. Поліванов, однак він пропонував їх називати «неоформленими іменами» [6, с. 200].

Тепер можна сформулювати пояснення такої розмитості морфемного значення – його зв'язок з (чуттєвим) образом, а не з (абстрактним) поняттям.

По-четверте, на підставі вищесказаного можна спробувати сформулювати відмінність між образом і поняттям: поняття – це простий перелік ознак, а образ – це цілісна конфігурація з ознак, обов'язково певним чином структурована.

Нарешті, слід окремо сказати про схематичність зображення в ієрогліфі. Оскільки китайське письмо не є фонетичним, іноді дослідники, особливо західні, відмовляють ієрогліфам у праві бути писемними знаками, тобто не вважають їх символами. Однак китайські дослідники в таких випадках використовують схематичність ієрогліфів як аргумент на користь їх символічності, доводячи, що вони є повноцінними писемними знаками. Наприклад, дослідник Мен Хва [12, с.7] демонструє символічність китайських ієрогліфів (причому вже найдавніших!) у порівнянні з сучасними ієрогліфами *насі*², і зауважує, що в останніх зображення містять багато неважливих деталей, тобто, не мисляться відірваними від конкретики.

Отже, за формою базовий китайський ієрогліф (піктограма) є схематичним зображенням СИТУАЦІЇ сприйняття об'єкта, коли розум визначає ракурс, найбільш вигідний для ВПІЗНАННЯ цього

² *Nasi* – національність, що мешкає на південному заході Китаю, переважно в пров. Юньнань, зберігає свою писемність, що також є ієрогліфічною, хоча вважається не такою просунутою, як китайська.

Рис. 4. Ієрогліф «людина» в написах на черепащачих панцирах і сучасний
 (URL: https://dss0.bdstatic.com/70cFvHSh_Q1YnxGkpoWK1HF6hhy/it/u=2404459088,2594499530&fm=26&gp=0.jpg (дата звернення 01.09.20);
 URL: https://dss1.bdstatic.com/70cFvXSh_Q1YnxGkpoWK1HF6hhy/it/u=287121217,265403970&fm=26&gp=0.jpg (дата звернення 01.09.20))

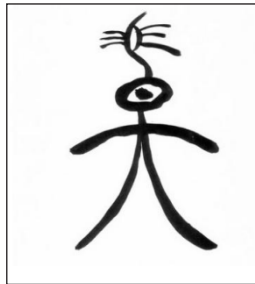

Рис. 5. Ієрогліф «людина» в писемності насі
 (URL: https://dss0.bdstatic.com/70cFuHSh_Q1YnxGkpoWK1HF6hhy/it/u=3304282954,3494930164&fm=26&gp=0.jpg (дата звернення 01.09.20))

об'єкта. У такому зображенні ознаки об'єкта представлені вибірково (задані ракурсом, обмежені зоровим каналом інформації) і невід'ємно від образу, через який були сприйняті органами чуття (зором), тобто це зображення є замкненою конфігурацією ознак, як в уявленні, а не їхнім відкритим переліком, як у понятті. Іншими словами, таке зображення, використане в функції писемного знаку, стає знаком уявлення, але не знаком поняття, і через це не може позначати слово. Такий висновок збігається із загальноприйнятою думкою в сучасному китайському мовознавстві про те, що ієрогліф позначає морфему.

З іншого боку, характер представлення ознак об'єкту в ієрогліфі (вибірковість і структурованість) свідчить про роботу думки в напрямку відриву від конкретних форм і переходу в абстрактну площину ознак, тобто виявляється, що ієрогліф об'єктивує графічними засобами ту саму інформацію, яку О. Потебня називав внутрішньою формою слова. У такому випадку можна сформулювати дві тези: по-перше, носієм внутрішньої форми слова є коренева морфема, по-друге – ієрогліф засобами графіки об'єктивує внутрішню форму слова (і співвідноситься як писемний знак з кореневою морфемою, а не зі словом).

Уявляється також, що отримані результати дотичні до сфери когнітивної лінгвістики й можуть надатися до визначення поняття «концепт». Зокрема, для подальшого дослідження можна сформулювати тезу про те, що концепт – це ментальна одиниця, співвідносна на мовному рівні не зі словом (зі словом співвідносне поняття), а з морфемою, і є по суті схемою явища, структурованою в образі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Основы морфологического анализа. Москва : Наука, 1974. 324 с.
2. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. Ленинград : Наука, 1978. 176 с.
3. Беспаленко А.М. Значимость морфонологических явлений в корне слова при отглагольном словообразовании : дис... канд. филол. наук : 10.02.19. Київ, 1984. 24 с.
4. Панов М.В. Позиционная морфология русского языка. Москва : Наука, 1999. 267 с.
5. Чус О.Ф. Власне словотвірне значення суфікса як семантичне ядро морфеми. *Українська мова у XXI столітті: традиції і новаторство* : тези доп. Всеукр. лінгвіст. форуму молодих учених. Київ, 2010. С. 67–69.
6. Иванов А.И., Поливанов Е.Д. Грамматика современного китайского языка. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 304 с.
7. Потебня А.А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. 192 с.
8. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. Ленинград : Наука, 1978. 387 с.
9. Софронов М.В. Китайский язык и китайская письменность : курс лекций. Москва : АСТ: Восток – Запад, 2007. 638 с.
10. 汉字的故事/施正宇著.北京:中国友谊出版公司,1994.488页.
11. 汉字文化思维/姚淦铭著.北京:首都师范大学出版社,2008.334页.
12. 文字论/孟华著.济南:山东教育出版社,2008.363页.

REFERENCES

1. Kubryakova E.S. (1974) *Osnovy morfologicheskogo analiza* [The Basics of Morphological Analysis]. Moskva : Nauka. [in Russian]

2. Bondarko A.V. (1978) *Grammaticheskoe znachenie i smysl* [Grammatical Meaning and Sense]. Leningrad : Nauka. [in Russian]
3. Bepalenko A.M. (1984) *Znachimost' morfonologicheskikh yavlenii v korne slova pri otglagol'nom slovoobrazovanii* [The Meaning of Morphological Phenomena in Word's Root in Case of Derivation From Verb]: Dis... kand.filol.nauk : 10.02.19. Kyiv. [in Russian]
4. Panov M.V. (1999) *Pozitsionnaya morfologiya russkogo yazyka* [Positional Morphology in Russian Language]. Moskva : Nauka. [in Russian]
5. Chus O.F. (2010) Vlasne slovotvirne znachennya sufiksa yak semantychne yadro morfemy [The Inherent Derivational Meaning of Suffix as Morpheme's Semantic Core]. *Ukrains'ka mova u XXI stolitti: traditsii i novatorstvo : tezy dop. Vseukr. lingvist. forumu molodykh uchenykh* (pp.67-69). Kiyv : Space-Inform; Gudymenko. [in Ukrainian]
6. Ivanov A.I., Polivanov E.D. (2007) *Grammatika sovremennogo kitaiskogo yazyka* [Modern Chinese Language Grammar]. Moskva : Izdatel'stvo LKI. [in Russian]
7. Potebnya A.A. (1993) *Mysl' i yazyk* [Thought and Language]. Kyiv : SINTO. [in Russian]
8. Meshchaninov I.I. (1978) *Chleny predlozheniya i chasti rechi* [Parts of Sentence and Parts of Speech]. Leningrad : Nauka. [in Russian]
9. Sofronov M.V. (2007) *Kitaiskii yazyk i kitaiskaya pis'mennost'* [Chinese language and Chinese Writing System] : kurs lektsii. – Moskva : AST: Vostok – Zapad. [in Russian]
10. Shi Zhengyu (1994) *Hanzi de gushi* [Stories behind Chinese characters]. Beijing : Zhongguo youyi chuban gongsi. [in Chinese]
11. Yao Ganming (2008) *Hanzi wenhua siwei* [The Way of Thinking in the Culture, Based on Chinese Characters]. Beijing : Shoudu shifan daxue chubanshe. [in Chinese]
12. Men Hua (2008) *Wenzilun* [The Theory of Signs of Writing]. Jinan : Shandong jiaoyu chubanshe. [in Chinese].

ЗАЙМЕННИКОВА ПАРАДИГМА В ГОВІРЦІ СЕЛА СЕРЕДНІЙ МАЙДАН НАДВІРНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

Ковальчук М. П.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології

Коломийський навчально-науковий інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

бул. Лисенка, 8, Коломия, Івано-Франківська область, Україна

orcid.org/0000-0002-6882-9400

mykhailo.kovalchuk@pnu.edu.ua

Ключові слова: *діалект,
говірка, займенник,
словозміна, Середній Майдан.*

Основні завдання пропонованої розвідки в контексті сучасних діалектологічних досліджень: визначення діалектних ознак словозміни займенника у говірці села Середній Майдан Надвірнянського району Івано-Франківської області; опис форм особових та зворотного, вказівних, присвійних, об'єднаної групи означальних, питальних (відносних), заперечних, неозначених займенників; встановлення мовно-історичних факторів, що зумовили вплив на діалектну займенникову словозміну в говірковому мовленні. У цьому дослідженні застосовано такі методи лінгвістичного аналізу: добір та систематизація мовного матеріалу (з метою формування виписки займенникових діалектних форм у говірці), спостереження (для встановлення діалектних ознак словозміни займенника), порівняльний (зіставлення форм займенникової, прикметникової словозміни), описовий (з метою здійснення аналізу говіркової словозміни займенників різних граматичних розрядів). На основі проведеного нами всебічного опису словозміни займенників різних граматичних розрядів у говірці села Середній Майдан Надвірнянського району визначено основні діалектні ознаки, а також мовно-історичні фактори, що їх зумовили. 3-поміжних, зокрема, необхідно виділити різні фонетичні процеси, впливи граматичної аналогії, які простежуються у відмінкових формах особових, зворотного, вказівних, присвійних, означальних, питальних (відносних), заперечних, неозначених займенників у досліджуваній говірці південно-західного наріччя. Діалектні риси у словозміні зазначених займенникових розрядів найбільшою мірою виявлено у формах орудного, місцевого й давального відмінків, меншою мірою – у формах називного, родового відмінків. Проведений нами аналіз діалектної займенникової парадигми в мовленні мешканців села Середній Майдан у межах словозміни особових, зворотного, вказівних, присвійних, означальних, питальних (відносних), заперечних, неозначених займенників засвідчує наявність морфологічних ознак деяких діалектів південно-західного наріччя, насамперед покутсько-буковинського, гуцульського, наддністрянського.

PRONOMINAL DIALECT PARADIGM IN SEREDNIY MAIDAN PATOIS NADVIRNA DISTRICT

Kovalchuk M. P.

*PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Philology Department
Kolomyia Educational and Research Institute
of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Lysenka str., 8, Kolomyia, Ivano-Frankivsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6882-9400
mykhailo.kovalchuk@pnu.edu.ua*

Key words: *dialect, patois, pronoun, inflexion, Seredniy Maidan.*

The purpose of the study is to determine dialectal features of pronoun change in Seredniy Maidan village patois (Nadvirna district, Ivano-Frankivsk region, Ukraine); to describe the village patois forms of personal and reflexive, demonstrative, possessive pronouns coupled with joint group of attributive, interrogative (relative), negative and indefinite pronouns; to establish cultural and historical factors that influenced dialectal pronoun inflexion. The following linguistic analysis methods were employed in the study: selection and data classification (when forming an extract of pronoun dialect forms in patois), observation (when establishing patois evidence of pronouns change within the context of their declension in separate adjacent dialects of southwestern vernacular – Pokuttia-Bukovyna, Hutsul, and Naddnistrian dialects), contrastive (when comparing the changes of pronouns, adjectives and nouns patois forms), and descriptive (when analyzing the pronouns of different grammatical classes). Relying on the comprehensive description of pronouns various grammatical categories changes in Seredniy Maidan patois Nadvirna district, Ivano-Frankivsk region, Ukraine), the main dialectal features and cultural-historical factors that caused it have been identified. These are, in particular, various phonetic processes, the influences of grammatical analogy observed in different case-forms of personal, reflexive, demonstrative, possessive, attributive, interrogative (relative), negative, and indefinite pronouns in the studied patois. Patois features in the paradigm of the specified categories of pronouns are to the utmost revealed in the form of ablative, locative, and dative cases, whereas they are less markedly displayed in the form of nominative and genitive cases. The analysis of pronoun dialectal paradigm in the local patois in different case-forms of personal, reflexive, demonstrative, possessive, attributive, interrogative (relative), negative, and indefinite pronouns is testimony to the presence of some southwestern dialect traits in it, primarily that of Pokuttia-Bukovyna, Hutsul, and Naddniestrian dialects.

Постановка проблеми. Вивчення особливостей діалектного мовлення на різних рівнях мовної системи, зокрема у морфології, й надалі залишається актуальним у сучасній лінгвістичній науці. Це зумовлюється важливістю діалектного матеріалу для поглибленого дослідження, з одного боку, явищ, які мали місце в історії української національної мови, а з іншого боку – рис, які характеризують її функціонування на сучасному етапі. Часто місцеві говірки значною мірою зберігають мовні ознаки, давно втрачені літературною мовою або ж не збережені в літературних чи історичних

джерелах, які дійшли до наших днів. Водночас у говірковому мовленні нерідко зароджуються певні тенденції, що можуть утвердитися в процесі подальшого розвитку мовної системи.

Говіркове мовлення прикарпатського села Середній Майдан Надвірнянського району вже було об'єктом наших досліджень у різних аспектах [5; 6; 7]. У зазначених працях обґрунтовано твердження, що за своїми лінгвогеографічними показниками ця говірка знаходиться на порубіжжі двох південно-західних діалектів – гуцульського і покутського. Саме таку гіпотезу обстоює

Л. Кисляк у своєму дослідженні займенникової словозміни в говірці села Кубаївка Надвірнянського району [3, с. 15]. У цьому ж дослідженні вона зазначає, що «... розмежування зазначених говорів, а саме по лінії Надвірна – Коломия, свого часу обстоювали відомі діалектологи Б. Кобилянський [4, с. 135], М. Лесюк [8, с. 71] та ін.» [див. 2, с. 15].

Мета статті. Мета пропонованої розвідки – опис діалектних рис займенникової словозміни в мовленні мешканців села Середній Майдан Надвірнянського району на основі відповідних мовно-історичних чинників. Зокрема, необхідно проаналізувати вживання особових та зворотного, присвійних, вказівних займенників, які найбільшою мірою фіксують діалектні відмінності насамперед у формах непрямих відмінків. При цьому опис проводитимемо в порівняльному аспекті, покликаючись на вже згадане дослідження займенникової словозміни в говірці села Кубаївка [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Граматичні форми називного та родового відмінків особових та зворотного займенників якихось відмінностей від літературної форми не виявляють, окрім деяких особливостей фонетичного характеру. Так, у формі називного відмінка особових займенників уживані такі словоформи: [йа]/[ми] – перша особа однини/множини); [ти]/[ви] – друга особа; [в'їн]/[їна]/[їно]/[їни] – третя особа). У наведених діалектизмах у третій особі однини жіночого та середнього родів, а також у множині зафіксовано синкопу – фонетичну ознаку, певною мірою притаманну деяким наддністрянським говіркам. Водночас, у флексіях відмінностей від літературних норм не виявлено.

Як і в суміжній кубаївській говірці, у вживанні особового та зворотного займенників діалектні відмінності простежуються у формах давального, знахідного, орудного та місцевого відмінків однини.

Родовий/знахідний відмінок особових та зворотного займенників: [надуріу мн'ї]/[надуріу ме'не]; [при'в'їз т'ї] і [при'в'їз те'б'е]; [н'їдоїмиу йе'го]/[н'їдоїмиу йїї] і [н'їдоїмиу йї] і [н'їдоїмиу го]; [знау с'ї] і [знау се'б'е]. Крім того, в окремих випадках у формі знахідного відмінка діалектну специфіку виявляє особовий займенник вона: [поди'віус'ї на н'у]. Вживання займенникових форм типу [мн'ї], [т'ї], [її], [го], [с'ї] тощо – характерне явище у південно-західних говорах, на відміну від інших діалектних груп [1, с. 98].

Давальний відмінок особових та зворотного займенників: [подау ме'н'ї] і [подау ми] – перша особа; [подарувау то'б'ї] і [подарувау ти] – друга особа. Зворотний – [зробіу со'б'ї], [зробіу си].

Як видно з наведених прикладів, діалектні ознаки виявлені насамперед в усиченні особових та зворотного займенників у формі родового/знахідного та давального відмінків. Очевидно,

у поясненні цієї говіркової закономірності слід погодитись із дослідницею Л. Кисляк, яка констатує, що вживання діалектних форм типу [мн'ї], [т'ї], [с'ї] має мовноісторичну основу, а саме: в родовому/знахідному відмінках це фонетичне збереження давніх займенникових форм – відповідно м", т", с" [3, с. 15], натомість у давальному відмінку – це відтворення на діалектному ґрунті давніх форм давального відмінка ми, ти, си, які в давньоукраїнській мові вживалися паралельно з займенниками мьнн, тобн, собн» [там само]. Окрім указаних змін, слід відзначити інше цікаве явище – збереження у формах чоловічого та середнього родів голосного переднього ряду [e] на місці літературного [o]. Як зазначають дослідники історії мови, перехід [e] в [o] перед наступним здавна твердим приголосним став закономірним явищем в українській літературній мові. Однак для деяких південно-західних діалектах характерні відхилення, зумовлені аналогічними впливами, а також живими контактами з сусідніми діалектами західнослов'янських мов [див. 2, с. 85].

Орудний відмінок особових та зворотного займенників: [говорів зо мн'ї], [здібаує'ї со'боу], [танц'увау з неу], [бути самім со'боу].

У цих займенниках спостерігаємо зміни в структурі флексій через випадіння інтервокального [й] та перехід голосного [y] в [ї]. Це фонетичне явище типове для деяких південно-західних говорів і, як зазначає Л. Кисляк [3, с. 15], воно могло бути зумовлене аналогічними впливами прикметникових та іменникових форм орудного відмінка (пор.: [ч'орноу], [ф'айноу], [д'їукоу], [х'атоу] та ін.).

Місцевий відмінок особового займенника вона: [на н'ї]. Як і в кубаївській говірці, тут маємо усичення кінцевого [ї], зумовлене, очевидно, аналогічними впливами субстантивних форм місцевого відмінка типу [на х'ат'ї], [на д'їуц'ї], [на кан'ан'ї] [3, с. 16].

Присвійні займенники в говірці села Середній Майдан виявляють діалектні ознаки в окремих формах усіх відмінків. У називному відмінку говірковими ознаками характеризується присвійний займенник третьої особи множини їхній, у структурі якого зазнає ствердіння кінцевий приголосний основи і, як наслідок, закінчення -ий змінюється на -ий: [їїхній гор'од]. Таке ж явище спостерігається і в відповідній формі прикметників м'якої групи, які в говірковому мовленні зазнали аналогічного впливу прикметників твердої групи: [країній] [сіній], [ран'їшний] (пор.: [тве'рдій], [ч'орній], [зрушеві]).

Родовий відмінок присвійних займенників: [м'її х'ати] або [м'її х'ати], [тв'її кор'ови] або [тв'її кор'ови], [св'її при'садиби] або [св'її при'садиби], [їїї по'дружки] або

[*йі* по'дружски] – жіночий рід однини; [*й'є'гб* брата]/[*й'є'гб* селá] або [*го* брата]/[*го* селá] чоловічий/середній роди однини; [*й'іхного* будінку]/[*й'іхного* маїна] і [*й'іхної* сто'дóли] – чоловічий/середній і жіночий роди.

Давальний/місцевий відмінки присвійних займенників: [*мóму* тáтови]/[*на* мóму тáтови], [*твóму* тáтови]/[*на* твóму тáтови], [*свóму* тáтови]/[*на* свóму тáтови] і [*мóйі* се"стр'і]/[*на* мóйі се"стр'і], [*твóйі* се"стр'і]/[*на* твóйі се"стр'і], [*свóйі* се"стр'і]/[*на* свóйі се"стр'і]; [*й'є'гб* братави]/[*на* й'є'гб братави] або [*го* братави]/[*на* го братави] і [*й'йі* к'імнáт'і]/[*на* й'йі к'імнáт'і] або [*йі* к'імнáт'і]/[*на* йі к'імнáт'і] – відповідно чоловічий/середній і жіночий роди; [*й'іхному* братов'і]/[*на* й'іхному братов'і] і [*й'іхн'і* к'імнáт'і] [*й'й* й'іхн'і к'імнáт'і] – чоловічий/середній і жіночий роди.

У наведених прикладах діалектні відмінності простежуємо у вживанні стягнених займенникових форм, зумовлених, як стверджує Ф. Жилко, впливом відповідних форм вказівних займенників [1, с. 98]. Також у функції присвійних зафіксовано займенникові форми [*го*], [*йі*], які дублюють діалектні ознаки відповідних особових займенників [див. вище]. Послідовно простежуються проаналізовані вище усічення флексійного [*й*] у формах [*мóйі*], [*твóйі*], [*свóйі*], [*й'іхн'і*], а також ствердіння кінцевого приголосного основи в займенникових формах [*й'іхного*], [*й'іхної*], [*й'іхному*], [*на* й'іхному].

В орудному відмінку присвійних займенників зафіксовано такі говіркові форми: [*мóйіоу* машіноу], [*твóйіоу* косáркоу], [*нашоу* бе"нзіноу], [*вáшоу* травóу], [*з* й'іхноу родіноу]. Тут, як і в відповідній граматичній формі особових займенників, відбувається випадіння інтервокального [*й*] та перехід голосного [*у*] в [*й*] внаслідок паралельних процесів у прикметникових, іменникових, займенникових формах.

Вказівні займенники в середньомайданській говірці фіксують діалектні ознаки, загалом характерні для різних південно-західних говорів. Найбільшою мірою це стосується окремих займенників-демонстративів у формах називного, давального, орудного відмінків.

Так, аналізовані займенники в називному відмінку в говірці мають форми: [*сеі* хлóпе"ц'і] або [*се"сеі* хлóпе"ц'і]; [*тоі* будіноқ] або [*томоі* будіноқ], [*так'йі* трафуноқ], [*та* д'іўка] або [*тома* д'іўка]; [*с'е* пше"ніц'і] або [*се"с'е* пше"ніц'і]; [*сe* сáло] або [*се"сe* сáло]; [*то* в'ікнó] або [*томо* в'ікнó], [*так'е* жи"т'е].

Займенник жіночого роду [*с'е*] вживається в говірці у значенні літературного *ця*. Як зазначає Л. Кисляк, ця форма «...є історично закономірною (походить з давньоукраїнського *с"*), однак діалек-

тне закінчення *-є* постало внаслідок фонетичного переходу [*а*] після м'якого приголосного в голосний переднього ряду» [3, с. 16]. Тут же зазначено, що «...редуплікація в займенникових формах усіх трьох родів [*томоі*] [*тома*], [*томо*] [*се"сеі*], [*се"с'е*], [*се"сe*] відбулась у діалектному мовленні як спроба виділення, підкреслення означуваного займенником предмета, особи, наприклад: [*се"сеі* л'іс], [*се"с'е* ж'інка], [*се"сe* поле"], [*тома* травá], [*томо* се"лó] та ін.» [там само]. Також слід відзначити пом'якшену вимову кінцевого приголосного основи в окремих займенникових формах чоловічого й середнього роду ([*так'йі*], [*так'е*]). Можна припустити, що таке пом'якшення задньоязикового [*к*] і, як наслідок, зміна закінчення на *-йі*, *-є* зумовлені впливами західнослов'янських мов, зокрема польської (пор.: пол. *taki prysypadek, takie życie*).

Давальний і місцевий відмінки вказівних займенників у говірці: [*сeму* хлóпови]/[*й* сeму жи"т'і] або [*се"сeму* хлóпови]/[*й* се"сeму жи"т'і]; [*с'і* молодіци] або [*с'е"с'і* молодіци] – чоловічий/середній і жіночий роди. Тут, окрім згаданої редуплікації форм, маємо також збереження у формах чоловічого та середнього родів голосного переднього ряду [*е*] на місці літературного [*о*] (пор. літ. *цьому/на цьому*).

Орудний відмінок: [*сеу* водóу] і [*се"сеу* к'ерніце"у]; [*тоу* ст'інóу] і [*томоу* н'ідвáлі"нóу]; [*с* *такóу* сус'ідкоу] – жіночий рід.

Як видно, у флексіях наведених займенників орудного відмінка через впливи означуваних ними субстантивів жіночого роду, відбувається процес випадіння інтервокального [*й*], внаслідок якого [*у*] переходить в [*й*].

У говірковому вживанні означальних, питальних (відносних), заперечних та неозначених займенників чоловічого і середнього родів суттєвих відмінностей не було зафіксовано, оскільки ці родові форми є тотожними з літературними відповідниками. Натомість у жіночому роді займенники зазначених розрядів, зокрема в давальному, орудному та місцевому відмінках однини виявляють діалектні відмінності: [*сам'і*], [*вс'ек'і*], [*абіййак'і*], [*йак'і*], [*н'ййак'і*] – давальний відмінок; [*самóу*], [*вс'екоу*], [*абіййакоу*], [*йакóу*], [*н'ййакоу*] – орудний відмінок; [*на* сам'і], [*на* вс'ек'і], [*на* абіййак'і], [*на* йак'і], [*на* н'ййак'і] – місцевий відмінок.

Флексії цих та інших займенникових форм були зумовлені тими ж фонетичними чинниками, що і в аналогічних фемінітивних формах особових та зворотного, вказівних та присвійних займенників. Наявність таких діалектних рис у зазначених займенникових словоформах Ф. Жилко констатує і в інших діалектах галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя [1, с. 98].

Висновки. Діалектні ознаки займенникової словозміни в проаналізованій середньомай-

данській говірці зумовлені насамперед фонетичними явищами, зафіксованими в процесі історичного розвитку української мови і притаманними найбільшою мірою покутсько-буковинському, гуцульському, наддністрянському діалектам південно-західного наріччя. Інші мовні чинники, зокрема аналогічні впливи, тут виявлено меншою мірою. Проведений аналіз вживання займенників різних граматичних розрядів

у говірці села Середній Майдан дає підстави вважати її перехідною, як і інші суміжні мовні утворення, що виявляють ознаки вищезазначених діалектів української мови. Із метою всебічного опису граматичних ознак говіркового мовлення сіл, що знаходяться на порубіжжі різних діалектів, у перспективі важливо досліджувати діалектні особливості функціонування інших частин мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жилко Ф.Т. Нариси з української діалектології. Київ, 1955. 316 с.
2. Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. Київ : Вища шк., 1980. 320 с.
3. Кисляк Л.Н. Покутсько-гуцульські діалектні ознаки прономінальної словозміни в говірці села Кубаївка Надвірнянського району. *Science and Education a New Dimension. Philology, IV(26), Issue: 106*. Budapest, 2016. С. 15–18.
4. Кобилянський Б. Діалект і літературна мова (Східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови). Київ, 1960. 276 с.
5. Ковальчук М.П. Гуцульська діалектна субстантивна лексика в говірці села Середній Майдан Надвірнянського району. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія. 2012. Випуск XXXII-XXXIII*. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. С. 37–41.
6. Ковальчук М.П. Гуцульські та покутські діалектні ознаки ад'єктивної парадигми в говірці села Середній Майдан Надвірнянського району. *Матеріали ІХ звітної наукової конференції викладачів Коломийського інституту*. Івано-Франківськ : НАІР, 2013. С. 11–17.
7. Ковальчук М.П. Діалектні риси в мікротопонімії села Середній Майдан Надвірнянського району. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія. Випуск XXIX-XXXI*. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2011. С. 162–166.
8. Лесюк М.П. Основні риси покутського говору. *Етнос і культура: Часопис Прикарпатського університету імені Василя Стефаника: Зб. науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки*. Івано-Франківськ : Плай, 2003. № 1. С. 71–75.

REFERENCES

1. Zhylko F.T. (1955) *Narysy z ukrainskoi dialektologii*. [Essays on Ukrainian dialectology]. K. 136 p. [in Ukrainian].
2. Zhovtobriukh M.A., Volokh O.T., Samiilenko S.P., Slynko I.I. *Istorychna hramatyka ukrainskoi movy* [Historical grammar of the Ukrainian language]. K.: Vyshcha shk., 1980. 320 p. [in Ukrainian].
3. Kyslyak L.N. *Hutsulsko-pokutski dialektni oznaky pronominalnoi slovozmyny v hovirtsi sela Kubayivka* [Pokuttya-Hutsul Dialectal Evidence of Pronominal Accidence in the Patois of the Village Kubayivka, Nadvirna District]. *Science and Education a New Dimension. Philology, IV(26), Issue: 106*. Budapest, 2016. Pp. 15-18. [in Ukrainian].
4. Kobylanskiy B. (1960) *Dialekt i literaturna mova (Skhidnokarpatskyi i pokutskyi dialekty, yikh pokhodzhennya i vidnoshennya do ukrainskoi literaturnoi movy)*. [Dialect and standard language (Westcarpathian and Pokuttia dialects, their origin and relation to the Ukrainian standard language)]. K. 276 p. [in Ukrainian].
5. Kovalchuk M.P. (2012) *Hutsulska dialektna substanyvna leksyka v hovirtsi sela Serednyy Mайдan Nadvirnyanskoho rayonu* [Hutsul dialect substantival vocabulary in Seredniy Mайдan patois]. *Bulletin of the Precarpathian University. Philology. Issue XXXII-XXXIII*. Ivano-Frankivsk: Publishing-designer department CIT of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Pp. 37-41. [in Ukrainian].
6. Kovalchuk M.P. (2013) *Hutsulski ta pokutski dialektni oznaky ad'ektyvnoi paradygmy v hovirtsi sela Serednyy Mайдan Nadvirnyanskoho rayonu* [Hutsul and Pokuttia dialectal traits of the adjectival paradigm in Seredniy Mайдan patois]. *Proceedings of the 9th teaching staff conference in Kolomyia institute*. Ivano-Frankivsk: NAIR. Pp. 11-17. [in Ukrainian].
7. Kovalchuk M.P. (2011) *Dialektni rysy v mikrotoponimii sela Serednyy Mайдan Nadvirnyanskoho rayonu* [Dialectal traits in microtoponymy of Seredniy Mайдan]. *Bulletin of the Precarpathian University. Philology. Issue XXIX-XXXI*. Ivano-Frankivsk: Publishing-designer department CIT of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Pp. 162-166. [in Ukrainian].
8. Lesiuk M.P. (2003) *Osnovni rysy pokutskoho hovoru* [Main features of Pokuttia dialect]. *Ethnicity and Culture: Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University: Miscellany. Arts and Humanities*. Ivano-Frankivsk: Plai. №1. Pp. 71-75. [in Ukrainian].

УДК 811.111'373.7(1-929.1/.3)
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-16>

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ СТИМУЛИ РОЗВИТКУ ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В АВСТРАЛІЇ

Козлова Т. О.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри англійської філології
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-5879-6054
ethstlab@yahoo.com*

Полєжаєв Ю. Г.

*кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування
Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-9160-6945
yuriy.brikrio@gmail.com*

Салій О. Г.

*студент II курсу магістратури факультету іноземної філології
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-5685-8434
nyashnopanda@gmail.com*

Ключові слова: *фразеологізм,
австралійський національний
варіант англійської мови,
чинники мовного розвитку,
фразеологічна варіативність,
фразеологічна синонімія.*

Транспортація англійської мови до південної півкулі в к. XVIII ст. сприяла інтенсифікації системних змін та подальшому формуванню австралійського національного варіанта англійської мови. Колонізація Австралії та прилаштування мовців до нових умов комунікації мали потужний вплив на структурно-семантичні та функційні ознаки лексико-семантичної системи англійської мови, зокрема її фразеологічного складу. Хоча зміни, яких зазнала лексика англійської мови в Австралії, досліджені докладно, аналіз фразеологізмів залишається фрагментарним. Більшість дослідників обмежуються констатацією унікальних рис австралійських фразеологізмів, акцентують на їхній експресивності. Експланаторна частина цих розвідок майже не виходить за межі культурно-історичного контексту. Однобічність аналізу та ігнорування взаємодії когнітивних, емоційних та внутрішніх чинників мовного розвитку перешкоджає адекватному розумінню ціннісних доміант, комунікативної культури та картини світу англійськомовних австралійців.

Статтю присвячено чинникам формування австралійських фразеологізмів. Матеріал дослідження (300 фразеологізмів) виокремлено з авторитетних регіональних історичних словників. Відібраний корпус одиниць проаналізовано за допомогою комплексу методів та методик – етимологічного, структурного, компонентного, концептуального, порівняльного й текстологічного аналізу.

Результати дослідження підтвердили потужність таких зовнішніх чинників, як географічний, історичний, соціальний, етнічний та культурний.

З'ясовано й продемонстровано сукупний вплив внутрішньолінгвальних стимулів покращення мовного механізму та когнітивних, комунікативних й емоційних чинників на інтенсифікацію фразеологічної варіативності. Встановлено, що дія зазначених та інших факторів має такі вияви формування австралійської фразеології: пріоритетність внутрішніх джерел; історична рівномірність поповнення; номінативне різноманіття залежно від історичного періоду та комунікативної необхідності; високий ступінь експресивності; важлива роль аналогії й транснамінації; акцентуація на ціннісних домінантах та формування номінативно щільних сфер; інтенсивний розвиток парадигматичних зв'язків антонімії та синонімії, а також полісемантизму; структурна компресія та інформативна насиченість; помітне пригнічення когнітивного аспекту семантики прагматичним.

EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF AUSTRALIAN ENGLISH PHRASEOLOGY

Kozlova T. O.

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of English Philology,
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5879-6054
ethstlab@yahoo.com*

Polyezhayev Yu. G.

*Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Professional Communication
“Zaporizhzhia Polytechnic” National University
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9160-6945
yuriy.brikrio@gmail.com*

Salii O. G.

*2nd year Master's Student at the Faculty of Foreign Philology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5685-8434
nyashnopanda@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5685-8434*

Key words: *phraseologism, Australian national variety of English, factors of language development, phraseological variation, phraseological synonymy.*

In the late 18th century, the transportation of the English language to the southern hemisphere accelerated its systemic changes leading to the formation of the Australian national variety. The early settlers' adjustment to the communication requirements in colonial Australia conditioned structural, semantic, and functional modifications in the English vocabulary and phraseology in particular.

Although lexical changes in Australian English were subject to a thorough analysis, the study of phraseological units remains fragmentary. The researchers can say as much as they focus on the uniqueness and expressiveness of Australian phraseologisms. Explanations are limited to descriptions of the cultural and historical settings. A one perspective approach does not count cognitive, emotional, and intralinguistic factors as a whole and is unable to address Australian English speakers' key values, culture of communication, and worldview in a comprehensive manner.

This article attends upon the factors shaping Australian English phraseology. The data obtained from historical dictionaries, the authoritative reference on regional vocabulary, comprise 300 phraseological units. Those were treated by methods including etymological, structural, componential, conceptual, comparative, and textual analysis. The results provided evidence on the efficiency of such extralinguistic factors as geographical, historical, social, ethnic, and cultural influence on phraseology development. The findings demonstrated that intralingual stimuli of language mechanism as well as cognitive, communicative, and emotional issues made a joint enhancement on phraseological variation.

The effects of the above mentioned factors on Australian English phraseology can be seen in prioritizing internal sources; an even pattern of historical development; nominative diversity as a response to particular historical conditions and communication requirements; a high degree of expressiveness; the importance of analogy and transnomination; focusing on key cultural values, cultural elaboration and multiplicity of names for culturally important phenomena; increase in paradigmatic groups of phraseological antonyms and synonyms; structural compression and content saturation; the prevalence of pragmatic component upon cognitive one in the semantics of phraseological units.

Постановка проблеми. Фразеологія має давню історію вивчення в лінгвістиці (Ш. Баллі, В. Виноградов, О. Кунін, В. Мокієнко, М. Шанский) і залишається привабливим об'єктом в сучасних розвідках (М. Алефіренко, А. Баранов, Д. Добровольський, М. Жуйкова, В. Телія, В. Ужченко, В. Ужченко). Питання визначення, універсальності, системності та поліаспектності фразеологічної одиниці, її співвідношення з вільним словосполученням, еквівалентність слову слід вважати вирішеними. Поза дискусією типологія та джерела поповнення фразеологічного складу мов.

Фокусування уваги на порівняльно-історичному, когнітивному та лінгвокультурологічному аспектах фразеології [1–6] дозволило порівняти значні за обсягом групи фразеологізмів у споріднених та неспоріднених лінгвокультурах, з'ясувати спільні та специфічні риси фразеологічних одиниць, розкрити тенденції їхнього розвитку, узагальнити структурно-семантичні та функційні властивості. Зіставне вивчення фразеології проливає світло на «культуроносність» цього шару лексики, підтверджує культурний потенціал фразеологізмів, їхню здатність акумулювати та передавати в часі та просторі культурні цінності та настанови, формувати та відтворювати культурну самосвідомість етносу. Мовознавці ХХІ ст. розглядають фразеологізми в семіотичному контексті як знаки культури, вербалізатори світобачення і світовідчуття, експлікатори національного характеру та менталітету: «занурені в комунікативний простір, [фразеологізми] вилучаються зі свідомості мовців у мовленнєвому процесі й налаштовані на етнокультурну інтерпретацію» [7, с. 12].

Когнітивний вимір дозволяє по-новому розглянути фразеологізми, встановити ментальну структуру фразеологічного образу, яка зумовлена особливостями осмислення світу, речей та ситуацій у практичній життєдіяльності мовців.

Попри очевидні здобутки міждисциплінарного вивчення фразеології, окремі аспекти потребу-

ють поглибленого аналізу в контексті сучасних підходів. Фразеологія полінаціональних систем, до яких належить англійська мова, залишається маловивченою. Більш дослідженими виявляються фразеологізми британського та американського варіантів. Стосовно ж фразеології менш поширених варіантів англійської мови, зокрема австралійського національного варіанту, відомості фрагментарні й здебільшого представлені поодинокими прикладами або епізодичними описами історії англійської мови в Австралії.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю проблем, що стосуються співвідношення мови, пізнання й культури, розв'язання яких неможливе без аналізу умов, стимулів та наслідків мовних змін. Географічна дисперсія англійської мови, еволюція національних англійськомовних культур зумовили своєрідність процесів співвідношення мовних і мисленнєвих процесів, віддзеркалених у специфічних лінгвальних знаках – фразеологізмах.

Мета статті полягає в аналізі комплексного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників мовного розвитку на динаміку фразеологічного фонду австралійського варіанта англійської мови.

Дослідження орієнтоване на розв'язання таких основних **завдань**: визначення культурно-історичних умови формування австралійських фразеологізмів та джерел їхнього походження; виявлення особливостей структури, номінативно-оцінної семантики, функційного потенціалу окремих досліджуваних одиниць.

Об'єкт дослідження становлять фразеологізми австралійського варіанта англійської мови, **предмет** – взаємодія зовнішніх та внутрішніх чинників мовного розвитку, їх вплив на формування та варіювання фразеології.

Матеріал дослідження (300 фразеологізмів) виокремлено з авторитетних регіональних історичних словників. Відібраний корпус одиниць проаналізовано за допомогою комплексу **методів**

та методик – етимологічного, структурного, компонентного, концептуального, порівняльного й текстологічного аналізу.

Запропонований підхід поглиблює уявлення стосовно особливостей австралійської англійськомовної культури, національної картини світу, вербалізованої засобами фразеології; окреслює можливості регіональної варіативності поліцентричної англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Фразеологія австралійського варіанта англійської мови формувалася під впливом як зовнішніх (екстралінгвальних), так і внутрішніх (лінгвальних) чинників. Зовнішні чинники зумовлені особливостями історії, культури та довкілля мовців і до них слід віднести насамперед географічний, історичний, соціальний, етнічний та культурний. Внутрішні чинники пов'язані з цілеспрямованою тенденцією до вдосконалення системи, зокрема покращення мовного механізму та збереження комунікативної ефективності мови.

Англійська мова в Австралії еволюціонувала в умовах географічної віддаленості від метрополії. Внаслідок цього перевезені поселенцями лексико-фразеологічні засоби зберігалися й функціонували активно, у той час як у Британії вони втрачали актуальність і потрапляли до консервативної периферії регіонального (діалектного) узусу. Наприклад, вираз *to have a derry on* “to have a prejudice against” (1883 – тут і далі дата першої фіксації одиниці писемними пам'ятками в австралійському варіанті) утворився як результат фразеологізації одиниці *derry* “noise, disorder” (скорочення від *derry down*). Зворот трапляється в сучасних австралійських та новозеландських контекстах [8, с. 160; 9, с. 204]: “*Chaldeans ... had a derry on Christians anyhow, for mucking up all their forecasts, like Daniel did*” [10, с. 46]. Британський узус обмежує одиницю текстами фольклорних пісень, здебільшого популярних на початку XIX ст. Імовірно, що лексема *derry* уживалася в приспівках для вираження суму, радості чи іншого почуття, сприяло виразності тексту пісні, робило її різноманітнішою, яскравішою, емоційнішою, ритмічною та легшою для запам'ятовування: *A Cobbler there was, and he liv'd in a stall, .../ No ambition had he, nor duns at his gate; / Derry down, down, down, derry down, ...* [11, с. 165].

Географічне сусідство, спільна історія та культурний обмін з Новою Зеландією обумовили активність ужитку спільних для австралійського та новозеландського варіантів фразеологізмів (*to get / go for a / the catch* “to take, or attempt to take, a sheep from the catching-pen just before the signal for the end of a run sound” [8, с. 110; 9, с. 136].

Унікальність австралійської природи позначалася на структурній специфіці виразів. До складу

25% проаналізованих одиниць залучаються назви природних реалій, що може зменшувати ступінь взаєморозуміння між австралійцями та носіями інших варіантів англійської мови. Пор.: вираз із прозорою мотивацією (*dry as the Simpson Desert* “very dry”) та його кореляти з назвами австралійських ендеміків (*drier than a dead dingo's donger, dry as a kookaburra's khyber*).

Історичний чинник вплинув на динаміку розвитку австралійської фразеології. Стійкі вирази, сформовані у часи примусової міграції карних злочинців із Британії (к. XVIII ст. – сер. XIX ст.), віддзеркалювали здебільшого специфіку природних та соціальних умов життя: *beyond / this side of the black stump* (с 1831) “beyond civilisation”, *done like a dinner* “about smb who is completely and efficiently demolished” (с 1853).

Другий етап вільної міграції з різних регіонів Великої Британії (сер. XIX ст. – поч. XX ст.) характеризується активним утворенням фразеологічних зворотів на позначення професійних та міжособистісних стосунків: *like a shag on a rock* (1845) “an emblem of isolation, deprivation, and exposure”, *riding on the sheep's back* (1924) “an allusion to wool as the source of Australia's national prosperity”.

Постколоніальний період в історії Австралії (XX ст.) пов'язаний зі зростанням патріотизму, відчуттям соціальної єдності, здійсненням самоідентифікації: *to have tickets on yourself* (с 1904) “to have an exaggerated sense of one's own importance or value; to be conceited” (вираз набув популярності під час Першої світової війни), *Canberra bashing* “the act or process of criticising the Australian Government and its bureaucracy” (1970).

Фразеологічні новотвори XXI ст. втілюють емоційну реакцію австралійців на поточні події (*barbecue stopper* (2001) “a topic of great public interest, especially a political one”).

Соціальний чинник позначився на підвищенні емоційності, експресивності австралійської фразеології, яка своєю метафоричністю схожа на сленг (*Australian slang*), адже експресивність вербальної поведінки англійськомовних австралійців закорінена в мовленнєвій практиці карних злочинців (“the convict birthstain”, “the language of Australian convictism” [12, с. v]). У мовленні декласованих поселенців (*Flash language*) зародилися такі вирази: *to be as drunk as Chloe* “to be very drunk indeed”, *to be a wake-up to that* “to be awake to any scheme, deception, or design”, *to clobber up with smb* “to take a liking to anyone”, етимологічно пов'язане з кокні *Stone the crows!* “an expression of surprise” тощо.

Етнічний чинник урізноманітнює джерела формування фразеологізованих одиниць. Структура стійких виразів містить запозичення з контактних мов: *to put the moz on* “to jinx” < Hebrew

mazzal meaning 'luck', *galah session* "a long chat" < Yuwaalaraay *galah* 'a kind of cockatoo which has a raucous call'.

Культурний чинник стимулював збагачення фразеології виразами, які втілюють головні цінності австралійської культури, стилю буття, риси національного характеру. Вони пов'язані з етосом Бушу (*the Bush*) – концептом австралійської глибинки – й формувалися в жорстких умовах адаптації мігрантів із Британії до нових умов існування. Домінанти австралійської культури охоплюють такі цінності: фізичну силу та витривалість (*steel all through* (about a native Australian) "very strong"), невибагливість (*to bush it* "to camp out overnight on a journey, instead of seeking an accommodation house or shelter of some kind"), кмітливості та винахідливості (*first cab off the rank* "the first to take advantage of an opportunity"), сміливості і готовності ризикувати (*as game as Ned Kelly* "fearless in the face of odds; foolhardy", *Sydney or the Bush* "staking everything on the one throw"); партнерство та доброзичливість (*to get on like a bushfire* "applied to a rapidly developing friendship"), стриманість та негативне ставлення до тих, хто не вміє керувати собою, виявляє роздратування (*to perform / lose one's block* "to lose one's temper, have an angry outburst").

Аналіз прикладів засвідчив, що за допомогою фразеологізмів в австралійській англійськомовній картині світу актуалізовано автостереотип австралійця – представника маскуліної культури. Це особливий тип чоловіка, який вирізняється своєю зовнішністю та поведінкою. Отже, поряд з іншими виявами австралійської культури фразеологія віддзеркалює своєрідний стиль буття бушменів (*bushmanship* "the ability to travel through, or live in, inhospitable country, esp. that which is unfamiliar and unsettled, without getting into difficulty") та свегменів (*swagman* "an itinerant worker, especially one in search of employment, who carries a swag; a vagrant", *to up swag* "to pack up one's possessions and set out on a journey"). Такі спостереження дозволяють висновкувати про важливість впливу соціального аспекту на культурно-національний компонент фразеології.

Попри те, що екстралінгвальні фактори виявилися вельми потужними, не можна відкидати вплив внутрішніх (лінгвальних) чинників. Виразними є чотири тенденції: до вираження різних значень різними формами; до вираження однакових чи близьких значень однією формою; до вживання експресивніших форм; до економії мовних засобів.

Першу тенденцію демонструють фразеологічні антоніми, які структуровані за однією моделлю: ADV + DETERM + N: *up the country* "away from a centre of population; into the interior of the country"

vs *down the country* "to or towards a (capital) city". Протилежність значень досягається уживанням прислівників, між якими встановлюється семантичне відношення опозитивності (*up* 'periphery' vs *down* 'centre').

Дія другої та третьої тенденцій реалізується, наприклад, у багатозначності окремих фразеологізмів: *to put the acid on* "1) to exert a pressure that is difficult to resist; 2) to exert such pressure on (a person, etc.), to pressure (someone) for a favour etc.; 3) to be successful in the exertion of such pressure". В аспекті лексичної семантики до складу фразеологізму залучається дієслово, яке належить до категорії акціональних дієслів переміщення (*to put* "to move smth or smb into the stated place, position, direction"). У лінгвістичному плані фразеологізація дієслова виявляється недостатньо вмотивованою. Натомість когнітивна інтерпретація внутрішньої форми фразеологізму засвідчує, що сема 'рух' передбачає каузачію та зміну ситуації, до якої залучаються учасники (суб'єкт і об'єкт дії). Інтеграція лексико-семантичних варіантів створюється актуалізацією асоціативної (метонімічної) когнітивної моделі 'ВПЛИВ (суб'єкта на об'єкт дії – 'to exert on a person') > РЕЗУЛЬТАТ ВПЛИВУ (стан, досягнутий суб'єктом дії – 'to be successful in exertion'). Отже, концептуальний аналіз дозволяє встановити каузативно-акціональне категоріальне значення дієслова *put*, а також обґрунтувати вмотивованість фразеологізації.

Експресивність виразу та створення яскравого образу здійснюється шляхом актуалізації онтологічної когнітивної метафори, яка поєднує джерело концептуалізації 'РЕЧОВИНА (сильний розчинник)' (*acid* "any of various chemical substances able to damage whatever they touch") з цільовою сферою концептуалізації 'СТАН НАПРУЖЕННЯ; ДІЯ, СПРЯМОВАНА НА ДОСЯГНЕННЯ ПЕВНОЇ МЕТИ' (*exertion* "the use of smth such as authority, power, influence, etc. in order to make smth happen").

Продуктивність схожих форм спостерігається також у позначеннях номінативно щільних сфер, актуалізованих фразеологічними варіантами ("very unhappy" – *as miserable as a bandicoot, as poor as a bandicoot, as bald as a bandicoot, as blind as a bandicoot, as hungry as a bandicoot*) та синонімічними групами (*things are crook in Tallarook, there's no work at Bourke, got the arse at Bulli Pass, no lucre at Echuca, everything's wrong at Wollongong, things are weak at Julia Creek* "things that are bad or unpleasant"). Принагідно зауважимо, що у створенні фразеологізмів важливе значення мають аналогія, римування, трансномінація. Це надає фразеологізмам більшої експресивності, забезпечує вербальну реалізацію емоційності, небайдужого ставлення до того, що відбувається, про що йдеться.

Проявом тенденції до економії мовних засобів є компактні за формою фразеологічні варіанти, вилучені складники яких легко реконструюються мовцями. Наприклад, у складі фразеологізму *to not have a brass razoo* “to have nothing; to be penniless” уживання одиниці *brass* необов’язкове (*to not have a razoo*). Сполучення *brass razoo* означає дрібні гроші (“a trivial coin” [12, с. 447]), які зазвичай виготовляли з міді (пор. рос. *медяк*, укр. *мідняк*, *мідяк* “мідна монета” [13, с. 472], англ. *copper* “a brown coin of low value”, нім. *Kupfer*, *Kupfergeld*, польськ. *miedziak*, *miedziaki* тощо). Елімінація дозволяє уникнути в мовленні надмірної експлікації загальновідомих фактів.

Порівняймо два контексти. Повний варіант фразеологізму вживається задля відтворення неприємного враження від докучливого, монотонного мовлення: “For all their pestering they never got a brass razoo” (1982. R. Hall. *Just Relations* 487) [цит. за: 12, с. 447]. Повна форма іконічно кодує повторюваність, монотонність дій, слів, що підтверджується шляхом експліцитного вираження негативного ставлення до ситуації за допомогою контекстного наближення дієслова *pester* “to behave in an annoying manner towards smb by asking for smth repeatedly”. Скорочений варіант трапляється в розмовному мовленні, зокрема в комунікативній ситуації, коли емоційність важливіша за повноту викладу інформації: “‘Did you have any bank to kick off with?’ ‘Not a razoo.’” (1919. C. Drew. *Doings of Dave* 28) [цит. за: 12, р. 447]. Експресивність мовлення, оцінна акцентуація досягаються інтеграцією компактної форми усталеного виразу та фразового дієслова (*kick off* “to begin”).

Переважанням прагматичного аспекту над когнітивною складовою повідомлення можна пояснити такі фразеологічні компресії як *Buckley’s* від *Buckley’s chance* (1895) “a forlorn hope; no prospect whatever”, а також *You’ve got Buckley’s* замість *You’ve got Buckley’s or none* “no chance; it’s as good as impossible”. Вилучені складники *chance* та *or none* легко відновлюються в пам’яті мовців завдяки прецедентній ситуації. Походження виразу пов’язане з історичним минулим Австралії: злочинцю на ім’я Уільям Баклі вдалося уникнути покарання й упродовж 32 років він був змушений ховатися в Буші (*the Bush* “country which remains in its natural state”), де мешкав з кочовим племенем аборигенів штату Вікторія. Ці події не тільки добре відомі австралійцям, але й становлять частку колективного досвіду носіїв культури.

Поділяємо думку В. Красних [14, с. 60–78] стосовно того, що реальна ситуація може стати інваріантною та слугувати національно-детермінованим еталоном для різних ситуацій певного типу. Статус прецедента забезпечують декілька принципів: обізнаність носіїв лінгвокогнітивного комплексу куль-

тури, їхня культурна, мовна й мовленнєва компетенція, когнітивна актуальність та частотність апеляції до ситуації. Релевантність зазначених принципів підтверджується функціонуванням фразеологізмів зі значенням “no chance at all or a negligible chance of success”: окрім наведених вище варіантів, також *two chances, mine and Buckley’s*; *You’ve got two chances mate. Buckley’s and none*; *Buckley’s choice*; *Buckley’s hope*; *Buckley’s show*; *Buckley and Nunn*.

Ситуація Баклі становить алгоритм сприйняття низки ситуацій чи так званих “п’ятдесят на п’ятдесят” можливостей: професійного зростання (“*your chances of promotion are Buckley’s*” (1896. *Bulletin* (Sydney) 25 Jan. 25/2) [цит. за: 12, с. 83]); купування одягу (“*Buckley’s chance. We have two kinds, those too large and those too small*”) [т.с.]; розв’язання наукової проблеми (“... anybody attempting to resolve the mind-body problem had *Buckley’s chance*” [15, с. 81]); успішної комунікації (“*Even with hard yakka, you’ve got Buckley’s of understanding this dinkum English sentence, unless you’re an Aussie* [16, с. 1]); виконання соціально-політичних зобов’язань (“... *Government while we’re in the war. The man in the street has got Buckley’s. Unless you live in Toorak. A change is as good as a feed to what we got now. Gorton I reckon is too young to run this country. Kennedy of America, he was different...*” [17, с. 99]) тощо.

Слід зазначити, що скорочений варіант фразеологізму уможливорює актуалізація прецедентної ситуації через тісно пов’язаний з цією ситуацією експлікатор – прецедентне ім’я (*Buckley*), яке виявляється достатнім для апеляції до ситуації та віддзеркалення типових уявлень австралійців.

Компактні структури фразеологізмів забезпечують економію комунікативних зусиль, прискорюють комунікацію, збільшують її ефективність. Інший спосіб мовної компресії полягає в субституції декількох складників у структурі фразеологізму одним компонентом. Така варіативність форм дозволяє передати більший обсяг інформації за менший проміжок часу: *a big note man* (the 1950s, now outdated) > *a big noter* “a person who handled or bet large sums of money – big notes”.

Отже, внутрішні чинники формування фразеології сприяють покращенню комунікативної ефективності мови.

Висновки і перспективи дослідження. Транспортування англійської мови до південної півкулі в к. XVIII ст. сприяла інтенсифікації системних змін та подальшому формуванню австралійського національного варіанта англійської мови. Колонізація Австралії та прилаштування мовців до нових умов комунікації мали потужний вплив на структурно-семантичні та функційні ознаки лексики англійської мови, зокрема її фразеологічної підсистеми.

Результати дослідження підтвердили потужність таких зовнішніх чинників, як географічний, історичний, соціальний, етнічний та культурний. Географічна та культурна ізоляція австралійського суспільства упродовж тривалого часу спричинила активізацію мовної варіативності та своєрідний позитивний «інбридинг» у сфері фразеологізації.

Зовнішні чинники діяли сукупно зі внутрішніми стимулами мовного розвитку. Встановлено, що комплексна дія історико-культурних, когнітивних, емоційних та мовних факторів зумовила низку особливостей формування австралійської фразеології: пріоритетність внутрішніх джерел; історичну рівномірність поповнення; номінативне різноманіття залежно від історичного періоду та комунікативної необхідності; високий ступінь

експресивності; важливість аналогії, мовної гри й трансномінації; акцентуацію на ціннісних домінантах та формування номінативно щільних сфер; інтенсивний розвиток парадигматичних зв'язків антонімії, синонімії та багатозначності; структурну компресію та інформативну насиченість; помірне пригнічення когнітивного аспекту семантики прагматичним.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на систематизацію структурного різноманіття австралійських фразеологізмів, глибший аналіз їхньої номінативно-оцінної семантики. Переконані, що формально-змістові ознаки вплинули на поліфункційність та комунікативний потенціал фразеологізмів австралійського варіанта англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венжинович Н. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультуро-логії : монографія. Ужгород : ФОП Сабов А. М., 2018. 463 с.
2. Idioms: Processing, Structure and Interpretation / ed. by Ch. Cacciari, P. Tabossi. New York : Psychology Press, 2014. 360 p.
3. Piirainen E., Balazsi J. A. Lexicon of common figurative units: widespread idioms in Europe and beyond. Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2016. 778 p.
4. Sharma S. Metaphor and emotion: A case of anger in Hindi phraseology. *Cognitive Linguistic Studies*. 2018. No 5(2). P. 303–340. doi: <https://doi.org/10.1075/cogls.00023.sha>.
5. Phraseology: An Interdisciplinary Perspective / ed. by S. Granger, F. Meunier. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Co, 2008. 422 p.
6. Linguo-Cultural Research on Phraseology / J. Szerszunowicz et al. Bialystok : University of Bialystok Publishing House, 2016. 599 p.
7. Селіванова О. Нариси з української фразеології: Психологічний та етнокультурний аспекти. Київ-Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
8. The Concise Australian National Dictionary / ed. by J. Hughes. Oxford, Melbourne : Oxford University Press, 1992. 662 p.
9. The Dictionary of New Zealand English. A Dictionary of New Zealandisms on Historical Principles / ed. by H. W. Orsman. Auckland : Oxford University Press, 1997. 965 p.
10. Gore S. Holy Smoke. Sydney, London : Ure Smith, 1968, 112 p.
11. Ritson J., Park Th. A Select Collection of English Songs: With Their Original Airs: and a Historical Essay on the Origin and Progress of National Song. Vol. 1. London : F. C. and J. Rivington, 1813. 304 p. URL : <https://books.google.com.ua/books?id=CIRWAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 18.03. 2020).
12. Laugesen A. Convict Words. Language in Early Colonial Australia. Oxford : Oxford University Press, 2002. 208 p.
13. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / гол. ред. О. С. Мельчук ; укл. Р. В. Болдирев та ін. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 3: Кора–М. 552 с.
14. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультуро-логія. М. : Гнозис, 2002. 284 с.
15. McLaren N. The Mind-body Problem Explained: The Biocognitive Model for Psychiatry. Ann Arbor : Loving Healing Press, 2010. 330 p.
16. Taft M. Reading and the Mental Lexicon. Hove & London (UK), Hillsdale (USA) : Psychology Press, 1993. 164 p.
17. Edgar D. E. Social Change in Australia: Readings in Sociology. Melbourne : Cheshire, 1974. 690 p.

REFERENCES

1. Venzhynovych, N. (2018). *Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti kognitologii ta lnhvokulturologii*. [Phrases of the Ukrainian Literary Language. Cognitive and Linguistic Culturological Aspects]. Uzhhorod: FOP Sabov A. M.
2. Cacciari, Ch., & Tabossi, P. (Eds.). (2014). *Idioms: Processing, Structure and Interpretation*. New York: Psychology Press.

3. Piirainen, E., & Balazsi, J. A. (2016). *Lexicon of common figurative units: widespread idioms in Europe and beyond*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.
4. Sharma, S. (2018). Metaphor and emotion: A case of anger in Hindi phraseology. *Cognitive Linguistic Studies*, 5 (2), 303–340. <https://doi.org/10.1075/cogls.00023.sha>.
5. Granger, S., & Meunier, F. (Eds.). (2008). *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
6. Szerszunowicz, J. et al. (2016). *Linguo-Cultural Research on Phraseology*. Bialystok: University of Bialystok Publishing House.
7. Selivanova, O. (2004). *Narysy z ukrainskoi frazeolohii: Psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty* [Essays on Ukrainian phraseology: Psychocognitive and linguocultural aspects]. Kyiv, Cherkasy: Brama.
8. Hughes, J. (Ed.). (1992). *The Concise Australian National Dictionary*. Oxford, Melbourne: Oxford University Press.
9. Orsman, H. W. (Ed.). (1997). *The Dictionary of New Zealand English. A Dictionary of New Zealandisms on Historical Principles*. Auckland: Oxford University Press.
10. Gore, S. (1968). *Holy Smoke*. Sydney, London: Ure Smith.
11. Ritson, J., & Park, Th. (1813). *A Select Collection of English Songs: With Their Original Airs: and a Historical Essay on the Origin and Progress of National Song*. Vol. 1. London: F. C. & J. Rivington. Retrieved March 18, 2020 from <https://books.google.com.ua/books?id=CIRWAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
12. Laugesen, A. (2002). *Convict Words. Language in Early Colonial Australia*. Oxford: Oxford University Press.
13. Melchuk, O. (Ed.) (1989). *Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy* [An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language] (Vol. 3). Kyiv: Naukova Dumka.
14. Krasnykh, V. V. (2002). *Ėtnopsikholingvistika i lingvokl'utrologiia* [Ethnopsychology and linguoculturology]. Moscow: Gnosis.
15. McLaren, N. (2010). *The Mind-body Problem Explained: The Biocognitive Model for Psychiatry*. Ann Arbor: Loving Healing Press.
16. Taft, M. (1993). *Reading and the Mental Lexicon*. Hove & London (UK), Hillsdale (USA): Psychology Press.
17. Edgar, D. E. (1974). *Social Change in Australia: Readings in Sociology*. Melbourne: Cheshire.

UDC 811.111'27
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-17>

STYLISTIC FEATURES OF INFANT POETRY TEXTS

Kuzmenko A. O.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of the Social and Humanities
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Gagarina ave., 26, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1189-1438
kuzunchik@email.ua*

Voshchevska O. V.

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English for Biological Faculties
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1606-9830
Voshchevska25@gmail.com*

Key words: *English infant text, preschool-aged child's speech, stylistics, figures of addition, figures of substitution.*

The article deals with the linguistic and stylistic features of the English-language infant poetry texts (for preschool-aged children). The place and role of prevalent stylistic figures are determined. The object of the research is the English-language infant poetic texts, and the subject is their linguistic and stylistic specifics. The purpose of the study is to characterize the linguistic and stylistic colouring of preschool-aged children's speech at the lexical level in the English-language infant poetic texts.

The stylistic division of the English-language infant texts vocabulary is quite diverse: common, specific, everyday, emotional and spatial vocabulary. The artistry of such texts differs in the extensive use of expressive, emotionally depicted elements of speech. Common vocabulary includes words related to everyday life, denoting vital concepts: plants, animals, natural phenomena, qualities, feelings, and so on. Household vocabulary includes tokens related to food, farming, city life, nature and fairy tales. Emotional vocabulary is manifested on the morpheme level by the affixal type, on the lexical by the infantile creative words, the use of words with expressive meaning, on the syntactic by the manifestation of emotions at the level of phrases, sentences or expressions. Common-speech vocabulary is used in terms of ease and everyday life. It has been found that the dominant figures are figures of addition, which account for 57%, and the rest are the figures of substitution (43%). Figures of addition in infantile poetic texts for preschoolers include epithets, amplification and antithesis, while figures of substitution include personification, comparison and metaphor. The figures of addition in English-language infant poetic texts give picturesqueness to objects and phenomena, strengthening their characteristics, emphasizing the beauty of the ordinary things. They increase the expressiveness, interest, daydreaming, extraordinary things in the mind of a preschool-aged child. The use of substitution figures, which are the most importantly harmonious stylistic means leads to musicality, harmony of sound. The tendency to vivid imagery excites to wrap thoughts in new, expressive speech shells, using words in an unusual sense. Thus, English-language infant poetic texts are saturated with charm, fabulousness, surrealism due to the use of these stylistic means.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФАНТИЧНИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ

Кузьменко А. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
пр. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0003-1189-1438
kuzunchik@email.ua*

Вощевська О. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-1606-9830
Voshchevska25@gmail.com*

Ключові слова:

*англійськомовний
інфантичний текст, мовлення
дитини дошкільного віку,
стилістика, фігури едиції,
фігури субституції.*

У статті розглянуто лінгвостилістичні особливості англійськомовних інфантичних віршованих текстів (для дітей дошкільного віку). Визначено місце і роль превалентних стилістичних фігур. Об'єктом дослідження послуговували англійськомовні інфантичні віршовані тексти, а предмет – їхня лінгвостилістична специфіка. Мета дослідження – схарактеризувати лінгвостилістичне забарвлення мовлення дітей дошкільного віку на лексичному рівні на матеріалі інфантичних англійськомовних віршованих текстів. Стилiстичне членування лексики англійськомовних інфантичних текстів є досить різноманітним: загальноживана лексика, специфічно-побутова, емоційна та просторічна. Художність таких текстів різниться широким використанням експресивних, емоційно забарвлених елементів мовлення. Загальноживана лексика охоплює слова, пов'язані з буденним життям, позначають життєво-необхідні поняття: рослини, тварини, природні явища, якості, почуття тощо. Специфічно-побутова лексика налічує лексеми, що пов'язані із їжею, фермерством, містом, природою та казками. Емоційна лексика проявляється на морфемному рівні – афіксальному, на лексичному – інфантичні креативізми, вживання слів з експресивним значенням, на синтаксичному – прояв емоцій на рівні словосполучення, речення чи висловлення. Просторічна лексика вживається за умови невимушеності та побутовості. З'ясовано, що домінантними є фігури додавання, які становлять 57%, та решту складають фігури заміщення (43%). До фігур додавання в інфантичних віршованих текстах для дошкільнят належать епітети, ампліфікація та антитеза, у той час як до фігур заміщення – персоніфікація, порівняння та метафора. Фігури едиції в англійськомовних інфантичних віршованих текстах надають живописності предметам та явищам, посилюючи їхні характеристики, підкреслюючи прекрасне у звичайному. Вони підвищують виразність, зацікавлення, омріяність, надзвичайність буденних речей у свідомості дитини дошкільного віку. Використання фігур субституції, а головне гармонійних стилістичних засобів призводить до музикальності, гармонії звучання. Тяжіння до яркої образності збуджує огортувати думки у нові, виражені мовленнєві оболонки, вживаючи слова у незвичному значенні. Англійськомовні інфантичні віршовані тексти завдяки використанню цих стилістичних засобів насичені чарівністю, казковістю, надреальністю.

Current relevance. The interest of scientists in the field of cross-disciplinary researches concerning ethnic and gender peculiarities of speech is highly increased nowadays. Linguopoetry is not an exception as it has its specificity in biovital lingual aspect of text constitution. Linguopoetic phenomena are reflected in the infant's picture of the world, which is closely linked to the deep intellectual mechanisms of a preschool-aged child, and it is represented in the formation of means of expression, models and rules of their organization and structure of the fiction discourse. Words of living language are characterized not only by lexical meaning and grammatical features, but also by stylistic reflections, ie the scope and frequency of use, emotional colouring or its absence [12, p. 127–129]. The language undergoes certain literary and artistic transformations in the poetic text. As a result, a system of a new language appears, which is like a superstructure over the natural one [1, p. 24]. The style of the poetic work is characterized by the diversity of its capabilities, which varies depending on the form of manifestation, time, genre, manner of narration, the author's personality [5, p. 75]. As a folklore product, infant poetic text (IPT) is an art in which the maximum use of stylistic means and poetic images is "laid down".

Scientific researches. The interest to study children's texts appeared many years ago. Great interest in folk art, including children's one, was in the early 20th century. Speech arrangements of the folk for children have been described in many modern scientific studies by H.I. Atroshenko, stylistics is analyzed by M.P. Brandes, H.A. Kopnina, A.V. Nemirovskaya, while the researches, which deal with infant poetic texts for preschoolers in terms of linguopoetic colour are fragmentary and do not clearly show the peculiarities of lexical arrangement of these texts.

Purpose. The object of the research is the English-language infant poetic texts, and the subject is their linguistic and stylistic specifics. The purpose of the study is to characterize the linguistic and stylistic colouring of preschool-aged children's speech at the lexical level in the English-language infant poetic texts.

Main body. The main condition for the emotional use of the word is the ability of the word to express feelings. Cases of using emotionally coloured vocabulary occur in all "clusters" of preschool-aged children's (PAC) knowledge, in all conceptual domains: MAN, NATURE, LIFE, ENTERTAINMENT and SOCIETY.

Such words acquire a certain stylistic labeling in the IPT and are used as preferred stylistic figures.

Stylistic figures, divided into figures of thought (*figurae sententifrum schemata*) and figures of words (*figurae verbotum*) [4, p. 576], cover four classes

relevant to natural languages: figures of addition, figures of substitution, figures of elimination and figures of positioning [8]. Observations have shown that the first two types of stylistic figures are relevant for IPT. They are figures of addition (epithet, antithesis, amplification) and figures of substitution (hyperbole, meiosis, litotes, metaphor, personification, simile).

Figures of addition are associated with the methods of combining the values of units of one or different levels [2, p. 375], make up 57% of lexicostylistic means in IPT. Epithets (49%), amplification (34%) and antithesis (17%) are especially productive.

Insignificant objects of everyday life become interesting and unusual for the addressee of IPT by using epithets that are an artistic characteristic of an object, phenomenon, process, situation that distinguishes, emphasizes, enhances the existence of a feature of the object that can repeat or update a certain meaning of words [7, p. 20]. The epithet seems to return the usual things to us with the other side, forces us to evaluate them in a new way, allows us to notice the beautiful in the simple: *Glittering points | That downward thrust, | Sparkling spears | That never rust.*

A characteristic feature of epithets in IPT is a fairy-tale or even daydreaming aspect. The world is presented as a magical eccentricity, where everything has a positive attitude, where goodness reigns over evil. Everything is full of love. Epithets such as *crystal, clear, golden, happy, soft, sparkling* etc. are used here: *Pretty Kitty Creighton had a cotton batten cat. | The cotton batten cat was bitten by a rat; Happy little kernels of corn are we, | Wrapped up in our jackets of white; | We hop and we pop, | We're so full of glee, | Hopping 'til we pop just right!*

Epithets endow the objects, subjects and phenomena described in the IPT with some individual and unique feature, give them picturesqueness, unfold a secret meaning, and endow them with an elevated emotional mood. Taking into account the fact that PAC learns something new every day, the epithet helps to emboss in their imagination the specific properties of what is described in the most accurate way. Thus, PAC distinguish vegetables by colour, taste, shape: *black, white, green, yellow, rosy, round, sweet* etc: *Yellow butter, purple jelly, red jam, black bread. | Spread it thick, say it quick!; A golden apple does appear. | No doors are there to this stronghold | Yet thieves break in and steal the gold.* For this reason, the epithet is used in IPT more often than all other stylistic devices: it occurs in 60% of action songs, in riddles – 46%, in tongue twisters – 38%, and in counting out rhymes – 12%.

Alongwith this, the increase of expressiveness in IPT is carried out by means of amplification – accumulation of monotonous statements, which is realized by combination of synonyms, antithesis or can take the

form of gradation [2, p. 20]. The language of PAC is full of adjective amplification, namely to indicate colours: *I am purple, yellow, red, and green* | *The King cannot reach me and neither can the Queen*. The amplification list occurs within the domains such as HUMAN, NATURE, LIFE, so there are such areas-domains as FAMILY, ANIMALS, PLANTS, FOOD: *How many zebras* | *Can you see?* | *Mummy, daddy, baby* –| *One, two, three!*; *The calf, the goose, the bee*, | *The world is ruled by these three*. Amplification can occur not only at the lexical but also at the phraseological level: *Yellow butter, purple jelly, red jam, black bread*. | *Spread it thick, say it quick!*

There are also certain genre features of IPT in the use of amplification. Numeral amplification is specific for counting out rhymes, and the list of numbers is in the range of one to ten: *One, two, three, four*; | *Mary at the cottage door*; | *Five, six, seven, eight* | *Eating cherries off a plate*. A distinctive feature of the English-language IPT is amplification, where the names of members of the monarchical family come into force, which is associated with the political views and life of the British: *Kings and lords and Christians raised them* | *Since they stand for higher powers* | *Yet few of them would stand, I'm certain*, | *if women ruled this world of ours*. Amplification is present in 44% of action songs, 32% of counting out rhymes, 25% of riddles and 11% of tongue twisters. This spread is associated with the child's wild imagination and emotionality, which requires a comprehensive characterization of the described object.

Stylistic arrangement of IPT often occurs in a comparative-oppositional way, when PAC contrasts the concept of their properties and qualities, which results in the antithesis – the use of sharply opposite concepts to enhance the expressiveness (25% of riddles, 14% of action songs, 7% of tongue twisters and counting out rhymes).

Antithesis is used to present non-logical behaviour: *I can run, but never walk*, | *Often a murmur, never talk*, | *I have a bed but never sleep*, | *I have a mouth but never eat*. | *What am I?* Antithesis happens while description of size (*The longer she stands*, | *The shorter she grows*), weather (*Three for wind and four for earth* | *Five for fire, six for rain*), area (*Bounce it here, bounce it there*, | *Bounce it outside anywhere!...*) | *This one rule you must abide*: | *Please don't bounce your ball inside!*); colours (*The land was white*, | *The seed was black...*) etc. Antithesis is widely used to present emotionally important events and feelings (*One for sadness, two for mirth*; | *Three for marriage, four for birth*; | *Five for laughing, six for crying...*; *What does man love more than life* | *Fear more than death or mortal strife*), religion ... *Eight for heaven, nine for hell*, | *And ten for the devil's own sell*; social-economic position (*All poor people have it*, | *And all rich people need it*).

The stylistic addition is aimed at depicting the dream and fairy-tale with a breath of charm and caresses. Instead, antithesis and amplification enhance the routine of life. Phenomena such as size, natural conditions, spatial landmarks, colours, etc. are influenced by the antithesis. Amplification is actualized in the IPT to characterize colour, food, family, animals, plants, and so on. All stylistic techniques of addition are aimed at more emotional saturation of the realities of human existence in the imagination of the child.

The figures of substitution are divided into figures of quantity and figures of quality [2, p. 366-367]. The language of PAC is characterized primarily by the prevalence of quality figures – 57%. Personification (54%), comparison (29%) and metaphor (17%) dominate among the figures of quality in IPT.

Metaphors are used to enhance emotionality. Metaphors are figurative constructions, the cognitive basis of which is the assimilation of objects belonging to different areas of ontology [6, p. 57]. Metaphor is “an important means of presenting and understanding reality” [15, p. 20] by using the word figuratively to emphasize the similarity of certain features.

The purpose of the metaphor is to enhance the figurative attractiveness of the IPT: *Pretend that we're little frogs...* | *Pretend that we're little fish...* | *Pretend that we're little birds...* | *Pretend that we're little babes...* The dominant source domain of metaphors in IPT is a concept KINGDOM: *Who is the King of Hearts?* | *Sam*. | *Who is the Queen of Hearts?* | *Pam*. | *One, two, The Knave of Hearts will be you!*; *Carrot, cabbage, and potato*, | *Spinach, radish and tomato*, | *All live in freedom*, | *In the vegetable kingdom*. Boys and girls are called *king* and *queen*, emphasizing their importance for adults, pointing out that children are the main ones, that all attention and love are addressed to them. Thus, two distant classes of objects converge in a poetic metaphor.

Metaphor forces to pay attention to a certain similarity (often new, unexpected) between two or more objects [13, p. 45]. This banal but correct observation allows us to make some generalizations about the role and place of metaphor in IPT, namely: perceiving it, the child seeks to distinguish similar among several objects of a certain set, to find commonalities and differences, to emphasize their similarity. All this stimulates not only the development of aesthetic taste, but also intellectual abilities. Metaphor, even in IPT, performs the function of “creating a multilevel meaning that requires effort on the part of the recipient” [9, p. 36]. The most characteristic metaphor is for the countings, because the child imagines / identifies him-herself with a certain character who will take part in the further game and perform the appropriate actions.

In addition to metaphorical reflections, IPT is also characterized by personification, which is a stylistic figure that gives an idea of a concept or phenomenon by depicting it as a living person endowed with the properties of this concept. Personification is the presentation of natural phenomena, human qualities, concepts in the image of man [16, p. 1226].

The “influence” of personification includes not only objects, information about which is accumulated in the domain NATURE (*Autumn leaves when they're tired, | Settle down in a heap; Granny's goose | Wears the shoes...*), which are inherent in the infantile imagination of human's actions, moods, states, feelings, but also things of everyday use – tools, information about which is reflected in the domain LIFE (*Ten umbrellas like the rain. | Ten umbrellas jump and run...; A cuckoo clock | Says "tick-tock"...*). Typical actions for these objects are that the PAC are able to perform themselves: *to go, to sing, to smile, to cry, to jump, to run, to wear, to put on* тощо: *The mischievous raven | Flew laughing away | Bumpety, bumpety, bump!*

Personification is perhaps the most important method of children's speech, because everything that surrounds PAC is full of human skills and abilities. It is common for counting out rhymes (35%), tongue twists and action songs (21%) and riddles (9%). Animals, plants and things are most often personified in IPT. Personification occurs against the background of performing those activities that children are able to do on their own, and they are those actions that they “transfer” to the environment.

Comparison is used to highlight the external similarity of the compared objects, to make them “easily imaginable for the recipient” [10, p. 219]. IPT uses figurative comparisons that combine features of objects that are not directly related to each other to prevent a “fresh” description. The meaning of figurative comparison does not follow from the word itself, but from its reflection in another subject. Simile is a comparison of two objects on the basis of similarity [14, p. 22-23], “a path that consists in explaining one subject through another, similar to it by means of a comparative connection” [3, p. 561].

Simile is used for poeticization of speech in 14% of action songs, in 13% of tongue twisters, in 11% of riddles and 2% of counting out rhymes. This technique is often used in action songs, because they indicate the actions that a child should perform, and such actions are often characteristic of animals, plants and other objects, which leads to the use of comparison.

There is often a transfer of values to the sphere of nature in the IPT, which allows outlining the object not only in shape but also to give it a colour, odour characteristics, structure, physical properties, etc.: *The middle brother's tall and slim | And keeps a steady pace | The youngest runs just like the wind, |*

A-speeding through the race. The dominant domain of IPT is the concept of LIFE, where objects are compared with things of everyday use: *: I spit like bacon, am made with an egg, | I have plenty of backbone but lack good legs, | I peel like an onion but still remain whole, | I'm long like a flagpole, yet fit in a hole | What am I?*

Artistic / poetic comparison performs a characteristic function in IPT, which is a consequence of denotative and connotative meanings, although they actualize mainly connotative meaning, because the connotation has a two-dimensional character. As the simile is aimed at conveying new figurative information about an object, connotative colouring is important for the perception of a phenomenon / object as it really is. For example, PAC imagines a snake with an onion based on similarity – changes in snakeskin and vegetable peel (*I peel like an onion*), and the size of the animal is slightly exaggerated and compared to a flagpole (*I'm long like a flagpole*).

Figures of the number are 43% in IPT, among which the predominant place belongs to hyperbole (63%), meiosis (20%) and litotes (17%).

Hyperbole is a method of intentional exaggeration of the properties of an object or phenomenon, a universal type of worldview, exaggeration of any feature of the object in order to characterize it more figuratively [2, p. 368]. The use of this technique in IPT is explained by PAC's assessment of things according to age. As a result, objects seem huge and immeasurable to them, and excessive emotionality generates an increased reaction, which creates the effect of fairy tales and charm: *What does man love more than life | Fear more than death or mortal strife... emotional perception of liking and ugliness reaches the limits of life and death in this riddle. Similar hyperbolic descriptions of feelings are also expressed through comparisons and auxiliary conjunctions more than: ... I will love you, more than I have to....*

Repetition also “works” to exaggerate: *The fish I caught was THAT big! | THAT big! THAT big!* Hyperbole can be formed in IPT by using the traditional superlative particle *very* (*There is a bird of great renown, | Useful in city and in town; | None work like unto him can do; | He's yellow, black, red, and green, | A very pretty bird I mean; | Yet he's both fierce and fell: | I count him wise that can this tell* or amplifying word-prefix *super-* (*He opened his mouth | And out it flew | A giant super loud | «ACHOO!»*). Hyperbola can be formed in IPT also at the morpheme level – with the help of adjectives in the highest degree of comparison, adding a suffix *-est*: *This wee finger is the baby, | Dearest, sweetest, best of all.*

Hyperbole is used most actively in riddles (21%), which can be explained by the accentuation of certain features characteristic of the encoded word, which should be noted. Due to its proximity to real everyday

life, hyperbole is less common in tongue twisters (13%) than in other IPTs.

The opposite method of hyperbole is meiosis – to express the intentional reduction of the properties of an object or phenomenon [2, p. 368]. Features of surrounding objects, the qualitative characteristic of subjects decrease a little and become less important. Cases of meiosis in IPT are isolated comparing to hyperbole. Thus, it occurs in counting out rhymes (4%), riddles (5%), tongue twisters (7%) and action songs (7%).

The implementation of meiosis is carried out in IPT adding a negative suffix to the adjective *-less*: ...*I'm a dull senseless blockhead, 'tis true, when I'm young...* The reduction of the facts of reality is also presented by the adverb *never*: *Midsday's child seeks*

things of the soul. | On Gamesday born – will never win. | Bakeday birth fates a child too thin -| But a Fastday tot will surely thrive, | Double chins ere he comes to wive.

Conclusion. Stylistic figures of addition (epithet, amplification, antithesis) and substitution (hyperbole, meiosis, metaphor, personification, simile) create a magic, unreal, fabulous atmosphere where the source domain is things of life, flora and fauna. These stylistic figures emphasize the thought and the sharpness of the children's perception of the world around them in the IPT.

The studying can be deepened by the investigation of stylistic arrangement of prose texts, texts for teenagers, lyric texts etc.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атрошенко Г.І. Лінгвостилістика української поезії для дітей : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова». Запоріжжя: ЗНУ, 2005. 25 с.
2. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс. Москва : Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. 416 с.
3. Гром'як Р.Т. Літературознавчий словник-довідник. Київ : Академія, 2007. 752 с.
4. Копнина Г.А. Конвергенция стилистических фигур в современном русском литературном языке (на материале художественных и газетно-публицистических текстов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. «Русский язык». Красноярск, 2001. 289 с.
5. Нелюбин Л.Л. Лингвостилістика современного английского. Москва : Флинга; Наука, 2007. 128 с.
6. Немировская А.В. Метафора турецкого художественного текста как объект перевода. Вестник ИГЛУ. Иркутск : ИГЛУ, 2009. С. 57–62.
7. Павшук А.В. Языковая природа и функции эпитета в художественном тексте (на материале романа Асорина «Воля») : автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.05 «Романские языки». Москва, 2007. 21 с.
8. Скребнев Ю.М. Основы стилистики английского языка. Москва : Астрель, 2003. 221 с.
9. Толочин И.В. Метафора интертекст англоязычной поэзии: лингвистический аспект. Санкт-Петербург : СПбУ, 1996. 96 с.
10. Черноусова О.Н. Функционирование образных сравнений в художественном тексте и речи диалектоносителей. *Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 2. Языкознание*. Волгоград : ЛогГУ, 2012. № 1(15). С. 219–223.
11. Briggs R. *Mother Goose treasury*. N.Y. : Puffin, 2012. 161 p.
12. Burke M. *Emotion in Stylistics*. *Encyclopaedia of Language and Linguistics*, 2nd Edn. Amsterdam : Elsevier, 2006. P. 127–129.
13. Deignan A. *Metaphor, genre and recontextualization*. *Metaphor and Symbol*. L. : 2013. P. 41–59.
14. Fadaee E. *Symbols, metaphors and similes in literature: A case study of "Animal Farm"*. *Journal of English and Literature*. L. : Academic Jpurnals, 2011. Vol. 2(2). P. 19–27.
15. Lakoff G. *Metaphors we live by*. L. : The university of Chicago press, 2003. 310 p.
16. Summers D. *Longman Dictionary of Contemporary English*. L. : Pearson Longman, 2006. P. 1949.

REFERENCES

1. Atroshenko H. I. (2005). *Linhvostylistyka ukrayinskoyi poeziyi dlya ditey* [Linguistic style of Ukrainian poetry for children]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01. «Ukrayinska mova». Zaporizhzhya: ZNU. 25 s. (in Ukrainian)
2. Brandes M.P. (2004). *Stylistyka teksta. Teoretychesky kurs*. [Stylistics of the text. Theoretical course]. M. : Prohress-Tradytsyya; YNFRA-M. 416 s. (in Russian)
3. Hromyak R.T. (2007). *Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk*. [Literary dictionary-reference book]. K. : Akademiya. 752 s. (in Ukrainian)
4. Kopyna H. A. (2001). *Konverhentsyya stylstycheskykh fyhur v sovremennom russkom lyteraturnom yazyke (na materyale khudozhestvennykh y hazetno-publytsystycheskykh tekstov)* [Convergence of stylistic figures in modern Russian literary language (on the material of artistic and newspaper-journalistic texts)]: dys. ... kand. fyol. nauk : 10.02.01. «Russky yazyk». Krasnoyarsk. 289 s. (in Russian)

5. Nelyubyn L.L. (2007). *Lynhvostylystyka sovremennoho anhlyyskoho yazyka*. [Linguostylistics of the modern English language]. M.: Flynha; Nauka. 128 s. (in Russian)
6. Nemyrovskaya A.V. (2009). *Metafora turetskoho khudozhestvennoho teksta kak obekt perevoda*. [Metaphor of Turkish literary text as an object of translation]. Vestnyk YHLU. Yrkutsk: YHLU. S. 57–62. (in Russian)
7. Pavshuk A.V. (2007). *Yazykovaya pryroda y funktsyy epyteta v khudozhestvennom tekste (na materyale romana Asoryna "Volya")* [Linguistic nature and functions of the epithet in the literary text (on the material of Asorin's novel "Freedom")]: avtoref. dys...kand. fylol. nauk 10.02.05 «Romanskye yazyky». M., 2007. 21 s. (in Russian)
8. Skrebnev Yu.M. (2003). *Osnovy stylystyky anhlyyskoho yazyka*. [Fundamentals of English style]. M. : Astrel. 221 s. (in Russian)
9. Tolochyn Y. V. (1996). *Metafora yntertekst anhloyazychnoy poezyy: lynhvystycheskyy aspekt*. [Metaphor intertext of English poetry: linguistic aspect]. SPb: CPbU. 96 s. (in Russian)
10. Chernousova O.N. (2012). *Funktsionirovaniye obraznykh sravneniy v khudozhestvennom tekste i rechi dialektonositeley*. [The functioning of figurative comparisons in the literary text and speech of dialect carriers]. Vestn. Volgogr. gos. un-ta. Ser. 2. Yazykoznaniiye. Volgograd: LogGU. № 1 (15). S. 219–223. (in Russian)
11. Briggs R. (2012). *Mother Goose treasury*. N.Y.: Puffin. 161 p.
12. Burke M. (2006). Emotion in Stylistics. *Encyclopaedia of Language and Linguistics*, 2nd Edn. Amsterdam: Elsevier. P. 127 – 129.
13. Deignan A. (2013). Metaphor, genre and recontextualization. *Metaphor and Symbol*. L. P. 41–59.
14. Fadaee E. (2011). Symbols, metaphors and similes in literature: A case study of "Animal Farm". *Journal of English and Literature*. L.: Academic Jpurnals. Vol. 2 (2). P. 19–27.
15. Lakoff G. (2003). *Metaphors we live by*. L.: The university of Chicago press. 310 p.
16. Summers D. (2006). *Longman Dictionary of Contemporary English*. L.: Pearson Longman. P. 1949.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ В ІНАВГУРАЦІЙНИХ ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА США ДЖОРДЖА ВОКЕРА БУША: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Ликіна В. В.

аспірантка кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови

імені професора О. М. Мороховського

Київський національний лінгвістичний університет

вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-6508-8005

lykinavera@gmail.com

Ключові слова: *концепт, концепт DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ, Джордж Вокер Буш, інавгураційна промова, предметно-образний складник концепту, ціннісний складник концепту.*

Дослідження вербалізації концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ в інавгураційних промовах президента США Джорджа Вокера Буша (2001 та 2005 роки) виявило їх зверненість до різних аспектів досліджуваного концепту. Вивчення вербалізації концептів передусім передбачає визначення їх структури, а тому ми спираємося на запропоновану В.І. Карасиком тривимірну структуру концепту, яка включає поняттєвий, предметно-образний і ціннісний складники. Для виокремлення способів ословеснення трьох складників концепту спираємося на визначення іменника democracy в англійськомовних тлумачних словниках. У першому виступі домінує предметно-образний складник концепту, а друга промова зосереджена на ціннісному складникові концепту, представленому свободою як визначальною властивістю демократії. Домінування предметно-образного складника в першому інавгураційному виступі відображене іменником government, що через сполучення з одиницями з динамічної семантики передає активність уряду, та іменником people, який позначає народ, здебільшого зображений у стані спокою. Про домінування в першій промові предметно-образного складника також свідчить послідовність уживання одиниць: на початку виступу іменник people позначає предметно-образний складник; в основній частині субстантив democracy відсилає читача до поняттєвого компонента; у заключній частині промови ціннісний елемент, поіменованний одиницями freedom, justice, fairness, поєднується з предметно-образним, позначеним одиницями people і government. Натомість у другій промові концепт DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ ословеснюється з опертям на його ціннісний складник, позначений одиницями freedom і liberty зі значенням свободи. На відміну від першого виступу-подяки за обрання президентом, друга інавгураційна промова зосереджена на відстоюванні свободи після терористичних атак на США. Свобода позначена іменниками liberty, freedom і сполученням прикметника free з іншими одиницями в трьох комунікативних блоках: звернення до нації; до світової спільноти; до співгромадян. Загалом у другій інавгураційній промові президент акцентує увагу на взаємодії свободи, позначеної іменником freedom, із поступом уперед, що символізує подальший розвиток демократії.

VERBALIZATION OF THE DEMOCRACY CONCEPT IN US PRESIDENT GEORGE W. BUSH'S INAUGURAL SPEECHES: LINGUISTIC AND COGNITIVE ASPECTS

Lykina V. V.

*Postgraduate Student at the Department of English Philology, Translation and Language
Philosophy named after Professor O. M. Morokhovsky
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6508-8005
lykinavera@gmail.com*

Key words: *concept, DEMOCRACY concept, George W. Bush, inaugural speech, perceptual component, evaluative component.*

The analysis of the verbalization of the DEMOCRACY concept in US President George W. Bush's inaugural speeches (2001 and 2005) reveals their appeal to various aspects of the concept under study. The study of verbalization of concepts primarily involves determining their structure, and therefore we rely on the proposed by V.I. Karasyk three-dimensional structure of the concept, which includes notional, perceptual and evaluative components. To identify ways to glorify the three components of the concept, we rely on the definition of the noun democracy in English dictionaries. The first inaugural refers to the perceptual component of the concept while the second address focuses on the evaluative component named by the unit freedom referring to the defining feature of democracy. The dominance of the perceptual element in the first inaugural address is revealed by the noun government, which through combination with units with the semantics of dynamics reflects the cabinet's activity, and by the unit people, denoting the laymen, mostly characterized by a tendency towards rest. The dominance of the perceptual component in the first inaugural is also revealed by the sequence of the units: in the introduction to the speech the noun people refers to the perceptual component; in the text body the unit democracy names the notional component; and in the conclusion the evaluative element is evoked by the units freedom, justice, fairness combined with the nouns people and government. Conversely, in the second inaugural speech, the DEMOCRACY concept is mainly verbalized by reference to its evaluative component, denoted by the units freedom and liberty. Unlike the first inaugural, which expresses the president's gratitude to the nation for electing him into office, the second address is aimed at defending the country's freedom after the terrorist attacks on the United States. It is denoted by the nouns liberty, freedom and the combination of the adjective free with other units in the communicative sections of appeal to the nation; to the world community; to the fellow citizens. Generally, the second inaugural speech emphasizes the interaction of liberty as a manifestation of DEMOCRACY with forward motion which symbolizes a further development of democracy.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення проблеми вербалізації концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ в промовах американських лідерів передусім зумовлена увагою політичної лінгвістики до ключових понять, що формують дискурсивний простір, необхідністю зіставлення ролі різних дискурсивних практик у забезпеченні перебігу суспільних процесів окремих країн.

Стаття присвячена порівнянню способів вербалізації концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ

у двох інавгураційних промовах Джорджа Вокера Буша (2001 та 2005 роки), колишнього президента країни, для якої демократія є одним із найбільш соціально значущих феноменів, задіяних у формуванні офіційної ідеології [9, с. 188].

Мета статті – установити відмінності у вербалізації концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ в першій і другій інавгураційних промовах президента США Джорджа Вокера Буша з використанням дослідницького апарату когнітивної

лінгвістики. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: розробити методику аналізу способів вербалізації концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ в обох інавгураційних промовах президента США Джорджа Вокера Буша; виокремити фрагменти тексту, які ословеснюють названий концепт в обох промовах; зіставити способи й послідовність ословлення концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ в досліджуваних промовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення вербалізації концептів передбачає визначення їх структури, досить складної й неоднозначної, чим пояснюється існування двох основних підходів до вирішення цієї проблеми: системно-ієрархічного й когнітивно-епістеміологічного [4, с. 101]. Прихильники першого підходу вважають базовим для розгляду структури концепту розташування його елементів у певній ієрархії від вищого до нижчого [4, с. 103]. Другий підхід розглядає структуру концепту з урахуванням знань та інформації, які він репрезентує [4, с. 104]. У цьому руслі ми спираємося на запропоновану В.І. Карасиком тривимірну структуру концепту, що включає поняттєвий, предметно-образний і ціннісний складники [2, с. 105]. Предметно-образний складник, який становить ядро концепту, має невербальні витoki й піддається лише відносному опису: його розуміють як цілісне узагальнене уявлення індивіда про об'єкт, що асоціюється з яким-небудь предметом, подією, якістю тощо. Предметно-образний складник спирається на зорові, слухові, тактильні або смакові якості, які сприймаються індивідом і репрезентують властивості предметів, явищ, подій, відображених у нашій свідомості, тобто це релевантні ознаки практичного знання [2, с. 108]. Поняттєвий складник концепту пов'язаний із його фіксацією у вербальній формі [2, с. 109]. Ціннісний складник виявляється в існуванні в його структурі інформації про зв'язок із найбільш важливими феноменами суспільної свідомості для індивіда й усієї мовної спільноти [2, с. 110]. Саме завдяки цьому елементу концепти, які мають дискурсивний статус, відрізняються від інших ментальних утворень, адже формують ціннісну картину світу.

Наявність указаних складників урахуємо під час установлення способів вербалізації концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ в промовах президента Буша. Поняттєвий компонент концепту позначений іменником *democracy* «демократія»:

– *a system of government in which the supreme power is vested in the people and exercised directly by them or by all the members of state, elected under a free electoral system* (система управління, здійснювана всім населенням або всіма уповноваженими членами держави, як правило, за допомогою обраних представників) [14];

– *a system of government that bases its legitimacy on the participation of the people* (система управління, легітимність якої базується на участі народу) [20];

– *a system of government in which people choose their rulers by voting for them in elections* (система влади, у якій люди обирають своїх правителів, голосуючи за них на виборах) [20].

Відповідно до наведених словникових дефініцій, предметно-образний складник, що утворює ядро концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ, пов'язане з сенсомоторним досвідом носіїв мови, позначається одиницями *people* «люди» та *government* «уряд/управління», з якими мовна особистість взаємодіє в практичній діяльності. Ціннісний складник концепту ДЕМОКРАТІЯ охоплює властивості, які розміщуємо в порядку зростання ступеня їх абстракції: *free* «свободний», *voting* «голосування», *elections* «вибори», *legitimacy* «легітимність».

Відношення між складниками концепту, які відбивають специфіку втілення концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ в тексті, установлюємо за допомогою методики силової динаміки [21, с. 409], яка пояснює силові процеси через взаємодію Агоніста як фокальної сили й протиставленого йому Антагоніста [21, с. 404]. Названі сутності відзначаються природним прагненням до спокою/бездіяльності або до руху/зміни стану [21, с. 409]. Агоніст перебуває під впливом Антагоніста, унаслідок чого тенденція Агоніста до спокою долається або він протидіє Антагоністові, а тому його стан не змінюється [21, с. 412]. Саме тому теорія силової динаміки дає змогу встановити, як взаємодіють силові сутності [21, с. 411], що, у свою чергу, розкриває текстове втілення концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ загалом і в ракурсі його складників.

Виклад основного матеріалу. У першій інавгураційній промові президента Буша вербалізуються всі складники концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ: поняттєвий, позначений іменником *democracy* «демократія»; предметно-образний, названий одиницями *people* «народ» and *government* «уряд», і ціннісний, ословеснений іменниками *freedom* «свобода», *justice* «справедливість», *fairness* «чесність».

Перший виступ новообраного президента, звернений до американської нації, поділяється на три блоки, у кожному з яких задіяний концепт DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ або його складники: вступ присвячений народу США, який співвідноситься з ядром концепту; основна частина спирається на поняттєвий складник, ословеснений іменником *democracy*; заключна частина спирається на ціннісний складник, позначений одиницями *freedom, justice, fairness* у поєднанні з

предметно-образним компонентом, на який указують одиниці *people* й *government*.

Вступ починається зі звернення до народу, тобто з предметно-образного складника, позначеного іменником *people*: *It is the American story – a story of flawed and fallible people, united across the generations by grand and enduring ideals*. У наведеному прикладі субстантив *people* співвідносить націю з Агоністом з тенденцією до спокою, на що вказують означення *flawed* «з недоліками» і *fallible* «ті, що помиляються», а Антагоніст із тенденцією до руху позначений іменником *ideals*, що відображено дієприкметником *united* та означеннями *grand* «величний» та *enduring* «тривкий».

В основній частині промови, присвяченій демократії й ставленню американської нації до її ідеалів, поєднуються ціннісний і поняттєвий складники концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ: *Through much of the last century, America's faith in freedom and democracy was a rock in a raging sea. Now it is a seed upon the wind, taking root in many nations*. У наведеному прикладі свобода як ціннісний складник концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ, позначена іменником *freedom*, а поняттєвий компонент названий іменником *democracy*. Їх порівняння зі скелею, позначеною іменником *rock*, наділяє їх роллю Агоніста з тенденцією до спокою. Натомість Антагоністом із тенденцією до руху постає вируюче море, позначене словосполученням *raging sea*. У наступному реченні ці дві сутності – скеля й вируюче море – порівнюються з насінням, на яке віє вітер (*a seed upon the wind*): останній наділений роллю Агоніста з тенденцією до руху, адже розносить зернини, а Антагоністом з тенденцією до спокою постає насіння, напрям руху якого визначає вітер.

Ціннісний складник концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ ословеснюється в заключній частині виступу: *I will work to build a single nation of justice and opportunity*. У наведеному прикладі займенник *I* виокремлює президента як лідера держави, зображеного як Агоніст із тенденцією до руху дієсловами *work* і *build*, а ціннісний компонент, позначений іменником *justice* «справедливість», зображується як Антагоніст із тенденцією до спокою, слугуючи засобом підвищення статусу мовця.

Поряд із цим президент звертається до предметно-образного складника концепту, позначеного іменником *government* і ціннісних аспектів концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ, які уряд має забезпечувати народу. Вони іменуються одиницями *public safety and public health* «суспільна безпека та здоров'я», *civil rights* «громадянські права»: *“Government has great responsibilities for public safety and public health, for civil rights and common schools. Yet compassion is the work of a nation, not just a government”*. У поданому при-

кладі уряд постає в ролі Агоніста з тенденцією до руху, на що вказує група присудка *has great responsibilities* «несе значну відповідальність», а Антагоніст позначений одиницями *public safety* (безпека народу) and *public health* (здоров'я народу), *for civil rights* (за цивільні права) and *common schools* (і спільні школи), оскільки зі змісту не видно, що ці права забезпечуються урядом.

Вербалізація концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ в другому інавгураційному зверненні президента Буша здебільшого враховує аспекти демократії, які становлять його ціннісний складник. На відміну від першого виступу-подяки за обрання, друга промова спрямована на відстоювання свободи після терористичних атак на США. Свобода позначена іменниками *liberty*, *freedom* і сполучення прикметника *free* з іншими одиницями в трьох комунікативних блоках: звернення до нації; до світової спільноти; до співгромадян.

У комунікативному блоці, зверненому до нації, президент активує ціннісний складник концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ іменником *freedom*: *For a half a century, America defended our freedom by standing watch on distant borders [...] There is only one force of history that can break the reign of hatred and resentment, and expose the pretensions of tyrants, and reward the hopes of the decent and tolerant, and that is the force of human freedom*. У наведеному прикладі США, позначені іменником *America*, постають як Агоніст, схильний до руху, на що вказує дієслово *defend*, а свобода, названа іменником *freedom*, зображена як Антагоніст, що має тенденцію до спокою, адже саме її американці мають захищати, що, у свою чергу, підвищує їхній статус. При розгортанні наведеного уривка свобода, позначена словосполученням *the force of human freedom*, постає як Агоніст із тенденцією до руху, на що вказують дієслова *break* «зруйнувати», *expose* «викрикувати», *reward* «винагороджувати». Антагоніст, позначений словосполученням *the reign of hatred and resentment* «царство ненависті й обурення», виявляє тенденцію до руху, на що вказує іменник *reign* «правління». Загалом складається враження, що Америка як схильний до руху Агоніст здатен захистити свободу, яка, у свою чергу, зруйнує глобальне панування тиранії.

У комунікативному блоці, зверненому до нації, ціннісний складник концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ акцентує залежність вільної Америки від свободи в інших країнах: *The survival of liberty in our land increasingly depends on the success of liberty in other lands. The best hope for peace in our world is the expansion of freedom in all the world*. Наведений приклад ставить існування національної свободи (*survival of liberty*), зображеної як Агоніст із тенденцією до спокою, у залежність від

її успіху в інших країнах (*the success of liberty in other lands*), представленого іменником *success* як Антагоніст із тенденцією до руху. Очевидно, що подібного до попереднього фрагмента цей уривок починається і зображення свободи як Агоніста з тенденцією до спокою задля підкреслення провідної ролі американців у її забезпеченні.

Комунікативний блок, звернений до нації, завершується акцентом на розвитку свободи: *Eventually, the call of freedom comes to every mind and every soul [...] Liberty will come to those who love it*. У наведеному уривку свобода, позначена іменниками *freedom* і *liberty*, домінує, адже наділена роллю Агоніста з тенденцією до руху, на що вказує дворазове вживання дієслова *come* «приходити». Натомість Антагоністом із тенденцією до спокою постає народ, позначений іменниками *every mind and every soul* та *those who love it*, наділений роллю бенефіціанта.

Безпосереднє звернення до поняттєвого складника концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ спостерігаємо у фрагменті промови, присвяченому світовій спільноті, що зумовлено необхідністю узагальнення ціннісного та предметно-образного складників іменником *democracy*: *The concerted effort of free nations to promote democracy is a prelude to our enemies' defeat*. У наведеному прикладі ціннісний компонент концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ, позначений словосполученням *free nations*, наділений роллю Агоніста з тенденцією до руху, про що свідчать дієприкметник *concerted* «об'єднаний» та інфінітив *promote* «просувати», які вказують на значний ступінь докладання енергії. Завдяки вживанню вказаних одиниць поняттєвий складник, позначений іменником *democracy*, постає в ролі Антагоніста з тенденцією до спокою. В аналізованому комунікативному блоці предметно-образний компонент концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ позначений іменниками *government* і *people*, які по-різному зображують уряд і народ: *The leaders of governments with long habits of control need to know: To serve your people you must learn to trust them*. У наведеному прикладі іменник *governments*, співвідносний у другій частині речення із займенником *you*, позначає Агоніста з тенденцією до руху, на що вказують словосполучення *with long habits of control* і дієслова *need to know* і *must learn to trust*. Натомість у ролі Антагоніста постають люди, позначені іменником *people*. Образний компонент концепту, названий іменни-

ком *people*, зображений у стані спокою, оскільки населення диктаторських країн не може висловлювати своїх думок.

Завершальна частина блоку, зверненого до співгромадян, акцентує взаємодію свободи, позначеної іменником *freedom*, як вияву ДЕМОКРАТІЇ з рухом уперед (*go forward*), що символізує подальший прогрес демократії: *We go forward with complete confidence in the eventual triumph of freedom*. У наведеному прикладі займенник *we* зображує американців як Агоніста з тенденцією до руху, передану дієсловом *go forward* і словосполученням *with complete confidence* «цілковита впевненість», що в кінці кінців приводить до тріумфу свободи, позначеного словосполученням *the eventual triumph of freedom*, у якому іменник *triumph* указує на значний успіх “a notable success” [23]. У наступному висловлюванні “*America in this young century proclaims liberty throughout the world*” роль Агоніста з тенденцією до руху виконує Америка, позначена топонімом *America*, на що вказує дієслово *proclaim*, адже вона проголошує та гарантує глобальну свободу, позначену іменником *liberty*, зображаючи американців як обрану націю, що захищає волю в усьому світі.

Отже, порівняльний аналіз інавгураційних звернень американського президента Дж. Буша виявив, що перший виступ зосереджений на ролі уряду в підтриманні американської демократії, а друга промова – на ціннісному складникові концепту, представленому свободою як визначальною властивістю демократії. Відповідно, вербалізація концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ спирається в першій промові на предметно-образний складник концепту, позначений іменником *government*. Його активність представлена у виступі президента США лексемами із семантикою динаміки. Водночас народ, названий іменником *people*, загалом зображений у стані спокою й лише один раз співвідноситься з активністю уряду. Натомість у другій промові ціннісний складник концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ вербалізується іменниками *freedom* і *liberty*, а свободі приписується стан спокою, який підкреслюється протиставленням активній позиції уряду та народу, які належать до предметно-образного складника концепту.

Перспективи дослідження вбачаємо в установленні зображення концепту DEMOCRACY/ДЕМОКРАТІЯ і його складників у промовах інших англійськомовних політиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии. Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2001. 123 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 407 с.
3. Красавский Н.А. Русская и немецкая концептосферы эмоций: опыт лингвокультурологического анализа словарных статей. Воронеж : ВГУ, 2001. 507 с.

4. Павлова Е.К. Языковые проблемы глобальной политической коммуникации и перспективы их решения посредством гармонизации национальных тезаурусов. Москва : Прометей, 2007. 218 с.
5. Потепенко С.І. Когнітивна риторика ефекту: в пошуках методу (на матеріалі інавгураційних звернень американських президентів Дж. Кеннеді і Дж. Буша). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2012. Т. 15. № 2. С. 131–140.
6. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Белая Е.А., 2013. 307 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Черкаси, 2017. 890 с.
8. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта. Методологические проблемы когнитивной лингвистики / научное издание под ред. И.А. Стернина. Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. 182 с.
9. Сулова А.Ю. Эволюция лингвокультурологического концепта «демократия» в дискурсивном пространстве американской нации. *Вестник Иркутского государственного лингвистического ун-та*. 2009. № 3 (7). С. 188–193.
10. Телятникова О.Н. Идеологический концепт DEMOCRACY в британском политическом дискурсе и его семантические оппозиции, к 40-летию СГАКИ. Самара : СГАКИ, 2011. С. 343–349.
11. Филиппова М.А. Идеологический концепт демократия: на материале лингвокультуры США : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2007. 229 с.
12. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва : ИТДГК Гнозис, 2004. 326 с.
13. Юдин Г. Кризис демократии в эпоху цифровой революции. URL: <https://etika.nplus1.ru/democracy/yudin>.
14. English Oxford living dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/democracy>.
15. George Bush. First inauguration speech transcript. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/inaugural-address.html>.
16. George Bush. Second inaugural address. URL: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4460172>.
17. Johnson M. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 268 p.
18. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What categories reveal about the mind*. Chicago ; L., 1987. 267 p.
19. Lebedko M.G. Axiosphere: The linguistic representation of value concepts in American and Russian culture. *American Studies International. The George Washington University*. 2003. Vol. XLI. № 1-2. P. 179–200.
20. Merriam-Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/democracy>.
21. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics: Concept Structuring Systems*. Vol. 1 MIT Press, 2000. 558 p.

REFERENCES

1. Boldyrev N. N. (2001) *Kognitivnaya semantika: Kurs lektsiy po angliyskoy filologii* [Cognitive semantics: Lectures on English philology]. Tambov: Tambov universityty, 123 p.
2. Karasik V.I. (2002) *Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs* [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd: Peremena, 2002. 407 p.
3. Krasavskiy N. A. (2001) *Russkaya i nemetskaya kontseptosfery emotsiy: opyt lingvokulturologicheskogo analiza slovarnykh statey* [Russian and German emotional conceptology: experience of the linguistic and cultural analysis of dictionary articles]. Voronezh: VGU, 2001, 507 p.
4. Pavlova E. K. (2007) *Yazykovye problemy global'noy politicheskoy kommunikatsii i perspektivy ikh resheniya posredstvom garmonizatsii natsional'nykh tezaurusov* [Linguistic problems of the global political communication and their perspective solutions by means of harmonization of the national thesaurus]. Moskva: Prometey, 218 p.
5. Potapenko S. I. (2012) *Kognitivna rytoryka efektu: v poshukakh metodu (na materialy inavhuratsiynykh zvernenn amerykanskykh prezydentiv Dzh. Kennedi i Dzh. Busha)* [Cognitive rhetoric of effect: in the search of method (based on the inaugural speeches of the US presidents G. Kennedy. and G. Bush)] *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. Ser. Filolohiia*. V. 15, № 2. P. 131–140.
6. Prykhodko A. N. (2013) *Kontsepty i kontseptosystemy* [Concepts and systems of concepts]. Dnepropetrovsk: Belaya E. A., 307 p.
7. Selivanova O. O. (2017) *Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy* [Modern linguistics: directions and problems]. Cherkasy, 890 p.
8. Sternin I. A. (2001) *Metodika issledovaniya struktury kontseptu. Metodologicheskie problemy kognitivnoy lingvistiki: Nauchnoe izdanie pod red. I. A. Sternina* [Methodology of studying the structure of concept.

Methodological problems of the cognitive linguistics: scientific edition under I.A. Sternin]. Voronezh: Voronezh national university, 182 p.

9. Suslova A. Yu. (2009) Evolyutsiya lingvokul'turologicheskogo kontsepta «demokratiya» v diskursivnom prostranstve amerikanskoj natsii [Evolution of the linguo-cultural concept of 'democracy' in the discursive space of american nation]. Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo un-ta. № 3 (7), P. 188–193.
10. Telyatnikova O. N. (2011) Ideologicheskij kontsept DEMOCRACY v britanskom politicheskom diskurse i ego semanticheskie oppozitsii, k 40-letiyu SGAKI [Ideological concept of DEMOCRACY in the British political discourse and its semantic oppositions]. Samara : SGAKI, 2011. P. 343–349.
11. Filippova M. A. (2007) Ideologicheskij kontsept demokratiya: na materiale lingvokul'tury SShA: dis. kandidata filol. nauk: 10.02.19. [Ideological concept of democracy: on the material of linguistic culture of the USA]. Volgograd, 229 p.
12. Sheygal E.I. (2004) Semiotika politicheskogo diskursa [Semiotics of political discourse]. M.: ITDGK Gnozis, 2004. 326 p.
13. Yudin G. Krizis demokratii v epokhu tsifrovoy revolyutsii [Crisis of democracy in the era of numerical revolution]. URL: <https://etika.nplus1.ru/democracy/yudin>.
14. English Oxford living dictionaries URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/democracy>.
15. George Bush. First inauguration speech transcript. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/inaugural-address.html>.
16. George Bush. Second inaugural address. URL: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4460172>.
17. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 268 p.
18. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. What categories reveal about the mind. Chicago; L., 1987. 267 p.
19. Lebedko M.G. Axiosphere: The linguistic representation of value concepts in American and Russian culture. American Studies International. The George Washington University. 2003. Vol. XLI, № 1-2. P. 179–200.
20. Merriam-Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/democracy>.
21. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics: Concept Structuring Systems. Vol. 1 MIT Press, 2000. 558 p.

УДК 811.161.2'37
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-19>

ФАУНОНІМИ ТА ФЛОРОНІМИ В ПОЕТИЧНИЙ МОВІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

Лисенко Н. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальної та мовної підготовки
Національний фармацевтичний університет
вул. Пушкінська, 53, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-8607-2213
lis-enko@bigmir.net*

Сінна Л. Ю.

*доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національна академія Національної гвардії України
майдан Захисників України, 3, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-0407-1995
sennaya1985@gmail.com*

Ключові слова: *ідіостиль, архетипна модель світу, зоонім, орнітонім, дендронім, флоризм, семно-компонентний аналіз.*

Грунтуючись на тому, що всебічне дослідження авторських ідіостилів, опис трансформацій архетипових і традиційних образів-символів – передумова якісного дослідження історії національної художньої мови, у статті розглянуто особливості реалізації семантики метафор і символів, до складу яких входять зооніми, орнітоніми, дендроніми та флоризми, у поетичній мові Тодося Осьмачки. Уперше детально описано індивідуально авторські образні паралелі, застосовано порівняльний метод і семно-компонентний аналіз для встановлення семантичних трансформацій таких рослинних символів, як верба, калина, дуб, ромен-зілля, акація, дзвіночок, роза, родової назви «квітка», фаунонімів «вовк» і «ворон», орнітонімів «голубка», «орел», «зозуля». Досліджено традиційні символічні паралелі «людина – дерево», «осінь – кінець життя», а також ті, що свідчать про специфіку авторського світобачення: «квіточка-дзвіночок – серце поета», «зрубана акація – втрачене кохання». Наголошено на необхідності чіткого розмежування індивідуальних авторських та успадкованих символів, адекватного тлумачення понять «архетиповий образ-символ», «індивідуальний авторський символ», «народнопоетичний символ» тощо. Для аналізу свідомо взято твори як раннього періоду творчості, так і доробок поета в еміграції, що дає можливість простежити розвиток образних парадигм. Зазначено, що, попри безумовну цінність як предмета дослідження, розглядувані образи-символи не становлять ідіостилістичної доміанти та зазвичай виконують допоміжну функцію, тобто є тлом для сприймання іншого, більш важливого, на думку автора, образу. Уживання їх навіть під час тривалого перебування в еміграції свідчить про те, що зазначені фауноніми й «рослинні» символи є складниками ментальної бази, яка й має визначати етнічну належність митця. Для встановлення первинного значення традиційних образів-символів використано збірник вибраних праць М. Костомарова «Слов'янська міфологія», «Словарь символів» Дж. Тресиддера, семно-компонентний аналіз проведено із застосуванням одинадцятитомного Словника української мови.

FAUNONYMS AND FLORONYMS IN POETIC LANGUAGE OF TODOS OSMACHKA

Lysenko N. O.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Fundamental and Language Training
National University of Pharmacy
Pushkinska str., 53, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8607-2213
lis-enko@bigmir.net*

Sinna L. Yu.

*Associate Professor at the Department of Philology, Translation and Strategic Communications
National Academy of the National Guard of Ukraine
Zakhysnykiv Ukrainy Square, 3, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0407-1995
sennaya1985@gmail.com*

Key words: *idiostyle, archetypal model of the world, zoonym, ornithonym, dendronym, florism, seme-component analysis.*

Based on the fact that a comprehensive study of the author idiostyles and description of the transformations of archetypal and traditional images-symbols is a prerequisite for a qualitative study of the history of a national artistic language, the article explores the peculiarities of metaphors and symbols implementation in the poetic language of Todos Osmachka, namely zoonyms, ornithonyms, dendronyms and florisms. For the first time ever individual figurative parallels of the author are described in details, a comparative method and seme-component analysis are used to establish semantic transformations of such plant symbols as верба, калина, дуб, ромен-зілля, акація, дзвіночок, роза, semantic transformations of genonym of квітка and faunonyms such as вовк and ворон, ornithonyms голубка, орел, зозуля. The traditional symbolic parallels as «людина – дерево», «осінь – кінець життя», as well as those that indicate the specificity of the author's worldview: «квіточка-дзвіночок – серце поета», «зрубана акація – втрачене кохання» are considered. It is emphasised on the necessity for a clear distinction between individual authorial and inherited symbols, consequently for an adequate interpretation of such concepts as “archetypal image-symbol”, “individual author's symbol”, “folk poetic symbol” etc. For this analysis there were taken deliberately both the early works of the poet and his works created in exile. Such approach gives the opportunity to trace the development of figurative paradigms. It is pointed out that despite the absolute value as a subject of study, the considered images-symbols do not constitute an idiostylistic dominant. They usually perform an auxiliary function and form the background for the perception of another, more important, according to the author's opinion, image. But their usage by the poet even during a prolonged exile provides the indication that these faunonyms and “plant” symbols are components of the mental base that should determine the ethnicity of the author. To establish the primary meaning of traditional images-symbols were used the works of Mykola Kostomarov “Slavic Mythology” and of Jack Tresidder “Dictionary of Symbols”, seme-component analysis was performed with the help of “The Dictionary of the Ukrainian language” in 11 volumes.

Постановка проблеми. Художні твори відбивають процеси, характерні для певного етапу розвитку літературної мови. Саме тому всебічне дослідження авторських ідіостилів, опис трансформацій архетипових і традиційних образів-символів – передумова якісного дослідження історії національної художньої мови.

Питання детермінованості творчості сучасних українських митців архетиповою моделлю світу цікавить багатьох українських дослідників. Диференціації понять архетип – архетиповий символ – традиційний символ – приділяють увагу Г. Микитів [9], Л. Белехова [1], Т. Урись [14], про архетипи, властиві українській ментальності, говорить О. Гордійчук [4]. Специфіку образних дендронімів, зоонімів, орнітонімів і флоризмів вивчають О. Гоменюк [3], З. Дубравська [5], І. Сметана [11] та ін.

Авторські трансформації образів-символів, до складу яких входять зооніми, орнітоніми, дендроніми та флоризми, побіжно розглядали ми в попередніх дослідженнях [8].

У вагомих працях таких вітчизняних дослідників, як М. Слабошпицький, Н. Зборовська, О. Лапко, С. Маринкевич В. Пахаренко, В. Барча образна система творів Т. Осьмачки розглядається суто в літературознавчому аспекті. Відповідно, сьогодні авторські трансформації традиційних образів-символів та архетипових образів у поетичному ідіостилі Т. Осьмачки залишаються поза увагою дослідників, що й доводить актуальність нашої роботи.

Метою розвідки є дослідження авторських трансформацій традиційних символічних дендронімів, фітонімів, орнітонімів і флоризмів із застосуванням семно-компонентного аналізу в поетичній мові Тодося Осьмачки. Пропонуємо диференціювати індивідуальні авторські й успадковані символи. Серед останніх розрізнити трансформації символів архетипної природи, народнопоетичні символи, міфологеми різного походження, християнську символіку тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ідіостилу Т. Осьмачки характерне вживання традиційних символічних фаунонімів і флоризмів, що виконують допоміжну функцію.

Частіше вони є тлом для сприймання іншого, більш важливого, на думку автора, образу. Такими, наприклад, є міфологема «орел» (увага читача акцентується на архетипному символі сонце), орнітонім «ворон», зоонім «вовк», флоризм «рожа», дендронім «явір» тощо. У таких випадках ми намагаємося розглянути названі традиційні символи разом із тим образом, «енергетичне поле» якого вони утворюють.

Уживаною є конструкція, схожа на народнопісенний паралелізм: «Іде снігами сірий звір і сумно виє по балках. Кінець Діброва бачить свій...»

[12, с. 149]. Перифраз сірий звір зберігає всі традиційні негативні конотації, що супроводжують лексему «вовк» [13, с. 146].

У вірші «Містерія», створюючи поетичний простір, автор наділяє міфологеми традиційним для фольклорних творів значенням: «В лісі за городом дивнії чари держать темну силу в сні: лева, що спить у хащах із передвік, сонну сову, що кричить у дуплі <...> Жахом душа у людей пойнялась, тільки почули совин вони глас <...> Два вартові ці, як душі лісів, вийшли із тьми і сполохали світ» [12, с. 117–118]. Сова й пугач є символами жаху, нічних страхів, зловісності [7, с.105]. Лев є традиційною для європейської спільноти емблемою гордості, мужності, хоробрості. Проте наведеним значенням поет не обмежується. У нього сова, лев – атрибути судилища: лев – як образ із позитивними конотаціями, сова – уособлення страху перед вироком і спокутою.

Орнітонім «ворон» у традиційному негативному значенні (зловісний символ смерті, горя) спостерігаємо в рядках: «... і ворони й круки через гору летять аж на Київ золотий <...> О, як страшно кричать! <...> А із чорних дзьобів каплі-кров лопотять об залізо домів...» [12, с. 66]. Автор вдається до використання й інших традиційних символів, а саме архетип «кров» ужито з негативними конотаціями. Отже, ворони й круки стають символами трагічних подій, смерті, що очікують Київ (як уособлення всієї України).

Голуб (голубка, голуби) – народнопоетичний символ кохання [7, с. 90], нареченої – реалізовано Т. Осьмачкою без змін семантики у вірші «Данте»: «Із гробу вилетить тоді голубка й віки пролине із тим словом вічним <...> що серце Дантове се тим же повне до Страшного Суду єдиним словом: Беатріче!» [12, с. 134]. Створюючи символ-слово «вічне», автор використовує один із відомих світовій літературі архетипів – logos (слово). Серед усього спектру властивостей слова для створення образу поет обирає здатність передавати емоції й почуття. До семантичного оточення лексеми «кохання» органічно входять означення «єдине», «вічне». Отже, символічне значення імені Беатріче – найщиріше, не підвладне часові кохання. У контексті: «І ми тепер не вирвемо із боротьби зозулі навіть для весінньої верби, аби гукала до людей крізь теплі віти про сонце те, що без утоми світить <...> І дух наш <...> шумітиме у світ, як верби без зозуль» [12, с. 188–189]. Спостерігаємо, як орнітонім «зозуля», що є народнопоетичним символом, набуває іншого порівняно з традиційним значення. У щоденній боротьбі за примарні достатки, матеріальні цінності людство втрачає здатність бачити й відчувати красу у звичайному. Зозуля стає власне авторським символом природної гармонії і краси, весни, що співвідноситься

в поетичній моделі світу Т. Осьмачки з душевним оновленням. Образна паралель «дух (душа) – дерево без пташок» утілює авторське розуміння проблеми зубожіння і спустошеності людських душ, нівеляції сучасних духовних цінностей.

Спостерігаємо в Т. Осьмачки вживання символу зозулі з використанням сталої семантики: «... і не турбується, чи крик зозулі долине до її двора» [12, с. 215]. Кування зозулі символізує плач, горе, сум, самотність [7, с. 92]. Інша асоціація: зозуля кує – лічить роки. Відповідно, крик зозулі може символізувати плин людського життя. Не турбуватися криком зозулі – не сумувати за роками молодості, не перейматися життєвими змінами.

Комплекс «світ природи» (деталізована його реалізація «орел») традиційно для Т. Осьмачки співвідноситься з комплексом «духовно емоційний світ людини»: «Орел у Карпатах на скелі клекоче з крилом перебитим <...> І дух мій, неначе орел той далекий, безцільно гукає з осінніх ночей...» [12, с. 185]. Народнопоетичний символ орел зберігає загалом комплекс традиційних значень: «велич, вправність, швидкість, перемога над неприємностями» [7, с. 99], а також «влада, першість, лідерство» [13, с. 255]. На нашу думку, з додаванням власне авторських ознак «орел ... з крилом перебитим» символізує дух, величню, сміливу й самотню особистість.

Типовим прийомом образного відображення дендронімів є персоніфікація. Провідною тенденцією при створенні персоніфікованих дендронімів в Т. Осьмачки є виникнення асоціативного співвідношення між природними явищами й духовно-емоційною екзистенцією, подіями в житті героїв. Наприклад: «Зелені віти [верби] низько над водою схиляються і гойдаються з журбою, у стовбурі зітхають, і гудуть, і ронять бризками свій плач на труп» [12, с. 113].

М. Костомаров наводить такі значення народнопоетичного символу верба – недоля, сирітство, самотність [7, с. 76]. Безумовно, Т. Осьмачка скористався при творенні образу традиційними конотаціями. На нашу думку, причини виникнення метафори варто шукати в зорових і слухових асоціаціях. Схилені над водою віти дерева нагадують поетові зажурену постать людини (асоціація закріплена у видовій назві «плакуча верба»); шум віт співвідноситься із «зітханнями» та «плачем», краплі крові – зі сльозами. У контексті «Кров попід степом до гір дотекла <...> Хату підмила вдові. Журиться жито, схиливши у луг <...> Ліс нахилив свої списи на схід, довгі у сонці кінці розпіка» [12, с. 54] автор акцентує увагу на негативних конотаціях архетипу кров – «смерть, убивство». Персоніфіковані образи жита й лісу, як і в народнопоетичних творах, відповідають емоційному фону подій у житті ліричних героїв. Виникнення

бінарми «журиться жито» пояснюється зоровими асоціаціями, у яких виразно простежується характерний для Т. Осьмачки антропоморфізм у зображенні багатьох явищ природи, оскільки зі схиленою постаттю людини асоціюється стиглий («похилений») колос. Підґрунтям для створення бінарми «списи лісу» також стала зорова асоціація: у ядерній семемі слова «спис» – «холодна зброя у вигляді гострого металевого наконечника на довгому держаку» [10, IX, с. 509]. Зафіксовано провідну ознаку цієї зброї – «гострість». Відповідно, усі предмети, схожі за формою, починають асоціюватися з гострим списом. Словник містить схожий випадок образного вживання цієї лексеми: «нової травки гострі списи» [10, с. 509].

Існує клас символів, заснованих на архаїчних міфах або традиційних віруваннях, спричинених прадавнім синкретичним типом мислення. У них говорять про можливість метаморфозних перетворень людини на птаха, тварину, квітку чи дерево. В українському фольклорі компонентом метаморфоз можуть бути такі дендроніми, як тополя, верба, явір, калина, дуб, горобина, береза. Дуб, чоловічий символ, співвідноситься із силою, наприклад: «А нині вже кого? З чийого краю під всохлий дуб чекати по жнивях, якому на гілля посеред гаю не сяде заспівати жодний птах?» [12, с. 172–173]. Усохлий дуб, відповідно, символізує нещасливу людину [7, с. 81]. Автор використовує семантику фольклорного символу без істотних змін, уживаючи паралель – «людина – дерево». Актуалізується й паралель «осінь – кінець життя»; тому бінарма «всохлий дуб» асоціюється зі старістю.

Традиційні народнопоетичні «рослини» символи отримують у Т. Осьмачки нове семантичне наповнення: «Та в купелі моє серце залишилось, й мати вилили з водою під калину. Ромен-зілля зросло з серця в росах кутих <...> Й ромен-зілля стало в'януть у туманах <...> Йшла дівчина й зірвала його в травах» [12, с. 37]. С. Єрмоленко зазначає, що фольклорні образи тополі, верби, калини, смереки вийшли за межі інтимної лірики й набули значення національних поетичних символів. Тривалий час ці дендроніми вживаються як художні образні атрибути України [6, с. 229]. У наведеному контексті образ-символ калина змінює свою традиційну семантику й починає позначати Україну – рідний край, етнічну самотність, гідність, систему національно зумовлених духовних цінностей, до яких відбувається символічне долучення ліричного героя. Значення ж народнопоетичного символу ромен-зілля, пов'язаного з коханням і здатного магічною силою нав'язати смутку на парубків [7, с. 66], залишається без змін. Зірвати ромен-зілля, що «зросло із серця», означає «заволодіти думками, коханням». Образ утворено

завдяки актуалізації в лексемі «серце» семема «цей орган людини як символ зосередження почуттів, настроїв, переживань» [10, с. 142]. Контекст «На зрубаний акація я ледь не плачу, бо в даль зелену зве блакить <...> Давно на пальці бачу кров і почуваю на душі пекуче горе, що, може, й мрію проколов <...> Деся понесла комусь любов, акацію мені покинувши колючу, і на руці від неї кров...» [12, с. 136] містить вислів зрубана акація – власне авторський символ утраченого кохання. Дендронім «акація», що символізує кохання, – надбання саме поетичної мови Т. Осьмачки. Образ «зрубаного, зів'ялого» дерева узятю автором із фольклорних текстів, причому негативні значення (смерть, сум, страждання) трансформуються в символ втрати. Виразно відчувається створення автором паралелі «фізичний світ (зрубане дерево, вколота рука) – духовно-емоційний стан (розчарування, поразка духу – проколота мрія)». Як уже зазначалося, для української ментальності характерним є асоціативне зближення понять «серце» і «кров», причому серце сприймається як джерело почуттів (і, відповідно, мрій). Отже, бінарма «проколов мрію» може бути варіантом пораненого серця – символу нещасливого кохання, або, матеріалізуючи мрію, автор намагається увиразнити свої почуття. Як і в інших розглянутих нами прикладах, образ кольки (колючки) побудовано завдяки актуалізації негативних образних конотацій [10, IV, с. 237]. На нашу думку, колька в наведених рядках стає авторським символом і самої зради, і дівчини, яка не виправдовує сподівань ліричного героя.

Символізація рози Т. Осьмачкою поетичних рядках «Я знов люблю царівну русокоосу, яку стрічають квіти та трава, вона ж, поцілувавши тільки розу, ховається за дерева» [12, с. 214–215] спирається на традиційні символічні значення цього флоризму (жіноча краса, веселість, здоров'я, пестоші), розвинуті на слов'янському ґрунті [7, с. 10], а також на концепцію символу в «класичному світі» (весна, любов, смерть).

В українській літературі на символіку троянди наклалася семантика народнопоетичних образів рути й калини. Т. Осьмачка ж засвоїв образ троянди вже в трансформованому вигляді. Отже, у наведених рядках троянда символізує абсолют краси. Нормативність образного вживання лексеми «троянда» як поетичного синоніма краси зафіксовано також СУМ [10, X, с. 298].

Символічного значення може набувати лексема «квітка». Авторський символ увібрав семантику таких народнопоетичних символів цнотливості, як рута, фіалка, біла лілея; християнський варіант – біла троянда (символ Богородиці й опосередковано невинності). Помітним є зв'язок авторського символу з обрядовими діями, пов'язаними з вінком (зірвати вінок – позбавити вінка):

«З дитячої коси зірвав, як вишню, рожеву квітку, першим цвітом пишну, а з неї чиста, весняна роса омила стегна злого ласуна!» [12, с. 96]; «Мамо, моя мамо, ні одна дівчина вінка не сплітала для твого сина <...> Мені не зривала найпершої квітки, і твій син не знає, чим весна пахуча...» [12, с. 76]. Отже, зірвати першу квітку означає «позбавити цноти». Це значення є домінантним у першому прикладі. У другому – асоціації, пов'язані з лексемами «вінок» і «квіти», дещо модифікуються: «сплітати вінок» і «зірвати квітку» – віддати перше кохання.

Створений автором образ дзвоників «І квіточку – дзвіночок вирвав з россою й почепив над серцем на одежі, і серце задзвонило силою сліпою у дзвоник той, що прикрашає межі. Воно забуло безнадійно, що в худоби гойдаються важкі з металу дзвони <...> А нас почує хто, поети бідолашні, що в мене серце сповнилось уваги для когось підробитися биком домашнім і дзвоником добитися уваги» [12, с. 179–180] існує у двох площинах – реальному світі й у духовно-емоційній сфері. Автор використовує прийом антитези, протиставляючи два алегоричні образи – поетів і худоби (цей образ символізує байдужих, душевно спорожнених людей). Оскільки поетам притаманна «тонка» і чуйна душевна організація, символічним відтворенням їхнього життєвого кредо, натхнення, голосу серця є дзвіночок, що прикрашає межі – вишуканий у своїй тендітності. Отже, наведений приклад – ще одна інтерпретація конфлікту поета й натовпу, чий голос – важкі з металу дзвони – надто «гучний» і «байдужий», заважає відчувати і співчувати особистій трагедії творчої людини.

Висновки. Типовою рисою ідіостилі Т. Осьмачки є використання символічних фаунонімів та орнітонімів із традиційним значенням. Часто автор вдається до використання народнопоетичних символів «вовк» і «ворон» як частини конструкції, що нагадує пісенний паралелізм. Орнітоніми «голубка», «орел», «зозуля» можуть уживатися як самостійні образи або дорівнювати міфологемам.

На семантичне наповнення образів-дендронімів у поетичній мові Т. Осьмачки впливає архаїчне синкретичне мислення, що зумовлює можливість метаморфоз. Автор використовує і традиційне значення народнопоетичних символів (наприклад, верби), створює власні (акація – символ кохання). Загалом поет уживає такі рослинні символи, як верба, калина, дуб, ромен-зілля, акація, дзвіночок, роза, а також родову назву «квітка» в символічному значенні. Уживання традиційних образів навіть під час тривалого перебування в еміграції свідчить про те, що названі фауноніми й «рослинні» символи є складниками ментальної бази, яка й має визначати етнічну належність митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Архетип, архетипний смисл, архетипний образ у лінгвокогнітивному висвітленні (на матеріалі віршованих текстів американської поезії). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2015. № 3. С. 6–16.
2. Бондаренко Ю. Словесні символи-архетипи в поетичній творчості Юрія Іздрика: лінгвостилістичний вимір. *Рідний край*. 2014. № 2. С. 126–129.
3. Гоменюк О. Специфіка лінгвоментальних величин зі сфери фауни і флори у творах для дітей Є. Гуцала. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Т. 6. С. 70–75.
4. Гордійчук О. Архетипи української ментальності: соціально філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філософські науки»*. 2018. Вип. 1(84). С. 15–19.
5. Дубравська З. Зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів. *Young Scientist*. 2018. № 3.1. С. 51–52.
6. Єрмоленко С. Фольклор і літературна мова. Київ : Наукова думка, 1987. 245 с.
7. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
8. Лисенко Н.О. Архетипні символи як детермінанти поетичної моделі світу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 73. С. 129–131.
9. Микитів Г.В. Трихотомія «символ» – «архетип» – «архетипний символ»: диференціація та кореляція понять. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2017. № 2. С. 135–142.
10. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
11. Сметана І. Мовні засоби репрезентації рослинного світу в поезії В. Свідзінського. *Вісник Криворізького національного педагогічного університету. Серія «Філологічні студії»*. 2018. Вип. 17. С. 192–202.
12. Тодось Осьмачка. Поезії. Київ : Рад. письменник, 1991. 252 с.; Тресиддер Дж. Словарь символов / пер. с англ. Москва : ФАИР ПРЕСС, 1999. 448 с.
13. Тресиддер Дж. Словарь символов / пер. с англ. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2001. 448 с.
14. Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 1 (35) С. 96–100.

REFERENCES

1. Bieliakhova L. I. (2015). Arkhetyp, arkhetypnyi smysl, arkhetypnyi obraz u lnhvokohnityvnomu vysvitlenni (na materialii virshovanykh tekstiv amerykanskoï poezii). [Archetype, archetypal sense, archetypal image in linguistic and cognitive perspective (Case Study of American Poetic Texts)]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, Vol. 3. P. 6–16 [in Ukrainian].
2. Bondarenko Yu. (2014). Slovesni symvoly v poetychnii tvorchosti Yurii Izdryka: lnhvostylistychnyi vymir. [Verbal symbols-archetypes in the poetic creation of Yuri Izdryk: the lingual-stylistic dimension]. *Ridnyi kraj*, Vol. 2. P. 126 – 129 [in Ukrainian].
3. Homeniuk O. (2013) Spetsyfika lnhvomentalnykh velychyn zi sfery fauny i flory u tvorakh dlia ditei Ye. Hutsala. [The specifics of linguo-mental quantities in the field of fauna and flora in the works for children of E. Gutsal]. *Mova i kultura*. Vol. 16. P. S. 70–75 [in Ukrainian].
4. Hordiichuk O. (2018) Arkhetypy ukrainskoi mentalnosti: sotsialno filosofskyi analiz. [Archetypes of the Ukrainian mentality: socio-philosophical analysis]. *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky*. Vol. 1(84). P. 15–19 [in Ukrainian].
5. Dubravska Z. (2018). Zoonimy yak okremi leksychni odyntsi ta yak komponenty stalykh vyraziv. [Zoonyms as separate lexical units and as components of constant expressions]. *Young Scientist*. № 3.1. P. 51–52 [in Ukrainian].
6. Yermolenko S. (1994) Folklor i literaturna mova [Folklore and literary language]. K.: Naukova dumka, 1987. 245 p. [in Ukrainian].
7. Kostomarov M. (1994). Slovianska mifolohiia. [Slavic mythology]. Kyiv: Lybid, 1994. 384 p. [in Ukrainian].
8. Lysenko, N. O. (2015). Arkhetypni symvoly yak determinant poetychnoi modeli svitu. [Archetypal symbols as the determinants of poetic model of the world]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii «Filolohiia»*, Vol. 73. P. 129–131 [in Ukrainian].
9. Mykutyiv H. V. (2017). Trykhotomiia «symvol» – «arkhetyp» – «arkhetypnyi symvol»: dyferentsiatsiia ta koreliatsiia poniat. [Trichotomy «symbol» – «archetype» – «archetypal symbol»: differentia-

- tion and correlation of concepts]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky*, № 2. P. 135–142 [in Ukrainian].
10. *Slovyk ukrainskoi movy: V 11-ty tomakh. (1970–1980).* [Dictionary of the Ukrainian language: In 11 volumes]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
 11. Smetana I. (2018). *Movni zasoby reprezentatsii roslynnoho svitu v poezii V. Svidzinskoho.* [Linguistic means of representation of the plant world in the poetry of V. Svidzinsky]. *Visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Filolohichni studii*. Vol. 17. P. 192–202 [in Ukrainian].
 12. Osmachka, T. (1991). *Poezii* [Poetry]. Kyiv: Rad. pysmennyk, 252 p. [in Ukrainian].
 13. Tresidder Dzh. (1999). *Slovar simvolov* [Dictionary of symbols]. (Eng. trans.). Moskva: FAIR-PRESS, 448 p. [in Russian].
 14. Urys T. (2016). *Arkhetyp yak estetychna dominanta khudozhnoho vyrazhennia modusu natsionalnoi identychnosti v suchasni ukrainskii poezii.* [Archetype as an aesthetic dominant of artistic expression of the mode of national identity in modern Ukrainian poetry]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vol. 1(35) P. 96–100 [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ДАВНЬОРИМСЬКІ КСЕНІЇ» У МЕТАЕКФРАСТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ЕСЕ НОРМАНА БРАЙСОНА: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

Луньова Т. В.

*кандидат філологічних наук,
 докторант кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови
 імені професора О. М. Мороховського
 Київський національний лінгвістичний університет
 вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-7022-0821
lunyovat@gmail.com*

Ключові слова:

*когнітивно-дискурсивна
 парадигма, категоризація,
 концептуалізація, есеїстичний
 дискурс, твір образотворчого
 мистецтва, метаекфразис.*

У статті проаналізовано лінгвокогнітивні характеристики процесу формування категорії «давньоримські ксенії» у метаекфрастичному просторі есе Нормана Брайсона про образотворче мистецтво із залученням методологічного апарату когнітивно-дискурсивної парадигми. На основі тлумачення екфразису як вербальної репрезентації творів образотворчого мистецтва запропоновано визначення метаекфрастичного простору як вербально об'єктивованого складного когнітивного явища, пов'язаного з породженням смислів у процесі роздумів, спонукою до яких є екфрастична репрезентація малярських творів. З'ясовано, що формуванню категорії «давньоримські ксенії» в есе Н. Брайсона передують конструювання концепту КСЕНІЇ. І концептуалізація, і категоризація здійснюються в контексті вербального представлення фонових знань про особливості стосунків хазяїна і гостя в Давній Греції, культурну специфіку античних художніх зображень (картини і настінні розписи), які відображають ці стосунки, а також стилістичні особливості архітектури, внутрішнього оздоблення і декору в Давньому Римі. Конструювання концепту КСЕНІЇ поєднує вербальне представлення та візуальну репрезентацію об'єктів дійсності, позначених у тексті лексею «xenía»; водночас вербальне представлення включає цитування релевантних фрагментів із тексту давньогрецького філософа й аналіз цих фрагментів за допомогою наукових категорій із визначеним змістом. Власне формування категорії «давньоримські ксенії» спирається на аналіз текстів античних авторів, а також інтерпретацію стилістичних особливостей архітектури та дизайну давньоримських віл. До процесу формування категорії «давньоримські ксенії» у метаекфрастичному просторі есе Н. Брайсона залучено різні форми когніції: чуттєвий досвід, теоретико-пізнавальну діяльність, мисленнєву діяльність. Основний смисл категорії «давньоримські ксенії» Н. Брайсон визначає за допомогою ідіосинкратичного концепту АНТИФІГУРАТИВНЕ ЗОБРАЖЕННЯ, який має в есе альтернативні вербальні позначення «counter-figurative or dis-figurative images».

**CONSTRUING OF THE CATEGORY “ROMAN XENIA”
IN META-EKPHRASTIC SPACE OF NORMAN BRYSON’S ESSAY:
LINGUISTIC AND COGNITIVE ANALYSIS**

Lunyova T. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Postdoctoral Student at the Department of English Philology,
Translation and Language Philosophy named after Professor O. M. Morokhovsky
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7022-0821
lunyovat@gmail.com*

Key words: *cognitive-discursive paradigm, categorisation, conceptualisation, essayistic discourse, painting, meta-ekphrasis.*

The article discusses verbal and cognitive characteristics of construing of the category “Roman xenia” in the meta-ekphrastic space of Norman Bryson’s essay about visual art. To this end the methodology of cognitive-discursive paradigm has been used. Following the definition of ekphrasis as verbal representation of visual art, the term “meta-ekphrastic space” has been employed to account for a verbally represented complex cognitive phenomenon which is connected with the generation of meanings as a results of contemplations prompted by ekphrasis. It has been revealed that before construing of the category “Roman xenia” starts in the essay, the concept XENIA is being construed. Both, the category and the concept are placed within the background information about Ancient Greece and Ancient Rome, in particular, information about the relationships between the host and the guest and works of art that represent these relationships. Construing of the concept XENIA combines verbal and visual representations of those objects which are referred to as “xenia”. Within the verbal representation quotes from the relevant text of the Greek philosopher are coupled with the analysis of these fragments in terms of the categories that have delineated meanings within certain conceptions. Such categories are borrowed from the two relevant theories dealing with culture analysis. Construing of the category “Roman xenia” includes interpretation of the texts of ancient authors, as well as analysis of the stylistic peculiarities of the architecture and interior design of Roman villas. Different types of cognition contribute to construing of the category “Roman xenia” in the meta-ekphrastic space of Bryson’s essay: perceptual experience, theoretic and analytic reasoning. The main content of the category “Roman xenia” is represented with the help of the idiosyncratic concept COUNTER-FIGURATIVE IMAGE that is verbalised with the help of the two alternative nominations “counter-figurative or dis-figurative images”.

Постановка проблеми. Розвідка присвячена з’ясуванню лінгвокогнітивних характеристик категоризації в метаекфрастичному просторі сучасного англійськомовного есеїстичного дискурсу, об’єктом якого є твори образотворчого мистецтва. Поставлене питання сформульовано на перетині лінгвістичного вивчення дискурсу [1; 2; 3], лінгвістичних і літературознавчих студій есе [4; 5; 6; 7], літературознавчих і лінгвістичних досліджень екфразису [8; 9; 10; 11; 12; 13], а також когнітивних студій категоризації [14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21]. Точкою перетину вказаних вище чотирьох напрямів є аналіз феномену формування нових смислів,

нового знання. Стосовно дискурсу явище формування нового знання схарактеризоване як суттєво важливе О.С. Кубряковою, яка відзначила, що «за самою своєю суттю дискурс – явище когнітивне, тобто таке, що має справу з передачею знання, з оперуванням знанням особливого роду і, головне, зі створенням нового знання» [1, с. 12], водночас дослідниця зробила особливий наголос на «створенні нового знання», виділила дану фразу жирним шрифтом. М.М. Гнатюк виокремила «неоднозначність, експериментальність текстового матеріалу» як питомі риси жанру есе [7, с. 98]. О.В. Яценко запропонувала концепцію екфразису

як джерела породження нових смислів під час поєднання живопису і літератури [11]. К.В. Загороднева, яка простудіювала есе про мистецтво в англійській літературі другої половини XIX ст., дійшла висновку, що екфразис у таких текстах – це «літературно-художня інтерпретація, яка містить нові смисли» [6, с. 6]. Категоризація визначається як процес, який здійснюється під час спроб пояснити нове через старе у процесі концептуалізації реального світу, що відбувається за посередництвом мови [17, с. 46].

Актуальність статті зумовлюється актуальністю зазначених вище чотирьох напрямів наукових пошуків, а саме: досліджень дискурсу, есе, екфразису та категоризації, які перебувають у процесі інтенсивного розроблення вченими. Новизна роботи визначається об'єктом дослідження – формуванням категорій у метаекфрастичному просторі есеїстичного дискурсу про образотворче мистецтво, який нині науково не розглянуто.

Мета статті – з'ясувати лінгвокогнітивні характеристики процесу формування категорії «давньоримські ксенії» у метаекфрастичному просторі есе Нормана Брайсона про образотворче мистецтво. Матеріалом дослідження є текст есе Нормана Брайсона “Xenia” [32, с. 17–59], уміщений у його книзі, присвяченій різним аспектам натюрморту як мистецького жанру [32].

Методологічною основою пропонованого дослідження є когнітивно-дискурсивна парадигма сучасної лінгвістики. Для здійснення аналізу фактичного матеріалу були застосовані методи концептуально-семантичного і контекстуально-інтерпретаційного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні беремо за основу визначення екфразису як «вербальної репрезентації візуальної репрезентації» [9; 10, с. 262] та «літературної репрезентації візуального мистецтва» [8, с. 297], а також урахуємо можливість використання терміна *екфразис* для робіт у царині мистецтвознавчої критики творів живопису [8, с. 304] і критики й історії мистецтва [22, с. 13], розглядаємо екфразис як вербальну репрезентацію творів образотворчого мистецтва в текстах, які належать до жанру есе. Наприклад, в аналізованому есе Н. Брайсона один із давньоримських живописних творів, позначених у тексті терміном *ксенії*, описується так: “*With Pliny and Philostratus in mind, let us go back to a xenia that remains in situ within its decorative scheme, the bowl of fruit standing on a balustrade on the rear wall of the Cubiculum from Boscoreale <...>*” [32, с. 46]. У наведеному фрагменті лексичними засобами екфразису є іменники, які позначають намальовані матеріальні предмети, а саме: посудину (*bowl*), фрукти в цій посудині (*fruit*) та місцерозташування посудини – балюстраду (*balustrade*).

У процесі аналізу давньоримських зображень-ксенії Н. Брайсон виходить за межі власне екфразису в наведеному вище розумінні як вербальної репрезентації візуального мистецтва, тобто словесного означування зображеного в малярському творі. Так, у кінці першого абзацу есе, у якому розкривається загальне спрямування тексту, його мета й особливості, Н. Брайсон зазначає: “*The corpus of relevant texts is indeed scant, but enough for us to begin to look again at the images in detail, and not only at the images themselves, but at the decorative schemes which frame and structure them*” [32, с. 17]. У наведеному вище фрагменті Н. Брайсон ставить перед собою два завдання: детально проаналізувати самі зображення-ксенії (*to look again at the images in detail*) і вичленувати декоративні принципи, які лежать в основі цих зображень (*not only at the images themselves, but at the decorative schemes which frame and structure them*). Н. Брайсон, коли розв'язує друге завдання, вдається до міркувань про специфіку стосунків між хазяїном і гостем у Давньому Римі, на основі яких виформовувалось явище ксенії як мистецьких зображень особливого типу, а також про особливості взаємодії мистецтва з дійсністю в Давньому Римі. Такі розмірковування не є власне екфразисом, однак екфразис лежить в їхній основі. На позначення есеїстичних елементів такого типу ми вживаємо термін *метаекфразис*, який запозичили із праці Фредеріка де Армаса [23]. Дослідник пропонує власну класифікацію типів екфразису за різними критеріями та виділяє серед них метаекфразис (*meta-ekphrasis*) як «екфразис, який може міститися в іншому екфразисі» [23, с. 22]. У руслі лінгвістичної традиції вживання терміна *метамова* на позначення «мови, якою говорять про мову», «мови, об'єкт якої є зміст і вираження іншої мови» [24, с. 125], «мови, засобами якої досліджуються й описуються властивості деякої іншої мови» [25], ми використовуємо термін *метаекфразис* на позначення таких вербальних контекстів, які являють собою роздуми, засновані на і/чи пов'язані із власне екфразисом як вербальною репрезентацією малярських творів.

Спираючись на лінгвокогнітивні напрацювання в моделюванні складних вербалізованих структур (текстів) у термінах простору [26; 27; 28; 29], у нашій роботі ми тлумачимо метаекфрастичний простір як вербально оприявлене складне когнітивне явище, пов'язане з породженням смислів у процесі роздумів, спонукою до яких є екфрастична репрезентація малярських творів. Смысл ми розглядаємо як певну когнітивну одиницю, зокрема як концепт, чи окремий елемент концепту, чи поєднання концептів.

Аналізоване есе Н. Брайсона становить семантично цілісний метаекфрастичний простір,

оскільки воно присвячено роздумам щодо особливостей давньоримських ксеній як творів мистецтва. Спершу в есе подано стислий екфразис, який є переліком типово зображуваних у ксеніях об'єктів, а саме: “<...> *such things as fruit, baskets of flowers, loaves of bread, ewers, pitchers, platters, fish, seafood, game* <...>” [32, с. 17]. У наведеному фрагменті використано назви об'єктів споживання (*fruit, loaves of bread, fish, seafood, game*), декорування (*flowers*) та контейнерів для їх зберігання/розміщення (*baskets, ewers, pitchers, platters*) як засоби екфразису. Також сформульовано тезу про культурну специфіку ксеній, яку легко втратити, якщо розглядати ці давньоримські зображення під однією рубрикою з пізнішими натюрмортами, які вони нагадують: “*Exactly because they seem so close in content to later still life painting, they are easily elided with images produce under quite different cultural conditions; what can be quickly lost is the sense of their specificity*” [32, с. 17]. Розгортання метаекфрастичного простору досліджуваного есе є детальним аналізом специфіки давньоримських ксеній.

Цей аналіз підпорядковується завданню формування категорії «давньоримські ксенії». Так, у першому реченні есе давньоримські зображення, що нагадують пізніші за часом появи натюрморти, об'єднано в одну категорію: “*We know from the villas buried beneath the lava of Vesuvius that the Romans possessed a category of painting much resembling what would later be called “still life”: xenia*” [32, с. 17]. Таке об'єднання відповідає розумінню категоризації як типізації [20, с. 9], систематизації [21, с. 8], узагальнення [21, с. 11], класифікації [30, с. 99].

Потреба у формуванні змісту категорії «давньоримські ксенії», відмінного від змісту категорії «натюрморт», підкреслена в есе за допомогою вживання словосполучень із різних європейських мов: німецької (*still-stehende Sache*) та французької (*nature reposée*) з перекладом цих словосполучень англійською (*things standing still* та *things at rest* відповідно) у такому фрагменті есе: “*The works that survive fulfil most subsequent definitions of this branch of painting: they represent still-stehende Sache, things standing still, nature reposée, things at rest* <...>” [32, с. 17].

У лінгвокогнітивній літературі категоризація розглядається як вторинний процес, який спирається на концептуалізацію [20, с. 8]. Концептуалізація передбачає «виділення окремих смислів, пов'язаних з означуванням сегментів реального світу, які виділяються» [20, с. 9], а категоризація – з «об'єднанням цих смислів у більш загальні рубрики» [ibid.]. В аналізованому есе, однак, автор не одразу спирається на концепт КСЕНІЇ, а спершу конструює цей концепт, оскільки, віро-

гідно, засновує свій текст на припущенні, що читачеві есе не відомо (майже) нічого про давньоримські ксенії.

Конструювання концепту КСЕНІЇ здійснюється в есе шляхом поєднання вербального представлення та візуальної репрезентації. Вербальне представлення передує візуальному: спершу в есе процитовані два фрагменти з твору «Картини» софіста Філострата [32, с. 18–20], які потім проаналізовані один за одним [32, с. 20–29]. Перша фоторепродукція одного із зображень із Помпеїв, яке корелює з першою Філостратовою ксенією, подана після аналізу тексту Філострата, названого в есе *Xenia I* [32, с. 25]. На нашу думку, такий підхід пояснюється свідомим прагненням автора есе сконструювати концепт, який би відрізнявся від концепту НАТЮРМОРТ, відомого сучасним мовцям, які володіють англійською мовою. Так, перед наведенням першої фоторепродукції ксенії Н. Брайсон наголошує, що давньоримські ксенії характеризуються значною відмінністю від пізніших натюрмортів: “<...> *the Campanian xenia which display the contents of the guest's larder (illus. 3) are therefore quite different in character from the scenes of private eating which fill, for example, seventeenth-century still life in the Netherlands*” [32, с. 24].

Вербальна репрезентація ксеній як засіб конструювання концепту КСЕНІЇ в аналізованому есе включає такі два різновиди: 1) цитування фрагментів твору Філострата «Картини»; 2) аналіз цих фрагментів із залученням категорій, які мають визначений зміст у межах певних наукових концепцій. Як пояснюється в есе, для цитування вибрано два фрагменти, бо в тексті Філострата описано лише дві картини, які корелюють із жанром, подібним до натюрмарту: “<...> *and among these other genres are two paintings of still life, the only ones in the collection*” [32, с. 18]. Фрагменти названі *Xenia I* [32, с. 25] і *Xenia II* [32, с. 26], наведені один за одним, водночас вони відділені від тексту есе і розділені відступом.

Для аналізу процитованих фрагментів із концепції Михайла Бахтіна (“*In his monumental work, Rablais and His World, Mikhail Bakhtin observes* <...>” [32, с. 21]) залучено категорії «праця», «їжа» (напр.: “*Work triumphed in food*” [32, с. 21]); «природа» і «культура» (напр.: “*Here the human order is bracketed, and with it the distinction between what is nature and what is culture. The image seeks a moment prior to cultural intervention, when the distinction between these categories has not yet formed* <...>” [32, с. 21]). Із роботи К. Леві-Строса (“*Philostratus concludes his description of the first xenia with a list that might have come from Lévi-Strauss The Raw and the Cooked*” [32, с. 22]) використано категорії «сирий» і «приготований» (напр.: “*The honey and milk are raw and their*

richness testifies to the dispensability of culture” [32, с. 22] і *“The image calls upon categories of food which admit the raw and the rotten or fermented, but completely eliminate the need for culinary fire”* [32, с. 23]).

Окрім цього, Н. Брайсон подає у своєму есе інформацію про ритуал взаємодії гостей та господарів у Давній Греції й особливості частування гостей, що створює фонові знання, необхідні для конструювання концепту КСЕНІЇ і формування категорії «давньоримські ксенії». Оскільки за фоновими знаннями визнається велика роль у формуванні концептів [14, с. 289] та категорій [15, с. 1474–1479], видається цілком закономірним, що коли Н. Брайсон прагне сформулювати категорію «давньоримські ксенії», то надає контекст, необхідний сучасній людині для розуміння ролі ксеній як особливого явища спершу в давньогрецькій, а згодом у давньоримській культурах. Для цього він цитує й аналізує текст римського архітектора Вітрувія, який описує роль ксеній, наприклад: *“The emphasis in Xenia I on an image which bypasses cultural work (and playfully effaces its own existence as a product of cultural work) closely corresponds to the social function of xenia as recorded by Vitruvius <...>”* [32, с. 23]. Завдяки аналізу процитованих в есе фрагментів праці Вітрувія розкривається специфіка взаємодії господарів із гостями в давньогрецькому суспільстві, яка результувала в появі особливих соціальних стосунків між ними, наприклад: *“The figs, honey, the basket of cherries, the milk and cheese described in Xenia I” are foods for the guests to prepare for themselves, as a part of the ceremony of bringing the stranger (xenos) into the oikos or household. This particular form of hospitality is precise about the boundaries that demarcate social distance <...>”* [32, с. 23]. У наведеному вище фрагменті вказано на роль гостинності (*hospitality*) у формуванні соціальної дистанції (*social distance*).

Одним з елементів аналізу ксеній у контексті роботи Вітрувія в есе є розгляд семантики слова *xenos*, наприклад: *“The Greek word xenos is significant here, in that it is a “reversible” term (like hôte in French), referring equally to host and guest: its reversibility signals exactly the equalising process of hospitality at its best, when the relation of dependence between host and guest is overcome and replaced by one of humane equality”* [32, с. 23–24]. У наведеному вище фрагменті специфіка значення слова *xenos* розкривається через зіставлення зі словом із подібною семантикою в сучасній французькій мові (*like hôte in French*) і шляхом інтерпретації значення слова (*the equalising process of hospitality at its best, when the relation of dependence between host and guest is overcome and replaced by one of humane equality*).

Конструювання концепту КСЕНІЇ завершується в есе висновком про те, що розглянуті за текстом Філострата дві картини-ксенії становлять собою тип і антитип, а саме: *“The two xenia pictures function, then, as type and antitype”* [32, с. 29]. Смісл виділених типу й антитипу узагальнено подано в есе через опозицію категорій «природа» і «культура» (*from nature to culture*), «пастораль» і «сатира» (*in literary terms, from pastoral to satire*) у такому текстовому фрагменті: *“What is implied in their opposition is a gamut ranging, in literary terms, from pastoral to satire, across a complex set of thresholds or transitions from nature to culture”* [32, с. 29]. Цей висновок завершується діаграмою, у якій виділено підкатегорії категорій «природа» і «культура». Так, категорія «природа» розділена на підкатегорії «сире» і «ферментоване» (*Nature – raw, fermented* [32, с. 29]), а категорія «культура» – на підкатегорії «приготоване» і «витончене» (*Culture – cooked, refined* [32, с. 29]). У межах кожної з підкатегорій подано перелік назв тих об’єктів, які зображені у ксеніях, розглянутих на основі тексту Філострата, а саме: (*raw: figs, honey, milk, chestnuts; fermented: cheese, wine; cooked: geese, ducks, bread; refined: spices, palathè* [32, с. 29]).

На основі розглянутого вище висновку Н. Брайсон переходить до власне формування категорії «давньоримські ксенії». Для цього він вдається до детального аналізу відомого тексту римського історика та письменника Плінія про змагання художників Паррасія і Зевксіса [32, с. 30–32], залучає спостереження давньогрецького філософа Платона щодо природи живопису [32, с. 32], аналізує давньоримські ксенії, що збереглися дотепер [32, с. 33, 39, 46–48], у контексті розгляду стилістичних особливостей архітектурного вирішення та внутрішнього оздоблення давньоримських вілл [32, с. 33–46], а також інтерпретує фрагмент, присвячений бенкету Трімальхіона, з роману «Сатирикон» давньоримського автора Петронія [32, с. 48–55]. У своєму аналізі Н. Брайсон спирається на вже залучені категорії «природа» і «культура» (напр.: *“The selection of such things as fruit, jars of water, shells, sea-food, birds, vases (illus. 16, 17), is directed by a flow of connotations which link these simple elements, across the nature / culture series, with their antitypes, the objects of refinement and over refinement <...>”* [32, с. 58]), а також вводить концепти ПОРІГ (*“The pictures Pliny describes are in fact caught up in the most elaborate paly of shifts between differing ontological levels or degrees, separated by precise threshold or boundaries”* [32, с. 31]), ПЕРЕХІД (напр.: *“What is striking here, and strikingly close in conception to the structure of xenia painting, is the systematic nature of the transitions between reality*

and simulation” [32, с. 39]), РЕАЛІЗМ (*realism*), СИМУЛЯЦІЯ (*simulation*), ІЛЮЗІЯ (*illusionism*) (напр.: “*The illusionism of xenia, their mastery of shadow ad foreshadowing, is <...> a necessary condition of the whole representational system of imbricated degrees of reality. Virtuosity in illusionism is a prerequisite of a visual economy that obliges its painters to make legible and unmistakable distinction between degrees of realism and simulation <...>*” [32, с. 58]). Вербальні засоби формування категорії «давньоримські ксенії» супроводжуються візуальними засобами: фотографіями інтер'єрів та настінних розписів у давньоримських віллах, що збереглися [32, с. 16, 34, 35, 37–40, 42, 44, 49], і фотографіями самих ксеній на стінах цих вілл [32, с. 47, 50, 58, 59].

У підсумку свого есе Н. Брайсон визначає категорію «давньоримські ксенії» за допомогою ідіосинкратичного концепту АНТИФІГУРАТИВНЕ ЗОБРАЖЕННЯ, який набуває вербального втілення у вигляді словосполучення “*counter-figurative or dis-figurative images*” [32, с. 58] і розлогого тлумачення, а саме: “<...> *the xenia are counter-figurative or dis-figurative images: when they refer most faithfully to the reality of the world, they at once shift away from that world into transitions and thresholds which culminate in the opposite of figuration – irrelisation, artifice, the simulacrum*” [32, с. 58–59]. Наявність двох вербальних позначень концепту АНТИФІГУРАТИВНЕ ЗОБРАЖЕННЯ (*counter-figurative or dis-figurative images*) зумовлюється тим, що зазначений концепт сконструйований власне в есе у процесі формування категорії «давньоримські ксенії», а тому не має усталеного вербального втілення. У наведеному вище фрагменті зміст категорії «давньоримські ксенії» витлумачено через такі смисли: «є правдоподібними відображеннями реального світу»

(*refer most faithfully to the reality of the world*), «це перехід від реального світу» (*they at once shift away from that world into transitions and thresholds*), «створюють ілюзію» (*culminate in the opposite of figuration – irrelisation, artifice, the simulacrum*).

Висновки. Характерними лінгвокогнітивними рисами процесу формування категорії «давньоримські ксенії» у метакфрастичному просторі есе Нормана Брайсона є те, що ця категоризація відбувається із залученням різних форм когніції, які, за М.М. Болдиревим [31, с. 24–25], можна визначити так: на основі чуттєвого досвіду (фотографії інтер'єрів та настінних розписів і ксеній на стінах давньоримських вілл), теоретико-пізнавальної діяльності (аналіз текстів, концепцій, значень слів), мисленнєвої діяльності (роздуми, мисленнєві операції з уже відомим концептами та категоріями, умовисновки). Власне формуванню категорії «давньоримські ксенії» передують конструювання концепту КСЕНІЇ. Обидва процеси – концептуалізація і категоризація – здійснюються в контексті фонових знань про культуру та мистецтво Давньої Греції і Давнього Риму, які подаються в есе. Основний зміст категорії «давньоримські ксенії» розкрито в метакфрастичному просторі есе Н. Брайсона за допомогою ідіосинкратичного концепту АНТИФІГУРАТИВНЕ ЗОБРАЖЕННЯ, який має альтернативні вербальні позначення: *counter-figurative* та *dis-figurative images*. Отже, сформована в есе Н. Брайсона категорія «давньоримські ксенії» містить нові смисли, породжені в метакфрастичному просторі цього есе.

Перспективами подальших розробок вважаємо аналіз процесу формування та використання категорій у метакфрастичних просторах есе про образотворче мистецтво інших авторів, що дозволить з'ясувати лінгвокогнітивні закономірності категоризації в метакфрастичному есеїстичному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике. *Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты* : сборник обзоров. Серия «Теория и история языкознания». Москва : РАН, ИНИОН, 2000. С. 5–13.
2. Воркачев С.Г., Воркачева Е.А. Дискурс и его типология в российской лингвистике. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2019. № 3. С. 14–21.
3. Цурикова Л.В. Проблемы когнитивного анализа дискурса в современной лингвистике. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия I «Гуманитарные науки»*. 2001. № 1. С. 128–157.
4. Восканян С.К. Эссе как жанр письменной речи: цели и задачи (на материале английского языка). *Вестник Московского университета. Серия 19 «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. 2018. № 2. С. 95–101.
5. Эпштейн М.Н. На перекрестке образа и понятия: эссеизм в литературе Нового времени. *Парадоксы новизны* / М.Н. Эпштейн. Москва : Советский писатель, 1988. С. 334–380.
6. Загороднева К.В. Жанр эссе об искусстве в английской литературе второй половины XIX века : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03. Екатеринбург, 2010. 21 с.
7. Гнатюк М.М. Жанрово-тематична парадигма сучасної есеїстики. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 1 (1). С. 96–104.

8. Heffernan J.A.W. Ekphrasis and Representation. *New Literary History*. 1991. Vol. 22. № 2. P. 297–316.
9. Mitchell W.J.T. Ekphrasis and the Other. *Picture Theory*. Chicago : The University of Chicago Press, 1994. URL: <http://www.rc.umd.edu/editions/shelley/medusa/mitchell.html> (дата звернення: 01.03.2018).
10. Heffernan J. A. W. Entering the Museum of Words: Browning's "My Last Duchess" and Twentieth-Century Ekphrasis. *Icons – Texts – Iconotexts : Essays on Ekphrasis and Intermediality* / Ed. by P. Wagner. Berlin ; New York : de Gruyter & Co, 1996. P. 262–280.
11. Яценко Е.В. «Любите живопись, поэты...». Экфрасис как художественно-мировоззренческая модель. *Вопросы философии*. 2011. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=427 (дата звернення: 15.09.2018).
12. Vorobyova O.P. Multimodality of the Real and Virtual in Virginia Woolf's "A Simple Melody". *Cognitive and Affective Implications. Мова – Література – Мистецтво : Когнітивно-семіотичний інтерфейс : матеріали Міжнародної наукової конференції Київського національного лінгвістичного університету, 25–27 вересня 2014 р.* / відп. ред. О.П. Воробйова. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2014. С. 17.
13. Изотова Н.П. Ігрова стилістика сучасного англomовного художнього нарративу в лінгвістичному висвітленні : на матеріалі романів Дж.М. Кутзее : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2018.
14. Murphy G.L., Medin D.L. The role of theories in conceptual coherence. *Psychological Review*. 1985. Vol. 92. № 3. P. 289–316.
15. Medin D.L. Concepts and conceptual structure. *American Psychologist*. 1989. Vol. 44. № 12. P. 1469–1481.
16. Ross B.H., Murphy G.L. Food for thought: Cross-classification and category organization in a complex real-world domain. *Cognitive Psychology*. 1999. Vol. 38. Issue 4. P. 495–55.
17. Михеев А.В., Фрумкина Р.В. Категоризация и концептуальные классы. *Семантика и категоризация*. Москва : Наука, 1991. С. 45–59.
18. Hampton J., Dubois D. Psychological models of concepts. *Categories and concepts: Theoretical views and inductive data analysis* / Ed. by Van Mechelen et al. London : Academic Press, 1993. URL: https://www.researchgate.net/publication/230578530_Categories_and_Concepts_Theoretical_Views_and_Inductive_Data_Analysis (дата звернення: 10.08.2020).
19. Ross B.H., Warren J.L. Learning abstract relations from using categories. *Memory and Cognition*. 2002. № 30 (5). P. 657–665.
20. Шафиков С.Г. Категории и концепты в лингвистике. *Вопросы языкознания*. 2007. № 2. С. 3–17.
21. Алефиренко Н.Ф. Концепт – понятие – категория в свете современной лингвокогнитивистики. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки»*. 2010. № 18 (89). С. 5–12.
22. Wagner P. Introduction: Ekphrasis, Iconotexts, and Intermediality – the State(s) of Art(s). *Icons – Texts – Iconotexts : Essays on Ekphrasis and Intermediality* / Ed. by P. Wagner. Berlin ; New York : de Gruyter, 1996. P. 1–42.
23. Armas F.A. de Simple Magic: Ekphrasis from Antiquity to the Age of Cervantes. *Ekphrasis in the Age of Cervantes* / Ed. by F.A. de Armas. Lewisburg, PA : Bucknell University Press, 2005. P. 13–31.
24. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985.
25. Метамова. *Філософський енциклопедичний словник. Словopedia*. URL: <http://slovopedia.org.ua/104/53404/1084376.html> (дата звернення: 10.08.2020).
26. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2002.
27. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: Поетико-когнітивний аналіз : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2008.
28. Потапенко С.І. Орієнтаційний простір сучасного англomовного медіадискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2008.
29. Volkova S.V. Mythologic space of Amerindian prosaic texts: cognitive-semiotic and narrative perspectives. *Cognition, communication, discourse*. 2017. № 15. P. 104–116.
30. Solomon K. O., Medin D.L., Lynch E.B. Concepts do more than categorize. *Trends in Cognitive Science*. 1999. № 3. P. 99–104.
31. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии. Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2000. 123 с.
32. Bryson N. Looking at the Overlooked : Four Essays on Still Life Painting. London : Reaktion Books, 1990/2018. 192 p.

REFERENCES

1. Kubryakova E.S. (2000) O ponyatiyax diskursa i diskursivnogo analiza v sovremennoj lingvistike. [On the concepts of discourse and discourse analysis in modern linguistics] *Diskurs, rech', rechevaya deyatel'nost': funktsional'ny'e i strukturny'e aspekty* [Discourse, speech, speech activity: functional and structural aspects]. Moskva: RAN. INION. P. 5–13.

2. Vorkachev S.G., Vorkacheva E.A. (2019) Diskurs i ego tipologiya v rossijskoj lingvistike [Discourse and its typology in Russian linguistics]. *Current Issues in Philology and Pedagogical Linguistics*. № 3. P. 14–21.
3. Czurikova L.V. (2001) Problemy' kognitivnogo analiza diskursa v sovremennoj lingvistike [Problems of cognitive analysis of discourse in modern linguistics]. *VSU Bulletin. Series 1. Humanities*. № 1. P. 128–157.
4. Voskanyan S.K. (2018) E'sse kak zhanr pis'mennoj rechi: celi i zadachi (na materiale anglijskogo yazы'ka) [The essay as a genre of written language: goals and objectives (based on English-language essays)]. *Moscow University Bulletin. Series 19. Linguistics and Intercultural Communication*. № 2. P. 95–101.
5. E'pshtejn M.N. (1988) Na perekrestke obraza i ponyatiya: e'sseizm v literature Novogo vremeni [At the crossroads of image and concept: Essayism in Modern Literature]. *Paradoksy' novizny'* [The paradoxes of novelty]. Moskva: Sovetskij pisatel'. P. 334–380.
6. Zagorodneva K.V. (2010) Zhanr e'sse ob iskusstve v anglijskoj literature vtoroj poloviny' XIX veka [The genre of essay about art in English literature of the second half of the nineteenth century]. Synopsis of the thesis for the Candidate's degree in Philology. Speciality 10.01.03. – Literature of foreign countries (English literature). Ekaterinburg.
7. Hnatiuk M.M. (2015) Zhanrovo-tematychna paradyhma suchasnoi eseistyky [Genre and thematic paradigm of modern essays]. *Literary studies*. Issue 1 (1). P. 96–104.
8. Heffernan J.A.W. (1991) Ekphrasis and Representation. *New Literary History*. Vol. 22. № 2. P. 297–316.
9. Mitchell W.J.T. (1994) Ekphrasis and the Other. *Picture Theory*. Chicago: The University of Chicago Press. URL: <http://www.rc.umd.edu/editions/shelley/medusa/mitchell.html> (Accessed on 01.03.2018)
10. Heffernan J.A.W. (1996) Entering the Museum of Words: Browning's "My Last Duchess" and Twentieth-Century Ekphrasis. *Icons – Texts – Iconotexts: Essays on Ekphrasis and Intermediality* / Ed. by P. Wagner. Berlin, New York: de Gruyter & Co. P. 262–280.
11. Yacenko E.V. (2011) "Lyubite zhivopis', poe'ty'..." E'kfrasis kak xudozhestvenno-mirovozzrencheskaya model' ["Love Painting, Poets..." Ekphrasis as an Artistic Worldview Model]. *Issues in Philosophy*. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=427 (Accessed on 15.09.2018).
12. Vorobyova O.P. (2014) Multimodality of the Real and Virtual in Virginia Woolf's "A Simple Melody". Cognitive and Affective Implications. *Mova – Literatura – Mystetstvo: Kohnityvno-semiotychnyi interfejs: materialy Mizhnar. naukov. konf. KNLU (25–27 veresnia 2014 r.)* [Language – Literature – the Arts: A Cognitive-Semiotic Interface: International conference proceedings. KNLU (September 25–27, 2014)]. Kyiv: Vydavnychy tsestr KNLU. P. 17.
13. Izotova N.P. (2018) Ihrova stylistyka suchasnoho anhlomovnoho khudozhnoho naratyvu v linhvistychnomu vysvitlenni (na materialy romaniv Dzh. M. Kutzee). [Ludic stylistics of contemporary English fictional narrative from a linguistic perspective: A Study of J.M. Coetzee's novels]. Thesis for the Doctor's degree in philology. Speciality 10.02.04 – Germanic languages. Kyiv.
14. Murphy G.L., Medin D.L. (1985) The role of theories in conceptual coherence. *Psychological Review*. Vol. 92, № 3. P. 289–316.
15. Medin D.L. (1989) Concepts and conceptual structure. *American Psychologist*. Vol. 44. № 12. P. 1469–1481.
16. Ross B.H., Murphy G.L. (1999) Food for thought: Cross-classification and category organization in a complex real-world domain. *Cognitive Psychology*. Vol. 38. Issue 4. P. 495–55.
17. Mixeev A.V., Frumkina R.V. (1991) Kategorizaciya i konceptual'ny'e klassy' [Categorisation and conceptual classes]. *Semantika i kategorizaciya* [Semantics and categorisation]. Moskva: Nauka. P. 45–59.
18. Hampton J.A., Dubois D. (1993) Psychological models of concepts. *Categories and concepts: Theoretical views and inductive data analysis*. / Ed. by Van Mechelen et al. London: Academic Press. Retrieved from URL: https://www.researchgate.net/publication/230578530_Categories_and_Concepts_Theoretical_Views_and_Inductive_Data_Analysis (Accessed on 10.08.2020).
19. Ross B.H., Warren J.L. (2002) Learning abstract relations from using categories. *Memory and Cognition*. № 30 (5). P. 657–665.
20. Shafikov S.G. (2007) Kategorii i koncepty' v lingvistike [Categories and concepts in linguistics]. *Issues in linguistics*. № 2. P. 3–17.
21. Alefirenko N.F. (2010) Koncept – ponyatie – kategoriya v svete sovremennoj lingvokognitivistiki [Concept – notion – category in the light of modern lingvocognitive science]. *Research bulletin of BelsU. Series: Humanities*. № 18 (89). P. 5–12.
22. Wagner P. (1996) Introduction: Ekphrasis, Iconotexts, and Intermediality – the State(s) of Art(s). Wagner, Peter (ed.), *Icons – Texts – Iconotexts: Essays on Ekphrasis and Intermediality*. / Ed. by P. Wagner. Berlin and New York: de Gruyter, 1996. P. 1–42.
23. Armas F.A. de (2005) Simple Magic: Ekphrasis from Antiquity to the Age of Cervantes. *Ekphrasis in the Age of Cervantes* / Ed. by F.A. de Armas. Lewisburg, PA: Bucknell University Press. P. 13–31.

24. Hanych D.I., Oliynyk I.S. (1985) Slovnyk lnhvistychnykh terminiv [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyscha shkola.
25. Metamova. [Metalanguage]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopaedic dictionary]*. Retrieved from URL: <http://slovopedia.org.ua/104/53404/1084376.html> (Accessed on 10.08.2020)
26. Belehova L.I. (2002) Obraznyj prostir amerykans'kiyi poeziyi: Lnhvokohnityvnyj aspekt [Image space of American poetry: Linguo-cognitive perspective]. Thesis for the Doctor's degree in philology. Speciality 10.02.04 – Germanic languages. Kyiv.
27. Nikonova V.H. (2008) Kontseptual'nyj prostir trahichnoho v pyesakh Shekspira: Poetyko-kohnityvnyj analiz [Conceptual space of the tragic in Shakespeare's plays: A cognitive-poetic analysis]. Thesis for the Doctor's degree in philology. Speciality 10.02.04 – Germanic languages. Kyiv.
28. Potapenko S.I. (2008) Orientatsiinyi prostir suchasnoho anhlomovnoho media-dyskursu (dosvid lnhvokohnityvnoho analizu) [Orientational space of modern English media discourse: A cognitive analysis]. Thesis for the Doctor's degree in philology. Speciality 10.02.04 – Germanic languages. Kyiv.
29. Volkova S.V. (2017) Mytholoric space of Amerindian prosaic texts: cognitive-semiotic and narrative perspectives. *Cognition, communication, discourse*. № 15. P. 104–116.
30. Solomon K.O., Medin D.L., Lynch E.B. (1999) Concepts do more than categorize. *Trends in Cognitive Science*. № 3. P. 99–104.

УДК 811.111'276.6:621.396:656.7
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-21>

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВНОЇ КОМПРЕСІЇ В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТАХ РАДІООБМІНУ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

Лут К. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-9842-3540
katerinalut@gmail.com*

Лисенко А. І.

*студентка VI курсу гуманітарного факультету
Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-8660-1311
anastasiailisenko8@gmail.com*

Ключові слова: *мовна компресія, рівні мовної компресії, засоби мовної компресії, діалог радіообміну, професійна комунікація.*

У статті проаналізовано особливості функціонування та реалізації мовної компресії в діалогах радіообміну англійською мовою. Професійно-мовленнєва комунікація авіаційних операторів, яка здійснюється під час виконання повітряним судном польоту й реалізується у формі радіообміну цивільної авіації, є провідним компонентом у структурі професійного мовлення пілотів та авіадиспетчерів. З огляду на професійні норми ведення радіозв'язку, ключовими поняттям є чіткість, однозначність і лаконічність, що реалізуються засобами мовної компресії.

Явище мовної компресії як об'єкт лінгвістичного дослідження завжди привертало увагу лінгвістів. Мовна компресія як засіб словотворення є одним із найбільш результативних способів виявлення економії в мові.

Виникнення й динамічний розвиток новітніх засобів зв'язку дає дослідникам багатий матеріал для вивчення мовних особливостей компресії. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню різних аспектів мовної компресії, варто констатувати необхідність аналізу цієї проблематики, що продиктована вузькоспеціалізованим лінгвістичним підходом і стрімким розвитком інформації та нових технологій в авіаційному радіообміні.

У статті розглянуто особливості функціонування явища мовної компресії, яке є одним із аспектів вираження закону мовної економії й водночас засобом досягнення лаконічності висловлювання. Проаналізовано розвиток мовної компресії та розглянуто наявні підходи до визначення явища. Особливу увагу зосереджено на різних засобах реалізації мовної компресії на морфологічному, лексичному й синтаксичному рівнях мовної системи. Установлено, що засобами реалізації мовної компресії на морфологічному рівні є скорочення, які виявляються здебільшого в абревіаціях, на синтаксичному – використання еліптичних речень, на лексичному рівні – кодовий спосіб передачі інформації. Практична цінність результатів роботи полягає в можливості застосування його результатів при подальшому вивченні та дослідженні англійського радіотелефонного дискурсу.

LANGUAGE COMPRESSION REALIZATION IN ENGLISH RADIO EXCHANGE TEXTS OF THE CIVIL AVIATION

Lut K. A.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation
“Zaporizhzhia Polytechnic” National University
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9842-3540
katerinalut@gmail.com*

Lysenko A. I.

*Fourth-year Student at the Faculty of Humanities
“Zaporizhzhia Polytechnic” National University
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8660-1311
anastiasialisenko8@gmail.com*

Key words: *language compression, language economy, levels of language compression, means of language compression, radio exchange dialogue, professional communication.*

The article highlights functional features and means of language compression realization in English Radio Exchange texts of civil aviation. The professional speech communication of pilots and air traffic controllers, carried out during the flight and realized in the form of Radio Exchange, is a major component in the structure of professional speech of pilots and air traffic controllers. Given the professional standards of radio communication, professional discourse “air-ground communication” is characterized by conciseness, clarity, and unambiguity which is realized through language compression at all levels of the language system.

The phenomenon of language compression as an object of language research has always attracted the attention of linguists. Language compression as a means of word-formation is one of the efficient linguistic tools of the economy in language. The dynamic development of state-of-the-art means of communication in aviation introduces researchers a valuable basis for studying the linguistic features of compression. The problems of speech compression are reflected in the works of many prominent researchers. However, it must be stated that there is a need to analyze this issue, which is dictated by a narrowly specialized linguistic approach as well as the rapid development of information and new technologies in civil aviation radio exchange. The urgency of this problem is due to the growing interest on the part of linguists to the language compression, the lack of a single thought about the causes of the phenomenon, and insufficient description of the features of language compression in the civil aviation radio exchange.

The findings lead to the conclusion that the basic means of language compression at the morphological level are abbreviations, at the syntactic level – the use of elliptical sentences and at the lexical level – the code way of transmitting the information. The practical value of the research is the possibility of applying its results in further study and research of English radiotelephone discourse.

Постановка проблеми. Професійна авіаційна комунікація – це компонент професійної діяльності авіаційних операторів, що має безпосередній зв'язок із безпекою польотів. До професійного спілкування пілотів та авіадиспетчерів висува-

ються особливі вимоги, оскільки від точності, коректності й зрозумілості переданої інформації залежить безпека польоту та життя учасників комунікації. Забезпечення ефективності радіотелефонної комунікації відбувається завдяки таким

принципам, як лаконічність, чіткість та однозначність. Одним зі способів реалізації заданих принципів є використання мовної компресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище мовної компресії стало об'єктом лінгвістичного дослідження в другій половині ХХ ст. і з того часу широко й активно вивчається лінгвістами. Уперше до розгляду мовної компресії звернувся один із засновників Празької функційної школи – чеський мовознавець В. Матезіус. Значний внесок у теорію мовної економії зробив І.О. Бодуен де Куртене, який представив усебічну розробку принципу економії мови та вперше науково обґрунтував теорію принципу економії, проголосив його одним із найважливіших принципів еволюції мови. Детальний аналіз питання економії в мові й мовленні висвітлено в роботах А. Мартіне, який започаткував теорію лінгвістичних, зокрема фонетичних, змін і встановив дві загальні тенденції, які регулюють низку змін у системі мови – тенденцію до стислості й тенденцію до чіткості. Д. Керм і В.Г. Адмоні досліджували принцип економії мовних зусиль на граматичному рівні, А.М. Пешковський розглядав мовну компресію в діалогічному мовленні, П. Пассі, Г. Суїт, О.Є. Сперсен займалися системним вивченням лінгвістичної економії, О.О. Потєбня досліджував питання принципу економії на граматичному й фонетичному рівнях. Важливо підкреслити, що спершу дослідження принципу економії обмежувалося лише фонологією, тільки в ХХ ст. в наукових працях почали висвітлювати питання економії на морфологічному та синтаксичному рівнях. Найбільш глибокий аналіз інтегруючих і диференційних (жанрових, класифікаційних, структурних, синтаксичних, морфологічних, лексичних) особливостей стислого тексту представлений у науковому дослідженні вітчизняного лінгвіста О.І. Панченко.

Постановка завдання. Зважаючи на те що основними характеристиками авіаційного радіообміну є лаконічність, чіткість та однозначність, що реалізуються засобами мовної компресії, існує нагальна потреба в дослідженні особливостей функціонування цього явища при передачі повідомлень радіообміну на всіх рівнях мовної системи. Джерелом ілюстративного матеріалу слугували довідники для підготовки майбутніх авіадиспетчерів і пілотів, а також офіційні документи, затверджені Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО), які знаходяться у вільному доступі в мережі Інтернет.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: уточнення поняття «мовна компресія»; аналіз особливостей функціонування мовної компресії на морфологічному, лексичному й синтаксичному рівнях; дослідження та узагальнення

способів мовної компресії на кожному визначеному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усно-розмовне діалогічне мовлення радіообміну цивільної авіації будується відповідно до принципу економії. Стислість, яка є стилістичною рисою радіообміну, реалізується засобами мовної компресії. Дослідження поняття економії в мові та мовленні має довгу історію. Явище мовної економії відомо ще в стародавні часи, хоча мовознавці тоді не вдавалися до терміна «економія». У лінгвістичних дослідженнях зазначається, що точкою відліку вивчення проблеми економії мовних засобів можна вважати 80-ті рр. минулого століття. Уперше проблематику мовної компресії окреслив чеський мовознавець В. Матезіус, який запропонував термін «комплексна конденсація». Під комплексною конденсацією В. Матезіус розумів уведення в речення іменного елемента або фрази, що дає змогу обходитися без підрядного речення, використання якого в іншому випадку було б обов'язковим. Зауважимо, що термін «комплексна конденсація» витіснений терміном «компресія» й більше не використовується у вітчизняній лінгвістиці. Термін «мовна компресія» має більш широкий діапазон застосування та використовується на позначення всіх закономірних шляхів реалізації принципу економії в мові.

Актуальними в цьому напрямі стали роботи таких науковців, як А. Мартіне, Б. де Куртене, Б. Дюндика, І. Арнольд, Л. Мурзіна, Р. Будагова, Т. Винокур тощо. Кожен із дослідників має власний підхід до визначення терміна «мовна компресія». Наприклад, Є. Троянська трактує компресію як «оптимальний варіант вираження, за якого немає жодного зайвого й жодного забраклого слова» [5, с. 46], тоді як Б. Дюндик визначає мовну компресію як «закономірне перетворення вторинного порядку», що застосовують для сприяння появі розгорнутих складних конструкцій менш складного виду, передаючи той же обсяг інформації, що повинні мати й розгорнуті синтаксичні структури [1, с. 22]. Л.Н. Мурзін визначає мовну компресію як «дериваційні процеси, що спрощують поверхневу структуру речення (у порівнянні з вихідним реченням)» [3, с. 27]. Отже, мовну компресію лінгвісти визначають як явище, що передбачає раціональне зменшення мовних одиниць для передавання певного обсягу інформації зі збереженням інформаційного навантаження

Найбільш глибокий аналіз цього аспекту представлений у науковому дослідженні вітчизняного лінгвіста О.І. Панченко. Як свідчать її дослідження, існує два типи причин компресії: об'єктивні, зумовлені зовнішніми обставинами, і суб'єктивні, зумовлені прагматичними чинниками, зокрема прагненням автора досягти певної мети [4, с. 370].

На специфіку комунікації в діалогах радіообміну значною мірою впливають різноманітні екстралінгвістичні ситуації, тому, відповідно до класифікації О. Панченко, причини мовної компресії в цій галузі дослідження є об'єктивними.

Мовна компресія – явище багатогранне й виявляє себе на таких рівнях мови: морфологічному, лексичному та синтаксичному, останній із яких є основним способом формування стисненого висловлювання в діалогах радіообміну.

Основним способом синтаксичної компресії в діалогах радіообміну є еліптичний, який полягає в опущенні логічно необхідних членів речення. Під еліптичними реченнями розуміємо речення з пропущеним словом чи словосполученням, яке є зрозумілим з контексту або з конкретної ситуації. Така особливість діалогічного мовлення зумовлена певними вимогами до ведення радіообміну, через те що одним із основних завдань учасників комунікації є скорочення висловлювання як одиниці мовлення при збереженні необхідного інформаційного навантаження. Еліптичні конструкції радіообміну мають достатньо просту структуру, проте їм притаманний високий ступінь інформаційної ємкості. У діалогах радіообміну цивільної авіації редукуванню найбільше піддаються:

1) артиклі (a (an) the): *CTL: BIGJET 347, line-up and wait – (a) vehicle crossing up wind end of (the) runway. P: Line-up and wait, BIGJET 347 [6, с. 75]; P: Taxi to (the) holding point G2 runway 24 via (the) taxiway Charlie, QNH 967 hectopascals, G-ABCD [6, с. 71];*

2) прийменники: *CTL: Wrayton, BIGJET 347, unable cross. P: Wicken FL150 due (to) weight: BIGJET 347, Wrayton climb FL280, cross Wicken FL150 or above [6, с. 71]; CTL: Sunair 367, clear to land (on) runway 25, wind 260° 08 knots [7, с. 199];*

3) дієслово to be, що виконує роль дієслова-зв'язки: *G-CD stop-bar unserviceable, cross red stop-bar, via A1 line up runway 24 [6, с. 77];*

4) допоміжні дієслова (to be, to have), які використовуються для утворення аналітичної дієслівної форми простого дієслівного присудка: *CTL: Sunair 670, start-up approved. P: (I am) Starting up [7, с. 42]; CTL: Sunair 332, cleared to take-off, wind 340° 16 knots, P: (I am) Taking off, Sunair 332 [7, с. 91]; CTL: G-CD, surface wind 250 5 one ahead to land. DACS request (is) copied [6, с. 232];*

5) особові займенники: *CTL: BIGJET 347, stop immediately I say again, BIGJET 347, stop immediately, acknowledge. P: (I am) Stopping, BIGJET 347 [7, с. 77]; CTL: G-CD, hold position, cancel take-off I say again cancel take-off, acknowledge. P: (I am) Holding, G-CD [7, с. 77].*

Зважаючи на те що більшість речень у діалогах радіообміну належать до групи еліптичних речень, у яких редукуванню підлягають службові

слова, займенники, артиклі та допоміжні дієслова, еліipsis є одним із найбільш поширених засобів вираження синтаксичного компресії в повідомленнях радіообміну. Подібна граматична неповнота речення не створює труднощів для розуміння, оскільки еліптичні конструкції сприяють передачі тільки важливої та необхідної інформації, що значно покращує передачу повідомлень при веденні радіообміну.

Ознакою мовної компресії на морфологічному рівні є скорочення, які виявляються здебільшого в аббревіаціях. Саме аббревіатури підвищують ефективність комунікації та є оптимальним мовленнєвим засобом передачі значного обсягу інформації за короткий проміжок часу. Використання аббревіатур регламентується Документом ІКАО 8400 (Коди та скорочення ІКАО) [9].

На думку І.В. Арнольд аббревіацією називається морфологічний словотвір, при якому деяка частина звукового складу вихідного слова опускається [2, с. 187]. Аббревіатури, наявні в повідомленнях радіообміну, належать здебільшого до ініціального типу, наприклад: *AES (Aircraft Earth Station), ATIS (Automatic Terminal Information Service), FIC (Flight information centre)* тощо.

Рідше трапляються еліпсисні скорочення. Скорочення такого виду, зазначає О.В. Ковтун, становлять усічену структуру вихідного слова з одним чи кількома вилученими компонентами. У цій групі скорочень науковець диференціює такі підвиди: аброморфемно-еліпсисні, ініціально-еліпсисні, що містять у структурі окремі з ініціальних елементів вихідного поняття [2, с. 309]. Наприклад, аброморфемно-еліпсисні скорочення: *SIGMET (Significant Meteorological Information)*; ініціально-еліпсисні: *MVD (Medium and very high frequency direction-finding stations (at the same location))*. Аброморфемні скорочення складаються з початкових частин слів вихідного слова чи словосполучення, наприклад: *NAV (Navigation), TEL (Telephone), VIS (Visibility), Wilco (will comply)*. Ініціально-словесні аббревіатури складаються з початкових літер і цілого слова, наприклад: *cavok (ceiling and visibility OK)* [12].

На лексичному рівні мовна економія виявляється у використанні кодового способу передачі інформації. Серед кодових скорочень у повідомленнях радіообміну виокремлюються скорочення з використанням Q-коду, радіотелефонного алфавіту та цифрового коду.

Q-код запозичений із практики службового зв'язку. Кожна фраза Q-коду являє собою трибуквенне поєднання, що починається з букви Q. Використання Q-коду дає змогу не тільки кількісно скоротити висловлювання, а й уникнути двозначності, оскільки за кожним його елементом закріплене суворо усталене значення [4, с. 46].

Наприклад, *QFU – Magnetic orientation of runway, QDM – Magnetic heading (zero wind), QDR – Magnetic bearing*. Під час ведення радіоперемовин Q-код використовується в такий спосіб: *Pilot: G-CD, request QDM G-CD, CTL: G-CD, QDM 125* [6, с. 20], *Pilot: BIGJET 347, information Bravo, QNH 1020 request taxi CTL: BIGJET 347, now information Charlie, new QNH 1021, after the B747 passing left to right taxi holding point A1 runway 28* [6, с. 11].

На окрему увагу заслугове радіотелефонний алфавіт, оскільки алфавіт є ключовим елементом будь-якої мови. Фонетичний алфавіт ІКАО створений з метою стандартизації авіаційного сполучення між екіпажами, між екіпажем і диспетчером в умовах шуму, радіоперешкод, наявності акценту у вимові тощо. За кожною літерою алфавіту фразеології радіообміну зашифроване певне слово (*Alfa* для *A*, *Bravo* для *B*, *Charlie* для *C*, *Delta* для *D* тощо), щоб забезпечити розбірливість і зрозумілість голосової радіопередачі, що й стало першорядною причиною його створення. Використання слів кодового алфавіту забезпечує чіткість радіообміну, усуваючи можливість хибного сприйняття буквених позначень за умов значного робочого навантаження. Наприклад, код радіотелефонного алфавіту використовується для позначення: 1) інформації для повітряних суден, що відлітають, наприклад, *departure information Bravo, 00.30 hours, take off runway 04R, wind 050° 9 knots, temperature 25, dewpoint 18, QNH 1013* [7, с. 27]; 2) точності навігаційної системи, яка має відповідні позначення – Class A, B, C, D, наприклад, *G-ABCD, Kennington Approach, QDM 090 degrees class Bravo* [6, с. 138]; 3) руліжних доріжок, наприклад, *Taxi holding point G2 runway*

24 via taxiway Charlie, QNH 967 hectopascals, G-ABCD [6, с. 71].

Цифровий код, тобто використання цифр для індикації понять і передавання інформації, використовується для позначення: 1) чутності в радіоперемовах – *Readability 5, 4, 3*, наприклад, *G-ABCD, Seaton Radio, readability 5 runway 23 left and circuit QNH 1022* [6, с. 101]; 2) місцезнаходження літака в повітрі, що передається за положенням цифр на циферблаті годинника, наприклад, *G-CD, avoiding action with terrain alert, turn left immediately heading 180 degrees, traffic 10 o'clock, 5 miles opposite direction, indicating 2000 feet* [6, с. 156];

Висновки з проведеного дослідження. Усне діалогічне мовлення радіообміну цивільної авіації будується відповідно до принципу економії. Забезпечення ефективності радіотелефонної комунікації відбувається завдяки лаконічності, чіткості, однозначності й стислості, що реалізується за рахунок мовної компресії, яка визначається як явище, що передбачає раціональне зменшення мовних одиниць і використання стислих мовних одиниць для передавання певного обсягу інформації зі збереженням інформаційного навантаження. Способом реалізації мовної компресії на морфологічному рівні є скорочення, які виявляються здебільшого в абрєвіаціях, на синтаксичному рівні – використання еліптичних речень, на лексичному рівні – кодовий спосіб передачі інформації.

Зважаючи на актуальність проблеми та необхідність її детального вивчення, у подальшому перспективним вважаємо вивчення інших способів реалізації лаконічності, однозначності й стислості авіаційного радіообміну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюндик Б.П. Компрессия прилагательных предложений в современном английском языке (на материале обстоятельственных прилагательных предложений) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Москва, 1971. 22 с.
2. Ковтун О.В. Професійний дискурс «Радіообмін цивільної авіації»: функціональний і лінгвістичний аспекти. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)»* : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2014. Вип. 19. С. 307–312.
3. Мурзин Л.Н. О деривационных механизмах текстообразования. *Теоретические аспекты деривации*. Пермь, 1982. 38 с.
4. Панченко Е.И. Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02 «Русский язык» / ДГУ. Днепропетровск, 1998. 380 с.
5. Троянская Е.С. К вопросу о технико-стилистических приемах в научной речи. Москва : Наука, 1975. 86 с.
6. Radiotelephony Manual CAP 413. Civil Aviation Authority, 2015. 374 p.
7. Robertson F.A. *Airspeak: Radiotelephony Communication for Pilots*. Prentice Hall, 1990. 213 p.
8. Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements: ICAO Doc 9835. ICAO, 2010. 149 p.
9. Procedures for Air Navigation Services. ICAO abbreviations and codes: ICAO Doc 8400. ICAO, 2010. 109 p.

REFERENCES

1. Diundyk B. P. Kompresiya pridatochnykh predlozheniy v sovremennom angliyskom yazyke (na materiale obstoyatelstvennykh pridatochnykh predlozheniy) [Compression of subordinate clauses in modern English (on the material of adverbial clauses)] : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. M., 1971. 22 p.
2. Kovtun O. V. Profesiynnyy diskurs «Radioobmin tsyvilnoyi aviatsiyi»: funktsionalnyy i lingvistychnyy aspekty [Professional Discourse "Civil Aviation Radio Exchange": Functional and Linguistic Aspects]. Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky. Vol. 19. P. 307–312.
3. Murzin L. N. Ob derivatsionnykh mekhanizmkh tekstoobrazovaniya [About derivational mechanisms of text formation]. Theoretical aspects of derivation. Perm', 1982. 38 p.
4. Panchenko E. I. Lingvistika szhatogo teksta (na materiale sovremennogo russkogo yazyka) [Linguistics of compressed text (based on the material of modern Russian language)] : dis...kand. filol. nauk: 10.02.02. Dnepropetrovsk, 1998. 380 p.
5. Troyanskaya E. S. K voprosu o tekhniko-stilisticheskikh priyemakh v nauchnoy rechi [On the question to the technical and stylistic methods in scientific speech.]. M. : Nauka, 1975. 86 p.
6. Radiotelephony Manual CAP 413. Civil Aviation Authority, 2015. 374 p.
7. Robertson F.A. Airspeak: Radiotelephony Communication for Pilots. Prentice Hall, 1990. 213 p.
8. Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements: ICAO Doc 9835. ICAO, 2010. 149 p.
9. Procedures for Air Navigation Services. ICAO abbreviations and codes: ICAO Doc 8400. ICAO, 2010. 109 p.

УДК 811.111: 81*234
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-22>

СТРАТЕГІЯ ТЕАТРАЛЬНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ БОРИСА ДЖОНСОНА

Луценко Л. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Криворізький державний педагогічний університет
вул. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0002-8610-8471
lyudmylalutsenko@gmail.com*

Зоренко І. С.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Криворізький державний педагогічний університет
вул. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0002-7628-2724
iszorenko7@gmail.com*

Клименко І. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Криворізький державний педагогічний університет
вул. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0001-5557-0412
imklimen@gmail.com*

Ключові слова: *маніпуляція, адресант, адресат, тактики, мовленнєві засоби.*

Політика є багатограним феноменом, який передбачає передусім боротьбу за владу та маніпулятивний вплив, які відбиваються у використанні відповідних стратегій, тактик та мовленнєвих засобів. У статті розглянуто проблему стратегій і тактик маніпуляції, а також мовленнєвих засобів, які реалізують їх у політичному дискурсі, зокрема у промовах Бориса Джонсона. Серед багатьох класифікацій стратегій маніпулятивного впливу, представлених у сучасній академічній літературі, автори цієї статті віддають перевагу типології стратегій маніпуляції, запропонованій Оленою Михальовою. Окрім стратегій на зниження статусу опонента та стратегій на підвищення власного статусу, учена виокремлює стратегію театральності, яка і є предметом дослідження в цій статті. Автори статті ґрунтуються на традиційній версії тлумачення театральності як якості, що стосується сценічності, а також беруть до уваги погляди на театральність Олени Шейгал, уважають політичну комунікацію концептом, наближеним до театру, де адресат виступає глядачем, який сприймає політичну подію як драматизовану виставу. У статті розглянуто стратегію театральності в політичному дискурсі Бориса Джонсона в аспекті тактичної і мовленнєвої реалізації з метою впливу на психологію адресата відповідно до задуму адресанта. Дослідження дало змогу авторам ідентифікувати численні тактики, які актуалізують стратегію театральності, зокрема тактики спонукання, ототожнення, кооперації, апелювання до аудиторії, вираження беззаперечної впевненості, презентації, обіцянки, а також

мовленнєві засоби, які використовує політик із метою здійснення маніпулятивного впливу на адресата. З'ясовано, що найбільш продуктивними у вербалізації тактик стратегії театральності виявляються лексико-граматичні засоби. Серед синтаксичних засобів переважають паралельні конструкції, які є експлікацією прихованого мовленнєвого впливу на аудиторію. Подальші дослідження комунікації в політичному дискурсі передбачають зосередження уваги на стилях окремих політичних лідерів та їх порівняльному аналізу.

THE STRATEGY OF THEATRECALITY IN BORIS JOHNSON'S POLITICAL DISCOURSE

Lutsenko L. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarina ave., 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8610-8471
lyudmylalutsenko@gmail.com*

Zorenko I. S.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarina ave., 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7628-2724
iszorenko7@gmail.com*

Klymenko I. M.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarina ave., 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5557-0412
imklimen@gmail.com*

Key words: *manipulation, addresser, addressee, tactics, language in use.*

Politics is a multifaceted phenomenon that involves quest for power and influence reflected in strategies, tactics and language use. This article addresses the problem of strategies and tactics of speech manipulation as well as linguistic means employed in political discourse, with a particular focus on Boris Johnson's speeches. From a variety of contemporary academic approaches to the typology of strategies associated with speech manipulation in political discourse, the authors of this article resort to the classification suggested by Olena Mihaleva. Apart from the strategy of downgrading the candidate's status and the strategy of enhancing the candidate's status, the researcher identifies the strategy of theatricality approached in this study. Adopting the traditional view of theatricality seen as the quality of relating to the stage as well as Olena Shejgal's stance, the authors of this article consider political communication as a concept closely related to the theatre in which the addressee is a spectator perceiving the political event as a dramatic performance. This research examines the strategy of theatricality in Boris Johnson's political discourse from the perspective of tactics and language used to bring the addressee into the right psychological state as intended by the addresser. It has enabled the

authors to identify a number of tactics undertaken to accomplish the strategy of theatricality, in particular, tactics of call to action, identification, cooperation, appeal to audience, certainty, presentation, and promise as well as the scope of linguistic means employed by the politician to influence the addressee's perception of himself and the party he belongs to. This study has found that the most productive means used to verbalize the strategy of theatricality and its tactics are lexical and grammatical ones. Parallel constructions are prevailing among syntactic means and are used to explicate the hidden speech influence on the targeted audience. Further research on communication in political discourse could be focused on other politicians' individual styles as well as their comparative analysis.

Постановка проблеми. Із 2000-х рр. стратегічна організація політичного комунікативного дискурсу постає предметом жвавої академічної дискусії у працях вітчизняних (Т. Куліш, Л. Славова, І. Юшковець) та закордонних учених (Р. Водак, Дж. Уїлсон, Т. Ван Дейк). Як зазначає Т. Куліш, одна із провідних характеристик політичного дискурсу – боротьба за владу – «становить головну мотивацію дискурсу політика і відображається у всіх жанрах політичного дискурсу – агітаційній промові, дебатах, дискусіях, політичних інтерв'ю тощо» [1, с. 346]. Зазначений чинник пояснює актуальність наукових розробок щодо ролі мови в сучасних соціально-політичних процесах та мовного впливу у сфері політичної комунікації, якій значною мірою притаманна маніпулятивність. Тісна взаємодія суспільства, мови і влади зумовлює необхідність розвитку не тільки політичної грамотності й обізнаності, а й досліджень політичного дискурсу в аспекті стратегічно-тактичної організації та її мовленнєвої актуалізації як ефективних засобів впливу політика на масову свідомість.

Отже, **метою статті** є аналіз тактичної і вербальної реалізації стратегій маніпулятивного впливу, зокрема стратегії театральності, у політичному дискурсі Бориса Джонсона. Матеріалом дослідження слугували транскрипти промов британського політика у 2019 р. [5; 6].

Виклад основного матеріалу. Традиційно поняття *стратегія* (від грец. *στρατηγική*) пов'язують із військовим мистецтвом підготовки і веденням війни та великих воєнних операцій. Варто зазначити, що однозначного визначення цього поняття досі не існує, що зумовлює деякі складнощі в окресленні типології стратегій, зокрема маніпулятивного впливу. У нашій роботі будемо послуговуватись класифікацією стратегій маніпуляції О. Міхальнової, яка пропонує розрізняти стратегії на зниження статусу опонента, на підвищення власного статусу та театральності. Стратегія на зниження статусу опонента передбачає прояв прихованого негативного ставлення до об'єкта і реалізується за допомогою тактик образи, звинувачення, загрози, викриття. Стратегія на підвищення статусу особистості чи об'єкта спрямована на формування позитивного їхнього іміджу і включає тактики аналіз-плюс, презентації, відводу критики. Зі свого боку, стратегія

театральності сприяє здійсненню прихованого впливу на цільову аудиторію через використання тактик спонукання, кооперації, розмежування, інформування, обіцянки, прогнозування, попередження, іронізування та провокації [2].

Зауважимо, що стратегія театральності широко представлена в політичному дискурсі Бориса Джонсона. Театральність політичної комунікації, на думку О. Шейгал, пояснюється тим фактом, що один з учасників спілкування – народ – зазвичай виконує роль не прямого адресата, а адресата-спостерігача, який сприймає політичну подію як драматизовану виставу [3, с. 92].

Поширеною тактикою, що реалізує стратегію театральності у промовах Б. Джонсона, є *тактика спонукання*. Шляхом залучення адресата й адресанта у спільний комунікативний простір мовець заохочує слухача до дії та певного вчинку, імпліцитно демонструє своє піклування про нього і сприяє створенню враження дружельюбною, довірливою бесіди. Наприклад:

(1) Boris Johnson: <...> **let us begin work now to create free ports that will drive growth and thousands of high-skilled jobs in left behind areas.**

Мовленнєвим засобом реалізації тактики спонукання в епізоді (1) виступає інклюзивна форма *let's*, підсилювальний ефект якої зростає внаслідок її повторення у фрагменті (2):

(2) **Let's start now to liberate the UK's extraordinary bioscience sector from anti genetic modification rules and let's develop the blight-resistant crops that will feed the world, let's get going now on our own position navigation and timing satellite and earth observation systems** <...>

Як бачимо, приклади (1), (2) засвідчують процес інтеграції політичних намірів Бориса Джонсона з інтересами електорату та можливого впливу на виборні переваги аудиторії в майбутньому.

Іншим мовленнєвим засобом реалізації тактики спонукання у промовах Бориса Джонсона є заперечна та стверджувальна форми наказового способу дієслова :

(3) Boris Johnson: I say **do not underestimate** this country. **Do not underestimate** our powers of organisation and our determination;

(4) Boris Johnson: <...> **and let me stress that there is a vital sense in which those preparations cannot be wasted.**

Таке помітне вживання ін'юктивних та реквестивних мовленнєвих актів, які виступають маркером спонукання до дії, віддзеркалює впевненість політика в тому, що аудиторія неодмінно приєднається до дії, запропонованої ним.

Стратегію театральності в політичному дискурсі Бориса Джонсона також зреалізовує *тактика ототожнення*, результатом якої є асоціативна ідентифікація політичного діяча з партією, нацією тощо. Так, у фрагменті (5) переможної промови 23 липня 2019 р. Борис Джонсон позиціонує себе як нероздільне ціле з консервативною партією:

(5) Boris Johnson: <...> *we know the mantra of the campaign that has just gone by <...> it is deliver Brexit, unite the country and defeat Jeremy Corbyn. And that is what we are going to do.*

За допомогою особового займенника *we* політик наголошує на спільності власних цінностей та поглядів із цінностями і поглядами партії консерваторів щодо вирішення нагального для країни питання – виходу з Європейського Союзу та розвитку з ним плідотної співпраці в майбутньому. Отже, у такий спосіб, на лінгвістичному рівні, здійснюється вплив на адресата з метою збудження в нього намірів, вигідних адресанту, а саме позитивного ставлення електорату до майбутньої діяльності прем'єр-міністра Бориса Джонсона як представника консервативної партії, якій вдається завершити Брексіт:

(6) Boris Johnson: *I think that we know that we can do it, and the people of this country are trusting in us to do it, and we know that we will do it;*

(7) Boris Johnson: *And I repeat that in winning this election we have won the votes and trust of people who have never voted Conservative before, and people who have always voted for other parties.*

У прикладі (8) присвійний займенник *our* вказує на ототожнення політика з нацією, проте в наступному висловлюванні за допомогою особової форми *us* у непрямому відмінку політик ототожнює себе з партією, яка спрямовує зусилля на створення загальної картини покращення життя країни в разі, якщо країна об'єднаним фронтом залишить Європейський Союз та будуватиме майбутнє в мирі та злагоді з ним:

(8) Boris Johnson: *Our future clean, green, prosperous, united, confident, ambitious – this, my friends, is the prize, more still the responsibility that it falls on us to fulfill.*

Досить часто тактика ототожнення в політичному дискурсі Бориса Джонсона комбінується з *тактикою кооперації*. Саме на майбутній спільній та взаємовигідній праці з Євросоюзом неодноразово у своїх промовах наголошує чинний прем'єр-міністр Великобританії:

(9) Boris Johnson: *We will do a new deal, a better deal that will maximise the opportunities of Brexit*

while allowing us to develop a new and exciting partnership with the rest of Europe based on free trade and mutual support.

(10) Boris Johnson: *And, today, at this pivotal moment in our history, we again have to reconcile two noble sets of instincts between the deep desire for friendship and free trade and mutual support and security and defense between Britain and our European partners and the simultaneous desire, equally deep and heartfelt, for democratic self-government in this country.*

У наведених вище дискурсивних епізодах (9) та (10) мовленнєві засоби актуалізації тактики кооперації на лексичному рівні – *a new and exciting partnership with the rest of Europe, mutual support, the deep desire for friendship, European partners* – супроводжуються лексичними засобами вербалізації тактики ототожнення – особовим і присвійним займенниками *we, our*. Через таке поєднання зазначених тактик, що реалізують стратегію театральності, політик не тільки підкреслює, що погляди та цінності громадян Великобританії збігаються з тими, що декларує Європа, а й акцентує увагу на необмінному співробітництві з останньою після Брексіту.

У виступах Бориса Джонсона багато дискурсивних фрагментів, де політик вдається до вживання *тактики апелювання до аудиторії*, тим самим скорочує дистанцію між ним та слухачами, до яких він безпосередньо звертається, водночас мовленнєвими засобами реалізації зазначеної тактики традиційно виступають займенники *you, your, yourself*:

(11) Boris Johnson: *You may only have lent us your vote, you may not think of yourself as a natural Tory. As I think I said 11 years ago to the people of London, when I was elected in what was thought of as a Labour city – your hand may have quivered over the ballot paper before you put your cross in the Conservative box, and you may intend to return to Labour next time round.*

Борис Джонсон апелює до народу Великобританії в наступному дискурсивному епізоді та демонструє свою готовність працювати на благо держави:

(12) Boris Johnson: *My job is to serve you... My job is to make your streets safer <...> My job is to make sure you don't have to wait 3 weeks to see your GP <...> My job is to protect you or your parents or grandparents from the fear of having to sell your home to pay for the costs of care and so I am announcing now <...> My job is to make sure your kids get a superb education, wherever they are in the country.*

Повторення займенників *you, your*, а також підмета в комбінації із частиною складеного іменного присудка *My job is*, далекий від формальності стиль спілкування на лексичному рівні (*to get*

education, to make sure), акронім *GP*, прикметник *superb*, який інтенсифікує ознаку освіти і надає додаткового експресивного нашарування, є тими складовими частинами, що підсилюють значущість тактики апелювання до аудиторії в аспекті маніпулятивного впливу на виборця.

Іншим лінгвістичним механізмом актуалізації досліджуваної тактики є вживання соціально доречних конвенційних форм звертання. Наприклад:

(13) Boris Johnson: *Indeed, Mr Speaker, we will begin right away on working to change the tax rules to provide extra incentives to invest in capital and research.*

У фрагменті (14) політик апелює до всієї нації (*the British people*) із запевненням, що Брексіт неодмінно відбудеться, відмітає аргументи тих, хто має сумніви щодо виходу Великобританії з Європейського Союзу:

(14) Boris Johnson: *<...> so I am standing before you today to tell you, the British people, that those critics are wrong.*

Звертання не тільки висловлюють ставлення того, хто говорить, до адресата, а й містять інформацію про того, хто говорить, його виховання, уміння поводитися і соціальне становище [4, с. 106]. Так, у наступному епізоді Борис Джонсон виглядає дружелюбним та доброзичливим політиком, який демонструє поважливе ставлення до свого опонента, Джеремі Ханта, у передвиборчій боротьбі 2019 р. за посаду прем'єр-міністра країни, звертається до нього на ім'я:

(15) Boris Johnson: *Jeremy, in the course of 20 Hustings or Hustings-style events, it was more than 3 000 miles. It was about 7 000 miles that we did criss-crossing the country.*

Окрім антропонімів, репрезентованим особистим ім'ям, у промовах Б. Джонсона трапляються інтимізовані звертальні форми, які позиціонують політика як одного з багатьох пересічних громадян Великобританії:

(16) Boris Johnson: *And I know some waggle's already pointed out that "deliver, unite, and defeat" was not the perfect acronym for an election campaign, since unfortunately it spells "dud", but they forgot the final "e", my friends, "E" for energize, and I say to all the doubters, dude, we are going to energize the country.*

Враження успіху від омріяного Брексіту, за який проголосувало більшість населення Великої Британії (52%), підсилюється за допомогою тактики вираження беззаперечної впевненості, яка в наступних прикладах представлена граматичною формою майбутнього простого (*will V0*) та завершеного (*will have Ved / V3*) часів, водночас словосполучення *every confidence, growing confidence* апелюють до емоційної сфери адресата й активізують його сприйняття:

(17) Boris Johnson: *<...> we will come out of the EU on October 31, because in the end Brexit was a fundamental decision by the British people;*

(18) Boris Johnson: *I have every confidence that in 99 days' time we will have cracked it;*

(19) Boris Johnson: *<...> with high hearts and growing confidence we will now accelerate the work of getting ready and the ports will be ready and the banks will be ready and the factories will be ready and business will be ready and the hospitals will be ready and our amazing food and farming sector will be ready and waiting to continue selling ever more not just here but around the world.*

Невід'ємну частину стратегії театральності в політичному дискурсі Бориса Джонсона становить тактика презентації, спрямована на зменшення комунікативної дистанції й об'єднання інтересів і поглядів у процесі політичного спілкування. Підвищена концентрація речень із розщепленням на кшталт *It is <...> that*, які реалізують зазначену тактику в промовах Бориса Джонсона, є цілком виправданою, адже шляхом акцентуації певного компонента розщепленого речення забезпечується єдино правильне сприйняття думки політика аудиторією. Зокрема, у дискурсивному епізоді (20) шляхом задіявання зазначеного мовленнєвого засобу наголошується на ключовій ролі партії консерваторів протягом 200-річної історії Великобританії:

(20) *But if you look at the history of the last 200 years of this party's existence, you will see that it is we conservatives who have had the best insights, I think, into human nature, and the best insights into how to manage the jostling sets of instincts in the human heart. And time and again, it is to us that the people of this country have turned to get that balance right, between the instincts to own your own home to earn and spend your own money, to look after your own family. <...> it is we conservatives who have understood best how to encourage those instincts to work together in harmony to promote the good of the whole country.*

В іншому фрагменті Борис Джонсон акцентує увагу аудиторії не тільки на головному завданні політиків – слугувати народу, а й на успіхах Великобританії в багатьох сферах сучасного життя, зокрема в економіці, охороні здоров'я та навколишнього середовища :

(21) Boris Johnson *if there is one point we politicians need to remember it is that the people are our bosses;*

(22) Boris Johnson: *we know the enormous strengths of this economy in life sciences, in tech, in academia, in music, the arts, culture, financial services, it is here in Britain that we are using gene therapy, for the first time, to treat the most common form of blindness, here in Britain that we are leading the world in the battery technology.*

У промовах Бориса Джонсона багато епізодів ілюстрації *тактики обіцянки*, що передбачає надання зобов'язання виконати певні дії. Одним із мовленнєвих засобів реалізації зазначеного тактичного прийому є вживання простого (неозначеного) майбутнього часу (дієслово *will* + інфінітив без частки *to*), як, наприклад, у фрагменті з переможної промови Бориса Джонсона 23 липня 2019 р.:

(23) Boris Johnson: *I will work flat-out from now on with my team, which I will build I hope in the next few days, to repay your confidence.*

Маніпулятивний вплив відбувається через реалізацію мети, яка виражається в переконанні виборців у тому, що Б. Джонсон буде сумлінно виконувати свої обов'язки на посту прем'єр-міністра:

(24) Boris Johnson: *I will make it my mission to work night and day, to work flat-out to prove you right in voting for me this time, and to earn your support in the future.*

Висновки й перспективи. Здійснений аналіз доводить, що стратегія театральності є поширеною в політичному дискурсі, репрезентованому промовами чинного прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона. Важлива і значуща роль у реалізації стратегії театральності у промовах політика належить тактикам спонукання, отождолення, кооперації, апелювання до аудиторії, вираження беззаперечної впевненості, презентації, обіцянки. Найбільш продуктивними у вербалізації тактик стратегії театральності виявляються лексико-граматичні засоби. Серед синтаксичних засобів переважають паралельні конструкції, які є експлікацією прихованого мовленнєвого впливу на аудиторію. Подальші дослідження комунікації в політичному дискурсі будуть зосереджені на стилях окремих політичних лідерів та їх порівняльному аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куліш Т. Вербалізація агональності в американському політичному дискурсі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2013. № 18. С. 346–350.
2. Михалева О. Политический дискурс: специфика манипулятивного воздействия. Москва, 2009. 252 с.
3. Шейгал Е. Театральность политического дискурса. *Единицы языка и их функционирование*. Саратов, 2000. № 6. С. 92–96.
4. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Use*. London ; New York, 1987. 345 p.
5. Johnson B. Transcript: Boris Johnson's election victory speech in full. 2019. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2019/12/transcript-boris-johnson-election-victory-speech-full-191213082621940.html> (дата звернення: 26.08.2020).
6. Johnson B. Transcript: Boris Johnson's first speech to Parliament as UK Prime Minister. 2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-leader-speech-text/boris-johnsons-first-speech-to-parliament-as-uk-prime-minister-idUSKCN1UK1JK> (дата звернення: 26.08.2020).

REFERENCES

1. Kulish T. (2013) Verbalizatsiya ahonal'nosti v amerykans'komu politychnomu dyskursi. [Verbalization of Agonality in American political discourse]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho*. №18, pp. 346–350.
2. Mykhaleva O.L. (2009) *Polytycheskyi dyskurs: spetsyfyka manyputyatyvnoho vozdeystviya*. [Political discourse: specificity of manipulative influence]. Moskva. (In Russian).
3. Sheyhal E.Y. (2000) Teatral'nost' polytycheskoho dyskursa. [Theatricality of political discourse]. *Edynytsy yazyka u ykh funktsyonyrovanye*. Saratov. № 6, pp. 92–96.
4. Brown, P., Levinson, S. (1987) *Politeness: Some Universals in Language Use*. London, New York.
5. Johnson, B. (2019) *Transcript: Boris Johnson's election victory speech in full*. Retrieved from URL: <https://www.aljazeera.com/news/2019/12/transcript-boris-johnson-election-victory-speech-full-191213082621940.html> (accessed 23 August 2020).
6. Johnson, B. (2019) *Transcript: Boris Johnson's first speech to Parliament as UK Prime Minister*. Retrieved from URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-leader-speech-text/boris-johnsons-first-speech-to-parliament-as-uk-prime-minister-idUSKCN1UK1JK> (accessed 23 August 2020).

УДК 811.161.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-23>

ПРИЧИНИ МОВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ОПОВІДАННІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «ПОДАРУНОК НА ІМЕНІНИ»

Марченко Т. А.

*кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри іноземних мов
Сумський національний аграрний університет
вул. Г. Кондратьєва, 160, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-2694-5315
tetiana_march@ukr.net*

Ключові слова: *цензурування,
мовні трансформації,
видання твору, фонетичні
розбіжності, лексичні
одиниці, лінгвістичний
аспект, застаріла лексика,
розмовний варіант.*

У статті розглянуто питання мовних трансформацій в оповіданні Михайла Михайловича Коцюбинського «Подарунок на іменини» (1912 рік) різних років видання: початку (видання 1930 року) та кінця (видання 1988 року) ХХ століття. Досліджено фонетичні, граматичні, лексичні та синтаксичні особливості, притаманні як повному, так і скороченому, цензурованому варіантові оповідання. У процесі проведеного лінгвістичного аналізу виявлено значну кількість розбіжностей. Фонетичні, граматичні, лексичні та синтаксичні зміни скласифіковано до окремих груп, що спрощує сприйняття фактичного матеріалу. Найбільші групи мовних трансформацій становлять фонетичні та граматичні зміни, синтаксичні розбіжності несуть не лише різне мовне навантаження, але й стилістичне. У монологах та діалогах показано вплив синтаксичних змін на емоційне сприйняття художнього тексту. Усі мовні трансформації можуть бути використані на сучасному етапі переосмислення й укладання українського правопису. Етимологічний аналіз окремих лексем зумовлено необхідністю дослідити мотивацію цензурування оповідання, чому також сприяло використання різних словникових дефініцій. Оскільки проаналізовано художній твір, то невід'ємними частинами дослідження стали елементи літературознавчого аналізу (у цій статті – опис образу матері); запропоновано продовжити дослідження цього твору з боку психолінгвістичного, філософського та соціологічного аналізу. Обсяг цензурованого матеріалу для такої малої художньої форми було окреслено як надлишковий, що нівелює автентичність, милозвучність української мови, заперечує засади еффімізації в мові, руйнує творчий авторський задум; не сприяє повноцінному глибокому сприйняттю всього твору. За допомогою словникового аналізу з'ясовано хибність вибору окремих лексичних одиниць. Ілюстративний матеріал подано послідовно: спочатку у виданні кінця століття, а потім – початку століття, що було спричинено великим обсягом усіченого тексту протягом цензурування. З'ясовано питання щодо впливу правописних норм російської мови на цензурування тексту у виданні для дітей 1930 року.

THE CAUSES OF LANGUAGE TRANSFORMATIONS IN THE STORY OF MICHAEL KOTSUBYNSKYI “A GIFT FOR A BIRTHDAY”

Marchenko T. A.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Sumy National Agrarian University
H. Kondratieva str., 160, Sumy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2694-5315
tetiana_march@ukr.net*

Key words: *ensorship, linguistic transformations, work publication, phonetic differences, lexical units, linguistic aspect, outdated vocabulary, colloquial variant.*

The article considers the issues of language transformations in Mykhailo Mykhailovych Kotsubynskyi's story "A Gift for a Birthday" (1912) of different years of publication: the beginning (1930 edition) and the end (1988 edition) of the XX century. The phonetic, grammatical, lexical and syntactic features inherent in both full and abbreviated, censored version of the story are studied. In the course of the linguistic analysis a significant number of discrepancies was revealed. Phonetic, grammatical, lexical and syntactic changes are classified into separate groups, which simplifies the perception of factual material. The largest groups of language transformations are phonetic and grammatical changes, syntactic differences carry not only different language load, but also stylistic. The monologues and dialogues show the influence of syntactic changes on the emotional perception of an artistic text. All language transformations can be used at the present stage of rethinking and compiling the Ukrainian spelling norms. The etymological analysis of individual tokens is due to the need to investigate the motivation for censoring the story, which also contributed to the use of different vocabulary definitions. Since the work of art was analyzed, the elements of literary analysis became an integral part of the study (in this article – a description of the mother's image); it is proposed to continue the study of this work by psycholinguistic, philosophical and sociological analysis. The amount of censored material for such a small art form as a story was outlined as excessive, which eliminates the authenticity, melodiousness of the Ukrainian language, denies the principles of euphemism in the language, destroys the creative author's idea; does not contribute to a full-fledged deep perception of the whole work. Vocabulary analysis reveals the incorrectness of the choice of individual lexical items. Illustrative material is presented sequentially: first in the end-of-century edition and then at the beginning of the century, which was caused by the large amount of truncated text during censorship. The question of the influence of Russian orthographic norms on the censorship of the text in the children's edition of 1930 has been clarified.

Постановка проблеми. Творчість Михайла Коцюбинського, багатство мовних засобів вираження думки і натепер становить інтерес як із погляду літературознавчого, так і з позицій вивчення рідної мови. Сучасне сприйняття творчості автора може розглядатися в багатьох площинах: літературознавчій, лінгвістичній, психолінгвістичній, психологічній, що відповідає вимогам часу. До того ж нині є потреба в реконструкції українського правопису, який поетапно за радянського періоду припасовувався до правил та норм російської правописної системи. Саме

аналіз видань різних років творів українських класиків може сприяти відновленню втраченого, поверненню до автентичності та встановленню історичної правди в лінгвістичному аспекті. До аналізу творів М. Коцюбинського зверталися багато дослідників: С. Єфремов, В. Зотова, О. Ковальчук, О. Кульбицький, Т. Лазанська, А. Лахманюк, Я. Поліщук та інші, у дослідженнях яких проаналізовано творчість М. Коцюбинського, описано його особистість, долі його дітей тощо. Актуальність цього дослідження полягає в новому погляді на оповідання М. Коцюбинського

«Подарунок на іменини», зумовлена аналізом різних видань цього твору 1988 та 1930 рр., обсяги та зміст яких суттєво різняться.

Мета статті – показати трансформації мовного матеріалу (фонетичні елементи, окремі лексичні одиниці, правописні норми, синтаксичні особливості) у виданнях 1988 та 1930 рр. у текстах оповідання М. Коцюбинського «Подарунок на іменини», а також окреслити психолінгвістичний аспект дослідження цього твору письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Предметом дослідження стали два тексти одного оповідання «Подарунок на іменини», які було видано в різні роки (1988 та 1930 рр.). Варіант оповідання 1930 р. надруковано видавництвом «Українській робітницю» у Харкові з поміткою: «Державний Науково-Методологічний Комітет Наркомосвіти УСРР дозволив до вжитку по книгозбірнях установ соцвиху за № 507 з 1 серпня 1929 р.», оповідання опубліковано в серії «Дешева дитяча бібліотека» накладом 20 180 примірників на 31 сторінці. Уже власне пояснення до видання свідчило про цензурованість цього твору, адаптацію до дитячого сприйняття. Цензурування того періоду полягало у вилученні частин речень, цілих фраз, абзаців, заміні грубих або лайливих, на думку цензора, слів. До вилучених або усічених цензурою уривків увійшли такі: «Суконний комір тер шую, а кітель ще й досі перуть! <...> Вони пе-е-руть! <...>» [3, с. 259]; «Бардачні звички! <...> Згадав! Ну, і була в бурдеї, але потому вони законно звінчалися. Хіба з неї не вірна жінка? Раз, правда <...> Так коли б не вона, коли б не пішла на ніч до поліцмейстера, кис би й досі в писарчуках <...> А тепер – надзиратель. Дорю в гімназії учать, і сама казначейша у них буває <...> Кров заливала Сусанні шую, і тільки зморшки на шії біліли, як крейдяні. Вона сердито вийшла з кімнати» [4, с. 260]; «<...> колихнувши важкими грудьми, і всім м'яким тілом, як тістом, що вилізло з діжки, навалилася на подушку» [4, с. 261]; «Обурилась палко Сусанна, теж од напруження мокра під хмарою пишних муслінів» [4, с. 262] – «Обурилась палко Сусанна» [3, с. 9]; «Опустилась на поміст серед білих хвиль сукні, і під важкими грудьми у неї сухо затріщала пружина» [4, с. 263] – «Опустилась на поміст серед білих хвиль сукні» [3, с. 10]; «Він теж з скрипом чобіт присів біля жінки, мало не задихнувшись од солодкого запаху пудри з її лиця» [4, с. 263] – «Він теж із скрипом чобіт присів біля жінки» [3, с. 10]; «– Прийми свій хвіст! – нетерпляче гукав на жінку, коли пароходик ткнувся носом в її спідницю. – Розсілась! <...>» [4, с. 263]; «Сусанна сиділа щаслива, одкривши зіпсовані зуби, вся в тінях од широкого кола волосся, на дві третини чужого» [4, с. 263]; «Він вже кричав і своїм

криком вганяв в м'яке тіло Сусанни свій план» [4, с. 264] – «Він уже кричав» [3, с. 13]; «Кобила почала мочитись. Семен посвистав їй тихенько, а тим часом потеруха висипалась з цигарки на землю» [4, с. 270]; «Сонце запалило криваві вогні на цератовім брїлі Семена» [4, с. 270] – «Сонце запалило криваві вогні» [3, с. 24]; «Карпо Петрович чує, що він холоне в напруженій тиші, що в голові у нього як важка хвиля, колихнулася думка: «Чи Доря все бачить?» – і проплив образ Сусанни, як вона слухає оповідання сина» [4, с. 271] – «В голові Карпа Петровича, як важка хвиля, колихнулася думка: «чи Доря все бачить?»» [3, с. 26]; «Не підкував, стерво <...>» [4, с. 273] – «не підкував, ледащо <...>» [3, с. 30]; «Будеш ти знати <...> ах, будеш ти знати, як я тобі повішусь <...>» [4, с. 273].

Зі змісту цензурованих речень, фраз та окремих слів видно бажання рецензента адаптувати в такий спосіб текст для читання дітьми (відповідно до серії, де друкувалося оповідання), щоб уберегти психіку дитини від зневажливого опису образу матері (вульгарний опис грудей, шиї, волосся, внутрішній монолог про минуле в борделі), можливо, з ідеологічних міркувань, бо пишині муслини, солодкий запах пудри з її лиця не вважалися позитивною характеристикою пролетарської жінки 30-х рр. Образ матері є змістово усіченим, неавтентичним, що не сприяє правдивому описові, представленому М. Коцюбинським.

Показові заміна або повернення до мови оригіналу словосполучення *погані звички* у виданні 1930 р. на *бардачні звички* у виданні 1988 р. Словосполучення *погані звички* несе більше негативного навантаження (алкоголь, наркотики, куріння, ігроманія тощо), ніж *бардачні звички* (стиль поведінки в борделі) (прикметник *бардачний* походить від іменника *бардак*: бардель, бордель, [бурдель], «дім розпусти» – запозичення із французької мови, фр. *bordel* – «публічний дім» (первісно «мала хатина») ← від тюрк. *bardak* – «склянка, келих») (до української мови потрапило через російське та польське посередництво) [7, I, с. 141–2]). Іншим словосполученням, яким було замінено *бардачні звички* у виданні 30-го р., стало *паскудні звички*: у Словнику української мови прикметник *паскудний* має такі значення: Паску́дний, а, е, розм. **1.** Вимазаний, заповнений і т. ін. якимсь брудом; забруднений; **2.** Позбавлений моральної чистоти; нецнотливий, недоброчесний. Належний морально нечистій людині. Який має непристойний зміст; **3.** перен. Пов'язаний із шахрайством. **4.** перен. Про особу або предмет, які в чийх-небудь очах не мають ніякої вартості; нікчемний; **5.** перен., лайл. Який викликає огиду; **6.** Негарний, непривабливий через зовнішні дефекти. З поганими смаковими якостями; дуже несмачний; **7.** перен. Чим-небудь зіпсований,

поганий, мерзенний, гидкий [8, VI, с. 87]. Лише друге значення цього прикметника відповідає значенню заміненого словосполучення *бардачні звички*, інші ж його значення досить розширюють семантику, що не є виправданим для адекватної заміни. Лексеми *бардак*, *бардачний* у Словнику не зазначено, бо натомість активними є лексеми *безлад* (*безладдя*), *безладний*, *недоладний*: **1.** Брак будь-якого ладу, порядку, системи; **2.** Порухнення встановленого порядку, норм громадського життя тощо; **3.** Розлад, неспокій (про душевний стан людини) [8, I, с. 132].

Значну частину становлять лексичні одиниці, у яких помітні фонетичні зміни, більше притаманні російській мові (перший елемент у порівнянні – 1988 р. видання, а другий – видання 1930 р.):

– найширше в текстах представлено чергування *в – у, і – й, з – із*: *день вже гас – день уже гас; плесо у лози – плесо в лози; пальцем в задачник – пальцем у задачник; палець в важкому персні – палець у важкому персні; чоботом в чобіт – чоботом об чобіт, чоботом у чобіт; плавали у повітрі – плавали в повітрі; щоб в неї – щоб у неї; вік в кухні, бабрайся у помях – вік у кухні, бабрайся в помях; радились вдвох – радились удвох; оббігав весь – оббігав увесь; взяв – узяв; зливались в жовті – зливались у жовті; щось в колесі – щось у колесі; глянув в долину – глянув у долину; застиг в тверде – застиг у тверде; затиснув в грубі – затиснув у грубі; все – усе; так в лівій – так у лівій; ворожнечу у серці – ворожнечу в серці; тютюну і помади – тютюну й помади; дражнитись з свого – дражнитись із свого; з свистом – із свистом; вижене з служби – вижене із служби; ну і – ну й;*

– притаманне українській правописній системі початку ХХ ст. вживання м'якого приголосного *-л'*: *лампадка – лямпадка; лампа – лямпа; пляном – пляном; лакеровані – ляковані; дирчанням металу – дирчанням металю; в класі – в класі; в повазі кодон – у повазі кодьон;*

– уживання буквосполучення *-ia-* замість *-ia-* та *-у-* замість *-в-* у запозичених лексичних одиницях: *соціалізм – соціалізм; комедіант – комедіант; матеріал – матеріал; соусом – совсом;*

– заміна літери [г]: *гудзики – гудзики; дригав – дригав; ганку – ганку;*

– уживання м'якого [р'] на місці твердого звука [р]: *Дорька – Дорка;*

– передача голосних звуків у запозиченнях: *фаєтон – фаєтон; папіроску – папіроску.*

До морфологічних змін у лексичному матеріалі двох видань належать (перший елемент у порівнянні – 1988 р. видання, а другий – видання 1930 р.):

– закінчення *-і/-и* у кінці слова: *до смерті – до смерті; приємності – приємності; ниви самі – ниви сами;*

– буквосполучення *-ить/-ити (-ат/-ати)*: *побачить – побачити; зробить – зробити; полежать в траві – полежати в траві; дригав – дригати;*

– розмовні та діалектні варіанти лексем: *Вона і сама б хотіла – Вона й сама б хотіла; золотистий – злотистий; дерева будуть кружитись – дерева будуть крутитися;*

– застаріла форма вказівного займенника: *се (ся) – це (ця); про се – про це;*

– інші граматичні трансформації (на позиціях афіксів та коренів слів): *безглузді – зглузді; лакерований чобіт – лакований чобіт; шорсткого – шерсткого; враження – вражіння; на риштованні – на риштованню; промінь вмочав – промінь вмачав; наче залізо зітхнуло – наче зідхнуло; зітхала – зідхала; персні – перстні; любувався – любовався; перисті крила, як в метеля – перісті крила, як у метеля; Сусанна – Сусана.*

Серед лексичних трансформацій є заміна українських лексичних одиниць на застарілі форми, подібні до російської мови (перший елемент у порівнянні – 1988 р. видання, а другий – видання 1930 р.): *звозчик* (застаріла форма, близько до рос. *извозчик*) – *візник*; у такому прикладі, можливо, помилково пропущена літера змінила значення: *під самі пахви* (пахва, и, жін. – внутрішня частина плечового згину [8, VI, с. 100]) – *під самі пахи* (пах 2, у, чол. – місце між стегном і нижньою частиною живота [8, VI, с. 100]); *в своїх муслінах – бев своїх муслінах; виліз з дрожки – виліз* («з дрожки» вилучено); уживання діалектного варіанта: *м'яв – мняв*; та розмовного, застарілого: *розцібнув – розстебнув*; правописні розбіжності в написанні слів: *чортзна-що – чорт зна що; де-небудь – денебудь; з боку на бік – збоку набік; нелегко – не легко; водянисті, блукаючі очі – водянисті очі.*

На синтаксичному рівні також є значні розбіжності, спричинені нормами та правилами пунктуації 30-х рр. ХХ ст. (перший елемент у порівнянні – 1988 р. видання, а другий – видання 1930 р.):

– уживання лапок: *з географії «п'ять», сказати «добраніч» – з географії п'ять, сказати добраніч;* (без абзацу) *«От, – скаже, – був я дитиною ще, а мій покійний батько <...>» – (з абзацу) От, – скаже, – був я дитиною ще, а мій покійний батько <...>; «Молебень?» – подумав Доря. – Молебінь? – подумав Доря; Все воно злилося в однім слові: «Повісять» – нестерпуче жахливим і дикім. – Все воно злилося в однім слові «повісять», нестерпуче жахливим і дикім;*

– уживання коми в різних позиціях: *Покажи, Сузя <...> що там таке? – Покажи, що там таке?; Нарешті <...> (Врешті <...>) – Нарешті, <...> (Врешті, <...>); Він мовчки стежив за парохом і, коли той зачепився за ніжку стільця, одчепив та пустив далі. – Він мовчки стежив за*

пароходом і коли той зачепився за ніжку стільця, одчепив та пустив далі; А може, й справді! Нехай би побачив. – А може й справді, нехай би побачив; Однак <...> – Однак, <...>; коли Карпа нареши оцінять – коли Карпа, нареши, оцінять; Ах, Дорик, щасливий! – Ах, Дорик щасливий!; А, може, <...> – А може <...>; запахло хлівом, і маленькі доми дрімали – запахло хлівом і маленькі доми дрімали; в стерні, певно, <...> – в стерні певно <...>; Говорити, чи ні? – Говорити чи ні?; мої іменини, і він – мої іменини і він; Голос перервався у нього, і жаль скривив губи. – Голос перервався у нього і жаль скривив губи; – Хуліган. Оселедець. – Хуліган! Оселедець!; вальс, який тепер – вальс, що його тепер;

– уживання тире: Вудлице – луком <...> – Вудлице луком <...>; Але набігла згадка – і він заспокоївсь. – Але набігла згадка і він заспокоївсь; Найкраще сховайся за грушу <...> – Найкраще – сховайся за грушу <...>.

Такі особливості синтаксису визначені завданнями, які ставив М. Коцюбинський під час написання своїх творів: «Маємо на увазі манеру відтворення внутрішнього світу героя, його психічного стану за допомогою не лише відповідної лексики, а й свідомо вживаних стилістичних фігур, експресивного синтаксису, що знайшло своє вираження в частотному вживанні неповних або обірваних речень, питального, окличного знаків, трьох крапок» [2, с. 77].

Для видання 1930 р. процес евфемізації (був би мотивований для дитячої редакції твору) полягав не в пом'якшенні значення грубого висловлювання, а просто усуненні «невідповідного» слова чи фрази (перший елемент у порівнянні – 1988 р. видання, а другий – видання 1930 р.): *Розпився, стерво.* – *Розпився <...>; Молебень, таку його маму <...> – Молебінь <...>.*

Усе лексичне різноманіття оповідання «Подарунок на іменини» можна і варто розглядати не тільки в суто лінгвістичному аспекті, але й у розрізі сучасних глибоких досліджень творів для дітей (філософський, психолінгвістичний, соціологічний аналіз). Творчість М. Коцюбинського як і В. Винниченка, В. Стефаніка й інших, є прикладами складної та цікавої літератури. У деяких деталях їхні твори нагадують то казки Г.-К. Андерсена, то психологічні роботи З. Фрейда (стосунки

«син – матір – батько»): «у своїх творах Андерсен розправляє з дітьми досить безжалюно: «дівчинка, що наступила на хліб», опиняється в пеклі, ще одній дівчинці справедлива сокирка відрубав ніжки, інша дівчинка замерзає, щасливо усміхаючись, лелеки карають шестирічного хлопчика, який насміхався з них, приносячи йому мертвого братика <...> Дуже часто антураж для описуваних письменником моторошних подій становить майже вульгарна кількість шовків, перлів та інших коштовностей» [1]; «Мати любить свою дитину, на відміну від батька, не за її достоїнства, не за її досягнення, але тому, що це її дитина. Захоплення матері сином також безумовне. Вона схиляється перед ним і обожає його не за те чи інше діяння, а тому, що він – це він, і він – її син. Таке ставлення виявляється особливо вираженим, якщо син – улюбленець матері і до того ж мати має більшу життєву силу та увагу, ніж батько» [6]. Проте такі серйозні ґрунтовні дослідження вимагають окремої уваги лінгвістів, психологів, соціологів та філософів.

Висновки. На лінгвістичному рівні аналіз двох варіантів одного твору письменника дозволив зробити такі висновки:

1) аналіз фонетичних та лексичних трансформацій дає всі підстави стверджувати, що цензурування проводилося не лише з метою адаптувати оповідання М. Коцюбинського «Подарунок на іменини» для дитячого сприйняття, а й для наближення тексту до фонетичних та лексичних норм російської мови;

2) найбільшу групу змін зафіксовано на фонетичному рівні, що було визначено впливом фонетичних норм російської мови;

3) оскільки літеру *г* заборонено в 1933 р., то у виданні 1930 р. вона ще вживається;

4) вилучення словосполучень, окремих лексем, а то й цілих уривків тексту у виданні 1930 р. зумовлено віком читацької аудиторії (дитяча література);

5) відмінність правописних норм спричинила синтаксичні розбіжності двох текстів, тому два варіанти одного оповідання по-різному сприймаються читачем на емоційному рівні;

6) тексти художніх творів для дітей варто розглядати з різних аспектів: лінгвістичного, психолінгвістичного, філософського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діброва Н. Ганс-Крістіан Андерсен: потворний геній, що боявся жінок і не любив дітей. 2009. URL: <https://vsiknygy.net.ua/review/765/> (дата звернення: 01.08.2020).
2. Зотова В., Залогіна Г. «Говори, говори...»: поетика монологів і діалогів у малій прозі М. Коцюбинського. *Українські студії в європейському контексті*, 2020. № 1. С. 75–86. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/9016/1/zotova_zalogina_2020.pdf (дата звернення: 13.07.2020).
3. Коцюбинський М. Подарунок на іменини. Харків : Український робітник, 1930. 31 с.
4. Коцюбинський М. Твори : у 2-х т. Київ : Наук. думка, 1988. 496 с.

5. Лакманюк А. Іронія паратексту: когнітивний підхід (М. Коцюбинський «Подарунок на іменини»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2015. № 18. Т. 1. С. 74–77.
6. Фромм Ерих Зелигманн. Теорія Фрейда (збірник) URL: <https://www.litmir.me/br/?b=221824&p=1> (дата звернення: 10.08.2020).
7. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / за ред. О. Мельничука та ін.. Київ, 1982–2012.
8. Словник української мови : в 11-ти т. Київ, 1970–1980.

REFERENCES

1. Dibrova N. (2009) Hans-Khrystian Andersen: potvornyi heniy, shcho boyavsia zhynok i ne liubyv ditei [Hans-Christian Andersen: An ugly genius who was afraid of women and did not love children]. Retrived from: <https://vsiknygy.net.ua/review/765/> (accessed 08 August 2020).
2. Zotova V.H., Zalohina H.H. (2020) “Hovory, hovory: poetyka monolohiv ta dialohiv u maliy prozi M. Kotsubynskoho” [“Speak, speak...”: Poetics of monologues and dialogues in short prose by M. Kotsubynskiy]. *Ukrainian studies in the European context, 1*, pp. 75–86. Retrived from: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/9016/1/zotova_zalogina_2020.pdf (accessed 13 July 2020).
3. Kotsubynskiy M. (1930) *Podarunok na imenyyny* [A gift for a bithday]. Kharkiv: Ukrayinskyi robitnyk (in Ukrainian).
4. Kotsubynskiy M.M. (1988) *Tvory v 2 tt.: Povisti ta opovidannia* [Works in 2 volumes. Novelettes and Short stories], II, Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
5. Lakhmaniuk A.M. (2015) Ironiya paratekstu: kohnityvnyi pidhid (M. Kotsubynskiy “Podarunok na imenyyny”) [The irony of paratext: A cognitive approach (M. Kotsubynskiy “A gift for a bithday”)]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser.: Philology, Odesa. 18, I*, pp.74–77.
6. Erich Fromm (1959, 1980, 2012) Sigmund Freud’s Mission (greatness and limitations of Freud’s thought) Retrived from: <https://www.litmir.me/br/?b=221824&p=1> (accessed 10 August 2020) (in Russian).

УДК 811.161.1'367.625
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-24>

КОГНИЦИЯ «НАБЛЮДАТЕЛЬ» В ФОРМООБРАЗОВАНИИ МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ ЛИЦА РУССКОГО ГЛАГОЛА

Мацегора И. Л.

*кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры славянской филологии
Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, Запорожье, Украина
orcid.org/0000-0003-0928-0689
ivanmatsehora212@gmail.com*

Ключевые слова:

*когнитивистика,
формообразование,
морфологическая парадигма,
глагол, личная форма,
фигура наблюдателя.*

Современное состояние лингвистических исследований характеризуется большим интересом к проблемам функционирования языковых единиц. В ближайшие двадцать лет возникнет фундаментальный вопрос о том, что в самой системе позволяет ей функционировать так, как она функционирует, а не иначе. В связи с этим многие проблемы, связанные с функционированием и моделированием парадигматических элементов различных частей речи, изучены недостаточно, и в их исследовании наметились лишь определённые тенденции. Новый вектор дисциплинарных представлений и представлений в лингвистике связан с изменением общего отношения к познанию природы объектов, в связи с чем классическая установка знания уступает неоклассическому подходу, ориентированному на понимание. Когнитивная лингвистика, иногда также называемая когнитивной грамматикой, – одно из самых ярких и радикальных нововведений в лингвистике на рубеже XX–XXI веков. Цель данной статьи – выявить особенности формирования словесных лексем в современном русском языке (включая случаи дефектности и избыточности) с точки зрения когнитивных процессов. Рассмотрение морфологической парадигмы русского глагола через призму когнитивных характеристик позволяет констатировать новый поворот этого направления лингвистики в сторону функционализма, ориентирующего грамматику на соотношение с синтагматической деятельностью (речью). В ходе исследования определена роль когнитивных факторов, влияющих на полноту / неполноту морфологической парадигмы категории лица русского глагола. Роль фактора «наблюдатель» в формировании этой языковой аномалии анализируется на материале лексем, характеризующихся флективной недостаточностью. Характеризуется отсутствие специфики парадигмальных обязательных элементов грамматической категории человека на основе схем когнитивного речевого образования. Результаты исследования показывают, что когнитивная специфика морфологических парадигм заключается в особенностях соотношения мышления, познавательного содержания и грамматических категорий, что особенно ярко проявляется при выражении объективных свойств действительности в грамматических формах.

КОГНІЦІЯ «СПОСТЕРІГАЧ» У ФОРМОТВОРЕННІ МОРФОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОСОБИ РОСІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Мацегора І. Л.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-0928-0689
ivanmatsehora212@gmail.com*

Ключові слова:

когнітивістика, морфологічна парадигма, дієслово, особова форма, формотворний чинник, фігура спостерігача.

Сучасний стан лінгвістичних досліджень характеризується значним інтересом до проблем функціонування мовних одиниць. У найближчі двадцять років виникне фундаментальне питання про те, що в самій системі дозволяє їй функціонувати так, як вона функціонує, а не інакше. У зв'язку із цим багато проблем, пов'язаних із функціонуванням і моделюванням парадигматичних елементів різних частин мови, вивчені недостатньо, в їх дослідженні лише окреслені деякі тенденції. Новий вектор дисциплінарних уявлень у лінгвістиці пов'язаний зі зміною загального ставлення до пізнання природи об'єктів, у зв'язку із чим класична настанова знання поступається неокласичному підходу, орієнтованому на розуміння. Когнітивна лінгвістика – одне з найяскравіших і радикальних нововведень у лінгвістиці на межі ХХ–ХХІ століть. Мета нашого дослідження – виявити особливості формування дієслівних лексем у сучасній російській мові (з урахуванням випадків дефектності й надлишковості) з погляду когнітивних процесів. Розгляд морфологічної парадигми російського дієслова крізь призму когнітивних характеристик дозволяє констатувати новий поворот цього напрямку лінгвістики в бік функціоналізму, що орієнтує граматику на співвідношення із синтагматичною діяльністю (мовленням). У процесі дослідження визначено роль когнітивних чинників, що впливають на повноту/неповноту морфологічної парадигми категорії особи російського дієслова. Визначено роль чинника «спостерігач» у формуванні цієї мовної аномалії, що аналізується на матеріалі лексем, які характеризуються граматичною дефектністю. Характеризується відсутність специфіки обов'язкових елементів у складі парадигми граматичної категорії особи на основі схем мовних когнітивних утворень. Результати дослідження засвідчують, що когнітивна специфіка морфологічних парадигм полягає в особливостях співвідношення мислення, пізнавального змісту і граматичних категорій, що найяскравіше виявляється у вираженні об'єктивних властивостей дійсності у граматичних формах.

“OBSERVER” COGNITION IN THE FORMATION OF THE MORPHOLOGICAL PARADIGM OF PERSON CATEGORY OF THE RUSSIAN VERB

Matsehora I. L.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Slavic Philology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0928-0689>
ivanmatsehora212@gmail.com*

Key words: *cognitive science, formation, morphological paradigm, verb, finite form, figure of observer.*

The current state of linguistic research is characterized by a great interest in the problems of the functioning of linguistic units.

It can be stated that in the coming twenty years, there the fundamental question will arise about what in the system itself allows it to function the way it functions, and not otherwise. In this regard, many problems concerning the functioning and modeling of the paradigmatic elements of different parts of speech have not been sufficiently studied, and only certain trends have been outlined in their study.

The new vector of disciplinary ideas and representations in linguistics is associated with a change in the general attitude toward the cognition of objects nature, in this connection the classical knowledge attitude concedes to a neoclassical approach oriented to understanding.

Cognitive linguistics, sometimes also called cognitive grammar is one of the most spectacular and drastic innovations in linguistics at the turn of the XX–XXI centuries. The purpose of this article is to reveal the peculiarities of verbal lexemes formation in the modern Russian language (including cases of defect and redundancy) in terms of cognitive processes. Consideration of the morphological paradigm of the Russian verb through the prism of cognitive characteristics allows us to state a new turn of this linguistics branch towards functionalism, which orients grammar to the correlation with syntagmatic activity (speech).

The role of cognitive factors influencing the completeness/incompleteness of the morphological paradigm of the person category of the Russian verb was defined during the research.

The role of the “observer” factor in the formation of this linguistic anomaly is analyzed on the material of lexemes characterized by inflectional insufficiency. The absence specificity of the paradigm obligatory elements of the grammatical category of a person based on the schemes of cognitive speech production is characterized.

The results of the study show that the cognitive specificity of morphological paradigms lies in the peculiarity of the thinking, cognitive content and grammatical categories correlation, which is especially clear when expressing the objective properties of reality in grammatical forms. Among the factors influencing the formation process of morphological forms of the grammatical category of the person the most significant are the figure of the observer’s position and its position itself, the event frame of the process, determined by its coordinates in space. These factors cause the defect in the paradigm of finite, aspect and tense forms of the Russian verb.

Современное состояние лингвистических исследований характеризуется большим интересом к проблемам функционирования языковых единиц. Так, академик В.М. Алпатов отмечает, что до семидесятых годов XX века лингвистика в основном решала вопрос о том, как устроена языковая система, последняя четверть века характеризовалась решением проблемы, как функционирует система [1, с. 50]. Можно утверждать, что в грядущее двадцатилетие основным будет вопрос – что в самой системе позволяет ей функционировать так, как она функционирует, а не иначе. В этом плане многие проблемы, касающиеся, в частности, функционирования и моделирования парадигматических элементов различных частей речи, изучены недостаточно, в их исследовании только намечились определённые тенденции.

Парадигматические объединения разных частей речи и систем современного русского языка обуславливают усиленный интерес языковедов к принципам организации этих группировок. Особенно интересным с этой точки зрения является глагольное слово. Разноплановые подходы к изучению этого лексико-грамматического класса предполагают возможности формально-структурного, функционального и когнитивного анализа его элементов. Отдельные аспекты этой проблемы не теряют своей актуальности и на сегодняшний день, свидетельством чего является активизация исследований в этой области на протяжении последних десятилетий [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Новый вектор дисциплинарных идей и представлений в лингвистике связан с изменением общей установки на познание природы объектов, в связи с чем классическая установка на знание уступает место неоклассическому подходу, ориентированному на понимание.

В языкознании новая познавательная парадигма воплощается в антропоцентричном, функциональном и когнитивном подходах к изучению языковых явлений, в выделении концепта как ментального образования, организующего смыслообразование и способы репрезентации знаний в соответствии с социокультурным опытом.

Одной из наиболее эффективных и радикальных по своим претензиям инноваций в лингвистике на рубеже XX–XXI веков является когнитивная лингвистика, иногда называемая также когнитивной грамматикой.

Цель данной статьи – выявить особенности формообразования глагольных лексем в современном русском языке (в том числе случаи дефектности и избыточности) с точки зрения когнитивных процессов.

Слово, подводимое под лексико-грамматический класс глагола, обычно представляет собой сложную систему многочисленных форм, которая

образует парадигму спряжения и включает в себя причастия с их видоизменениями, деепричастные образования, а также видовые и отчасти залоговые варианты.

Для образного представления глагольной парадигмы можно использовать следующий способ её моделирования: парадигма глагольной лексемы есть набор клеток, каждая из которых, имея в качестве названия некоторое грамматическое значение, содержит или одну словоформу (нормальный случай), или несколько словоформ (являющихся вариантами друг друга), или ничего не содержит (так называемая пустая клетка). Парадигму, имеющую хотя бы одну пустую клетку, определяют как недостаточную или дефектную [8, с. 211]. Глаголами с дефектными парадигмами являются лексемы, которые не имеют полного набора форм лица, не образуют форм повелительного наклонения, не имеют видовых коррелятов. Например, лексемы *победить*, *убедить*, *переубедить*, *разубедить*, *затмить*, *ощутить*, *шкодить*, *чудить*, *галдеть*, *ерундить*, *брезжить*, *вечереть*, *лицезреть*, *виднеться* не имеют форм 1-го лица единственного числа.

У ряда глаголов не употребляются формы 2-го лица единственного и множественного числа: *телиться*, *жеребиться*, *котиться*, *брезжить*, *зыбиться*, *белеться*, *разгореться*, *возбраняться*, *возрасти*, *вонзиться*, *впитаться*, *вскрыться*, *врасти*, *всосаться*, *вспениваться*, *вывихнуться*, *выкипеть*, *вылинять*, *выродиться*, *выцвести* и т. п. Наконец, у некоторых глаголов первое лицо единственного числа не употребляется потому, что от других глаголов образуются омонимичные им формы: *дерзить* – *держу*, *бузить* – *бужу*, *держать* – *держу*, *будить* – *бужу*.

Теоретической основой для анализа недостаточных глагольных парадигм являются, с одной стороны, общая теория номинации, а с другой – теория формальной флективной недостаточности отдельных языковых фрагментов и когнитивная грамматика [4; 9; 11].

Рассмотрение морфологической парадигматики русского глагола сквозь призму когнитивных характеристик позволяет констатировать новый поворот данной отрасли языкознания в сторону функционализма, который ориентирует грамматику на соотношение с синтагматической деятельностью (речью).

В современной теоретической семантике и грамматике активно вводятся в научный обиход термины «модальные рамки» и «рамки наблюдателя» [9; 10; 11]. Модальные рамки в том виде, как они используются в теоретической семантике сейчас, были предложены А. Вежбицкой [9, с. 98]. В модальной рамке фиксируются интеллектуальные позиции говорящего по отношению

к описываемым объектам и явлениям. В ряде случаев модальные рамки имеют более сложное строение, отражая не только интеллектуальную позицию говорящего по отношению к описываемой действительности, но и предполагаемые говорящим оценки этой действительности со стороны слушателя, то есть адресата, или каких-либо третьих лиц. Например: *Циолковский скорее поэт, чем ученый. Циолковский не столько ученый, сколько поэт*. В данном случае адресат либо третье лицо считает, что Циолковский – ученый, а у говорящего немного другое мнение на этот счет.

Значение некоторых языковых единиц, а также их морфологический потенциал нельзя описать, не используя понятие «фигуры наблюдателя». В структуре языка наблюдатель отличается от говорящего приблизительно так, как рассказчик от автора в структуре литературного произведения. Рассмотрим несколько примеров: а) *Тропа кончается у оврага (1) – У оврага тропа кончилась (2)*; б) *Дорога приводит к пещере (1) – Дорога привела к пещере (2)*. В примере А¹ и Б¹ глаголы в форме несовершенного вида описывают действительность совершенно объективно: в какой-то точке пространства *тропы* больше нет или *дорога* пролегает таким образом, что по ней можно прийти к *пещере*. В примерах А² и Б² действительность предстает чьему-то взгляду. Во фразе А² обозначено, что **кто-то** шел по *тропе* и увидел, что *тропы* больше нет. Во фразе Б² (*Дорога привела к пещере*) предполагается, что *дорога* привела к *пещере* **кого-то, кто** по ней шел и увидел, что она уперлась в *пещеру*. В обоих случаях есть нетривиальный наблюдатель, перемещавшийся по *тропе* или *дороге*, они есть в его непосредственном опыте.

Наличие представления о внешнем наблюдателе в значении языковой единицы систематически препятствует ее употреблению в некоторых формах, в частности формах первого лица. Сравним фразы: *Машина выехала на дорогу за минуту до взрыва (1) // Машина показалась на дороге за минуту до взрыва (2) // *Мы показали на дороге за минуту до взрыва (3)*. В первом случае наблюдателя нет, во втором кто-то видел, как *машина* *показалась* на *дороге*. Именно тем, что глагол *показаться* вводит внешнего наблюдателя, объясняется неправомерность фразы (3): говорящий не может вырваться из своей телесной оболочки и наблюдать себя со стороны.

Рассмотрим данные особенности применительно к глаголам, имеющим неполный набор личных форм.

В морфологии в рамках когнитивного направления существует словопроизводственная модель перехода от мысли к слову. И.С. Торопцев предлагает выделяет шесть компонентов такой модели: 1) подготовку идеального содержания; 2) выбор

мотивировки (мотивировка признаком и мотивировка всем содержанием); 3) выбор производящего (слова, первосигнальных признаков, звукопредставлений); 4) выбор способа словообразования, регламентируемый понятиями о способах словопроизводства; 5) построение звуковой оболочки из подосновы (основы производящего слова), звуковой стороны образуемого слова и словообразовательных единиц; 6) сцепление идеального и материального при завершении словопроизводства [12, с. 92–134].

Учитывая все изложенное, можно вычленил такие этапы когнитивного процесса порождения глагольной парадигмы: 1) апперцепция (психонетический уровень); 2) интериоризация (когнитивный уровень); 3) внутреннее программирование (превербальный уровень); 4) селекция (номинативно-вербальный уровень); 5) парадигмизация и синтагмизация (системно-функциональный уровень) [13, с. 83]. Остановимся на каждом из них более подробно, рассмотрев процесс порождения формальных модификаций глагольной лексики на конкретных примерах.

В системе личных форм русского глагола отражается членение мира на три типа сущностей по их отношению к речевому акту: отношение действия к субъекту речи как эпистемологическому центру бытия, объект речи и предмет речи, и отношение к ним процесса, как основных таксономических категорий бытийно-языковой реальности.

Грамматические категории находят свою экспликацию в формальных средствах, имплицитно в когнитивной информации. Специфика их презентации в языковых знаках определяется особенностями взаимодействия их компонентов в объективной внеязыковой действительности. Онтологический принцип является определяющим при трактовке грамматических категорий, он состоит в анализе составляющих этих категорий как объективно мотивированных и одновременно презентованных экспонентно.

Рассмотрим это на примере глаголов *затмить, убедить, залиться*, у которых отсутствуют формы первого лица настоящего-будущего времени. Глагол *затмить* – лексема, областью определения которой является концептуальная репрезентация соответствующего действия, а значением – следующие дифференциальные признаки: «*превзойти в каком-нибудь отношении (Затмить всех своим остроумием)*» [14, с. 200]. Превербальный этап речепорождения данной языковой единицы можно представить следующим образом: 1) схематизация пространства, степень детализации и распределение внимания формируют следующие когнитивные координаты: «*он – здесь – сейчас*»; 2) в соответствии с этими параметрами формируется фрейм, или прототипическая категория

данного процесса, условно определяемая нами как «превосходство в чем-либо». Вербальный цикл, в процессе которого формируются формальные показатели темпоральной и персональной характеристики действия, предопределяет, с одной стороны, возможность образования формы первого лица (семантика данного процесса совместима с его когнитивными координатами), с другой же стороны, формы типа *затмю, *затмлю, «прошедшие этапы селекции и парадигмизации», являются неприемлемыми с точки зрения речевого узуса.

Глагол *убедить* – лексема, областью определения которой является концептуальная репрезентация соответствующего действия, а значением – следующие дифференциальные признаки: «заставить поверить чему-нибудь (*Убедить слушателей в своей правоте*)» [14, с. 729]. Превербальный этап речепорождения данной языковой единицы можно представить следующим образом: 1) схематизация пространства, степень детализации и распределение внимания формируют следующие когнитивные координаты: «он – здесь – теперь»; 2) в соответствии с этими параметрами формируется фрейм, или прототипическая категория данного процесса, условно определяемая нами как «процесс убеждения в чем-либо». Вербальный цикл, в процессе которого формируются формальные показатели темпоральной и персональной характеристики действия, предопределяет, с одной стороны, возможность образования формы первого лица (семантика данного процесса совместима с его когнитивными координатами), с другой же стороны, формы типа *убедю «прошедшие этапы селекции и парадигмизации», являются неприемлемыми с точки зрения речевого узуса.

Глагол *залиться* – это лексема, областью определения которой выступает концептуальная репрезентация соответствующего действия, а значением – следующие дифференциальные признаки: «попасть куда-нибудь (о жидком) (*Вода залилась за воротник*)» [14, с. 188]. Превербальный цикл речепорождения данной языковой единицы можно

представить следующим образом: 1) схематизация пространства, степень детализации и распределение внимания формируют следующие когнитивные координаты: «что-то – здесь – теперь»; 2) в соответствии с этими параметрами формируется фрейм или прототипическая категория данного процесса, условно определяемая нами как «процесс затекания куда-нибудь, во что-нибудь». Вербальный цикл, в процессе которого формируются формальные показатели темпоральной и персональной характеристики действия, предопределяет невозможность образования формы первого и второго лица настоящего-будущего времени, но уже в силу других причин: когнитивные координаты данного процесса не находят реализации именно в этих грамматических формах.

Итак, проанализированный материал позволяет сделать следующие выводы.

Когнитивная специфика морфологических парадигм заключается в своеобразии соотношения мышления, мыслительного содержания и грамматических категорий, что особенно четко проявляется при выражении объективных свойств действительности в грамматических формах. Средства, которые выражают систему категориальных значений в мыслительных интенциях, находятся между собственно языковыми и внеязыковыми сущностями.

Инвентарь категориальных значений и их репрезентантов, морфологических форм, ориентирован на отражение концептуальной картины мира в сознании говорящего. В концептуальной картине мира очень важную роль играет разграничение процессов и актантов как важнейших носителей представления об окружающей действительности.

В числе факторов, влияющих на процесс образования морфологических форм грамматической категории лица, наиболее значимыми являются фигура наблюдателя и его позиция, а также событийная рамка процесса, определяемая его координатами в пространстве. Данные факторы обуславливают дефектность парадигмы личных и видо-временных форм русского глагола.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алпатов В.М. О способах построения функциональной грамматики. *Проблемы функциональной грамматики*. Москва : Русский язык, 1995. С. 49–55.
2. Ахутина Т.В. Нейролингвистический анализ синтаксиса. Порождение речи. Москва : Наука, 1989. 215 с.
3. Колосова Е.И. Тенденции развития в области формообразования русского глагола. *Актуальные проблемы вербальной коммуникации (язык и общество)*. 2004. № 1. С. 439–444.
4. Кравченко А.В. Когнитивные структуры пространства и времени в естественном языке. *Известия Академии наук. Серия литературы и языка*. 1996. Т. 55. № 3. С. 3–24.
5. Сидельников В.П. Экстралингвистические факторы функционирования и развития языка. *Актуальные проблемы вербальной коммуникации (язык и общество)*. 2017. № 1. С. 483–487.
6. Соколова С.О. Час та його відображення в граматичних категоріях дієслова. *Мовознавство*. 2003. № 4. С. 3–10.

7. Мацегора И.Л. Факторы образования глагольных парадигм в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Днепрпетровск : ДНУ, 2006. 20 с.
8. Зализняк А.А. Грамматический словарь русского языка : Словоизменение. Москва : Наука, 1987. 280 с.
9. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Пер. с англ. Москва : Просвещение, 1997. 220 с.
10. Апресян Ю.Д. Отечественная теоретическая семантика в конце XX столетия. *Известия Академии наук. Серия литературы и языка*. 2000. Т. 58. № 4. С. 39
11. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. 53.
12. Лакофф Дж. Когнитивная семантика. Пер. с англ. Москва : Знание, 1988. 405 с.
13. Торопцев И.С. Словопроизводственная модель. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1996. 340 с.
14. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. Киев : Изд-во Украинского филологического центра, 2002. 248 с.
15. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой Москва : Русский язык, 1996. 817 с.

REFERENCES

1. Alpatov V.M. (1995) O sposobah postroenija funkcional'noj grammatiki. Problemy funkcional'noj grammatiki. Moskva : Russkij jazyk, 1995. P. 49–55.
2. Ahutina T.V. (1989) Nejrolingvisticheskiy analiz sintaksisa. Porozhdenie rechi. Moskva : Nauka. 1989. 215 p.
3. Kolosova E.I. (2004) Tendencii razvitija v oblasti formoobrazovanija russkogo glagola. *Aktual'nye problemy verbal'noj kommunikacii (jazyk i obshhestvo)*. Vol 1. P. 439–444.
4. Kravchenko A.V. (1996) Kognitivnye struktury prostranstva i vremeni v estestvennom jazyke. *Izvestija AN. Ser. lit i jaz.* T. 55. Vol. 3. P. 3–24.
5. Sidel'nikov V.P. (2017) Jekstralingvisticheskie faktory funkcionirovanija i razvitija jazyka. *Aktual'nye problemy verbal'noj kommunikacii (jazyk i obshhestvo)*. Vol. 1. P. 483–487.
6. Sokolova S.O. (2003) Chas ta jogo vidobrazhennja v gramatichnih kategorijah dieslova. *Movoznavstvo*. Vol. 4. P. 3–10.
7. Macegora I.L. (2006) Faktory obrazovanija glagol'nyh paradigim v sovremennom russkom jazyke. avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Dnepropetrovsk: DNU, 2006. 20 p.
8. Zaliznjak A.A. (1987) Grammaticheskij slovar' russkogo jazyka: Slovoizmenenie. Moskva : Nauka, 1987. 280 p.
9. Vezhbickaja A. (1997) Jazyk. Kul'tura. Poznanie. Per. s angl. Moskva : Prosveshhenie, 1997 220 p.
10. Apresjan Ju.D. (2000) Otechestvennaja teoreticheskaja semantika v konce XX stoletija. *Izvestija AN. Serija lit. i jaz.* T. 58. Vol. 4. P. 39–53.
11. Lakoff Dzh. (1998) Kognitivnaja semantika. Per. s angl. Moskva : Znanie, 1988. 405 p.
12. Toropcev I.S. (1996) Slovoizvodstvennaja model'. Voronezh : Izd-vo VGU. 1996. 340 p.
13. Selivanova E.A. (2002) Kognitivnaja onomasiologija Kiev : Izd-vo Ukrainского fitosociologicheskogo centra, 2002. 248 p.
14. Ozhegov S.I. (1996) Slovar' russkogo jazyka. / Pod red. N.Ju. Shvedovoj Moskva : Russkij jazyk. 1996. 817 p.

ЛЕКСИЧНІ, СИНТАКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Г. БЬОЛЛЯ «ГРУПОВИЙ ПОРТРЕТ З ДАМОЮ»

Мельник Л. О.

студентка VI курсу

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

orcid.org/0000-0002-5626-1686

melnyk.liliia@chnu.edu.ua

Заповловський М. В.

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

orcid.org/0000-0002-0779-710X

m.zapolovskyj@chnu.edu.ua

Ключові слова: *лексичні, стилістичні та синтаксичні особливості, мовна картина світу, статистичні дані, проблеми та труднощі перекладу, індивідуальний стиль автора.*

Мета. З кожним роком все більше постає питань щодо правильного перекладу художньої літератури. Саме тому мета дослідження – виявити та схарактеризувати лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості оригіналу та перекладу роману Г. Бьолля «Груповий портрет з дамою» (H. Böll “Gruppenbild mit Dame”), дослідити його вплив на мовні картини світу різних народів.

Методи. У роботі використано такі загальнонаукові методи: методи аналізу та синтезу (для ідентифікації складників тексту оригіналу та перекладу, поєднання їх в єдиний комплекс); критичний аналіз (дослідження проблеми особливостей стилістичних, лексичних та синтаксичних засобів роману); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про поняття «індивідуальний стиль автора» і «мовна картина світу», їх прояв у художньому творі та його перекладі); метод індукції (для конкретизації загальних висновків); описовий метод (опис особливостей уживання стилістичних, лексичних та синтаксичних ресурсів у романі та його перекладі); метод статистичних даних (угруповання статистичних даних щодо наявності лексичних, синтаксичних та стилістичних особливостей художнього твору та його перекладу).

Опорним матеріалом для дослідження лексичних, синтаксичних та стилістичних характеристик, а також індивідуального стилю автора є оригінал та переклад роману Г. Бьолля «Груповий портрет з дамою».

Результати. Схарактеризовано проблеми та труднощі перекладу твору, визначено тактику їх подолання перекладачем, проаналізовано теорію дослідження оригіналу та перекладу роману Г. Бьолля «Груповий портрет з дамою», подано опис одиниць дослідження та загальну характеристику лексичних, синтаксичних та стилістичних засобів оригіналу та перекладу роману. Важливу роль у нашому дослідженні відіграє аналіз статистичних даних, які полягають у наведених лексичних, синтаксичних та стилістичних особливостей тексту оригіналу та перекладу роману. За допомогою розробленої статистики можна розуміти і характеризувати тексти художнього стилю на науковому та читацькому рівнях, а також проводити дослідження інших художніх творів.

Висновок. Отже, переклад художньої літератури – це робота перекладача, що складається для початку з дослідження лексики, індивідуального стилю автора твору, виявлення та вирішення проблем і труднощів під час перекладу тексту оригіналу, а також пізнання мовної картини світу народу, який лежить в основі кожного з оригіналів художніх творів.

**LEXICAL, SYNTACTIC AND STYLISTIC CHARACTERISTICS
OF THE TRANSLATION OF H. BÖLL'S NOVEL
"GROUP PORTRAIT WITH A LADY"**

Melnyk L. O.

Fifth year Student

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

orcid.org/0000-0002-5626-1686

melnyk.liliia@chnu.edu.ua

Zapolovskyi M. V.

Candidate of Philological Sciences,

Assistant at the Department of Germanic, General and Comparative Linguistics

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

orcid.org/0000-0002-0779-710X

m.zapolovskyj@chnu.edu.ua

Key words: *lexical, stylistic and syntactic features, linguistic picture of world, statistical data, problems and difficulties of translation, individual style of author.*

Purpose. Every year more and more questions arise about the correct translation of fiction. That is why the aim of the study is to identify and characterize the lexical, syntactic and stylistic features of the original and translation of H. Böll's novel "Group Portrait with a Lady" (H. Böll "Gruppenbild mit Dame"), to investigate its impact on linguistic pictures of different peoples.

Methods. The following general scientific methods are used in the work: methods of analysis and synthesis (to identify the components of the original text and translation, combining them into a single complex); critical analysis (study of the problem of stylistic, lexical and syntactic features of the novel); theoretical synthesis (generalization of theoretical information about the concepts of "individual style of the author" and "linguistic picture of the world" and their manifestation in the work of art and its translation); method of induction (to specify the general conclusions); descriptive method (description of the peculiarities of the use of stylistic, lexical and syntactic resources in the novel and its translation by signs); method of statistical data (grouping of statistical data on the presence of lexical, syntactic and stylistic features of a work of art and its translation).

The original material and translation of H. Böll's novel "Group Portrait with a Lady" is the reference material for the study of lexical, syntactic and stylistic characteristics, as well as the individual style of the author.

Results. The problems and difficulties of its translation are characterized and the tactics of overcoming them are determined by the translator, the theory of research of the original and translation of H. Böll's novel "Group portrait with a lady" is analyzed. An important role in this study is played by the presentation of statistics, which are to provide lexical, syntactic and stylistic features of the original text and translation of the novel. With the help of the developed statistics it is possible to understand and characterize the texts of artistic style at the scientific and reading levels, as well as to conduct further research of other works of art.

Conclusions. Thus, the translation of fiction is the translator's work, which begins with the study of vocabulary, individual style of the author, identifying and solving problems and difficulties in translating the original text, as well as knowledge of the linguistic picture of the world of the people underlying each original.

Вступ. Коли перекладач працює над перекладами художньої літератури, він стикається з безліччю труднощів та перекладацькими проблемами тексту. Усі літературні твори мають свої особливості, кожен автор надає текстам особливого оригінального стилю. Важливу роль тут відіграє індивідуальний стиль автора, що лежить в основі твору. Отже, можна спостерігати різні синтаксичні структури, незвичні лексичні одиниці та стилістичні відмінності слів, речень, а також і текстів.

Мета дослідження – виявити та схарактеризувати лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості оригіналу та перекладу роману Г. Бьоля «Груповий портрет з дамою» (H. Böll “Gruppenbild mit Dame”), дослідити його вплив на мовні картини світу різних народів.

Актуальність дослідження. Хоча існує безліч теорій та досліджень лексичних, синтаксичних та стилістичних одиниць текстів, проблем і труднощів, які виникають під час перекладу художніх текстів, проте вони все ж залишаються недослідженими для сучасників. Це можна пояснити тим, що з кожним днем мова збагачується новими словами, лексичними та синтаксичними структурами, з’являються нові індивідуальні стилі авторів та перекладачів, вводяться нові зміни до культур, традицій різних народів, також у різні галузі людської життєдіяльності, що й потребує адекватного відтворення в мові перекладу.

Мета дослідження визначає необхідність розв’язання таких завдань:

- описати теоретичні дослідження оригіналу та перекладу роману;
- схарактеризувати лексичні, синтаксичні та стилістичні одиниці дослідження роману та його перекладу;
- дослідити й описати труднощі та проблеми перекладу роману;
- дослідити та схарактеризувати українськомовну та німецькомовну картини світу оригіналу роману та його перекладу;
- описати статистичні параметри одиниць дослідження роману.

Об’єктом дослідження виступають лексико-синтаксичні та стилістичні конструкції в текстах оригіналу та перекладу, а **предметом** – їхні транслятивні характеристики.

У роботі використано такі загальнонаукові методи: методи аналізу та синтезу (для ідентифікації складників тексту оригіналу та перекладу, поєднання їх в єдиний комплекс); критичний аналіз (дослідження проблеми особливостей стилістичних, лексичних та синтаксичних засобів роману); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про поняття «індивідуальний стиль автора» і «мовна картина світу»

та їх прояв у художньому творі та його перекладі); системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його групування); метод індукції (для конкретизації загальних висновків); описовий метод (опис особливостей уживання стилістичних, лексичних та синтаксичних ресурсів у романі та його перекладі); метод статистичних даних (групування статистичних даних щодо наявності лексичних, синтаксичних та стилістичних особливостей художнього твору та його перекладу).

Серед спеціальних лінгвістичних методів застосовано контекстно-інтерпретаційний та компонентний (для аналізу особливостей мовних одиниць текстів).

Долучено й лінгвістичні методи: семантико-стилістичний (для виявлення співвідношення мовних засобів, якими експресивно виражається емоційний чи естетичний зміст тексту, та змісту інформації); зіставлення (для добору мовних одиниць з однорідного або суміжного ряду в романі та його перекладі).

Розділ 1. Теоретичні дослідження оригіналу та перекладу роману Г. Бьоля «Груповий портрет з дамою»

Генріх Теодор Бьоля народився 21 грудня 1917 р. в Кельні, помер 16 липня 1985 р. у Кройцоу-Лангенбройху. Він вважається одним із найвидатніших німецьких письменників післявоєнного періоду. У 1972 р. він отримав Нобелівську премію з літератури, якою був удостоєний його літературний твір, що завдяки своєму історичному передбаченню в поєднанні із чутливою емпатією репрезентації мав оновлюючий ефект у галузі німецької літератури.

Роман Г. Бьоля «Груповий портрет з дамою» – це своєрідна поетична документація. Більшість документів є вигаданими, але також є багато справжніх документів, опрацьованих, зокрема, із судових процесів у Нюрнберзькому суді військових злочинів (у главі 8). Військова проза Алоїза Пфайферса (у розділі 4) виходить із бойового досвіду війни на західному фронті 1940 р., за повідомленнями бійців фронту із Генерального штабу армії Берліну 1941 р. [1, ст. 15].

Українською мовою перекладали роман Євген Попович (філолог-германіст за фахом, він встиг попрацювати журналістом, редактором у дитячому видавництві «Веселка», перш ніж присвятив себе перекладацькій діяльності) та Юрій Лісняк (український перекладач, художник-графік, упорядник повного шеститомного зібрання творів В. Шекспіра українською мовою). У дослідженні було встановлено, що перекладачі чітко дотримувались оригіналу роману, використовували відповідники перекладу тексту українською мовою (більшою мірою фразеологізми).

Розділ 2. Лексико-синтаксичні та стилістичні особливості оригіналу та перекладу роману

Одними з основних аспектів перекладу є стилістичний, лексичний та синтаксичний, які необхідні перекладачеві для відтворення особливостей і майстерності написання твору.

Роман Г. Бьоля «Груповий портрет з дамою» став спробою дослідити важливість вибору перекладача між копіюванням прийому оригіналу і створенням у перекладі стилістичного, лексичного та синтаксичного засобів, що має аналогічний вигляд, емоційний ефект, враження на читача.

Художньо-виразні засоби дуже різноманітні та численні. До них відносять: порівняння, уособлення, алегорії, метафори, метонімії, синекдоху тощо [4, ст. 327].

Так, у романі наявні такі стилістичні особливості оригіналу та його перекладу:

– епітети:

“<...> weil ihr angesichts ihrer Brust <...> Pullover zu aufdringlich erscheinen <...>” [3, ст. 4] – «<...> надто крикливе вбрання <...>» [2, ст. 6]. У наведеному прикладі ми бачимо, що перекладач скористався методом пошуку еквівалентного перекладу, відтворив стилістичний засіб роману саме так;

– порівняння:

“<...> sehr dichtes blondes Haar, das lose herabhängt; glatt, helmartig umgibt es ihren Kopf <...>” [3, ст. 3] – «<...> біляві коси рівно спадають донизу, облягаючи голову, як шолом <...>» [2, ст. 5]. Після дослівного перекладу цього прикладу стилістична фігура набула таких же змісту та колориту, які наявні у тексті оригіналу роману;

– метафори:

“<...> Leni hat die fast unverwüstliche Brust einer Frau <...>” [3, ст. 7] – «<...> Лені має неторкнуті часом пишні груди <...>» [2, ст. 9]. Дану стилістичну фігуру перекладач залишив незмінною та використав метод дослівного перекладу;

– сарказм:

“<...> Kommunistenhure, Russenliebchen <...>” [3, ст. 6] – «<...> комуністична повія» [2, ст. 8]. Приклад показує, що переклад здійснено відповідно до тексту оригіналу, без змін та порушення контексту;

– гіпербола:

“<...> statt Tränen Urin aus meinen Augen käme <...>” [3, ст. 11] – «<...> у мене з очей замість сліз потекла сеча <...>» [2, ст. 13]. Тут перекладач здійснив дослівний переклад, щоб не втратити сенс та колорит стилістичного засобу.

У тексті роману Г. Бьоля «Груповий портрет з дамою» спостерігаємо такі різновиди лексичних особливостей:

– власні назви: “Monique Haas” [3, ст. 14] – «Моніка Хаас» [2, ст. 16], де перекладачі використали транскрибування;

– слова іншомовного походження: “Finesse (f)” [3, ст. 30] – «(французькою) хитрість» [2, ст. 32] (дослівний переклад);

– сталі вирази, повсякденні слова та словосполучення: “bei Kasse sein” [3, ст. 4] – «бути при грошах» [2, ст. 6] (пошук відповідника);

– фразеологізми: “durch dick und dünn” [3, ст. 10] – «у вогонь і у воду» [2, ст. 12] (пошук відповідного варіанта перекладу);

– тавтологія: “Burberry-Mantel” [3, ст. 512] – «пальто, що не промокає» [2, ст. 513] (описовий варіант перекладу);

– аббревіатури: “MG” [3, ст. 350] – «автомат» [2, ст. 352] (відповідник), інше.

Синтаксичний склад художньої стилістики відбиває авторські враження, тому тут можна побачити різні синтаксичні структури.

У тексті наявні такі синтаксичні структури:

– для розмовного варіанта, скороченні й узгодженні форми (“hats = hat es, ne = eine” [3, ст. 10]);

– незвичні для німецької мови речення, де завершується думка, у романі ставиться кома, крапка з комою, а не крапка, як у всіх звичайних текстах (“Weibliche Trägerin der Handlung in der ersten Abteilung ist eine Frau von achtundvierzig Jahren, Deutsche; sie ist 1,71 groß, wiegt 68,8 kg (in Hauskleidung) <...>” [3, ст. 3]);

– звичні для розмовного стилістики синтаксичні конструкції (“<...> Ab mit dir!” [3, ст. 8], у перекладі: «<...> А хай ти западешся!» [2, ст. 10]);

– відсутність простих неускладнених речень;

– наявність вставних синтаксичних конструкцій (“<...> Den größten Wert legt Leni auf die frischen Brötchen, die sie sich nicht bringen lässt, sondern eigenhändig aussucht, nicht, indem sie betastet, nur, indem sie deren Farbe begutachtet <...>” [3, ст. 8], що в перекладі: «Особливо для неї важливі свіжі булочки; тих булочок їй не приносять на замовлення, а вона їх вибирає власноруч. Це не означає, що Лені мацає булочки руками, – вона визначає їхню якість на колір <...>» [2, ст. 10]);

– за метою переважають розповідні типи речень;

Згідно з дослідженням роману Г. Бьоля «Груповий портрет з дамою» ми виявили в художньому тексті та його перекладі основні лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості, схарактеризували їх.

Статистика дослідження показала, що як оригінал, так і переклад роману висвітлюють в основному індивідуальний стиль автора, приблизно 60% тексту написано особливим стилем письменника. Роман вміщує в основному розповідні типи речень (приблизно 70%), що відрізняються особливим синтаксичним складом: майже повна відсутність простих речень, наявність скорочень

і узгоджених форм, особлива пунктуація та поділ речень (де за змістовим наповненням мала б стояти крапка, автор ставить крапку з комою, кому або дужки), переважає значна кількість вставних речень (майже 65%), які виділяються як комами, так і лапками або дужками.

Лексико-стилістичне наповнення роману показало, що зі 100% (651 одиниця) опрацьованих лексико-стилістичних конструкцій переважають епітети (200 одиниць – приблизно 30%), далі іншомовні слова (78 одиниць – 12%), власні назви – приблизно 16% (109 одиниць), сталі вирази, повсякденні слова та словосполучення (99 одиниць – 15%), метафори (78 – 12%), порівняння (37 – 6%), гіперболи та сарказм (20 – по 4%), аббревіатури (23 – 4%) і тавтологія – лише 7 одиниць (1%).

Розділ 3. Елементи оригіналу та перекладу роману Г. Бьоля «Груповий портрет з дамою» у мовних картинах світу

Поняття «картина світу» належить до фундаментальних наукових понять. Вона виражає найсуттєвіші характеристики людини, її буття. Роман Г. Бьоля «Груповий портрет з дамою» та його переклад мають значний вплив на мови різних народів, адже текст як оригіналу, так і перекладу містить особливі елементи: іншомовні слова, повсякденні вирази, реалії тощо. Дані елементи були досліджені в різних журналах, книгах, статтях.

Під час дослідження фразеологізмів роману та його перекладу було визначено, що вони також є частовживаними в нашому повсякденному житті. Наприклад: *“durch dick und dünn”* [3, ст. 10] – фразеологізм із тексту оригіналу вплинув на німецькомовну картину світу, він уживається в журналі *“Der Spiegel”*, у статті під назвою *“Durch dick und dünn”*, що була видана 4 грудня 2015 р.: *“<...> Mittlerweile ist er begeistert von meiner neuen Lebensweise und trägt selbst einen Fitnessstracker beim Gassigehen mit dem Hund. Kurzum: Meine Familie geht mit mir durch dick und dünn <...>”*.

Таку ж саму значущість розгляданого фразеологізму в перекладі *«у вогонь і у воду»* [2, ст. 12] можна спостерігати в україномовній картині світу. Він був досліджений в електронному виданні *“mrpl.city”*, у статті до Дня всіх закоханих під назвою *«І у вогонь і у воду»*, що була опублікована 14 лютого 2020 р. У наведеному прикладі можна спостерігати вплив фразеологізму на назву публікації.

Під час дослідження мовних картин світу та впливу елементів роману на них ми виявили та проаналізували низку перекладацьких проблем та труднощів. Наприклад, проблеми вихідного тексту (лексика та її вживання в текстах різного характеру, що пов'язані з німецькомовною картиною світу), прагматичні проблеми під час перекладу пов'язуються з лексичними труднощами (з передачею багатозначних слів, аббревіатур, термінів та реалій, які також належать до культурних проблем і часто проявляються в текстах різномовних картин світу), культурні проблеми (використання в оригіналі реалій, що є одними з основних елементів вираження та впливу на мовні картини світу різних народів).

Висновки. У процесі дослідження було виявлено, що переклад – це мистецтво, що потребує детального дослідження завжди, особливо в художній літературі. На це впливає саме індивідуальний стиль автора та перекладача, де вони використовують нову лексику, стилі й оформлення цілого тексту. Також значну роль відіграють лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості оригіналу роману та його перекладу.

Було проведено дослідження перекладу й оригіналу лексичних, синтаксичних та стилістичних одиниць роману в його контексті. Під час перекладу реалій, власних назв, імен тощо перекладач найчастіше використовував транскрипцію, перифраз та пояснення деяких незрозумілих іншій культурі реалій. Також було досліджено, що перекладач вдавався як до вільного, так і до дослівного перекладу одиниць роману. Було наведено приклади з поясненням, що дуже важливо для розбору теоретичної інформації та кращого розуміння теми.

Досліджено, що розуміння мовної картини світу відповідної нації впливає на переклад, який повнішою мірою відповідатиме оригіналу, не порушуватиме водночас вихідної мовної картини та не призводитиме до міжмовних непорозумінь. А також було виявлено вплив елементів роману на тексти різного характеру різномовних картин світу.

Перспектива подальшого наукового пошуку вбачається в дослідженні функційної адекватності тексту перекладу на основі лексико-синтаксичної та стилістичної реалізації функцій тексту оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bellmann W. Heinrich Böll, Gruppenbild mit Dame. Erläuterungen und Dokumente : Reclam. Stuttgart, 2002.
2. Белль Г. Груповий портрет з дамою. Пер. з нім. Є. Попович, Ю. Лісняк. Івано-Франківськ : Вавилонська бібліотека, 2017. 416 с.
3. Групповой портрет с дамой : книга для чтения на немецком языке. Köln : Kiepenheuer & Witsch ; Санкт-Петербург : КАРО, 2017. 544 с.
4. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилістика української мови : підручник / за ред. Л. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

REFERENCES

1. Bellmann, W. (2002). *Heinrich Böll, Gruppenbild mit Dame. Erläuterungen und Dokumente*. Reclam, Stuttgart. [in Germany].
2. B'oll', H. (2017). Hrupovyy portret z damoyu. per. z nim. Ye. Popovych, U. Lisnyak. Ivano-Frankivs'k, Vavylons'ka biblioteka. [in Ukraine].
3. Gruppovoy portret s damoy. (2017). kniga dlya chteniya na nemetskom yazyke. Köln : Kiepenheuer & Witsch : Sankt-Peterburg : KARO. [in Germany].
4. Mats'ko, L.I. (2003). Stylistyka ukrayins'koyi movy : pidruchnyk : L.I. Mats'ko, O.M. Sydorenko, O.M. Mats'ko : za red. L.I. Mats'ko. Kyiv : Vyscha shkola. [in Ukraine].

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ СПОСІБ ПОПОВНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ментинська І. Б.

*старший викладач кафедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0001-7939-0010
imentynska31@ukr.net*

Ключові слова:

*термінознавство, іншомовні
слова, словотвірна адаптація,
морфологічна адаптація,
семантична адаптація.*

Запозичення іншомовних терміноодиниць – закономірний природний процес розвитку будь-якої галузевої терміносистеми. Метою статті є розглянути запозичення як спосіб поповнення комп'ютерної терміносистеми, що передбачає розв'язання таких завдань: виокремити етапи і типи їх освоєння, простежити фонетичні, словотвірні, морфологічні та семантичні зміни, яких зазнають іншомовні терміни у процесі освоєння їх українською мовою, з'ясувати доречність використання чужомовних запозичень у комп'ютерній галузі.

У досліджуваній терміносистемі на першому етапі відбувається перехід іншомовних термінів від латиниці до кирилиці. На другому етапі запозичена одиниця зберігає іншомовні ознаки, проте стабілізується її форма, відбувається пристосування до граматичної системи мови-отримувача. Третій етап – це етап повного пристосування (укорінення) терміна.

Фонетичне пристосування: іншомовне слово починає відтворюватися за допомогою звуків фонетичної системи мови-отримувача. Графічно-орфографічне пристосування термінів стосується написання іншомовних слів в українській мові. Морфологічна адаптація: іншомовні комп'ютерні терміни набувають певних граматичних категорій. Семантична адаптація: відбувається формування самостійного лексичного значення іншомовного терміна в новому термінологічному полі. Показником словотвірної адаптації є участь чужомовного терміна в дериваційних процесах мови-отримувача.

Отже, освоєння іншомовної лексики є складним багаторівневим процесом, що відбувається на різних рівнях мовної системи, серед яких лексико-семантичний і словотвірний становлять найвищий ступінь асиміляції лексичних запозичень, підґрунтя яких є пристосування запозичень на графічному, фонетичному та морфемному рівнях. Чужомовні терміни є важливим засобом поповнення української сучасної комп'ютерної термінології, що сприяє розвитку галузевої термінології. Проте надмірне вживання запозичень часто завуальовує зміст сказаного, ускладнює його сприйняття.

BORROWINGS AS A PRODUCTIVE WAY TO REPLENISH UKRAINIAN COMPUTER TERMINOLOGY

Mentynska I. B.

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language

Lviv Polytechnic National University

Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7939-0010

imentynska31@ukr.net

Key words: *terminology, foreign words, word-formation adaptation, morphological adaptation, semantic adaptation.*

Borrowing foreign language term items is a natural process of the development in any branch terminology. The aim of the article is to consider borrowing as a way to replenish computer terminology, which involves solving the following tasks: to identify stages and types of their development, to trace the phonetic, word-forming, morphological and semantic changes that foreign terms undergo in the process of adjusting them and to clarify the appropriateness of the use of foreign language borrowings in the computer industry.

In the studied terminological system at the first stage there is a transition of foreign terms from Latin to Cyrillic. At the second stage, the borrowed unit retains foreign language features, but its form is stabilized, there is an adaptation to the grammatical system of the recipient language. The third stage is the stage of complete adaptation (rooting) of the term.

Phonetic adaptation: a foreign word begins to be reproduced with the help of the sounds of the phonetic system of the recipient language. Graphic and spelling adaptation of terms concerns the spelling of foreign words in the Ukrainian language. Morphological adaptation: foreign computer terms acquire certain grammatical categories. Semantic adaptation: the formation of an independent lexical meaning of a foreign term in a new terminological field takes place. The indicator of word-formation adaptation is the participation of a foreign language term in the derivational processes of the recipient language. Thus, the adjustment of foreign vocabulary is a complex multilevel process that occurs at different levels of the language system, among which lexical-semantic and word-forming make the highest degree of assimilation of lexical borrowings, based on adaptation of borrowings at graphic, phonetic and morpheme levels. Foreign terms are the important means of supplementing Ukrainian modern computer terminology, which contributes to the development of field terminology. However, excessive use of borrowings often obscures the meaning of what is said and complicates its perception.

Вагоме місце серед шляхів та способів поповнення термінофонду української мови на сучасному етапі належить запозиченням. Запозичення іншомовних терміноодиниць – закономірний природний процес розвитку будь-якої галузевої терміносистеми, спричинений міжнародними зв'язками, контактами, тісними взаєминами народів та держав.

Постановка проблеми. Як українські мовознавці, так і закордонні досліджують проблеми, пов'язані із чужомовним запозиченням. Процеси адаптації лексичних запозичень проаналізовано у працях Е. Хаугена, У. Вайнрайха, О. Муромцевої, Д. Лотте, М. Шанських. Значення екстралінгвальних причин і їхню роль у процесі лексичного

запозичення досліджували Л. Кислюк, О. Стишов, Л. Архипенко й інші. Ідею поділу на етапи адаптації іншомовної лексики та за ступенем її засвоєння в мові підтримали німецькі лінгвісти: А. Шлейхер, Г. Хірт, О. Бегагель, Ф. Верде. Іншомовні запозичення в наукових терміносистемах стали об'єктом уваги О. Лисенко, Г. Сергєєвої; питання словотвірного освоєння запозичень аналізують С. Рижикова, Л. Чурсіна; Д. Мазурик, О. Тодор; В. Симонок досліджує лексико-семантичну рецепцію іншомовних слів в українській мові. У сучасному українському термінознавстві темі національної та інтернаціональної тенденції поповнення сучасного термінофонду присвячено праці О. Кочерги, І. Кочан, М. Вакуленка,

К. Городенської, Г. Вознока, З. Куньч та інших. Як зазначає І. Кочан, «міжнародні лексеми є в кожній мові. Їхня кількість залежить від того, чи мова повністю абсорбує ці слова у свою систему, чи, навпаки, відштовхує їх, намагається знайти для них відповідні аналоги на національному ґрунті» [1, с. 268–272]. Досить ґрунтовним, на наш погляд, є дослідження О. Філь про джерела і способи формування терміносистем комп'ютерної сфери в англійській, польській та українській мовах [2, с. 92–97], а також розвідка М. Коваль [3, с. 15–21] про сутність та особливості української науково-технічної термінології як бази україномовного інформаційного забезпечення комп'ютерних систем, засобу гуманізації технічної освіти, однак інтенсивний розвиток ІТ-сфери спонукає до подальших досліджень, а також є потреба комплексного вивчення семантичної поведінки та словотвірної потужності запозичених комп'ютерних термінів.

Мета статті – розглянути запозичення як спосіб поповнення комп'ютерної терміносистеми, що передбачає розв'язання таких **завдань**: виокремити етапи і типи їх освоєння, простежити фонетичні, словотвірні, морфологічні та семантичні зміни, яких зазнають іношомовні терміни у процесі освоєння їх українською мовою, з'ясувати доречність використання чужомовних запозичень у комп'ютерній галузі. Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення особливостей фонетичної, семантичної й словотвірної адаптації запозичень в українській комп'ютерній терміносистемі.

Джерельною базою дослідження є «Тлумачний словник з інформатики» [14], «Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» (далі – АУТСОТІП), 2005 р.; ІТ-словник з інформатики (далі – ІТ-СІ), електронний ресурс; навчальний посібник «Програмування інтернет-застосувань» (2013 р., автори: Р. Мельник, Р. Тушницький), навчальний посібник «Інтернет» (2009 р., автори: Я. Глинський, В. Рязька), картотека запозичень комп'ютерних термінів (116 одиниць), укладена шляхом вибирання з електронних та друкованих підручників і посібників з інформатики та програмування, а також усного професійного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спершу варто зазначити, що в сучасній науковій літературі поняття «лексичне запозичення» номіновано розлогим синонімним рядом: *запозичена лексика, запозичення, чужомовна лексика, варваризми, екзотизми, кальки, інтернаціоналізми, іношомовні вкраплення, іношомовні запозичення, лексика іношомовного походження* тощо. Тлумачення терміна *запозичене слово* знаходимо в «Енциклопедії української мови»: «Запозичені слова – іношомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила. Запозичені слова не сприйма-

ють мовці як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення. На відміну від іношомовних слів, які розглядаються у спеціальних словниках, запозичені слова подаються в загальних словниках разом із питомою лексикою» [4]. Отже, іношомовними називають слова, що увійшли в українську мову з інших мов. Запозичення іношомовної лексики відбувається в результаті розвитку політичних, економічних, культурних зв'язків тощо. У процесі побутування іношомовна лексика засвоюється українською мовою, пристосовується до її фонетичних, граматичних, орфографічних норм. У цій розвідці послуговуємося номінаціями *терміни іношомовного походження, терміни-чужослови, запозичені терміни* як дублетними назвами, крім того, погоджуємося з думкою О. Ткаченка [5, с. 272] і під терміном *запозичення* будемо розуміти як процес виникнення й закріплення в мові-отримувачі іношомовного елемента, так і сам іношомовний елемент.

Науковці виокремлюють кілька етапів, через які проходить слово на шляху до повного лексичного освоєння: наприклад, О. Стишов [6], Я. Голдованський [7] акцентують на таких: 1) етап інновації, або початкового введення в мову, що запозичує; 2) етап віртуалізму – слово набуває поширення серед відносно невеликої кількості носіїв мови-приймача; 3) етап неологізму – словом послуговуються більшість носіїв мови-реципієнта. В. Роман [8, с. 257–261] підтримує думку багатьох учених і вказує на формальну адаптацію іношомовних слів, яка об'єднує асиміляцію на фонетичному, графічному й морфологічному рівнях, і семантичну адаптацію (відбуваються функційно-семантичні зміни). Л. Архипенко виокремлює початковий, поглиблений етапи й етап повного освоєння іношомовного слова, кожному з яких притаманний певний перелік диференційних ознак запозиченого слова [9, с. 20–22].

Спостерігаємо, що в комп'ютерній терміносистемі на *першому етапі* відбувається проникнення або входження іношомовних термінів на різних мовних рівнях. Л. Архипенко стверджує, що початковий етап «характеризується вибором способу запозичення: транслітерація, транскрипція <...>, властиве графічне переоформлення іношомовного слова, перехід від латиниці до кирилиці» [9, с. 37], Л. Крисін зазначає, що іношомовне слово на першому етапі вживають у тексті як своєрідне вкраплення, без транслітерації та транскрипції [10, с. 142–161]. На *другому етапі*, підкреслює В. Роман [8, с. 166], запозичені слова втрачають ознаки незвичності, співвідносяться з морфологічними категоріями мови-отримувача. Л. Архипенко наголошує, що саме на цьому етапі «виявляються парадигматичні зв'язки: полісемія, синонімія, антонімія». Г. Сергеева вказує на зміни

внаслідок взаємодії термінів іншомовного походження з питомою термінологією [11, с. 4–12]. Отже, на другому етапі запозичена одиниця зберігає іншомовні ознаки, проте стабілізується її форма, відбувається пристосування до граматичної системи мови-отримувача, слово сприймають як постійний елемент у фаховій галузі, розширюється сфера його вжитку. Л. Кислюк наголошує на зростанні рівня морфемної подільності запозиченого слова [12, с. 112–122].

Щодо *третього етапу*, то практично всі науковці [6; 7; 8; 9; 10; 12] схиляються до думки, що останній етап – це етап повного пристосування (укорінення) терміна (наприклад: *файл*). Запозичений термін кодифіковано в галузевих словниках. Від таких термінів (основ) утворюються похідні (*файловий*), відбувається пристосування до морфологічної системи мови-отримувача. Запозичені слова активно побутують у галузевій терміносистемі, носії мови не помічають іншомовного характеру терміна. «На цьому етапі, – зазначає Л. Архипенко, – відбувається селекція, визначення понять, співвідношення із граматичними категоріями української мови, використання термінів після лексикографічної фіксації з урахуванням норм сучасної української мови і термінологічної кодифікації за державними стандартами» [9, с. 39]. Варто зауважити, що не всі терміни проходять усі три етапи пристосування запозичених слів у чіткій послідовності, іноді освоєння іншомовних термінів – це складний мовний процес, що засвідчують типи адаптації на фонетичному, графічно-орфографічному, орфоепічному, морфологічному рівнях. Як слушно зауважує Л. Архипенко, такі типи адаптації часто перехреснюються, доповнюють один одного, пришвидшують процес засвоєння запозиченої лексики [9, с. 41–43].

Фонетичне пристосування полягає в тому, що іншомовне слово починає відтворюватися за допомогою звуків фонетичної системи мови-отримувача, відбувається своєрідна заміна звуків чужої мови близькими фонемами мови-отримувача: *апгрейд* від англ. *upgrade*; *андейт* від англ. *update*; *віджет* від англ. *widget*; *гаджет* від англ. *gadget* або фр. *gagée*, фр. *engager*; *дайджест* від англ. *digest*; *девелопер* від англ. *developer*; *оверлей* від англ. *overlay*; *фрилансер* від англ. *freelancer*; *хост* від англ. *host*; *юзер* від англ. *user*. Отже, на першому етапі освоєння іншомовних термінів зауважено транслітерацію чи транскрипцію чужословів. Трапляється також збереження чужомовного написання, переважно це назви мов програмування: *Python, Java, JavaScript, Kotlin, Dart, Swift, Ruby*, назви програмних продуктів: *Windows, Word, Photoshop, Viber, Skype* тощо. Ці терміни ще не вступили у стадію графічної нострифікації, тому є графічно не пристосовані. Уважаємо, що на дру-

гому етапі освоєння перебувають терміни *драйвер* від англ. *driver*; *контент* від англ. *content*; *сервер* від англ. *server*; *спам* від англ. *spam*, ці терміни пристосувалися до граматичної системи української мови, набули категорій роду та числа, входять до системи відмінювання. Також демонструють значну словотворчу продуктивність (*драйверовий, контентний, серверовий, спамовий, спамити*).

Графічно-орфографічне пристосування термінів стосується написання іншомовних слів в українській мові. Важливим під час передавання іншомовного слова є співвіднесення буквеного і звукового складу. Варто наголосити, що специфічною рисою аналізованої терміносистеми є паралельне використання двох способів графічної адаптації: передавання англійських лексем кирилицею та використання латинського алфавіту для створення українського терміна-відповідника. Це демонструють такі терміни комп'ютерної термінології:

– на стадії правописного пристосування перебувають такі групи терміноодиниць, які зазнають деяких фонетико-граматичних трансформацій відповідно до норм української мови: *off-line/офлайн, on-line/онлайн, soft/софт, Internet/Інтернет* (проте правопис латиницею розхитує мовну норму); з різними варіантами правопису в українській мові: *піксель/пíксел* від англ. *pixel*; *воксель/воксел* (від англ. *volute* та англ. *pixel*);

– з написанням разом: *руткіт* від англ. *root kit*; *вебдизайн* від англ. *web design*; *багфіксинг* від англ. *bug fixing*, відповідно до правила написання складних слів в українській мові [13, с. 23];

– без подвоєння в українській мові: *акаунт* від англ. *account*; *сканер* від англ. *scanner*; *триггер* від англ. *trigger*; *асемблер* від англ. *assembler* [13, с. 32];

– з літерою *u*: *стрімер* від англ. *streamer*; *чип* від англ. *chip*, *дисплей* від англ. *display*, *принтер* від англ. *printer*; відповідно до так званого правила «дев'ятки»;

– з апострофом: *м'ютекс* від англ. *mutex* (від англ. *mutual exclusion*) [13, с. 7].

Орфоепічне пристосування термінів. Зазвичай на першому етапі засвоєння чужомовні терміни порушують чинні принципи милозвучності української мови, спостерігаємо такі відхилення від традицій української ортографії: складний для вимови збіг приголосних: *сервлет, операнд, інтерфейс, андейт, біткойн, бітрікс* (ІТ-СІ) тощо, складний для вимови збіг голосних: *акаунт, аутсорсинг, аутентифікація*; ненормативне оглушення, одзвінчення приголосних: так, наприклад, на базі фонетичної транскрипції англійської мови виник термін *транзакція*. За принципами української транслітерації латинська літера *s* відповідає українській літері *с*. І тільки в англійській

транскрипції з'являється **z**, що відповідає українській літері **з**, тобто [trænz'ækʃn], тому робимо висновок, що термін *транзакція* відбиває суто сучасну англійську вимову. Позитивним узусним явищем вважаємо часткове пристосування чужомовних термінів до ортоепічних норм української мови на другому етапі освоєння: наприклад, спостерігаємо варіантну вимову *браузер/бравзер; ауторизувати/авторизувати*. Щодо *акцентуаційних норм*, то терміни запозичуємо переважно з наголосом мови-джерела: *курсор, парсер, мідлет, сніфер*. У похідних словах, що утворилися на українському ґрунті, наголос мови-джерела зберігається: *курсорний*. Однак під час функціонування нового іншомовного терміна нерідко наголос під дією тенденцій, властивих наголосу мови-отримувача, або за аналогією зі словами з подібною морфемною структурою може змінитися: *утиліта* від англ. *utility* [ju:'tɪl.ə.ti].

Морфологічна адаптація іншомовних комп'ютерних термінів відбувається традиційно, як і в загальнолітературній мові: іншомовні терміноодиниці набувають певних граматичних категорій. Терміни-іменники мають рід, число, відмінок; терміни-ад'єктиви беруть участь у словозміні українських прикметників (*virtual – віртуальний*), а синтаксичний тип зв'язку між іменником і прикметником має характер узгодження; терміни-вербали функціонують як українські дієслова, дієвідмінюються за наявними в мові моделями (*ксерити, копіювати, спамити, моніторити, чатити → чатитися*). Усе це свідчить про найвищий ступінь їх морфологічного освоєння. Відомо, що англійські іменники – назви неістот не мають категорії роду, попри те в українській мові вони належать переважно до чоловічого, жіночого роду відповідно до флексії, яка з'являється в разі пристосування терміна, як-от: *сайт, сокет, сканер, тег, чат* (IT-СІ) – іменники чоловічого роду; *утиліта, фіча* (IT-СІ) – жіночого роду. О. Стишов зауважує, що в іменниках, запозичених із мов, для яких характерне вживання артиклів, функцію показника роду бере на себе флексія. Це часто спричиняє те, що слово має різний рід у мові-донорі та в мові-отримувачі [6, с. 104]. Термін *Windows* в англійській мові належить до множинних іменників, про що свідчить закінчення *s*. В українській мові відбулося переосмислення граматичної категорії числа цієї лексеми, подібне переосмислення спостерігаємо у словах *ф'ючерси, чипси*.

Семантична адаптація – входження іншомовного терміна до галузевої терміносистеми мови-отримувача, яке, за словами В. Роман, визначає етап його входження в синтагматичні та парадигматичні відношення з питомими словами мови-реципієнта, розвиток валентності, участь у різних процесах

зміни значень, зміну стилістичних характеристик [8, с. 177]. Результатом процесу семантичного пристосування є формування самостійного лексичного значення іншомовного терміна в новому термінологічному полі, встановлення певних зв'язків з іншими терміноодиницями мови-отримувача та всередині тематичної групи. Л. Архипенко зазначає, що у процесі семантичного освоєння запозичених слів відбуваються звуження, розширення, спеціалізація значення, деталізація і конкретизація семантики терміна [9, с. 4–5]. У досліджуваній терміносистемі зауважуємо зміну семантичної структури деяких запозичених термінів (збільшення чи зменшення семантичного обсягу його значень, звуження або розширення значення, а також такі, що змінили своє значення або не змінили його). Так, термін *домен* від англ. *domain* має в англійській мові такі значення: 1. Найбільша структурна одиниця Інтернету. 2. Термін, що позначає групу хостів (комп'ютерів) мережі. 3. У мережі Інтернету – частина ієрархії імен. 4. Функційна область, що покриває сімейство систем. 5. набір допустимих значень атрибута [14, с. 74]. В українській комп'ютерній термінології: 1. Метадані, що абстрактно описують стовпець таблиці бази даних. 2. набір допустимих значень атрибута. 3. Область в Інтернеті (пойменована група вузлів мережі). 4. Група комп'ютерів або інших пристроїв в мережі, що мають загальне ім'я і керовані як єдине ціле в межах загальних правил і процедур [14, с. 320]. Звуження семантики запозиченого терміна на новому терміноґрунті є більш поширеним явищем, ніж розширення. Запозичені терміни входять до української мови не з усією сукупністю семантичних значень мови-джерела, у процесі позначення певних явищ, дій, приладів, пристроїв відбувається спеціалізація значення таких термінів. На сучасному етапі розвитку української комп'ютерної терміносистеми процес семантичної адаптації запозичених термінів активно триває, проте низку новітніх запозичень ще не кодифіковано в українських галузевих словниках, що свідчить про початковий рівень адаптації чужомовної лексики на українськомовному ґрунті.

Словотвірна адаптація. Вагомим показником словотвірного освоєння чужомовного терміна є його участь у дериваційних процесах мови-отримувача. Д. Мазурик стверджує, що слова виявляють далеко не однаково словотвірні можливості, одні реалізують свій дериваційний потенціал, інші виявляють нульову дериваційну спроможність [15, с. 177–182]. На продуктивність творення похідних термінів від запозичень впливають особливості термінотворення в системі української термінології, проте пристосування запозичень також позначається на самій системі: з'являються нові терміноелементи,

видозмінюються структурні зв'язки між новими та старими елементами.

Спостерігаємо, що в комп'ютерній терміносистемі словотвірно спроможними стають запозичені терміни із флексійними ознаками родової належності: передусім терміноодиниці чоловічого роду з нульовим закінченням, що називають пристрої, програми, поняття і реалії комп'ютерної сфери: *айпад, вайбер, вішинг, таджет, геймер, імейл, інтерфейс, спам, тестер, трафік (айпадовий, вайберний, таджетовий, імейлти, тестерський)*; невідмінювані запозичені терміни виявляють слабкий словотвірний потенціал: *юзабіліті, меню*. Як приклад можна навести суржиковий професіоналізм *менюшка, прев'юшка*.

Виокремлення іншомовного афікса й активне функціонування його у словотвірних процесах є свідченням глибшого освоєння терміна морфемною та словотвірною підсистемами. Чимало терміноодиниць мають подільні основи (похідні, крім кореня, виокремлюють хоча б одну службову морфему), а частина – неподільні (непохідні, відповідають кореневі), що частково визначає дериваційні можливості термінів, впливає на кількість утворених від них похідних слів. В українській комп'ютерній галузі продуктивними є такі структурні моделі: на *-ер-* – назви різних приладів, програм тощо: *асемблер, банер, браузер, драйвер, трансвер*; за допомогою суфікса *-н-* від них можна утворити відносні прикметники: *асемблерний, банерний, браузерний, драйверний, трансверний*; або за допомогою суфікса *-ов:* *асемблеровий, банеровий, браузеровий, драйверовий, трансверовий*. Запозичені терміни на *-ер-* – назви осіб за певним видом занять чи професією: *спамер, юзер, геймер, девелопер, фрилансер*, потенційно можуть утворювати прикметники за допомогою суфіксів *-ств(о); -ськ(ий)*: *спамерство (спамерський), юзерство (юзерський), геймерство (геймерський), девелоперство (девелорський), фрилансерство (фрилансерський)*. Вагомий словотвірний потенціал виявляють запозичені терміни на *-инг*, зауважмо, що в англійській мові слова з таким суфіксоїдом мають неособову форму дієслова з іменниковими та дієслівними властивостями. В українській комп'ютерній терміносистемі запозичені терміни на *-инг/-інг* становлять кількісно велику групу зі значенням явищ, процесів і станів: *рекрутинг, демпінг, тюнінг, карінг, копірайтинг, лендинг, морфінг, софтлифтинг, хостинг (ІТ-СІ)*. Твірна основа запозичень на *-инг/-інг* може активно продукувати відносні прикметники із суфіксом *-ов(ий)*: *рекрутинговий, демпінговий, тюнінговий, карінговий, копірайтинговий, хостинговий*; дієслова із суфіксом *-ува-*: *рекрутинг – рекрутингувати, демпінг – демпінгувати, копірайтинг – копірайтингувати, хостинг – хостингувати*.

Прикметним для української комп'ютерної термінології є дедалі більше залучення до словотвірних процесів чужомовних аббревіатур. Причиною зростання дериваційної активності запозичених аббревіатур є прагнення до більш детального опису того чи того поняття або намагання подати вужчий за значенням термін, а також тенденція до економії мовних ресурсів. Як зауважує І. Коробова, «чинником такої словотвірної активності аббревіатур є суспільна потреба в цих словах, яку мова повинна задовольнити» [16, с. 228–233]. Запозичені аббревіатури (*HTML* від англ. *Hyper Text Markup Language*; *GIF* від англ. *Graphics Interchange Format*; *Wi-Fi* від англ. *Wireless Fidelity*) можуть виконувати роль твірних основ, переважно поповнюють галузеву терміносистему складними словами (*HTML-код, HTML-мова, GIF-файл, GIF-формат, GPS-координати, GPS-навігація, GPS-термінал, GPS-трекер, FTP-сервер, FTP-клієнт*, проте помічаємо, що запозичені аббревіатури виявляють словотвірну спроможність і в афіксальному словотворенні: *вебсервер, вебсторінка, вебзастосування*. Варто додати, що препозитивними компонентами у складі юкстапозитів часто слугують не лише аббревіатури, а й цифри чи символи: *4G-WiFi-роутер, 3D-просктор, #BBC, #CNN* (використовують для маркування тем і груп тощо), такі запозичення, на нашу думку, продовжують тенденцію інтернаціоналізації складу української комп'ютерної галузі. Отже, словотвірне освоєння нової іншомовної термінології має системний характер і сприяє насиченню загальномовної системи запозикам та їхніми похідними.

Варто також наголосити, що на теперішньому етапі розвитку термінології тексти комп'ютерної комунікації надмірно обтяжені термінами-чужословами, хоч лексикографічні джерела [14] фіксують багато питомих або цілком адаптованих до української мови назв: *акаунт – обліковий запис, адаптер – пристосовувач, браузер – (від англ. *web browser*) – оглядач/переглядач, вебоглядач*. Безперечно, запозичене слово є доречним за умови, якщо воно означає поняття, яке ще не має питомого відповідника або з різних причин не названо засобами української мови (*оверлей, сервети* тощо). Тому чимало англізмів, американізмів пристосовуються до норм української літературної мови і стають ваговою частиною її термінологічного фонду. Пристосування запозичених назв до норм української мови відбувається на лексичному рівні шляхом виникнення синонімів-дублетів: *апдейт – оновлення (оновлення даних), вінчестер – накопичувач*. Інколи рівнобіжне використання комп'ютерних термінів-синонімів (чужомовний термін / питомий відповідник) не є вдалим або є недоречним. Як зазначає

К. Булаховський [17, с. 64–68], *харддиск* – не *жорсткий диск*, а *твердий диск*. Проте якщо терміни є абсолютними відповідниками, то віддаємо перевагу радше власне українській терміноодиноці (або частково адаптованій) [1; 13; 17; 18]: *варієтет* – *різновид*, *різновидність*, *відповідність*; *візуалізація* – *унаочнення*; *декларація* – *оголошення*; *верифікація* – *підтвердження*.

Висновки. У досліджуваній терміносистемі спостерігаємо поетапне освоєння термінів: на *першому етапі* відбувається перехід іншомовних термінів від латиниці до кирилиці: *off-line/офлайн*, *on-line/онлайн*, *soft/софт*, *Internet/Інтернет*. На другому етапі запозичена одиниця зберігає іншомовні ознаки, проте стабілізується її форма, відбувається пристосування до граматичної системи мови-отримувача: з'являються, наприклад, синоніми-дублети: *акаунт* – *обліковий запис*, *адаптер* – *пристосовувач*. Третій етап – це етап повного пристосування (укорінення) терміна (терміни *файл*, *файловий* кодифіковано у фахових словниках [14, с. 572]). Фонетичне пристосування: іншо-

мовне слово починає відтворюватися за допомогою звуків фонетичної системи мови-отримувача (*браузер/бравзер*). Морфологічна адаптація: іншомовні комп'ютерні терміни набувають певних граматичних категорій: *сайт*, *тег*, *чат* (ІТ-СІ) – іменники чоловічого роду. Семантична адаптація: відбувається формування самостійного лексичного значення іншомовного терміна в новому термінологічному полі (на прикладі терміна *домен* спостерігаємо звуження семантичного обсягу значень в українській мові). Показником словотвірної адаптації є участь чужомовного терміна в дериваційних процесах мови-отримувача: *рекрутинг* – *рекрутингувати*, *демпінг* – *демпінгувати*, *копірайтинг* – *копірайтингувати*, *хостинг* – *хостингу*. Чужомовні терміни є важливим засобом поповнення сучасної української комп'ютерної термінології, що сприяє розвитку цієї галузевої термінології. Проте інтенсивна англізація сучасної української комп'ютерної термінології на всіх мовних рівнях часто заважає точному називанню певного поняття, відводить від української мовної традиції.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АУТСОТІП – Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. Київ : Видав. дім «СофтПрес», 2005. Вид. 1. 552 с.
2. ІТ-СІ – ІТ-словник з інформатики. URL: <http://xn--r1a3b.xn--b1amgblet.xn--j1amh/index.php> (дата звернення: 03.10.2020).
3. Г.Я. – Глинський Я., Рязьська В. Інтернет. Львів : СПД Глинський, 2009. 240 с.
4. М.Р. – Мельник Р., Тушницький Р. «Програмування інтернет-застосувань : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. 256 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочан І. Проблема національного і запозиченого в термінології. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 268–272.
2. Філь О. Джерела і способи формування терміносистем комп'ютерної сфери в англійській, польській та українській мовах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2014. № 791. С. 92–97.
3. Коваль М. Сутність та особливості української науково-технічної термінології як бази україномовного інформаційного забезпечення комп'ютерних систем, засобу гуманізації технічної освіти. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2000. № 1. С. 15–21
4. Українська мова : енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>.
5. Ткаченко О. Українська мова і мовне життя світу. Київ : Спалах, 2004. 272 с.
6. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. Київ : Центр КНЛУ, 2003. 388 с.
7. Голдованський Я. Проблемы этимологической идентификации лексических заимствований (на материале англицизмов в украинском языке) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Киев, 1985. 21 с.
8. Роман В. Особливості освоєння запозичених слів. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ДДПУ. Слов'янськ : ДДПУ, 2016. Вип.8. Ч.1. С. 257–261.
9. Архипенко Л. Етапи і ступені адаптації іншомовних лексичних запозичень в українській мові (на матеріалі англицизмів у пресі кінця ХХ–початку ХХІ ст.) Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. 168 с.
10. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни. *Русский язык конца ХХ столетия (1985–1995)* : монография. Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 142–161.
11. Сергеева Г. Англomовні запозичення в українській правничій термінології : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 16 с.
12. Кислюк Л. Освоєння нової іншомовної лексики системою українського словотвору. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 16–17. С. 112–122.
13. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с.

14. Тлумачний словник з інформатики. Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-т, 2010. 605 с.
15. Мазурик Д. Сучасні тенденції в оновленні лексики української літературної мови. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2000. С. 177–182.
16. Коробова І. Чужомовні аббревіатури в сучасній українській мові. *Spheres of Culture* : збірник наукових праць. Люблін, Польща, 2013. Вип. № 4. С. 228–233.
17. Булаховський К. Нормативно-термінологічний підхід до україномовної локалізації програмного забезпечення. *Проблеми української термінології*. Львів, 2012. С. 64–68.
18. Куньч З. Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію. *Термінологічний вісник*. Київ. 2013. Вип. 2 (1). С. 215–220.

REFERENCES

1. Kochan I.M. (2012) Problema natsionalnoho i zapozychenoho v terminologii. [The problem of national and borrowed in terminology.]. *Bulletin of Zaporizhia National University. Philological Sciences*. Vol. 1. P. 268–272.
2. Fil O. (2014) Dzherela i sposoby formuvannya terminosystem kompiuternoї sfery v anhliiskii, polskii ta ukrainskii movakh [Sources and methods of formation of computer systems terminology systems in English, Polish and Ukrainian languages]. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Problems of Ukrainian terminology"*. Vol. 791. P. 92–97.
3. Koval M.D. (2000) Sutnist ta osoblyvosti ukrainskoi nauково-tekhnichnoi terminologii yak bazy ukrainomovnoho informatsiinoho zabezpechennia kompiuternykh system, zasobu humanizatsii tekhnichnoi osvity [The essence and features of Ukrainian scientific and technical terminology as a basis for Ukrainian-language information support of computer systems, a means of humanization of technical education]. *Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*. Vol. 1. P. 15–21.
4. *Ukrainska mova: Entsyklopediia* (2000) [*Elektronnyi resurs*]. *Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana*. 752 pp. Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>.
5. Tkachenko O.B. (2004) *Ukrainska mova i movne zhyttia svitu*. [Ukrainian language and language life of the world]. Kyiv, *Spalakh*. 272 pp.
6. Styshov O.A. (2003) *Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informat-sii) monohrafiia*. [Ukrainian vocabulary of the end of the XX century (on the material of the language of mass media): monograph]. Kyiv, *Tsentr KNLU*. 388 pp.
7. Holdovanskyi Ya.A. (1985) *Problemy etymolohycheskoi identyfikatsyy leksycheskykh zaimstvovanyi (na materiale anhlytsyzmov v ukrainskom yazyke)*. [Problems of etymological identification of lexical borrowings (based on the material of anglicisms in the Ukrainian language)] Kyev. hos. un-t ym. T.H. Shevchenka. Kyev, 21 pp.
8. Roman V.V. (2016) *Osoblyvosti osvoinnia zapozychenykh sliv*. [Features of learning borrowed words]. *Perspektyvni napriamky suchasnoi nauky ta osvity*. Sloviansk, DDP, Vol. 8. No 1. P. 257–261.
9. Arkhopenko L.M. (2008). *Etapy i stupeni adaptatsii inshomovnykh leksychnykh zapozychen v ukrainskii movi (na materialy anhlytsyzmiv u presi kintsia XX – pochatku XXI st.)*. [Stages and degrees of adaptation of foreign lexical borrowings in the Ukrainian language (on the material of Englishisms in the press of the end of the XX – beginning of the XXI century)]. Kharkiv. KhNEU. 168 pp.
10. Krysin L.P. (1996). *Inoiazychnoe slovo v kontekste sovremennoi obshchestvennoi zhyzny*. [Foreign language word in the context of modern social life]. *Russkyi yazyk kontsa XX stoletia (1985–1995): monohrafiia*. Moskva: Yazyk russkoi kultury. P. 142–161.
11. Serhieieva H.A. (2002) *Anhlo-movni zapozychennia v ukrainskii pravnychii terminologii*. [English borrowings in Ukrainian legal terminology]. Kharkiv. nats. un-t im. V.N. Karazina. Kharkiv, 16 pp.
12. Kysliuk L.P. (2013) *Osvoinnia novoi inshomovnoi leksyky systemoiu ukrainskoho slovotvoru* [Mastering new foreign language vocabulary by the system of Ukrainian word formation]. *Movoznavchyi visnyk*. Vol. 16–17. P. 112–122.
13. *Ukrainskyi pravopys* (2019). [Ukrainian spelling] K. *Naukova dumka*. 392 pp.
14. *Computer science glossary* edited by Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Dnepropetrovsk, 2010. 605 pp.
15. Mazuryk D.V. (2000) *Suchasni tendentsii v onovleni leksyky ukrainskoi literaturnoi movy*. [Modern tendencies in updating the vocabulary of the Ukrainian literary language]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*. P. 177–182.
16. Korobova I.O. (2013) *Chuzhomovni abreviatury v suchasni ukrainskii movi*. [Foreign abbreviations in the modern Ukrainian language] *Spheres of Culture* : zb. nauk. prats. Vyp. № 4. Liublin, Polshcha. P. 228–233.
17. Bulakhovskiy K. (2012). *Normativno-terminolohichni pidkhid do ukrainomovnoi lokalizatsii prohranno-ho zabezpechennia*. [Normative-terminological approach to Ukrainian-language software localization]. *Problemy ukrainskoi terminologii*. Lviv. P. 64–68.
18. Kunch Z. (2013). *Problemy chuzhomovnoho vplyvu na ukrainsku nauково-tekhnichnu terminologiiu*. [Problems of foreign language influence on Ukrainian scientific and technical terminology]. *Terminolohichni visnyk*. K. Vyp. № 2(1). P. 215–220.

“READING” VAGUE QUANTIFIERS

Mykhaylenko V. V.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Translation and Philology
King Danylo University
Konovaltsia str., 35, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3263-71-56
valerymykhaylenko@i.ua*

Key words: *adjective, lexical semantics, contextual semantics, discourse register, distribution, function, shift, cultural linguistics.*

The present paper is focused on non-numerical nominations represented by the Q-adjectives of the “little” / “small” type in the dictionary entries and discourse continuum. The research is based on an analysis of the linguistic data retrieved from the British National Corpus, it is proposed that the conceptualisations of a small value in the Modern English discourse can be traced back to the language community tradition to assess the environment in terms “little: much / many”. The indefinite numeral adjectives give a non-identified information about a noun. We have retrieved all the instances of value use which sharing the common component of number from the thesaurus to compile our own corpus of small/little values which is in the focus of our exploration. Gliozzo (2004) considers a semantic domain to be associated to a particular domain of specific terms belonging to it, which is characterized by a set of domain words whose main property is to co-occur in texts. The matter is that the given two units in specific contexts can actualize various grades of their littleness / smallness. Koczy (2017) points out that the given units – used in the contexts – are able to transmit some cultural features of the English interlocutors. In fact, a word meaning is established only by the network of relations among the terms of its field. Accordingly, the contexts may reveal some periphery or implicit components and cause some shifts in the word semantic structure. Miller and Leacock (2000) define two types of context: (i) the local context which we would refer to the area of the lexical-grammatical distribution and (ii) the topical context which we would refer to the area of the semantic cohesion of discourse. A major aim of the corpus-linguistic approach is to identify association patterns in corpora. Alternatively, it might be argued that the large individual differences emerged because each person developed his or her own strategy for coping with the unnatural task of using nonnumerical value in a situation involving precise nominations.

ЗЧИТУВАННЯ НЕВИЗНАЧЕНИХ КВАТИФІКАТОРІВ

Михайленко В. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри перекладу та філології
Університет Короля Данила
вул. Коновальця, 35, Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0000-0003-3263-7156
valerymukhaylenko@i.ua*

Ключові слова: *прикметник,
лексична семантика,
контекстна семантика,
регістр дискурсу,
дистрибуція, функція, пересув,
лінгвокультурологія.*

У фокусі пропонованої статті перебувають невизначені номінації, представлені Q-прикметниками типу “little” / “small” у лексичній та контекстуальній семантиці. Дослідження ґрунтується на аналізі лінгвістичних даних, отриманих із Британського національного корпусу. Запропоновано інтерпретувати невизначені низькі величини в межах концептуального поля value, водночас його конституенти проявляють задане лексичне значення та контекстуальне значення, актуалізоване в дискурсі. Невизначені величини, як низькі, так і великі, у сучасному англійському дискурсі зберігають культурогеому мовного соціуму. Прикметники невизначеного числа не надають імпліцитної кількісної інформації про об’єкт, проте співрозмовники зчитують відносно точну інформацію про розмір, об’єм, зріст, вік та інші характеристики. Фактологічний матеріал для аналізу отримано із Британського національного корпусу, отже, кількісні результати слугують надійним підтвердженням семантичного, дистрибутивного та концептуального дослідження, що також уможливило моделювання семантичної системи value та її двох підсистем little та small. Об’єктивно значення слова, яке функціонує в дискурсі, визначається, по-перше, мережею відносин між складовими його поля; по-друге, мовно-культурологічною практикою. Отже, контексти (горизонтальні та вертикальні) актуалізують певні компоненти значення слова, запрограмовані автором, що спричиняють певні пересуви в семантичній структурі слова. Міллер і Лікок (2000 рік) визначають два типи контексту: (i) локальний контекст, який ми відносимо до області лексико-граматичної, та (ii) тематичний, який ми відносимо до області семантичної єдності дискурсу. Можна також стверджувати, що індивідуальні відмінності “little” та “small” виникають через те, що на загальному культурно-мовному тлі кожен мовець розробляє свою власну стратегію кодування та зчитування домінуючих компонентів значення під впливом інтенції мовця, концептуального поля, регістру дискурсу, горизонтальної та вертикальної дистрибуції.

Preliminaries: points under discussion. The research is based on an analysis of the linguistic data retrieved from the British National Corpus, it is proposed that the conceptualisations of a small value in the Modern English discourse can be traced back to the language community tradition to assess the environment in terms “little: much: many”. The indefinite numeral adjectives give a non-identified information about a noun. Zimmer (1983) admits that people generally handle uncertainty by means of verbal expressions and their associated rules of conversation, rather than by means of numbers. The

lack of sharp boundary for vague predicates is related to a further feature, which concerns what we may call the relative plasticity in the use of these predicates. Vague predicates are often described as tolerant [25]: if someone is counted as young, for instance, it seems that anyone only slightly older (by a small increment of just a few days, or months) should count as young too [8, p. 1–2]. Accordingly, these Q-adjectives – *little* and *small* – pose certain challenges to the reader’s or hearer’s ability to interpret them in discourse continuum. Our main thesis is that semantics is compositional and to understand the complexity

of the lexical meaning we have to decompose it [19, p. 76–77]. Dekker kept on interpreting Stalnaker's attempt to suggest the formal system of interpretation [which would also characterize "update of information" based on "reading" the values of variables of one and the same unit [5]. The fact is that interlocutors in a discourse distinguish between the relative states of the world which they conceive possible or desirable and seek to deminish to the one which the actual word could or should be [5, p. 50]. Accordingly, the interlocutors – to understand each other – have to choose the component of the word meaning, first, from its semantic domain, distribution, and the author's intentional meaning. And their discourse will be felicitous in case they manage to correlate all the variables of the given unit. The adjectives of quantity (Q-adjectives) *many, few, much little small*, etc. represent quantity nominations due to their syntactical functions, their distribution, and semantic variation; quantificational predicative, attributive), differential, and modifying [22, p. 6–7]. Quantifiers are used to indicate the amount or quantity of something referred to by a noun. They are different from numbers because they indicate an approximate number or value. Most people, including expert forecasters, generally prefer communicating their uncertain opinions with nonnumerical terms such as doubtful, probable, slight chance, very likely, and so forth, rather than with numerical probabilities [26, p. 148; 2]. In every culture there exist specific language means of expressing indefinite values [1, p. 182; 17, p. 51; 20, p. 27].

Boas suggests that linguistics is one of the instruments for the cultural or historical analysis [3]. Cultural linguistics is a multidisciplinary area of research that explores the relationship between language and cultural conceptualisations. It can produce in-depth and insightful investigations into the cultural grounding of language in several domains and discourse registers [11; 24]. Zimmer (1983) admits that people generally handle uncertainty by means of verbal expressions and their associated rules of conversation, rather than by means of numbers [26; 8]. The lack of sharp boundary for vague predicates is related to a further feature, which concerns what we may call the relative plasticity in the use of these predicates. Vague predicates are often described as tolerant [25]: if someone is counted as young, for instance, it seems that anyone only slightly older (by a small increment of just a few days, or months) should count as young too [8, p. 1–2]. Accordingly, these Q-adjectives – *little* and *small* – pose certain challenges to the reader's or hearer's ability to interpret them in discourse continuum.

Theoretical grounding. A key issue that linguistic anthropology tries to address is whether and how language, and ultimately, cultural differences impact

the way language users perceive and understand the world. Hence it investigates the way of language determining the modes of communication and modes of thought, forms of social identity, common cultural ideology and representations of natural and social phenomena. Cultural cognition is, to a great extent, transmitted through language and, consequently, reflected and replicated in language use. It may be instantiated in various patterns of language use, such as the discourse behaviour of constructions [6, p. 323; 11, p. 477–505]. We have retrieved all the instances of *value* use which sharing the common component of *number* from the thesaurus to compile our own corpus of *small / little* values which is in the focus of our exploration. Gliozzo considers a semantic domain to be associated to a particular domain of specific terms belonging to it, which is characterized by a set of domain words whose main property is to co-occur in texts [9, p. 275–276]. The matter is that the given two units in specific contexts can actualize various grades of their littleness / smallness. The given units – used in the contexts – are able to transmit some cultural features of the English interlocutors. In fact, a word meaning is established only by the network of relations among the terms of its field [14, p. 223]. Accordingly, the contexts may reveal some periphery or implicit components and cause some shifts in the word semantic structure. Miller and Leacock (2000) define two types of context: (i) the local context which we would refer to the area of the lexical-grammatical distribution and (ii) the topical context which we would refer to the area of the semantic cohesion of discourse [18, p. 151–152]. Dash argues to specify four types of context which do not differ from our given specified two types: local context; (b) sentential context; (c) topical context; (d) global context [4, p. 159–169]. In our opinion these classification does not mirror the types of the contexts but the levels of the word combinability: word (lexical-grammatical) → phrase (lexical-syntactical) → sentence (horizontal) → discourse (vertical).

Corpora analysis and discussion. The tools of cognitive linguistic approach will help us to present a coherent description of the impact of the context on the lexical semantics (see Bartmiński, 2009). Between a computer and human intelligence there is still a substantial gap. The human mind is often very skilled in handling problems with vague input and output, for instance, in the situation of bargaining a used car the seller and the buyer usually employ the following phrases: *a small sum, a little higher speed, a car small engine capacity, the land rover tyre width is a little narrower*, etc. The computer requires definite numerical nominations like: *the car price is 25 000 dollars; the speed is 270 mph, the car engine capacity is 1,9 litre; the tyre width of the land rover must be 29 inches*, etc. Computers on the other hand are perfect

tools in solving problems if the starting data and solutions are expressed in precise numbers [15, p. 27]. Computers demand data of a high precision-level: therefore they can only solve problems with a very limited complexity/ The classical representation of data by numeric quantities lacks vagueness which is usually has a culturally marked feature.

3.0. A comprehensive description of the lexemes *value*, *little* and *small*

We shall start with the definition analysis of the lexical meaning as a tool of lexical semantics. Lexical meaning of the word is defined as the study of language organization and expressing meaning registered in the dictionary entries.

1. Definition of the lexemes *value little and small*

1.1. The definition of the dictionary entry of *value* quality (Cambridge, Collins, Longman, Macmillan, Merriam Webster, Oxford): the monetary worth of something; ii. a fair return or equivalent in goods, services, or money for something exchanged; iii. relative worth, utility, or importance; iv. something (such as a principle or quality); intrinsically valuable or desirable; vi. a numerical quantity that is assigned or is determined by calculation or measurement; vii. relative duration of a musical note; viii. luminosity. Thus the definitional analysis of *value* can refer it to the conceptual system of mathematics, economy, monetary, quantity, quality, music, arts, social practice, linguistics (Cambridge, Collins, Longman, Macmillan, Merriam Webster, Oxford).

1.2. Definitional analysis of *little*: small in size, amount, duration, or degree, expressing diminutive or an affectionate, or condescending attitude, small in condition, distinction, age, or scope [Cambridge, Collins, Longman, Macmillan, Merriam Webster, Oxford]: c.f.

1.3. Definitional analysis of the adjective *small*: little size or slight dimensions, minor in influence, power, or rank, lacking in strength, little in quantity, few in number, trivial, humble, limited in degree [Cambridge, Collins, Longman, Macmillan, Merriam Webster, Oxford].

2. Componential structure of the lexemes *value (noun), little and small (adjectives)*

Our main thesis is that semantics is compositional and to understand the complexity of the lexical meaning we have to decompose it [19, p. 76–77]. Dekker kept on interpreting Stalnaker's attempt to suggest the formal system of interpretation (which would also characterize "update of information" based on "reading" the values of variables of one and the same unit [5]). The fact is that interlocutors in a discourse distinguish between the relative states of the world which they conceive possible or desirable and seek to deminish to the one which the actual word could or should be [5, p. 50]. Accordingly, the interlocutors – to understand each other – have

to choose the component of the word meaning, first, from its semantic domain, distribution, and the author's intential meaning. And their discourse will be felicitous in case they manage to correlate all the variables of the given unit.

2.1. Componential structure of the lexical meaning of the noun *value* based on the defintin an analysis: *amount, volume, size, degree, mathematical sign, price, worth, social relations, music, linguistics.*

2.2. Componential analysis of the lexical meaning of the adjective *little*: size or extent, amount, degree, few in number, scope, short in duration, small in importance.

2.3. Componential analysis of the lexical meaning *small* reveals the following components: size or dimation, minor (in influence, power, or rank), lacking (in strength), measering, humble, limited in degree: (i) Common components in the lexical meaning of *little* and *small*: to describe size, either small or little could be used, although *small* is more fequent; (ii) Distinctive components in the lexical meaning of *little* and *small*. *Little* is also used to mean young concerning children; *Small* could be used to describe the height of the child. *Little* can also be used to show that something is not very significant. This component is not registered in the lexical meaning of *small*. *Small* is also used in comparative sentences. Nickels, dimes, and quarters are *small* change. "Little change" is not registered.

3. Distribution of the lexemes *value (noun), little and small (adjectives)*

Different components of the word meaning are actualized due to the word combinability / valence / distribution of the word with other constituents of the phrase or sentence. The components of the semantic structure of the lexeme *value* undergo shifts due to its lexical, grammatical (morphological and syntactical) correlation with other constituents of the collocation and broader of the sentence and discourse.

3.1. Distributional analysis of *value* (noun): i. NP → Adj + N [value]: Current value, actual value, investment value, market value; ii. NP → Neg [no] + Adj + N [value]: no clinical value; iii. NP → N + N [value]: credit assessment value.

3.2. Distributional analysis of *little* (adjective). It is used as a determiner, intensifier, quantifier, or approximator in the sentence pattern. It cooccurs with the following constituents in the sentence [13, p. 60]: (i) NP → Adj [little] + N.

Little empires, little wadding, little sledges, little delegation, little villages, little boat, little girk; (ii) NP → Ipos + Adj [little] + N; (iii) NP → Adj [little] + Adj + N.

Little white pots; (iv) NP → Adj + Adj [little] + N: Provocative little minx, nasty little book, solid little cottage; (v) NP → D (determiner) + Adj + N: These little divinities. (vi) NP → D (determiner) + Adj + Adj [little] + N: That ugly little statue.

3.3. Distributional analysis of the adjective *small*: (i) NP → ADJ (small) + N: small house, small stones, small area, small group, small tanker, small teams, small signs, small place, small packet, small congregation; (ii) PrepNP → prep[in] + ADJ (small) + N: in (a) small house; (iii) PrepNP → Prep[in] + Emphasizer [too]: in too small room; (iv) NP → ADJ (small) + Adj + N: small rural churches, small retail businesses, small, wax candle; (v) Prep + [the] + NP → ADJ (small) + ADJ + N: beneath the small round cap; (vi) NP *****ADJ (small) + N+ Of + N: small pieces of paper; (vii) Prep + NP → ADJ (small) + N + Adj: with small stones stained.

4. Corpus analysis of the lexemes *value* (noun), *little* and *small* (adjectives)

Corpus linguistics is concerned with whether something (an individual element or the co-occurrence of more than one individual element) is attested in corpora; i.e. whether the observed frequency (of occurrence or co-occurrence) is 0 or larger; something is attested in corpora more often than something else; i.e. whether an observed frequency is larger than the observed frequency of something else; something is observed more or less often than you would expect by chance – this is a more profound issue than it may seem at first sight and needs a more detailed evidence.

4.1. The corpus analysis of the noun lexeme *value* is based on 17 482 cases of its usage in the British National Corpus: (i) He lived in a *small house* there with his brothers and sisters; (ii) *The actual value* of that part; (iii) You'll see that it has *an investment value* in the region of eight million pound; (iv) The Chevron doesn't look *bad value* after all; (v) Les villas a Bordighera' from going abroad had seriously affected its market value; (vi) Blakemore's research was' cruel, barbaric and of no clinical value; (vii) As I have already said, our first priority will be to maintain the external value of the currency; (viii) It may for example have had a social value or a "credit" assessment value.

4.2. Corpus analysis of the adjective lexeme *little* is based on 61 932 text fragments which are retrieved from the British National Corpus reflecting various discourse registers like economy, quantity, quality, science, arts, social practice, everyday life: (i) Please. Do you want marmalade? Yes I do, a little bit; (ii) Oh he's got another little tractor (size); (iii) Happy New Year, little brother I know you're thirty-four years old (age); (iv) Yeah, cos there's a little coffee table sort of thing that I put my script on; (v) And there you are, blithely hiring one of these little divinities as an assassin; (vi) She asked her aunt for a little money, for the first time (monetary); (vii) She cast a quick, cautious glance at the little girl (age); (viii) Diana in private is a nasty little book (volume); (ix) There was little delegation of authority (quantity).

4.3. Corpus analysis of *small* (adjective) reveals 42 738 cases in the BNC.

The formulaic language demonstrates very well how language, culture, and context are intertwined in discourse [10, p. 1–2]: (i) For the faithful witness of our *small rural churches* (size); (ii) With a voluntary sector that is erm constantly needing small amounts of resource (amount); (iii) In many cases *those very small primary schools* are receiving (size); (iv) Ludens also noticed her small feet, clad in expensive discreetly elegant shoes; (v) which would be adequate for the *small congregation* expected at that morning's early Mass (few in quantity). The lexemes *little* and *small* are used in the text fragments as *determiners*, *emphasizers*, *approximators*, *intensifiers* and *quantifiers*,

5. Semantic Domains of the lexemes *value* (noun), *little* and *small* (adjectives)

After all, "every", "some", "most", "bit", "little", "many", "much", etc., make up a tiny category of high-frequency words, and it would be quite remarkable if they were all alike. Indeed, it has been known for some time that, e.g., the meanings of "few" and "many" [16]; and "any" [12] appear to escape a straightforward analysis along the standard lines, and the same may hold for the differences between "all", "every", and "each". Trier 1931 a specialist in medieval German literature, analysed the vocabulary of the domain of knowledge as it changed through time, arguing that lexical sets form structured wholes in which each term sets semantic limits to the others: this is the idea of a semantic field, or Wortfeld, introduced [6, p. 57].

5.1. Semantic domain of *value* (noun) includes over 40 constituents: *merit, worth, usefulness, use, utility, practicality, advantage, desirability, benefit, gain, profit, and the like*. The constituents of the domain share the common semantic component enabling them to be interchangeable in certain contexts.

5.2. Semantic domain of *little* (adjective): small, little, diminutive, minute, tiny, miniature mean noticeably below average in size. *Small* and *little* are often interchangeable, but *small* applies more to relative size determined by capacity, value, number. a relatively small backyard. *Little* is more absolute in implication often carrying the idea of petiteness, pettiness, insignificance, immaturity. Diminutive implies abnormal smallness. diminutive bonsai plants.

5.3. The semantic domain of *small* (adjective): includes over fifty constituents diminutive, dinky (informal) exiguous (formal), infinitesimal (formal) and the like.

Jensen discusses how cultural linguistics can benefit from adding corpus-linguistic techniques to its list of research methods. A major aim of the corpus-linguistic approach is to identify association patterns in corpora [11, p. 478]. Alternatively, it might be argued that the large individual differences emerged because each person developed his or her own strategy for coping with the unnatural task of

using nonnumerical value in a situation involving precise nominations [23, p. 383]. A conceptual system of *value* as a “knowledge structure” is composed of information and knowledge of elements like definite and indefinite values. They are related to each other but do not interact with each other. The meaning of the conceptual system is based on the meaning and relationship of its constituents in the horizontal and vertical contexts sharing the common component.

Findings and perspective. In every day communication people exchange with non-definite information employing indefinite Q-adjectives of the *little / small: much / many* type. However, in case there is misunderstanding they use numerical specifiers. It proves

the fact that a correlation of various discourse registers takes place. Linguistic ethnography focuses on the study of cultures using language tools and laying emphasis on personal and social identities, shared ideologies in the process of interactions between individuals and social groups. Undoubtedly, interlocutors understand vague phrases not only as representing amounts of uncertainty, but also as representing degrees of confidence in that uncertainty, expectation that the uncertainty may change with information, as well as other factors. We suppose that the diversity of the semantic components of the two quantifiers *little* and *small* primarily inherent in their lexical meaning and the context functioning as an actualizer.

BIBLIOGRAPHY

1. Armstrong N. Culture and translation / ed. F. Sharifian. *The Routledge handbook of language and culture*. London : Routledge, 2015. P. 181–195.
2. Bartmiński Jerzy. Aspects of cognitive ethnolinguistics. Sheffield : Equinox, 2009. 256 p.
3. Boas F. Handbook of American Indian languages. Vol. I–II. Washinton, D.C. : Smithsonian Institution Bureau Bulletin, 1911. 1069 p. P. 40.
4. Dash Niladri Sekhar. Role of context in word sense disambiguation. *Indian Linguistics*. 2005. Vol. 66 (1–4). P. 159–175.
5. Dekker Paul J.E. Dynamic semantics. Studies in Linguistics and Philosophy. Berlin : Springer, 2012. 128 p.
6. Duranti A. Language as culture in US anthropology: Three paradigms. *Current Anthropology*. 2003. Vol. 44 (3). P. 323–347.
7. Eglin P. Language, culture, and interaction / ed. F. Sharifian. London : Routledge, 2015. P. 141–153.
8. Egre P., Klinedinst N. Vagueness and language Use. London : McMillan, 2011. 319 p.
9. Gliozzo A., Strapparava C., Dagan A. Unsupervised and supervised exploitation of semantic domains in lexical disambiguation. *Computer Speech and Language*. 2004. Vol. 18 (3). P. 275–299.
10. Gries Stefan Th. What is corpus linguistics? *Language and linguistics Compass*. 2009. Vol. 3.10.1111.1749–818. x.2009.00149.x. P. 1–17.
11. Jensen K. E. Corpora and cultural cognition: How corpus-linguistic methodology can contribute to cultural linguistics / ed. F. Sharifian. Singapore : Springer, 2017. P. 477–505.
12. Kadmon, Nirit, Landman, Fred. Polarity sensitive Any and Free Choice. *Linguistics and Philosophy*. 1993. Vol. 16 (4). P. 353–422.
13. Kerre E.E., Cock M.De. Linguistic modifiers: an overview. Fuzzy logic and soft computing. *ASIS*. 1999. Vol. 6. P. 69–85.
14. Kóczy Baranyiné J. Cultural conceptualisations of river in Hungarian folk songs / ed. F. Sharifian. Singapore : Springer Nature, 2017. P. 223–245.
15. Kuz'min V.B. A parametric approach to description of linguistic values of variables and hedges. *Fuzzy Sets and Systems*. 1981. Vol. 6. Issue 1. P. 27–41.
16. Lappin Shalom. An intensional parametric semantics for vague quantifiers. *Linguistics and Philosophy*. 2000. Vol. 23 (6). P. 599–620.
17. Leavitt John. Ethnosemantics / ed. F. Sharifian. London : Routledge. 2015. P. 51–65.
18. Miller G.A., Leacock C. Lexical representations for sentence processing. / ed. Y. Ravin, C. Leacock. *Polysemy: Theoretical & computational approaches*. New York : OUP, 2000. P. 151–160.
19. Mykhaylenko Valery. Conceptual analysis: componential analysis. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. 2014. № 720. С. 77–86.
20. Risager K. Linguaculture : The language-culture nexus in transnational perspective / ed. F. Sharifian. London : Routledge. 2015. P. 87–99.
21. Sharifian Farzad. Cultural conceptualisations and language. Amsterdam ; Philadelphia : Benjamins, 2017. 171 p.
22. Solt Stephanie. The semantics of adjectives of quantity: PhD. Dissertation. The City University of New York. 2009. 289 p.
23. Measuring the vague meanings of probability terms / Thomas S. Wallsten et al. *Journal of Experimental Psychology: General*. 1986. Vol. 115. № 4. P. 348–365.
24. Wierzbicka Anna. English: meaning and culture. Oxford : OUP, 2006. 363 p.

25. Wright C. On the coherence of vague predicates. *Synthese*. 1987. № 30. P. 325–366.
26. Zimmer A.C. Verbal vs. numerical processing of subjective probabilities / ed. R.W. Scholz. Amsterdam : North-Holland, 1983. P. 159–182.

REFERENCES

1. Armstrong, N. (2015). Culture and translation. /Ed. F. Sharifian. *The Routledge handbook of language and culture*. London: Routledge. P. 181–195.
2. Bartmiński, Jerzy. (2009). *Aspects of cognitive ethnolinguistics*. Sheffield: Equinox. 256p.
3. Boas, F. (ed.). (1911). Handbook of American Indian languages. Vol. I–II. Washinton, D.C.: *Smithsonian Institution Bureau Bulletin*. 40. 1069p.
4. Dash, Niladri Sekhar (2005). Role of context in word sense disambiguation. *Indian Linguistics*. Vol. 66 (1–4). P. 159–175
5. Dekker, Paul J.E. (2012). *Dynamic semantics. Studies in Linguistics and Philosophy*. Berlin: Springer. viii, 128 p.
6. Duranti, A. (2003). Language as culture in US anthropology: Three paradigms. *Current Anthropology*. Vol. 44 (3). P. 323–347.
7. Eglin, P. (2015). *Language, culture, and interaction* / Ed. F. Sharifian. London: Routledge. P. 141–153.
8. Egre P. Klinedinst, N. (eds.). (2011). *Vagueness and language Use*. London: McMillan. 319 p.
9. Gliozzo, A., Strapparava, C., Dagan, A. (2004). Unsupervised and supervised exploitation of semantic domains in lexical disambiguation. *Computer Speech and Language*. Vol. 18 (3). P. 275–299.
10. Gries, Stefan Th. (2009). What is corpus linguistics? *Language and linguistics Compass*. Vol. 3.10.1111.1749–818. x.2009.00149.x. P. 1–17.
11. Jensen, K.E. (2017). *Corpora and cultural cognition: How corpus-linguistic methodology can contribute to cultural linguistics* / Ed. F. Sharifian. Singapore: Springer. P. 477–505.
12. Kadmon, Nirit, Landman, Fred. (1993). Polarity sensitive Any and Free Choice. *Linguistics and Philosophy*. Vol. 16 (4). P. 353–422.
13. Kerre, E.E., Cock M.De. (1999). Linguistic modifiers: an overview. Fuzzy logic and soft computing. *ASIS*. Vol. 6. P. 69–85.
14. Kóczy, Baranyiné J. (2017). Cultural conceptualisations of river in Hungarian folk songs. / Ed. F. Sharifian. Singapore: Springer Nature. P. 223–245.
15. Kuz'min, V.B. (1981). A parametric approach to description of linguistic values of variables and hedges. *Fuzzy Sets and Systems*. Vol. 6. Issue 1. P. 27–41.
16. Lappin Shalom. (2000). An intensional parametric semantics for vague quantifiers. *Linguistics and Philosophy*. Vol. 23 (6). P. 599–620.
17. Leavitt John. (2015). *Ethnosemantics* / Ed. F. Sharifian. London: Routledge. P. 51–65.
18. Miller, G.A., Leacock, C. (2000). Lexical representations for sentence processing / Ed. Y. Ravin, C. Leacock. *Polysemy: Theoretical & computational approaches*. New York: OUP. P. 151–160.
19. Mykhaylenko, Valery. (2014). Conceptual analysis: componential analysis. *Naukovyi visnyk Chernivetsogo universytetu. Germanska filologiya 20 Scientific Visnyk. Germanic Philology*. № 720. P. 77–86.
20. Risager, K. (2015). *Linguaculture: The language-culture nexus in transnational perspective* / Ed. F. Sharifian. London: Routledge. P. 87–99.
21. Sharifian, Farzad. (2017). *Cultural conceptualisations and language*. Amsterdam. Philadelphia: Benjamins. xvii, 171 p.
22. Solt, Stephanie. The semantics of adjectives of quantity. (2009). *PhD. Dissertation*. The City University of New York. 289 p.
23. Wallsten, Thomas S. et al. (1986). Measuring the vague meanings of probability terms. *Journal of Experimental Psychology: General*. Vol. 115, № 4. P. 348–365.
24. Wierzbicka Anna. (2006). *English: meaning and culture*. Oxford: OUP. 363p.
25. Wright, C. (1987). On the coherence of vague predicates. *Synthese* 30: 325–66.
26. Zimmer, A.C. (1983). *Verbal vs. numerical processing of subjective probabilities* / Ed. R.W. Scholz. Amsterdam: North-Holland. P. 159–182.

УДК 811.161.2'28
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-1-28>

НАЗВИ СНІГУ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НИМ ПОНЯТЬ І ПРОЦЕСІВ У ГОВІРЦІ СМТ БІЛЬМАК ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Онищенко Ю. К.

аспірантка

Волинський національний університет імені Лесі Українки

проспект Волі, 13, Луцьк, Україна

orcid.org/0000-0001-7212-2638

gulia.onischenko@ukr.net

Ключові слова: *діалект, українські східностепові говірки, метеорологічна лексика, атмосферні опади, сема, номінація.*

У статті на матеріалі української східностепової говірки смт Більмак Запорізької області описано найменування снігу та понять і процесів, пов'язаних із ним. Спілкування з носіями аналізованого обширу дало змогу виявити ряд номінацій та явищ, з'ясувати деяку специфіку побуту і світогляду місцевих жителів тощо. Зафіксовані лексеми подано з огляду на їх функціонування в українській літературній мові та інших діалектних континуумах.

Проаналізовано особливості найменувань снігу (лапатога, пухкого, мокрога, снігу з дощем, вітром та ін.), об'єктів, які виникають внаслідок його випадання (намет, вузька стежка, протоптана в снігу, гірка снігу, проталина, місце, де вітер здув сніг, та ін.), явищ природи, пов'язаних із ним (сніжинка, завірюха, снігопад, ожеледь, буря та ін.). Досліджено сукупність маніфестантів у межах кожного поняття, описано їх семантику та варіативність. Більшість аналізованих сем репрезентовано однослівними номінаціями, іноді багатослівними (в основному атрибутивними, зрідка – об'єктними та обставинними словосполученнями). У коментарях носіїв говірки зафіксовано синонімічні назви (пе^нре^нмет, за^ннос, куч'у^нгура; зав'і^нр'уха, за^нмеї^нт'іл', хурто^нвина та ін.), порівняння окремих природних явищ (голо^нл'од йак ст'і^нкло).

Деякі номени засвідчено і в сучасній українській літературній мові з тотожним чи відмінним значенням (зав'і^нр'уха, хурто^нвина, зас^ні^нжило, г^нрузнути, рие^нпит'; куч'у^нгура, ураган, греїб'ти, занеїс^нло та ін.); в інших діалектах представлено широке розмаїття фонетичних (валете, замік, ме^нт'іл', белебень та ін.), акцентних (сльота, митіл', грепсті та ін.), словотвірних (за^нметеля, доріжчина, дорішка, голошак, голошук, голошок, голошуок, слякотіна, сл'ака, сл'акоч, заміть, метелюха та ін.) і семантичних (валіти, лапатий, за^ніс, рипіте, дорожїна та ін.) варіантів. З-поміж виявлених лексем в інших говорах простежено такі, що мають основне та вторинне (сльота, за^нвірюха, ме^нт'іл'ниц'а, дорожка та ін.) значення.

NOMINATIONS OF SNOW AND RELATED CONCEPTS AND PROCESSES IN BILMAK VILLAGE OF ZAPORIZHZHIA REGION

Onischenko Y. K.

Postgraduate Student

Lesya Ukrainka Volyn National University

Volya Avenue, 13, Lutsk, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7212-2638

gulia.onischenko@ukr.net

Key words: *dialect, Ukrainian eastern steppe dialects, meteorological vocabulary, precipitation, seme, nomination.*

The article describes the nomination of snow and the concepts and processes associated with it on the material of the Ukrainian eastern steppe dialect of Bilmak village, Zaporizhzhia region. Communication with the speakers allowed to identify several nominations of phenomena to find out some specifics of life and worldview of residents, etc. The lexical items are presented based on their functioning in the Ukrainian literary language and other dialectal continua.

Peculiarities of nominations of snow (snowflakes, sleet or damp, windy, etc.), as well as objects caused by snow falling out, are analysed, natural phenomena associated with it (snowflake, blizzard, snowfall, ice, storm, etc.).

The set of demonstrators within each concept is studied, their semantics and variability are described. One-word nominations represent most of the analysed semes; sometimes they are multi-word nominations (mostly attributive, sometimes by the object and circumstantial phrases). The comments of the dialect speakers highlighted synonymous names (peyre/met, za'nos, kuchu'hura; zavi'rukha, zamey'til, khurto'vyna, etc.), comparisons of individual natural phenomena (holo'lod yak stik'lo).

Some nomens are also identified in the modern Ukrainian literary language with identical or different meanings (zavi'rukha, khurto'vyna, zasni'zhylo, h'ruznuty, ry'e'pyt; kuchu'hura, ura'han, hreyb'ty, zaneys'lo, etc.); in other dialects there is a wide variety of phonetic (valéte, zámik, métil, belebén, etc.), accent (slotá, mytíl, hrépsti etc.), word-forming (zametélia, dorizhchyna, dorishka, holoshchák, holoshchýk, holoshchók, holoshchuok, sliakotúna, sláka, slákoch, zámit, meteliu'kha, etc.) and semantic (valúty, lapátyi, zanís, rypíte, dorozhúna, etc.) variants. Among the lexemes found in other dialects, some have primary and secondary (slotá, zavirúkha, metílnytsia, dorozhka, etc.) meanings.

Постановка проблеми. Лексика народних говорів, пов'язана з метеорологічними явищами, давня за своїм походженням, віддзеркалює риси української ментальності та специфіку традиційної культури. Вона становить цінність для науковців, адже на ґрунті евристичних досліджень дає змогу аналізувати світогляд, що відтворюється у свідомості людини, розуміння об'єктивності світу в межах окремого етносу.

Вивченню тематичної групи лексики «Метеорологія» присвятили мовознавчі розвідки і вітчизняні, і зарубіжні лінгвісти. В.М. Манакін розглянув частину метеорологічної лексики, що дійшла до нас із часів спільнослов'янської мовної єдності [1]. Лексику народної метеорології в слов'янських мовах активно досліджували М.М. Кондратенко [2; 3], М.В. Павлюк [4],

М.І. Толстой, С.М. Толстая [5], В.В. Усачова [6] та ін. Українські народні метеоназви привернули увагу О.А. Могили [7–11], М. Гурін [12] та ін.

Розгляду окремих лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ) метеолексики російської мови присвятили свої праці О.О. Нефедова [13], В.М. Касьянова [14], О.Г. Мельникова [15], І.М. Суспіцина [16], О.О. Макушева [17] та ін. Польська метеорологічна лексика стала об'єктом лінгвістичного спостереження, зокрема у працях В. Купішевського [18]. Структурно-семантичне дослідження найменувань об'єктів та явищ природи в сучасній англійській мові здійснила Н.В. Ситяніна [19].

У говірках східностепового ареалу назви ЛСГ «сніг» досі не були предметом вивчення в спеціальних мовознавчих розвідках, що й

визначає потребу дослідження закономірностей їх функціонування.

Мета статті – опис назв снігу та пов'язаних із ним понять і процесів в українській східно-степовій говірці смт Більмак Запорізької області (територія південно-східного говору, межа східно-степових та нижньонадніпрянських говірок) та огляд їх функціонування в українській літературній мові й інших діалектних обшарах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах ЛСГ «сніг» засвідчено однослівні та багатослівні назви. Специфіка позначення відповідних сем носіями досліджуваної говірки виявляється через порівняння з іншими ареалами.

Наприклад, для реалізації семи «**дощ зі снігом, мокрий сніг**» у мовленні інформантів виявлено іменники *моква*, *сл'якот'* та словосполучення *мокрій сніг*. У східнословобжанських говірках зафіксовано номен *слякоть* «сніг з дощем» та дериват *слякотіна* «сира погода» [СУСГ, с. 193], в одеських – лексему *моква́* «дощ, дощова погода» та акцентний варіант *сльота́* «негода з сильним дощем», «п'яна людина, пияка» [СУГО, с. 128, 181], у буковинських – лексему *сля́ка* «дощова погода» [СБГ, с. 502], у поліських – деривати *сл'я́ка* та *сл'я́коч* «слута; дощ зі снігом і вітром» [АЗП ІІ, с. 157], *слата́*, *слюта́*, *шьота́* «сльота; причіплива, надокучлива людина», «слаква; погана погода, переважно сніг із дощем; сльота, мокротеча», *сля́готь*, *сля́ка* «слаква; погана погода, переважно сніг із дощем; сльота, мокротеча» [ЛПГ, с. 197–198], у гуцульських – варіант *сло́та* «дощова погода, сльота» [ГГ, с. 173], у лемківських – номени *сло́та* «сльота, погода із затяжним дощем або снігом» [ПЛГ, с. 284], у закарпатських – *сло́та* «сльота» [ССХ, с. 335], у західноволинських – *слута́* «тривалий дощ», «надокучлива людина» [КЗГ, с. 222], у бойківських – лексему *слута* «дурень» [БГО ІІ, с. 231].

Перші опади снігу восени репрезентовано атрибутивним словосполученням *первій с'ніг* (і варіантом *першій с'ніг*), а також лексемою *кру́па*, яка в говорах маніфестує кілька значень. Варіант *кру́пы* «рідка молочна каша з неподрібнених молочних круп», «ракова ікра» засвідчено в лемківському діалекті [ПЛГ, с. 151], номен *кру́пка* «зборка» – у буковинському [СБГ, с. 236], лексему *крупа́ниця* «кашанка; ковбаса, начинена крупами і кров'ю» [АЗП І, с. 258] та іменник *крупа́ник* «куліш», «суп з будь-якої крупи» – у поліських [ЛПГ, с. 108], сему *кру́п* «крупкуватий сніг» – у гуцульському [ГГ, с. 106], номінацію *кру́пи* «крупа», «ікра» – у бойківському [БГО І, с. 391].

Дію «**сніжити, густо падати, йти, заносити, зав'язати, почати сипати, покрити снігом**» представлено синонімічними дієслівними формами *сипе*, *вале*, *зам'ятає* та безособовою формою

наме́ло. Окремі лексеми засвідчено в інших українських говірках, щоправда, з різною семантикою: у східнословобжанському ареалі виявлено номен *валі́ти* «те саме значення» [СУСГ, с. 35], в одеському – дієслово *валі́ти* із семантикою «косити у валки» [СУГО, с. 35], у західнополіському – слово *валі́ти* зі значеннями «сукати мотузки з валу», «падати, іти (про густий сніг і дощ)», «викидати; подавати низький протяжний голос (про собаку)» та сполучення *на міло* «збирання грошей у кінці хрестин» [АЗП І, с. 43, 335], у нижньонадніпрянському – дієслово *сі́пати* із семантикою «розставляти, опускати в воду (про сітки)» [ЧНН ІV, с. 63], у бойківському – номени *валити* «валити», «іти напролом» [БГО І, с. 81] та *сіпати* «сипати», «лити», «нести багато яєць (про курей лише під час свят-вечора)» [БГО ІІ, с. 214], у західноволинському – фонетичний варіант *валéте* «безладно або у великій кількості щось скидати куди-небудь», «бити», «іти навально, напролом», «жертви (про худобу)» [КЗГ, с. 79].

На позначення снігу, який покриває зверху землю, будівлі, дерева та ін., діалектоносії використовують дієслова-синоніми *при́тру́сило*, *при́сипало* та *при́пору́шило*.

Окремої номінації на позначення семи «**лапаний сніг**» у місцевій говірці немає. З цього приводу один із жителів зауважує: *м'який / лапаний с'ніг*. Прикметники *м'яго́нен'кий*, *мего́йкий* «м'ягенький» спостережено в бойківському континумі [БГО І, с. 459], лексему *лапа́тий* «такий, що має велику ногу» – у західнополіському АЗП І, с. 277], номен *м'я́кий* «м'який, поверхня якого від дотику прогинається; шовковистий, приємний на дотик», «свіжий, нечерствий», «приємний для слуху», «поступливий, податливий, чуйний (про людину); несуворий (про клімат)» – у лемківському [ПЛГ, с. 180].

Сніжну, із заносами зими репрезентовано словосполученням *с'ніжна з'їма*. У закарпатських говірках виявлено прикметник *с'ніжаний* «сніжний» [ССХ, с. 336].

Кілька лексем представляють значення «**завірюха, сильний вітер із снігом; метелиця, хуртовина**»: *зав'іру́ха*, *заме́т'іл'*, *хурто́вина*. Деякі номени (або їхні варіанти) зафіксовано в інших українських діалектних масивах: в одеському ареалі виявлено лексему *меті́ль* «хуртовина» [СУГО, с. 127], у поліському – номени *за́меть* «хуртовина, метелиця», *метели́ця* «попелиця», *меті́ль* «снігопад з вітром, завірюха» [ЛПГ, с. 78, 125], *завиру́ха* «метелиця», «назва танцю», «заваруха (військові дії)», *за́мит'* «метелиця» [АЗП І, с. 162, 171], у гуцульському – дериват *за́мить* (і фонетичний варіант *за́міць*) «замет, заметіль», лексему *метели́ця* (і дериват *метелю́ха*) [ГГ, с. 77, 122],

у буковинському – словотвірний варіант *заметі́ля* «сніговий, хуртовина» та номен *меті́ль* «метелиця» [СБГ, с. 136, 287], у бойківському – *меті́ль'уга* «метільниця», *меті́ль'ниці'а* (і фонетичні варіанти *меті́ль'ниці'а*, *міт'іл'ниці'а*) «метелиця», «сварка, бійка» та *міті́ль'* (також акцентний *міті́ль'* та фонетичний варіанти *ме́т'іл'*) «метелиця» [БГО I, с. 438, 441], у лемківському – іменники *завіру́ха* «завірюха, заметіль, хуртовина», «бунт» та *за́міт* «замет, кучугура снігу» [ПЛГ, с. 94, 101], у західноволинському – лексему *завіру́ха* «метелиця», «вихор на голові» [КЗГ, с. 117].

Для називання дії зі значенням «початися заметі́лі, запилити» послуговуються безособовою формою дієслова *зас'н'їжи́ло*.

Явища «снігопад без вітру» та «пухкий, розсипчастий сніг» не мають окремих однослівних номінацій, натомість трапляються словосполучення *тихий с'н'їг* та *сухий с'н'їг* відповідно.

Окремі іменники вжито з семантикою «намет, гірка снігу», що спостерігаємо в коментарі: *не'ре'мети* / *за'носи так і назі'вайім* / *не'ре'м'їта* / *їак'раз насі'пайе* // *куч'у'зуру наме'ло*. У поліських говірках засвідчено номен *перемёт* «рибальська снасть з багатьма гачками, яку встановлювали поперек течії» [АЗП II, с. 38] і варіант *перемёт* «перемет» [ЛПГ, с. 157], у бойківських – лексему *заніс* «черга в млині» [БГО I, с. 278].

Назвами дії, коли брѣохаш, поволі, важко йдеш (зокрема по глибокому снігу), є дієслова *гре'с'ти*, *гре'б'ти*, *г'рузнути*. У західнополіському ареалі зафіксовано дієслово *гребті́* «грабати; гребти» [АЗП I, с. 108], у бойківському – лексему *гребті́* (й акцентний варіант *грѣпті́*) «гребти (сіно)» [БГО I, с. 192], у лемківському – дієслово *гребáти* «розгрібати щось, гребтисся, длубатися в чомусь» [ПЛГ, с. 62], у закарпатському – семи *грѣпті́* «розгрібати, розривати що-небудь», «грабкати (гребти граблями сіно, отаву і под.)» та *грѣбити* «бажати» [ССХ, с. 52, 58].

Носії говірки, згадуючи дію зі значенням «рипі́ти, видавати рип під ногами (зокрема про сніг у морозну погоду)», вживають однослівну лексему *ри'піт'*. Словосполучення *рипі́ти гвавту* «кричати», «голосити» виявлено в бойківських говірках [БГО II, с. 174], дієслово *рипі́те* «верещати» – у західноволинських [КЗГ, с. 208], лексему *рипі́ти* «плакати» – у буковинських [СБГ, с. 455–456], номінацію *ріпкан'е* «скрипіння дверями» – у закарпатських [ССХ, с. 307].

Поняття «вузька стежка, протоптана в снігу» реалізовано іменником *до'рож'ка*. Номени *дорож'їна* «дорога», «неширока дорога», *дорож'ка* «дорожина», «тканий килим, яким застеляють підлогу», «вишивка прямокутної форми, яку навскіс вішали на стіні» [АЗП I, с. 139] та фонетичні варіанти *дорóж'ка*, *даруо'ж'ка* «велика вудка, пере-

важно з блешнею, для ловлі щук і окунів» представлено в поліському ареалі [ЛПГ, с. 64, 68], дериват *дорога* «дорога» та словотвірні варіанти *доріж'чина* «доріжечка», *доріш'ка* (й іменник *дорож'їя*) «стежка» – у бойківському [БГО I, с. 229], іменники *дорóга* «галактика, Чумацький шлях» та *дорóж'ка* «рядно, яким застеляють підлогу» – в одеському [СУГО, с. 71], лексему *дорóж'ка* «доріж'ка», «легкий візок» – у лемківському [ПЛГ, с. 82], номінацію *дорóга* «Циганська Дорога (Молочний Шлях) 2» – у буковинському [СБГ, с. 100]; відомий також номен *дорóга* «дорога, вулиця», «простір між нитками основи, куди пролітає човник» у гуцульському обширі [ГГ, с. 61–62].

Сніжинка, кристал снігу у вигляді зірочки має репрезентант *с'н'їжинка*.

На позначення природного явища «ожеледь, тонкий шар льоду на поверхні землі, на деревах і т. ін. після сирі́ї погоди або відлиги» використано лексему *голол'од*, а також номен *слизота*, що властивий і сучасній українській літературній мові зі значенням «слизькість (на дорогах, стежках і т. ін.), що виникає від дощу, ожеледі» [СУМ IX, с. 352]. Один із інформантів подає цікаве порівняння ожеледиці, маючи на увазі надзвичайну слизькість: *голол'од їак ст'їкло*.

Окремі варіанти назв засвідчено в інших українських говірках. У поліському континуумі виявлено лексеми *голол'одіц'а*, *голол'одіца*, *голол'одніца* «верхольод (льодове покриття на поверхні снігу після відлиги)» [АЗП I, с. 98], *слизотá* «шеріш» та *слизотá* «ожеледиця» [АЗП II, с. 155], *гололь'одіца* (і варіант *гололь'одіця*) «голодощук (ожеледь, ожеледиця)» та *голодощук* (і словотвірні варіанти *голощ'ак*, *голощ'ук*, *голощ'ок*, *голощ'уок*) «ожеледь, ожеледиця» [ЛПГ, с. 56], у східнословобожанському – варіант *гололь'одіця* «гололід (гололь'од)» [СУСГ, с. 55], у західноволинському – іменник *слизотá* «ожеледиця» [КЗГ, с. 222], у закарпатському – номен *голол'одіц'а* «поледиця (дуже слизька дорога взимку)» [ССХ, с. 50].

Окремої номінації для дії «танути, перетворюватися на воду внаслідок дії тепла (про сніг, лід)» носій говірки не зазначає, натомість пригадує синонімічні назви: *роз'таїє ў осноўном / п'ід'м'аїє / п'ід'м'ало*. У лемківських говірках виявлено іменник *розта́ня* «розтавання» [ПЛГ, с. 274], у закарпатських – дієслово *розта́яти* «істяти; розтяти (про сніг, лід і под.)» [ССХ, с. 319].

Лексему «шар снігу на корі дерев, дахах будівель та ін.» не представлено окремою номінацією, однак респондент подає коментар, у якому простежено процес випадання та розтавання снігу: *накі'даїє / нам'їтаїє с'н'їгом і до'вол'но ба'гато / а то'д'ї їак нач'їна роз'та'ват' і з'у'вайєц'а і ў жолоб'ки і 'поза жолоб'ками*.

Як назва проталини, місця, де протанув сніг і видно землю, виступає іменник *п'ід'м'алинка*.

Засіб реалізації семи «відлига, значне потепління взимку або ранньою весною, що викликає часткове розтавання снігу, льоду» – іменник *от':еп'ел'*.

Для називання весняного періоду, коли розтає сніг, річки наповнюються водою, псуються дороги, використовують лексему *бе^мздо'р'іж':а*. Носій говірки додає: *це врем'а / коли дуже з'р'аз'ко / не^м проїде^мш*. Маніфестант *бездорож* «негода (зима)» засвідчено в поліському континуумі [ЛПГ, с. 30].

Для найменування поняття «**буря, ураган, навальний вітер із дощем, грозою, а взимку – зі снігом**» послуговуються іменником *ураган*, який в українській літературній мові відомий із дещо іншим значенням: «вітер великої руйнівної сили (до 12 балів)» [СУМ X, с. 472].

На позначення місця, де вітер здув сніг, використано номінацію *бе^млебе^мна*. В одеському ареалі зафіксовано номен *белібень* «незарослий, голий горбок, пустка» та фонетичний варіант *белебень* «шпиль», «місце без затишку і рослинності», а також іменник *балабень* «те саме значення» [СУГО, с. 21].

Дорогу, занесену снігом, позначено об'єктивним словосполученням *зане^мсло* (або *заме^мло*) *до'рогу*.

Поняття «**багато снігу, глибокий сніг, великі замети снігу**» реалізовано обставинним та атрибутивним словосполученнями, відповідно, *багато с'н'ігу* та *глибокий с'н'іг*.

Значення «**хуртовинний (про день)**» виражено лексемою *ме^мте* та атрибутивним словосполученням *с'н'іжний ден'*.

Дію «**намерзати (про сніг, лід)**» позначають безособові форми *намерзло*, *обмерзло*.

Висновки. Аналізовану говірку визначає наявність різних за походженням і структурою назв снігу та пов'язаних із ним понять і процесів. Помічено активне вживання безособових дієслівних форм та особових теперішнього часу.

Досліджувану ЛСГ в основному характеризує спільнослов'янська лексика (*мокриї с'н'іг*, *первий* (*перший с'н'іг*), *крупа*, *м'ахкий*, *с'н'іжна з'іма* та ін.); засвідчено окремі російські запозичення (*сл'акот'*, *дорож^мка*, *голол'од*, *от':еп'ел'*).

З-поміж виявлених слів та словосполучень зафіксовано загальноновживану лексику і з тотожною семантикою (*зав'іруха*, *хуртовина*, *зас'н'іжило*, *з'рунути*, *ри^мтит'* та ін.), і з відмінною (*куч'угура* «невелика полого гора; горб», «те саме значення, що купа», *ураган* «вітер великої руйнівної сили (до 12 балів)», «про велику силу, напруженість проходження чого-небудь», *гре^мбти* «упираючись об воду веслом або чим-небудь іншим, приводити в рух човен», «розгрібати, розривати що-небудь», «збирати що-небудь у купу граблями, лопатою і т. ін.», «жадібно забирати, захоплювати що-небудь», *зане^мсло* «несучи, доставляти, приносити що-небудь кудись, комусь», «переміщати що-небудь в інше місце; відносити», «піднімати догори або відводити вбік (руку, зброю і т. ін.), наміряючись вдарити або готуючись виконати яку-небудь іншу дію», «покривати чим-небудь сипким; засипати», «записувати кудись, у що-небудь», «тхнути, відгонити чим-небудь»). Окремі номени спостережено також в інших діалектних континуумах із різними значеннями (сема *крупка* «зборка» – у буковинському, фонетичний варіант *валете* «безладно або у великій кількості щось скидати куди-небудь», «бити», «іти навально, напролом», «жертви (про худобу)» – у західноволинському, лексема *дорожка* «доріжка», «легкий візок» – у лемківському, дієслово *гребті* (й акцентний варіант *грєпті*) «гребти (сіно)» – у бойківському, варіант *голольодія* «гололід (голольод)» – у східнословобожанському обширі та ін.).

З усіх засвідчених у досліджуваному континуумі лексем 84% – загальноновживані слова, 16% – найменування, відомі лише в діалектах. Специфічних слів, характерних тільки для цієї говірки, не виявлено.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

АЗП – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Вежа, 2000. Т. 1. 354 с.; Т. 2. 458 с.

ГГ – Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.

ЛПГ – Лисенко П.С. Словник поліських говорів. Київ : Наук. думка, 1974. 260 с.

СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.

СУГО – Словник українських говорів Одещини / за ред. О.І. Бондаря. Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2010. 232 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 9. 1978. 916 с.; Т. 10. 1979. 658 с.

ПЛГ – Пиртей П.С. Короткий словник лемківських говірок / упоряд. Є.Д. Турчин. Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. 364 с.

ССХ – Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.

КЗГ – Корзонюк М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок. *Українська діалектна лексика* : збірник наук. праць. Київ : Наук. думка, 1987. С. 6–267.

БГО – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. Київ : Наук. думка, 1984. Ч. 1. 495 с.; Ч. 2. 515 с.
СУСГ – Словник українських східнословобанських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Николаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. Луганськ, 2002. 234 с.

ЧНН – Словник говірок Нижньої Наддніпряниці : у 4 т. / за ред. В.А. Чабаненка. Запоріжжя, 1992. Т. 4. 261 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. Киев : Знання, 2004. 326 с.
2. Кондратенко М.М. Лексика народной метеорологии в славянских языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.03. Москва, 1994. 22 с.
3. Кондратенко М.М. Особливості номінації природних явищ у говорах Сілезії і Франконії. URL: https://ua-referat.com/Особливості_номінації_природних_явищ_у_говорах_Сілезії_і_Франконії.
4. Павлюк М.В. Про вивчення назв вітрів у діалектах слов'янських мов. *Праці XII Респ. діалектол. наради*. Київ : Наук. думка, 1971. С. 446–449.
5. Толстой Н.И., Толстая С.М. Гром и град в Полесье : очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 126–161.
6. Усачева В.В. Из наблюдений над метеорологической лексикой Полесья и Карпат. *Полесский этнолингвистический сборник : материалы и исследования*. Москва : Наука, 1983. С. 217–225.
7. Могила О.А. Карпато-поліські лексико-семантичні паралелі (на матеріалі метеорологічної лексики). *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі* : тези XV Респ. діалектол. наради. Житомир, 1983. С. 58–59.
8. Могила О.А. Метеорологическая лексика украинских говоров (лексико-семантическая, ареальная и генетическая характеристика) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 1984. 22 с.
9. Могила О.А. Метеорологічна лексика Полісся і Карпат. *Семасіологія і словотвір* : збірник наук. праць. Київ : Наук. думка, 1989. С. 16–19.
10. Могила О.А. Метеорологічна лексика українських говорів : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2008. 213 с.
11. Могила О.А. Назви вихору в українських говорах. *Українська діалектна лексика*. Київ : Наук. думка, 1987. С. 20–30.
12. Гурін М. Регіональні особливості метеорологічної лексики карпатських говірок Волевецького району Закарпатської області. *Східнослов'янська філологія : здобутки та перспективи* : збірник матеріалів II Всеукр. студ. наук. конференції. Кривий Ріг, 2003. С. 219–222.
13. Нефедова Е.А. Северные ветры : фрагмент диалектной картины мира. *Діалекти в синхронії та діахронії : загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнарод. конф. Київ : КММ, 2014. С. 356–360.
14. Касьянова В.М. Русская метеорологическая лексика (история и функционирование) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1984. 16 с.
15. Мельникова Е.Г. Метеорологическая лексика в Псковской области (с признаками «цвет» и «размер»). *Лексический атлас русских народных говоров* : материалы и исследования. 1998. Санкт-Петербург: ИЛИ РАН, 2001. С. 190–193.
16. Суспицына И.Н. Метеорологическая лексика в говорах Русского Севера : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Екатеринбург, 2000. 20 с.
17. Макушева О.А. Метеорологическая лексика в орловских говорах : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Орел, 1994. 17 с.
18. Kupiszewski W. Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego. Wrocław, 1969. 168 s.
19. Ситянина Н.В. Структурно-семантическое исследование наименований объектов и явлений природы в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2004. 25 с.

REFERENCES

1. Manakin V.N. (2004) *Sopostavitel'naya leksikologiya* [Comparative lexicology]. Kyiv: Znannya. (in Russian)
2. Kondratenko M.M. (1994) *Leksika narodnoy meteorologii v slavyanskikh yazykakh* [Lexicon of folk meteorology in the Slavic languages] (Extended abstract of PhD dissertation). Moscow.
3. Kondratenko M.M. *Osoblyvosti nominatsii pryrodnykh yavlyshch u hovorakh Silezii i Frankonii* [Features of the nomination of natural phenomena in the dialects of Silesia and Franconia]. URL: https://ua-referat.com/Osoblyvosti_nominatsii_pryrodnykh_yavlyshch_u_hovorakh_Silezii_i_Frankonii/

4. Pavliuk M.V. (1971) Pro vyvchennia nazv vitriv u dialektakh slovianskykh mov [On the study of wind names in the dialects of Slavic languages]. *Pratsi XII Resp. dialektol. narady* [Proceedings of the XII Rep. Dialectol. Meeting]. Kyiv: Nauk. dumka, pp. 446–449.
5. Tolstoy N.I., Tolstaya S.M. (2003) *Grom i grad v Poles'e: ocherki slavyanskogo yazychestva* [Thunder and hail in Polesie: sketches of Slavic paganism]. Moscow: Indrik, pp. 126–161. (in Russian)
6. Usacheva V.V. (1983) Iz nablyudeniy nad meteorologicheskoy leksikoy Poles'ya i Karpat [From observations of the meteorological vocabulary of Polesie and the Carpathians]. *Poleskiy etnolingvisticheskiy sbornik: materialy i issledovaniya* [Polesie ethnolinguistic collection: materials and research]. Moscow: Nauka, pp. 217–225.
7. Mohyla O.A. (1983) Karpato-poliski leksyko-semantichni paraleli (na materialy meteorolohichnoi leksyky) [Carpatho-Polissya lexical-semantic parallels (on the material of meteorological vocabulary)]. *Struktura i rozvytok ukrainskykh hovoriv na suchasnomu etapi: tezy XV Resp. dialektol. narady* [The structure and development of Ukrainian dialects at the present stage: theses XV Rep. Dialectol. Meeting]. Zhytomyr, pp. 58–59.
8. Mogila O.A. (1984) Meteorologicheskaya leksika ukrainskikh govorov (leksiko-semanticheskaya, areal'naya i geneticheskaya kharakteristika) [Meteorological vocabulary of Ukrainian dialects (lexico-semantic, areal and genetic characteristics)] (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv.
9. Mohyla O.A. (1989) Meteorolohichna leksyka Polissia i Karpat [Meteorological vocabulary of Polissya and the Carpathians.]. *Semasiolohiia i slovtvir: zb. nauk. prats* [Semasiology and word formation: a coll. of scientific papers]. Kyiv: Nauk. dumka, pp. 16–19.
10. Mohyla O.A. (2008) *Meteorolohichna leksyka ukrainskykh hovoriv: monohrafiia* [Meteorological vocabulary of Ukrainian dialects: monograph]. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU. (in Ukrainian)
11. Mohyla O.A. (1987) Nazvy vykhoru v ukrainskykh hovorakh [Names of the vortex in Ukrainian dialects]. *Ukrainska dialektna leksyka* [Ukrainian dialect vocabulary]. Kyiv: Nauk. dumka, pp. 20–30.
12. Hurin M. (2003) Rehionalni osoblyvosti meteorolohichnoi leksyky karpatskykh hovirok Volovetskoho raionu Zakarpatskoi oblasti [Regional features of meteorological vocabulary of Carpathian dialects of Volovets district of Zakarpattia region]. *Skhidnoslovianska filolohiia: zdobutky ta perspektyvy: zb. materialiv II Vseukr. stud. nauk. konf* [East Slavic Philology: achievements and prospects: coll. materials II All-Ukrainian. stud. science. conf.]. Kryvyi Rih, pp. 219–222.
13. Nefedova E.A. (2014) Severnye vetry: fragment dialektnoy kartiny mira [Northern winds: a fragment of the dialectal picture of the world]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslovianskyi kontekst: tezy dop. mizhnarod. konf.* [Dialects in synchrony and diachrony: all-slavic context: abstracts of international conf. reports] Kyiv: KMM, pp. 356–360.
14. Kas'yanova V.M. (1984) Russkaya meteorologicheskaya leksika (istoriya i funktsionirovanie) [Russian meteorological vocabulary (history and functioning)] (Extended abstract of PhD dissertation). Moscow.
15. Mel'nikova E.G. (2001) Meteorologicheskaya leksika v Pskovskoy oblasti (s priznakami “tsvet” i “razmer”) [Meteorological vocabulary in the Pskov region (with the signs “color” and “size”).] *Leksicheskiy atlas russkikh narodnykh govorov: materialy i issledovaniya. 1998* [Lexical atlas of Russian folk dialects: materials and research. 1998]. St. Petersburg: ILI RAN, pp. 190–193.
16. Suspitsyna I.N. (2000) Meteorologicheskaya leksika v govorakh Russkogo Severa [Meteorological vocabulary in dialects of the Russian North] (Extended abstract of PhD dissertation). Ekaterinburg.
17. Makusheva O.A. (1994) Meteorologicheskaya leksika v orlovskikh govorakh [Meteorological vocabulary in Oryol dialects] (Extended abstract of PhD dissertation). Orel.
18. Kupiszewski W. (1969) *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego* [Meteorological vocabulary in dialects and history of the Polish language]. Wrocław. (in Polish)
19. Sityanina N.V. (2004) Strukturno-semanticheskoe issledovanie naimenovaniy objektov i yavleniy prirody v sovremennom angliyskom yazyke [Structural and semantic study of the names of objects and natural phenomena in modern English] (Extended abstract of PhD dissertation). St. Petersburg.

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ПРИКМЕТНИКА MAGNUS В «ЕНЕЇДІ» ВЕРГІЛІЯ**Петришин М. Й.***кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри загального та германського мовознавства**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна**orcid.org/0000-0003-4060-7440**marta.petryschyn@gmail.com*

Ключові слова: латинська мова, сема, семантична структура, великий розмір, параметричний прикметник.

Метою статті є опис семантичних і синтагматичних особливостей прикметника на позначення великого загального розміру *magnus* у латинській мові класичної доби.

Для досягнення поставленої мети в роботі використано такі методи лінгвістичного аналізу: описовий метод, методи дистрибутивного, контекстуального і компонентного аналізу.

Виявлення напрямів розгортання семантичного простору прикметника *magnus* у героїчній епопеї Вергілія дає змогу з'ясувати релевантні для давніх римлян параметричні ознаки того чи іншого явища, простежити перехід від первинної параметричної ознаки до абстрактних значень, основу яких становить оцінний елемент у семантиці аналізованого ад'єктива, з'ясувати основні тенденції формування мовної картини світу давніх римлян та причини, що їх зумовлюють.

У латинській мові прикметник *magnus* має розгалужену семантичну структуру, оскільки з поняттям розміру давні люди постійно стикалися в повсякденному житті, оцінюючи параметри своїх супротивників, тварин, на яких вони полювали, а також розміри предметів, що їх оточували. Прикметник *magnus* в «Енеїді» Вергілія вступає в синтагматичні зв'язки з конкретними іменниками на позначення предметів побуту, частин тіла, споруд, просторових і часових понять, лексемами абстрактної семантики. Виступаючи контекстним партнером іменників конкретної семантики, *magnus* не тільки позначає великий загальний розмір предметів, а й додатково підкреслює його параметричні ознаки, а саме: довжину, висоту, ширину, глибину. Аналіз семантичного простору ад'єктива засвідчив, що поняття великого розміру вже у свідомості давніх римлян викликало асоціацію з іншими сторонами буття, використовувалося для мовного вираження емоційного стану та соціального статусу людини, формування мовної моделі часу, числа. Похідні значення прикметника виникають здебільшого внаслідок метонімічних і метафоричних процесів і пов'язані із заміною семи «розмір» семами «час», «кількість», «значимість», «впливовість». Розвиток неперцептивних значень на основі конкретних просторових уявлень є свідченням глибокої архаїчності лексики на позначення розміру. Розширення семантичного обсягу прикметника зумовлене історичним розвитком лексеми, збільшенням кола предметів та явищ, які можуть бути детерміновані цим ад'єктивом, своєрідністю ментальності давніх римлян, особливістю образного мислення, впливом авторського світобачення.

SEMANTIC SPACE OF ADJECTIVE MAGNUS IN “AENEID” BY VIRGIL

Petryshyn M. Y.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department General and Germanic Linguistics
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4060-7440
marta.petryshyn@gmail.com*

Key words: *Latin, seme, semantic structures, large size, parametric adjective.*

The aim of the article is to describe the semantic and syntagmatic features of the adjective *magnus* denoting a large overall size in Latin of the classical period. The following methods of linguistic analysis are used in the article to achieve the aim: descriptive method, methods of distributive, contextual and component analysis.

Identifying the directions of development of the semantic space of the adjective *magnus* in Virgil's heroic epic allows us to determine parametric features relevant to the ancient Romans, to trace the transition from the primary parametric feature to abstract values based on the evaluative element in the semantics of the analyzed adjective to find out the main trends in the formation of linguistic picture of the world of the ancient Romans and the reasons that determine them.

In Latin, adjective *magnus* has a branched semantic structure, because ancient people constantly encountered the concept of size in everyday life, assessing the parameters of their opponents, the animals they hunted, as well as the size of the objects around them. In Virgil's *Aeneid* the adjective *magnus* enters into syntagmatic connections with specific nouns to denote objects of life, body parts, structures, spatial and temporal concepts and lexical units of abstract semantics. Acting as a contextual partner of nouns of a specific semantics, *magnus* not only denotes the general large size of objects, but also additionally emphasizes its parametric features, namely: length, height, width and depth. Analysis of the semantic space of the adjective showed that the concept of large size in the minds of the ancient Romans evoked an association with other aspects of life. It was used to express the emotional state and social status of man, the formation of a linguistic model of time and number. The derived meanings of the adjective arise mainly from metonymic and metaphorical processes and are associated with the replacement of *seme* 'size' by *semes* 'time', 'quantity', 'significance' and 'influence'. The development of non-perceptual meanings on the basis of specific spatial representations is an evidence of the deep archaic vocabulary denoting size. The expansion of the semantic scope of the adjective is due to the historical development of the lexical unit, increasing the range of objects and phenomena that can be determined by this adjective, the peculiarity of the mentality of the ancient Romans, figurative thinking and the influence of the author's worldview.

Постановка проблеми. Параметричні ознаки відіграють важливу роль у процесі пізнання і відображення людиною навколишнього світу. Лексика розміру – це важливий компонент мовної картини світу будь-якого народу, вербальна репрезентація сприйняття реальної дійсності людиною. Параметричним прикметникам притаманні давність походження, широта використання і семантичне

багатство. Дослідження семантики лексем на позначення розміру є цінним джерелом для розуміння уявлень конкретної етнічної спільноти про навколишній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Параметричні ад'єктиви, які є однією з найуживаніших та високочастотних груп слів у різних мовах, неодноразово були предметом аналізу вітчизняних

і зарубіжних мовознавців. Низка мовознавчих праць присвячена дослідженню прикметників на позначення великого загального розміру. У науковій розвідці Т. Семашко ґрунтовно проаналізовано значеннєву зону ад'єктива *великий*, встановлено його етнокультурні стереотипи в староукраїнській літературній мові [7], Н. Дідух на матеріалі сучасної української мови розглядала понятійну співвідносність лексико-семантичних варіантів параметричних прикметників, зокрема ад'єктива *великий*, із категоріями системи універсальних засобів ставлення людини до світу [4]. Поглиблений аналіз основних подібностей і відмінностей у концептуальному просторі англійських прикметників *big* і *large* висвітлено в дисертаційному дослідженні А. Андрусь [1]. У класичній філології є певні здобутки, присвячені дослідженню лексики на позначення розміру в давньогрецькій і латинській мовах. Спробу окреслити семантичну структуру прикметника *μέγας* у давньогрецькій мові архаїчного періоду, а також з'ясувати його місце в мовній картині світу еллінів знаходимо в розвідці М. Петришин [6]. Предметом наукових студій Л. Мисловської є синонімічні ряди латинських прикметників на позначення великого (*magnus, ingens, grandis, amplus, immanis*) і малого (*parvus, parvulus, minutus, exiguus, pusillus*) загального розміру на матеріалі епістолярної спадщини Марка Туллія Цицерона, Луція Аннея Сенеки, Плінія Молодшого [5]. Ґрунтовний аналіз етимології, сполучуваності і семантики прикметника мікрополя великого загального розміру *ingens* (величезний) у творах Вергілія здійснила Л. Кватероне [10]. У полі зору нашої розвідки – семантика прикметника *magnus* у латинській мові класичної доби, оскільки дослідження згаданого ад'єктива на позначення великого загального розміру не було ще предметом аналізу на матеріалі поетичної спадщини Вергілія. У зв'язку з цим актуальним питанням є вивчення семантичної структури прикметника *magnus*, оскільки кожен період розвитку латинської мови характеризується змінами значення слова.

Мета нашої статті – опис семантичних і синтагматичних особливостей параметричного прикметника на позначення великого загального розміру *magnus* у латинській мові класичної доби.

Об'єктом вивчення є прикметник мікрополя великого загального розміру в латинській мові, **предметом** – лексико-семантичні особливості ад'єктива *magnus* в «Енеїді» Вергілія.

Вибір матеріалу дослідження зумовлений тим, що мова золотого віку є періодом максимального розквіту латини, що сприяло активізації її потенційних можливостей, а творчість метра римської поезії Вергілія належить до кращих зразків художньої майстерності в історії античної літератури.

Методи дослідження. Для встановлення семантичної структури прикметника *magnus* застосовано низку методів лінгвістичного аналізу: описовий метод, методи контекстуального, дистрибутивного і компонентного аналізу. Описовий метод вибрано для інтерпретації мовних фактів і явищ, аналізу чинників, що зумовили розширення семантичного простору прикметника. Метод контекстуального аналізу дає змогу виокремити і дослідити текстові фрагменти, з'ясувати вплив контексту на значення ад'єктива. Дистрибутивний аналіз сприяє виявленню особливостей контекстуального вживання і сполучуваності прикметника *magnus* у творах Вергілія. Використання методу компонентного аналізу дає змогу розкрити смислову структуру параметричного прикметника, розглянути ієрархію значень, релевантних для латинської мови класичної доби.

Виклад матеріалу. У латинській мові параметрична характеристика предметів та явищ дійсності здійснюється через багату лексико-семантичну групу, яка характеризується історичною стійкістю та семантичним багатством. Дослідження семантики параметричних прикметників потребує ретельного аналізу співвіднесеності значень найменувань розміру з реальними сигналами, з одного боку, а з іншого – з їхніми ментальними репрезентаціями в мисленні людини. Такий підхід до вивчення значення прикметників розміру дає змогу відтворити більш повну картину розвитку семантики параметричних ад'єктивів, виявити особливості використання цих лексем у мові та схарактеризувати їх функціонування в контексті.

Між семантикою прикметника і його сполучуваністю є взаємна залежність. Семантика слова зумовлює його сполучувальні можливості, а сполучуваність вказує на зміни в семантиці. У зв'язку з цим важливим аспектом нашого дослідження є вивчення сполучуваності аналізованого прикметника, оскільки в лексичній сполучуваності, як зазначає П. Денисов, відбиваються узагальнені значення частин мови та синтактико-семантичних класів [3, с. 231]. Сполучувальні потенції лексеми *magnus* зумовлені категоріальним значенням частини мови. Аналізований ад'єктив є якісним прикметником, який вказує на великий загальний розмір предмета і може слугувати означенням іменників різних тематичних груп. Саме сполучуваність з іменниками різноманітної семантики дає змогу прикметникам розміру актуалізувати не тільки параметричні значення, але й такі, що ґрунтуються на образно-асоціативних зв'язках.

У результаті проведеного дослідження виявлено 273 випадки вживання прикметника *magnus* у тексті «Енеїди». Аналізований ад'єктив вербалізує здебільшого результати візуального сприйняття, оскільки, як зазначає Н. Арутюнова, серед

значень, породжених чуттєвим сприйняттям світу, найбільш розвинені і тонко диференційовані понятійні еквіваленти саме зорових вражень [2, с. 42]. Встановлено, що прикметник *magnus* у поетичній спадщині Вергілія часто вживається в первинному параметричному значенні, оскільки ознака великого розміру завжди була важливим компонентом характеристики об'єктів, з якими давні римляни контактували в повсякденному житті. Аналізований прикметник охоплює усі аспекти величини, а саме: великий загальний розмір, довжину, висоту, ширину, глибину. Як бачимо, лексема *magnus*, номінуючи великий загальний розмір іменників конкретної семантики, відображає об'єктивну ознаку, надає додаткову характеристику чи уточнення певному предмету. Виступаючи означенням тематичних груп (ТГ) іменників «Предмети побуту», «Частини тіла», «Тварини», прикметник актуалізує пряме номінативне значення «великий за фізичним розміром»: *Neptunus muros magnoque emote tridentis || fundamenta quatit totamque a sedibus urbem eruit* (2. 610–611)¹; *tum pater Anchises magnum crater corona || induit* (3. 525); *tandem etiam magno strinxit de corpore Turni* (10. 478); *haec fatus duplicem ex umeris reiecit amictum || et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque || exiit* (5. 420–421); *saevire ac formae magnorum ululare luporum* (7. 18). Компонентний аналіз значення «великий за фізичним розміром» дає змогу виокремити у структурі прямого значення такі семи: «розмір», «значна міра», «конкретність». Актуалізація номінативно-похідних значень зумовлює розширення семантичного простору ад'єктива. У синтагмі з іменником *hasta, ae, f* (спис) спостерігаємо підсилення потенційної семи «довжина»: *tum magnam corripit hastam || et iacit* (10. 335–336). У разі сполучення з іменниками, що характеризуються вертикальною протяжністю (ТГ «Ороніми», «Споруди»), на перший план виступає параметрична сема «висота»: *ut quondam cava concidit aut Erymantho || aut Ida in magna radicibus eruta pinus* (5. 449); *his moenia quaere || magna pererrato statues quae denique ponto* (2. 294–295). У синтагмах з іменниками тематичних груп «Територія», «Топоніми», «Водні об'єкти» прикметник *magnus* вказує на значну протяжність земельного простору, населеного пункту, адміністративної одиниці, велику площу водних об'єктів: *insulae Ionio in magno* (3. 211); *magnas obeuntia terras || tot maria intravi duce te* (6. 58); *centum urbes habitant magnas* (3.106); *nec quidquid ibique est || gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem* (1. 602); *dum per mare magnum || italiam sequimur fugientem et volvitur undis* (5. 628–629). В окремих контекстах спостерігаємо

вказівку не тільки на велику площу і протяжність населених пунктів, а й на їх велич і значення для античної людини: *nunc maxima rerum || Roma colit* (7. 602); *multi illam magno e Latio petebant* (7. 54). У результаті сполучення з іменником *amnis, is, m* (ріка) домінантне місце у структурі значення прикметника займає сема «глибина»: *venimus et magnos Erebi tranavimus amnes* (6. 671).

Номінативно-похідні значення ад'єктива є результатом зміни уявлення про напрям виміру й актуалізації потенційних сем у структурі значення.

Особливістю аналізованого прикметника в поетичній картині світу Вергілія є широкі синтагматичні зв'язки з доволі великою кількістю тематичних груп іменників. Це, на нашу думку, пояснюється важливістю параметричного прикметника *magnus* для номінації об'єктів навколишнього світу, а також розширенням кола предметів і явищ, які можуть бути детерміновані цим словом. Якщо первинне номінативне значення ад'єктива зумовлене біологічно закладеними в людині рецепторними функціями, то актуалізація вторинних значень є результатом роботи людського мислення.

Категорія розміру тісно пов'язана в поезії Вергілія з поняттям кількості. Сема 'кількість' виступає на перший план у сполученнях з іменниками, семантика яких пов'язана з позначенням великої неозначеної або приблизної кількості людей: *caterva, ae, f; turba, ae, f; agmen, inis, n* (натовп, юрба); *populus, i, m* (народ): *incessit magna iuvenum stipante caterva* (1. 497); *tandem progreditur magna stipante caterva* (4. 136); *quae maxima turba est* (6. 611); *Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno* (6. 749); *ac veluti magno in populo cum saepe coorta est* (1. 148).

На ґрунті конкретно-параметричного значення «значний за розміром, великий», а також кількісного значення «значний за кількістю, багаточисельний» спостерігаємо актуалізацію метонімічного значення «значний за силою, ступенем прояву». Так, наприклад, у результаті сполучення з іменниками «голос» (*vox, vocis, f, sonor, oris, m*), «крик» (*clamor, oris, m, clangor, oris, m, plangor, oris, m*), «шум» (*frangor, oris, m, tumultus, us, m*) аналізований прикметник позначає фізичну характеристику звуків: *Aeneas magnaue incusat voce Latinum* (12. 580); *hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu || protrahit in medios* (2. 122); *Harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas* (3. 226); *resonat magnis plangoribus aether* (4. 668); *consurgunt nautae et magno clamore morantur* (5. 207); *magno veluti cun flamma sonore || virgea suggeritur costis undatis aëni* (7. 462). На семантичному рівні в структурі значення «гучний» виділяємо такі семи: «якість», «звук», «інтенсивність». Уживання лексеми *magnus* у наведених

¹ Перша цифра позначає номер книги, друга – порядковий номер рядка.

прикладом зумовлене бажанням автора надати тексту емоційного забарвлення.

У лексичному значенні прикметника на позначення великого загального розміру закладено синкретичне поєднання параметричної і темпоральної ознак. Важливо підкреслити, що ад'єктив *magnus* у сполученнях з іменниками, що характеризуються часовими параметрами, може входити до складу семантичного поля «Час». У таких синтагмах *magnus* вказує на тривалість події або часового проміжку, актуалізуючи потенційну сему «час»: *interea magnum sol circumvolvitur annus* (3.284); *sed populo magnum portendere bellum* (7.80).

Коло лексичної сполучуваності прикметника розширюється абстрактними іменниками, що зумовлює семантичну деформацію прикметника – переосмислення в контексті. У сполученнях з іменниками абстрактної семантики (ТГ «Емоції») аналізований прикметник позначає інтенсивність почуттів і характеризує позитивний або негативний емоційний стан людини: *obstipuit magno laudum percussus amore* || *Euryalus* (9. 197–198); *ecce ruit magnisque urbem terroribus implet* (11. 448); *vel quae portenderet ira* || *magna deum vel quae fatorum posceret ordo* (5. 706–707). У наведених прикладах спостерігаємо, як зазначає А. Шамота, переносність із порушенням звичайних просторових відношень, тобто зарахування прикметника з просторовим значенням до явищ психічного порядку чи інших сфер на основі синестезії [8, с. 75].

У результаті сполучення з іменниками тематичної групи «Теоніми» прикметник на позначення великого загального розміру втрачає перцептивну ознаку. Параметрична складова частина виходить за межі поля розміру, лексема *magnus* актуалізує значення «величний», «славний», оскільки поема Вергілія сповнена пафосу, величчю та гордості за Рим, а саме заснування Енеєм легендарного міста подається як воля богів. На ґрунті політеїстичних вірувань давніх римлян формується уявлення про величчю і значення богів у житті античної людини. Наприклад: *Creta Iovis magni medio iacet insula ponto* (3. 104); *prima hanc tibi magnus Apollo* || *concedit laudem* (9. 654–655); *Iunonis magnae primum prece numen adora* (3. 437); *numina magna vocat meritosque incidit honores* (3. 264); *hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar* || *cum patribus populoque, Penatibus et magnis Dis* (8. 678–679). У згаданих контекстах прикметник *magnus* характеризується високим ступенем аксіологічності, підґрунтям якого є релігійні норми.

У результаті сполучення з іменниками, що характеризують соціальне становище людини, а також власними іменами, спостерігаємо актуалізацію значення «відомий, видатний за суспільним становищем». Семантика прикметника розширюється за рахунок актуалізації сем «головний за суспільним становищем, історичним значенням», «гідний в аспекті громадських заслуг». Так, наприклад, Еней у тексті поеми постає не тільки благочестивим, побожним, хоробрим, мужнім, а й великим: *hic magnus sedet Aeneas secumque volutat* || *eventus belli varios* (10. 159–160). Прикметник *magnus* слугує узагальненням позитивних якостей не лише Енея, сина Анхіса і Венери, а й інших героїв римської давнини, а саме: хороброго Гектора, вірного Ахата, сповненого життєвої мудрості Анхіса. Наведемо приклади: *Hectoris hic magni fuerat comes* (6. 166); *est licitum magnique femur perstrinxit Achatae* (10. 344); *animamque vocabat Anchisae magni* (5. 99). У таких контекстах у семантиці ад'єктива на перший план виступають семи «абстрактність», «важливість», «високий ступінь ознаки», «позитивна оцінка».

Результати аналізу свідчать, що в «Енеїді» Вергілія прикметник *magnus* набуває неперцептивного значення «цінний», яке не фіксується лексикографічними джерелами латинської мови: *sed laetum amplexus Acesten* || *muneribus cumulat magnis ac talia fatur* (5. 531–532) [9, с. 1064–1065].

Висновки. Аналіз семантики прикметника *magnus* виявив, що поняття великого загального розміру вже у свідомості давніх римлян асоціювалося з іншими сторонами буття, використовувалося для мовного вираження емоційного стану та соціального статусу людини, формування мовної моделі часу, числа. Похідні значення прикметника виникають здебільшого внаслідок метонімічних і метафоричних процесів і пов'язані із заміною семи «розмір» семами «час», «кількість», «значимість», «впливовість». Розгортання семантичного простору аналізованого ад'єктива стимулюють логічні й психологічні чинники, а саме: особливості асоціативного мислення, своєрідність ментальності народу, вплив авторського світосприймання. Багатозначність прикметника *magnus* у латинській мові класичної доби є проявом економії в мові.

Перспективою нашого дослідження є аналіз синонімічного ряду прикметників на позначення великого загального розміру в латинській мові класичної доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусь А.Ф. Концептуальний простір англійських прикметників *big* і *large* : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04. Чернівці, 2009. 20 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.

3. Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы её описания. Москва : Русский язык, 1980. 253 с.
4. Дідух Н. Семантична структура параметричних прикметників. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 2004. Вип. 34. Ч. I. С. 159–167.
5. Мысловская Л.В. Лексическая синонимия прилагательных с исходным размерным значением (на материале писем М. Туллия Цицерона, Луция Аннея Сенеки, Плиния Младшего). *Иноземна філологія: республіканський міжвідомчий науковий збірник*. Вип. 91. Питання класичної філології. 1988. № 23. С. 13–21.
6. Петришин М.Й. Семантична структура прикметника μέγας в «Іліаді» Гомера. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. 1999. Вип. III. С. 179–183.
7. Семашко Т. Значеннева площина ад'єктива великий у структурі етнокультурного стереотипу (на матеріалі української літературної мови XVI– першої половини XVII ст.). *Українське мовознавство*. 2015. № 1(45). С. 60–69.
8. Шамота А.М. Переносне значення слова в мові художньої літератури. Київ : Наукова думка, 1967. 126 с.
9. Oxford Latin Dictionary. P.G.W. Glare. Oxford, Clarendon Press, 1968. 2126 p.
10. Lorina Quaterone. Quantity, Quality, Tension, and Transition: The Dimensions of Vergil's "ingens". *Vergilius*. Vol. 57. 2011. P. 3–34.
11. Vergils Gedichte. Aeneide. Buch I–VI. Berlin, Weidmannscht Buchhandlung, 1884. 271 S.
12. Vergils Gedichte. Aeneide. Buch VII–XII. Berlin, Weidmannscht Buchhandlung, 1875. 295 S.

REFERENCES

1. Andrus, A.F. (2009). Kontseptualnyi prostir anhliiskykh prykmetnykiv big i large [Conceptual space of English adjectives big and large]. *Extendet abstract of candidate's thesis*. Chernivtsi: ChNU im. Yurii Fedkovycha [in Ukrainian].
2. Arutyunova, A.D. (1999). *Yazyk i mir cheloveka* [Language and person's world]. Moskva: Yazyki russkoj kultury [in Russian].
3. Denisov, P.N. (1980). *Leksika russkogo yazyka i principy eyo opisaniya* [Vocabulary of the Russian language and principles of its description]. Moskva: Russkij yazyk [in Russian].
4. Didukh, N. (2004). Semantychna struktura parametrychnykh prykmetnykiv [The Semantic Structure of parametric adjectives]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna – Visnyk of Lviv University. Series Philology*, 34 (1), 159–167 [in Ukrainian].
5. Myslovskaya, L.V. (1988). Leksicheskaya sinonimiya prilagatel'nykh s ishodnym razmernym znacheniem (na materiale pisem M. Tulliia Cicerona, Luciia Anneya Seneki, Pliniya Mladshego) [Lexical synonymy of adjectives with the original dimensional meaning (based on the letters by Marcus Tullius Cicero, Lucius Annaeus Seneca, and Pliny the Younger)]. *Inozemna filolohiia: respublikanskyi mizhvidomchyi naukovyi zbirnik. Pytannia klasychnoi filolohii – Foreign philology: republican interdepartmental scientific collection. Questions of classical philology*, 91 (№ 23), 13–21. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Russian].
6. Petryshyn, M.Y. (1999). Semantychna struktura prykmetnyka μέγας v "Iliadi" Homera [Semantic Structure of the Adjective μέγας in the Iliad by Homer]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohia – Pre-carpathian University Bulletin. Philology*, III, 179–183. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
7. Semashko, T. (2015). Znachennieva ploshchyna adiectyva velykyi u strukturi etnokulturnoho stereotypu (na materialy ukrainskoi literaturnoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.) [Semantic Adjectives Big Plane in the Structure Ethno-Cultural Stereotype (Based on the Ukrainian Literary Language XVI- First Half of XVII Century)]. *Ukrainske movoznavstvo – Ukrainian Linguistics*, 1 (45), 60–69 [in Ukrainian].
8. Shamota, A.M. (1967). *Perenosne znachennia slova v movi khudozhnoi literatury* [The figurative meaning of the word in the translation of fiction]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Oxford Latin Dictionary (1968). P.G.W. Glare. Oxford, Clarendon Press.
10. Lorina Quaterone (2011). Quantity, Quality, Tension, and Transition: The Dimensions of Vergil's "ingens". *Vergilius*. Vol. 57, 3–34.
11. Vergils Gedichte. Aeneide. Buch I–VI (1884). Berlin, Weidmannscht Buchhandlung [in Latin].
12. Vergils Gedichte. Aeneide. Buch VII–XII (1875). Berlin, Weidmannscht Buchhandlung [in Latin].

НАЙМЕНУВАННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ СКЕЛЕТА Й КІСТОК В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ХІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Приходько І. М.

*асистент кафедри англійської філології та методики викладання англійської мови
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, Мелітополь, Запорізька область, Україна
orcid.org/0000-0001-5106-2218
prykhodkoilona2018@gmail.com*

Ключові слова: *остеонім,
кістка, лексема, семантика,
праслов'янська мова,
давньоруськоукраїнська мова,
середньоукраїнська мова, нова
українська мова.*

У статті розглянуто статус остеонімічних (від гр. ὀστέον ‘кістка’) найменувань на позначення частин організму людини і тварини та уточнено їх параметризацію в межах відомих сьогодні класифікацій соматичних назв. Об'єкт дослідження – найменування скелета, кісток та кісткових з'єднань, засвідчені в пам'ятках української мови різних стилів та жанрів, а також у словниках ХІ-першої третини ХХ століть. З-поміж остеонімічної лексики ми, слідом за автором однієї з найпоширеніших класифікацій соматизмів О. Кочеваткіним, виокремлюємо такі підгрупи: 1. Назви кісткової системи організму загалом. 2. Найменування кісток голови. 3. Номени кісток тулуба. 4. Назви кісток верхніх кінцівок. 5. Іменники на позначення кісток нижніх кінцівок. Однак обґрунтовано думку про те, що номени м'язів та їхніх частин не є складниками кісткової системи, оскільки мускулатура становить окрему систему організму людини й вищих тварин, і тому ці найменування заслуговують на власне, окреме від номенів кісткової системи, місце у класифікації соматичних найменувань. Натомість до остеонімів зараховано назви кісткових з'єднань (артроніми) як пасивну частину опорно-рухового апарату. Формування основного фонду остеонімічної лексики почалося в праслов'янський період. Із-поміж реконструйованих найменувань розглядової семантики найбільшу кількість становили назви кісткових з'єднань, дещо менше виявлено найменувань кісток та кісткової системи загалом, а також назв кісток голови. Проаналізовані джерела ХІ–ХІІІ століть засвідчують незначну кількість остеонімів, котрі майже всі успадковані з попереднього періоду розвитку української мови. Небагато найменувань кісток зафіксовано і в середньоукраїнській мові (це здебільшого назви суглобів, нижніх кінцівок та найменування плечей та спини). Інтенсивне зростання кількості остеонімічних назв спостерігається із другої третини ХІХ століття, що зумовлено розвитком передусім медичної (як народної, так і академічної) сфери на території України. Зберігши деякі давні назви, активно поповнюються новими лексемами групи найменувань нижніх кінцівок, а також назв кісток тулуба. Менше засвідчено іменників на позначення кісток голови. Основним способом творення найменувань кісток були морфологічні (суфіксація, рідше – конфіксація та основоскладання) та неморфологічні (семантичний) способи.

NAMES TO DENOTE THE SKELETON AND BONES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE 11th – FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

Prykhodko I. M.

*Assistant at the Department of English Philology and Methods of Teaching English
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
Hetmanska str., 20, Melitopol, Zaporizhzhia region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5106-2218
prykhodkoilona2018@gmail.com*

Key words: *osteonym, bone, lexeme, semantics, Proto-Slavic language, Old East Slavic Ukrainian language, Middle Ukrainian language, New Ukrainian language.*

The article studies the status of osteonymic (from the Greek ὀστέον ‘bone’) names to denote the parts of the human and animal body. It also clarifies their parameterization within the currently known classifications of somatic names. The object of research is the names of the skeleton, bones and bone joints which have been found in various sources of the Ukrainian language that belong to different styles and genres, as well as in the dictionaries of the 11th – first third of the 20th century. Following O. Kochevatkin, the author of one of the most common somatism classifications, we can distinguish the following subgroups in the osteonymic vocabulary: 1. The names of the skeletal system of the body as a whole. 2. The names of the bones of the head. 3. The names of the torso bones. 4. The names of the bones of the upper extremities. 5. The nouns to denote the bones of the lower extremities. The opinion is substantiated that the names of muscles and their parts are not part of the skeletal system, because the muscles are a separate system of the human body and higher animals, and therefore the names of muscles and their parts deserve their own place, separate from the names of the skeletal system, in the classification of somatic names. Instead, the osteonyms include the names of the bone joints (arthronyms) as a passive part of the musculoskeletal system. The examined material gives grounds to claim that the formation of the main part of the osteonymic vocabulary began in the Proto-Slavic period. Among the reconstructed names of the semantics under study, the names of the bone joints were the largest group, the names of bones and the skeletal system in general, as well as the names of the head bones were somewhat less revealed. The examined sources of the 11-13 centuries demonstrate a small number of osteonyms, almost all of which were inherited from the previous period of the Ukrainian language development. Few names of bones were also found in the Middle Ukrainian language (these are mostly the names of joints, lower extremities and the names of shoulders and back). An intensive increase in the number of osteonymic names has been observed since the second third of the 19th century, which is due to the development of the medical (both public and academic) spheres in Ukraine. Preserving some old names, the groups of names of lower extremities, and also the names of the torso bones are actively replenished. There are fewer nouns for the bones of the head. The main way of the word-formation for bones were morphological (suffixation, less often – confiscation and composition) and non-morphological (semantic).

Соматична лексика для лінгвістів здавна є об'єктом пильної уваги вчених [10; 11]. Проте остеонімічні (від гр. ὀστέον ‘кістка’) назви, що їх із-поміж усього масиву номенів частин тіла виокремлюють автори найвідоміших класифікацій соматизмів [2; 7, с. 22–34; 4, с. 134–141], предметом розгляду в українському мовознав-

стві виступають рідко. За винятком наукової студії Н. Дяченко [5], у якій авторка інвентаризує й описує остеонімічні найменування та їхні номінативні поля в українських діалектах, з'ясовує «мотивацію використання цих назв у вторинній для них номінативній функції» [5, с. 78], жодної розвідки, у якій би простежувалося становлення

згаданої підгрупи соматичних найменувань від праслов'янської доби до середини XX століття, дотепер не було. Це й зумовило актуальність і мету обраної теми. Об'єкт дослідження – остеонімічні найменування, зафіксовані в пам'ятках української мови різних стилів та жанрів, а також у словниках XI – першої третини XX століть.

Хронологічні межі для нашої статті ми обрали передусім тому, що саме до кінця першої третини минулого століття лексикографічна палітра української лінгвістики мала передусім національно-мовне опертя, коли «з-поміж наукових термінів перевага надавалася українським відповідникам і до більшості іншомовних слів добирали українські слова» [6, с. 161].

Розглядаючи остеоніми, ми, слідом за О. Кочеваткіним [7, с. 22], виокремлюємо такі їх підгрупи: 1. Назви кісткової системи людського організму загалом. 2. Найменування кісток голови. 3. Номени кісток тулуба. 4. Назви кісток верхніх кінцівок. 5. Іменники на позначення кісток нижніх кінцівок.

До найменувань скелета й кісток пропонуємо також зараховувати назви кісткових з'єднань (як рухомих, так і нерухомих), оскільки «скелет разом із м'язами виконує функції опори і руху завдяки тому, що всі кістки з'єднані між собою й утворюють рухливі кісткові важелі. Кістки та їх з'єднання представляють пасивну <...> частину опорно-рухового апарату» [1, с. 161]

Окрім наведених груп, російський мовознавець до остеонімічних найменувань зараховує також м'язи з їх допоміжними частинами [7, с. 22]. І далі в розділі, присвяченому аналізу остеонімів ерзянської мови, автор із-посеред найменувань скелета й кісток наводить назви як м'язів, так і сухожилів. Вочевидь, О. Кочеваткін мав на увазі передусім групу скелетних м'язів, що «побудовані з посмугованої скелетної м'язової тканини і виконують функцію руху» [8, с. 16, 190, 192]. Однак вважаємо таку позицію не зовсім виправданою, оскільки в тілі людини та вищих тварин є не лише м'язи скелетні. В одній із наших попередніх розвідок [10, с. 206] ми до соматичних назв запропонували відносити й міологічну (найменування м'язів та їх частин) лексику, визнаючи остеонімами лише назви скелета, кісток та кісткових з'єднань.

Лексико семантичні групи остеонімів

I. Праслов'янська доба.

I.1. Назви кістки та кісткової системи загалом.

У мові розгляданого періоду більшість найменувань цієї групи – похідні від іменника **kostь*, а саме: **bulyga* (ЕССЯ III 94) 'кістка', пор. **bula* 'усе кругле' (92); **kostь* (XI 167) 'кістка', що утворене, на думку укладачів Етимологічного словаря славянських мов, від дієслівної основи **kes-* (пор. **cesati*), похідне **kostь* може бути сха-

рактизоване як субстантивізація **-ь** (-і-основа) первинного дієприкметника або, скоріше, віддієслівного прикметника **kosto-*, утвореного з суф. **-to-** та кореневим чергуванням **е : о** від кореня **kes-* (**cesati*). Словотворення **kes-* : **kos-to-* може бути схарактеризоване як архаїчне, порівняно з регулярним типом праслов. **cesati* : **cesanь* [10; 11]. Демінутивами, які, окрім загальної семантики, могли мати й уточнювальне значення, виступали лексеми **kostica* / **kostika* (155) 'маленька кісточка; щиколотка', **kostrica* / **kostiika* (162) 'дрібна риб'яча кістка' від **kostra* 'скелет, кістяк' та **kostьka* (166) '(маленька) кістка; щиколотка'. Сукупність кісток давні слов'яни позначали іменником **kostje* (174).

Для найменування **скелета** давні слов'яни використовували субстантиви, що походили від іменника **kostь*, а саме: **kostra* (ЕССЯ XI 158) 'скелет, кістяк'; **kosturь* / **kostura* (165) 'скелет; кістяк' (на думку Ф.Славського, це експресивне утворення від **kostь* – цит. за (ЕССЯ 165); **kostьсь* (173).

I.2. Назви кісток тулуба презентовані невеликою кількістю давньослов'янських іменників.

На позначення **хребта, спини** використовувалися головню лексеми гнізда **xrib-*, а саме: **grьbьть* та його більш пізній варіант **xрьbьть* (ЕССЯ VII 162) 'хребет, спина', що їх укладачі «Етимологічного словаря славянських мов. Праславянський лексический фонд» виводять із дієслова **grebti* (первинні значення девербатива **grьbьть* мало би бути 'гребінь, чесалка') (ЕССЯ VII 162), натомість автори Етимологічного словника української мови виводять останній із наведених субстантивів від іншого іменника **xribь* (ЕСУМ VI 209); **xribь* (VIII 96) 'хребет (коня); спина; загривок – задня частина шиї' від незбереженого дієслова **xрьbьти* (VIII 96); **xribьть* (VIII 96) 'хребет, спина' та його похідний дериват **xрьbьтина* (107) 'хребет; спинна частина'.

Для найменування **ребра** в мові праслов'янської доби використовувалися такі лексеми **rebro* (ЕСУМ V 39) утворене за допомогою суфікса **-ro** (пор. *бедро*) від основи **reb-*, що сягає іє. **rebh-* 'покривати дахом'; назва пов'язана з тим, що ребра є своєрідним дахом, який покриває грудну клітку [10; 11]; **kostрьсь* (ЕССЯ XI 164) 'ребро коня' від **kostra* 'скелет, кістяк'.

Інші назви: **dyme* (V 202) 'пах; лобкова кістка' від **dymati* 'дути, надувати' з гаплогологією **dy(ma)-* + *-men* (Там само); **kupрь* (XIII 114) 'нижній кінець хребта', сягає і.-с. **koup-r-o-* / *kup-r-o-*, спор. з лит. *kaūpras* 'пагорбок, купина' (Там само; ЕСУМ III 146).

I.3. Назви кісток голови представлені невеликою кількістю утворень. Для називання **щелепи** давні слов'яни використовували такі лексеми:

композит **čel'ustь* (ЕССЯ IV 43) 'щелепа', який виводиться з **čelo* та **ust-* (див.: Там само), та девербатив **ščelpa* (ЕСУМ VI 503) від **ščelpiti* 'розщеплювати'; **černь* / **černo* / **černa* / **černь* (IV 69) 'щелепа', це слово укладачі «Етимологічного словаря славянських мов» пов'язують із розвитком одного зі значень розглядової лексики – 'корінь, ніжка, стебло' > 'корінний зуб, щелепа' (там само). Як бачимо, семантика 'щелепа' могла стати результатом метонімічного перенесення.

Інші найменування: **agodica* (ЕССЯ I 59) 'вилаця' (від **agoda* 'ягода'; назва зумовлена, очевидно, тим, що, покрита шкірою, вилиця має округлу, подібну до ягоди, форму); **čerpь* (IV 72) 'череп', спор. із **kьrpati* 'різати' (Там само 73); **očišče* (XXXII 14) 'очна впадина'; **skula* (ЕСУМ V 290) 'вилаця', пов'язане зі **skuliti* 'стиснути', **kuliti se* 'щупитися' як варіантами іє. **(s)keu-* 'гнути, гнутися, суглоб' (з рухомим *s-*) (Там само).

1.4. Небагато реконструйовано найменувань кісток верхніх та нижніх кінцівок: **babьka* (ЕССЯ I 116-117) 'суглоб над копитом у копитних тварин', пов'язане з *bab-* 'набрякати' [див. докладніше: 1959/2007 Pokorny, с. 271; ЕССЯ I 107; ЕСУМ I 105]; **glezna* / **glezno* / **gleznь* (VI 118) 'щиколотка'. Етимологи пов'язують це слово з лит. *slesnas* (*slesnas*, *slesne*) 'кісточка', *slesna* (*slezna*) 'найвища частина стопи біля суглоба' (відмінність початкових приголосних не з'ясована), а також із дієсл. *klakkr* 'брила; пляма; хмарка' (з **glogno-*) [див. докладніше: ЕССЯ VI 118; ЕСУМ II 521]; **mosьbь*, **moslakь* (ЕСУМ III 407) 'велика, переважно стегнова, кістка', спор. із **mešo* (див. ЕСУМ Там само).

1.5. Назви кісткових з'єднань представлені кількома не чисельними групами давньослов'янських утворень.

Загальним найменуванням суглоба виступав віддієслівний іменник **gьbežь* (ЕССЯ VII 188) 'суглоб' від **gьbnoti* 'гнути' (Там само). Іноді субстантиви цієї підгрупи могли мати, паралельно із загальним, більш конкретне значення, наприклад: **xula* (VIII 115) 'плечовий суглоб, грудна клітина' (етимологічно тотожне до девербатива **skula* < **skuliti* 'стиснути', із переходом *sk* > *x*. – Див. докладніше: Там само); **gyčalbь* / **gyčalbь* (ЕССЯ VII 219) 'товста, міцна кістка' від **gyčь* 'капустний кочан' (Там само); **sqglobь* / **sqglobь* (ЕСУМ V 466), пов'язане з **globa* 'жердина, балка, клин', **globiti* 'стискати, з'єднувати' (Там само); **sqstavь* / **sqstavь* [9, с. 310] 'суглоб' від **staviti*; **ščikokoltьka* (ЕСУМ VI 508) 'кісточка', можлива співвіднесеність із лат. *ciccum* 'серцевина плода з насінням' [див. докладніше Там само].

Ключицю давні слов'яни позначали іменником **kl'učica* (ЕССЯ X 49) 'ключиця', походження якого укладачі «Етимологічного словаря

славянських мов» розглядають як приклад подвійної словотвірної мотивованості. З одного боку, це слово могло утворитися від іменника **kl'uka* 'гак, ручка дверей, дверний засув' [див. Там само; ЕСУМ II 468], а з іншого воно могло бути «перекладним терміном книжного походження», оскільки форма ключиці нагадує давньогрецький ключ від будинку [див. докладніше: ЕССЯ X 50]. В обох наведених етимологіях ми можемо говорити про це утворення не лише як про іменник із «модифікаційним демінутивним значенням» [12, с. 14], а і як про яскравий приклад демінутивізації, коли семантика зменшеності втрачена вже на праслов'янському етапі розвитку української мови.

Для називання хряща використовувалися віддієслівні іменники здебільшого з основою **xřest-* / **xřost-* та синонімічними суфіксами, а саме: **dyxadlo* (V 199) 'кадик, адамово яблуко' від **dyxati*; **xřeščь* (ЕССЯ VIII 95) 'частина організму, яка складається з пружної й твердої з'єднувальної тканини, хрящ' (< **xřestati* 'хрустити' + *-jь*), **xřestьkь* / **xřestьka* 'те саме' (95); **xřeščelь* (Там само) 'те саме' **xřoščь* (VIII 105) 'хрящ'; **xřoščalbь* (VIII 105) 'хрящ'.

Сему локативності мала лексема **olkьbь* (XXXII 65) 'місце з'єднання плечової кістки з кістками передпліччя, де згинається рука; ліктева кістка', можливо, від **olko-* 'міра довжини', з компонентом нез'ясованого походження *-tь* [Там само 66], пор. також іє. **el-*, **ol-* 'згинати' [ЕСУМ III 261].

II. У давньоруськоукраїнській мові остеоніми репрезентовані незначною кількістю назв, деякі з них успадковані з попереднього періоду, а саме: *дрючьимь абиє поцьшимь со бжшимь соудьбамь. въ такомь телеси исъхъшимь и єдиньми костьми съставленьмь приимають. въ роуць погоубителе* (XII ЖФСт XII 333); *начата же глезнь* (XII СлРЯ IV 32) 'щиколотка'; *мажетьса рабь Божиш... на всьхъ съставьхъ* (1274 ОВладС 93). Семантику збірності має плуратив *моуць* (1161 СДЯ V 30) 'муміфіковані залишки людини, які вважаються святими', пов'язаний зі ст.сл. *motь* 'сила, міць' (мошам святих приписувалась чудодійна сила – див. ЕСУМ III 527). До остеонімічних найменувань це слово відносимо тому, що після висихання тіла людини залишаються тільки кістки.

За спостереженням В. Німчука, чималу кількість праслов'янських назв (у тому числі й остеонімічних. – I.П.) пам'ятки XI-XIII століть не засвідчують [9, с. 310-353], натомість давньослов'янські лексеми фіксуються в церковнослов'янських текстах, наприклад, *хрестькь* (ВостоковСловарь II 272).

III. Значно більшу кількість остеонімів фіксують пам'ятки середньо- та новоукраїнського періодів.

III.1. Назви кісток тулуба репрезентовані як давно відомими, так і новими лексемами.

Найменування **хребта та його частин** – це передусім успадковані з попередніх періодів іменники, засвідчені в обстежених пам'ятках із XV століття, а саме: **хребтіна** (XV ССУМ II 517); **хребеть** (к. XVII МагТимч II 465; 1886 Ж I 1045; 1925 NAnUkr 9), **хребет** (Гр II 49; 1925 NAnUkr 9; 1926 Із 414); **хреб** (1886 Ж I 1045). Нові субстантиви на позначення хребта є головно похідними від основ **хреб-** та **кіст-**, наприклад: **хребець** (1926 Із 414) ‘осьовий скелет хребетних тварин і людини, який складається з окремих хребців, сполучених між собою міжхребцевими хрящами, суглобами й зв'язками’; **хребник**, **хребетина**, **похребтина** (1920 РУМедГалин 97); **кривлення хребника назад** (1927 НХвороб 22); **окостяк** (Гр II 49). Вочевидь, результатом калькування латинського словосполучення *collumna vertebralis* є українськомовна сполука, що згодом набула статусу термінологічної, – **хребтовий стовп**, **хребет** (Гр II 49; 1925 NAnUkr 9), **скривлення хребетного стовпа** (1937 БравнРозенблюм 11); **кістяк** (Гр II 246; 1917 РУСПГ 32; 1918 ІвШум I 169; 1920 РУМедГалин 119; 1928 МРУС III 139) ‘хребет’; **костяк** (1920 РУМедГалин 119). Зрідка твірна основа могла зазнавати правобічного поширення, наприклад, **кістняк** (1920 РУМедГалин 119), де суфікс **-н-** вважаємо надлишковим і тим самим виключаємо прикметникову мотивацію аналізованого деривата.

Інколи трапляються лексеми, що могли набути розглядової семантики внаслідок метафоричного перенесення, наприклад: **черен хребтовий**, **парковий**, **в'язовий** (1920 РУМедГалин 97) ‘хребетний стовп’.

Помітну групу становлять найменування **хребців**. Це передусім іменники, що утворені від основи **в'яз-** (мотивація зумовлена, вочевидь, дієсловом **в'язати** ‘з'єднувати’, пор.: *Вязаю... Ligo. Concateno. Vintio. Constringo* – 1650 СлЛекс 438), уперше, за нашим спостереженнями, фіксуються з кінця XIX століття, а саме: **в'язок** (1896 УмСп III 83; 1918 ІвШум 316), **в'язок** (1918 ІвШум II 316; 1920 РУМедГалин 96), **в'язок** (1926 Із 414) ‘хребець’. Для уточнення локації хребця можуть використовуватися й інші новотвори, наприклад: **п[озвонок] грудной** – **огрудник**, **огрудний в'язок** (1920 РУМедГалин 96). Множинний іменник **в'язи** (Гр I 261) використовується лише на позначення комплексу хребців (пор. *намити, скрутити в'язи* – ФСУМ II 529, 821), що з'єднують череп із хребтом.

Найменування з основою **хреб-** фіксуються, починаючи із XX ст., рідше, наприклад: **хребець** (1920 РУМедГалин 96; 1931 СБТ 57), **шийні хребці** (Гр I 261; 1925 NAnUkr 10).

Інші назви хребця: **ководка** (Гр II 262) (укладчі Етимологічного словника української

мови припускають, що це похідне є фонетичним варіантом *колодка* – ЕСУМ II 485, зумовленим зближенням у вимові [л] та [л̥]); **зворотник** (1920 РУМедГалин 96), ця назва, очевидно, зумовлена тим, що шийні хребці, завдяки скелетним м'язам, можуть обертатися. Інколи для іменування хребця використовуються словосполучення, наприклад, **в'язова кістка** (1920 РУМедГалин 96).

На позначення **міжхребцевого диска** в першій чверті XX століття виступало слово **кружало** (1920 РУМедГалин 38), що його згодом у цьому значенні обстежені джерела не засвідчують.

Для називання **скелета** слугували нечисленні найменування, наприклад: **кістяк**, **костяк**, **іскелет**, **снасть** (1920 РУМедГалин 119). Інколи твірна основа могла зазнавати правобічного поширення, наприклад, **кістняк** (1920 РУМедГалин 119), де суфікс **-н-** вважаємо надлишковим і тим самим виключаємо прикметникову мотивацію аналізованого деривата.

Деяко осібно стоять відіменникові утворення – успадкований із давньокиївської доби церковнослов'янським **мощи** (1627 Бер 267) ‘кістки святих’ та десубстантив **масляччя** (Гр II 408) ‘кістки’ (*маслак* ‘кістка’), котрі мають сему збірності, однак не виступають назвами цілісного скелета.

Для іменування **кістки** безвідносно до місця розташування використовувалися такі лексеми з давньою твірною основою **кост-** / **кіст-**, а саме: **риб'я кістка** (1759-1775 ЛО 36), **кістка** (1886 Ж I 346; Гр II 246; 1918 ІвШум I 169; 1925 NAnUkr 8; 1928 СПТ 55), **кість**, **кістка** (1840 Б-Н 184) ‘кістка’, **кість** (1886 Ж I 346; 1894 Ум-Сп II 40; 1926 Із 231; 1928 СПТ 55); **костомаха** (1886 Ж I 371; Гр II 291; 1920 РУМедГалин 62) ‘велика кістка’ від **кість** за допомогою суфіксоїда **-маха** (ЕСУМ III 53), за аналогією до *сіромаха*, у якому, своєю чергою, міг відбутися перерозклад (*сірома* + *-ха*) (див. докладніше: Там само). На основі подібності до того, що названо вивідним словом, вочевидь, утворено дериват **кукса** (1920 РУМедГалин 64) ‘культя’, пор. **kuka* ‘(дерев'яний) гак’ (ЭССЯ XIII 86-87), **-с-** – можливо, під впливом лит. *kaikas* ‘гуля, нарив’ (див. ЕСУМ III 129).

У декотрих похідних, вочевидь, відбувалася втрата демінутивної семантики, а саме: **кісточка**, **кістонька** (1840 Б-Н 184) ‘маленька кістка’, **кісточка** (1886 Ж I 346).

Обстежений матеріал засвідчує, що соматизм **кістка** нерідко поширюється означеннями залежно від функцій або розташування тієї чи тієї кістки. **Кістка**: **плескувата** (1925 NAnUkr 10); **реброва** (1925 NAnUkr 11), **чолова (лобова)** (1925 NAnUkr 14), **потилична** (1925 NAnUkr 11), **решітчаста (губчастка)** (1925 NAnUkr 14), **слізна** (1925 NAnUkr 14), **тім'яна** (1925 NAnUkr 14), **віднебінна** (1925 NAnUkr 15), **під'язикова** (1925

NAnUkr 16), *носова* (1925 NAnUkr 14), *сіднична* (1925 NAnUkr 19), *соромітна* (1925 NAnUkr 19; 1928 СПТ 55), *грудна* (1925 Компендіум 4), *горохувата* (1928 СПТ 55), *гранчаста, многокутня* (1928 СПТ 55) *місячна, трикутня* (1928 СПТ 56) ‘кістки зап’ястя’, *лонова* (1931 СБТ 36); *кістки покрівні* (1928 СПТ 56) тощо.

Окрему групу становлять назви **кадика**, що, за нашими даними, фіксуються головню в діалектних джерелах з кінця XIX століття, а саме: імовірно, запозичене зі східнороманських мов (пор. молд. *бурлан* та рум. *burlán* ‘труба, жолоб’ – див.: ЕСУМ I 231), слово *борлак* (1877 ВерхЗСЮР 4; Гр I 87; 1918 Д 2; 1926 МедЛатУкрГалин 3), *бурлак* (1877 ВерхЗСЮР 4) ‘те саме’, інколи твірня основа могла зазнавати правобічного поширення основи інфіксом **-ан-к(а)**, наприклад, *борланка* (1877 ВерхЗСЮР 4); *кадик* (1893 Ум-Сп I 2), *гуртан* (Гр I 283, 1917 РУСПГ 14), *колодка* (Гр II 271), *дихальце* (1920 РУМедГалин 56) ‘кадик’. Для іменування цієї частини тіла використовувалися й словосполучення, наприклад: *пасокова залоза* (1920 РУМедГалин 2).

Грудна кістка іменується в обстежених джерелах і субстантивами, вжитими в переносному значенні, наприклад, *кість грудна (місток) вистас на перед* (1923 Дрималик 6), і дериватами, твірня основа яких указує на розташування кістки, а саме: *грудина, грудниця* – грудна кістка (1893 Ум-Сп I 167), *грудина* (Гр I 332), *груднина* (1918 ІвШум I 84; 1931 СБТ 18) ‘пласка кістка, до якої кріпляться передні кінці ключиць’. Похідне *грудина* може мати сему збірності, наприклад: *грудина – верхні ребра, що сполучаються з плоскою кісткою* (1923 Дрималик 128); пор. також конфіксальний дериват *огруддя – грудна клітка* (1928 МРУС III 69).

Для найменування **ребра (ребер)** використовувався головню успадкований ще з праслов’янського періоду іменник *ребро* (1896 Ум-Сп III 269; Гр IV 9; 1918 ІвШум II 405; 1920 РУМедГалин 113; 1926 Із 506; 1928 СПТ 119; 1928 МРУС III 131). Інші лексеми в цій функції використовувалися рідко, наприклад: *межиребра* – центральне *ребро* (1886 Ж I 433). В одному зі словників природничої термінології першої чверті XX століття зі значенням ‘ребро’ фіксується лексема *руб* (1917 РУСПГ 29). Однак паралелі з інших мов та аналіз походження цього слова [див. ЕСУМ V 130-131] дають підстави припускати, що до остеонімічної сфери воно не належить, позначаючи край чого-небудь, який сформувався внаслідок дії, названої дієсловом із індоєвропейською основою **rembh-/*rombh-* ‘рубати’ [див. Там само, с. 131].

Назви **кісток плечей та спини** засвідчуються в досліджених пам’ятках із XVI століття, а саме: *лопатка* (1564 МатТимч I 408; 1925 NAnUkr 17;

1928 СПТ 62; 1931 СБТ 36) ‘парна кістка трикутної форми в складі плечового пояса хребетних тварин і людини’, *лопатька* (XVI СУМ 16 – п.п.17 XVI 101) ‘те саме’; *окість* (Ж I 564), *окіст* (Гр III 47) ‘лопатка (у людей або тварин)’; *берковець, виросток лопатки* (1926 МедЛатУкрГалин 3), *хребтовий виросток* (1926 МедЛатУкрГалин 285).

III.2. Лексеми на позначення **кісток голови** представлені переважно назвами **лицьових кісток**. Із праслов’янської мови успадковані такі утворення: *челюсть* (1840 Б-Н 386); *череп* (1925 NAnUkr 16) ‘скелет голови хребетних тварин і людини’; *щелепа* (1917 РУСПГ 37; 1918 ІвШум II 507; 1928 СПТ 580) ‘одна з двох лицьових кісток, у яких тримаються зуби’; *щелепа: верхня, нижня* (1925 NAnUkr 14).

Поряд із декотрими відомими з попередніх періодів найменуваннями могли використовуватися синонімічні назви, наприклад: *скула, ярмо* (1920 РУМедГалин 119) ‘вилиця’, *скулы* виступаючіе – *ягідки, пащечки* (Грін.) (1920 РУМедГалин 119).

Нові остеоніми аналізованій підгрупі творилися здебільшого на основі подібності до того, що назване мотивувальним словом, і трапляються в обстежених джерелах із кінця XIX століття, наприклад: *вилиця* – випукла кістка черепа нижче очей (1898 Ум-Сп IV 36), кістка, очевидно, подібна до *вил* (див. ЕСУМ I 375); *леміш* (1925 NAnUkr 14) ‘непарна кістка лицьової частини черепа, яка разом із перпендикулярною пластинкою решітчастої кістки утворює носову перегородку’ [СУМ Т. 4, с. 476], за формою подібна до землеробського інструмента.

Відсоматичних назв виявлено небагато, і мали такі утворення сему локативності, пор.: *очня* (1920 РУМедГалин 31) ‘очна ямка’; *Arcus pallati mollis* – лук піднебіння, *поніб’я* (1920 РУМедГалин 6); *язулька* (1925 NAnUkr 16) ‘під’язикова кістка’; *надгортанник – надгорлятник (-ка)* (1931 СБТ 43) ‘хрящ над входом у гортань, що закриває її при ковтанні’.

Інколи для називання кісток голови використовувалися словосполучення, а саме: *ямка очна* (1920 РУМедГалин 31), *носова випуклина* (1926 МедЛатУкрГалин 11); *коробка черепна* (1928 СПТ 55).

III.3. Назви **кісток верхніх кінцівок** репрезентовані успадкованою з попередніх періодів лексемою *лікоть, локіть* (1894 УмСп II 77; Гр II 369; 1920 РУМедГалин 67). Нових номенів – як одно-, так і двокомпонентних небагато, а саме: *ліктева кістка* (1926 МедЛатУкрГалин 290), *лучова кістка* (1925 Компендіум 4); *променя* (1928 МРУС III 67) ‘парна кістка в складі передпліччя’, назва зумовлена, очевидно тим, що обидві частини цієї кістки відходять від грудної клітки подібно до променів.

З кінця XIX століття джерела фіксують як власне українські, так і запозичені найменування

кісток пальців, наприклад: *маслячок* (Гр II 408) ‘кістка пальця, фаланга’; *фаланги* пальця (1925 Компендіум 5).

На основі подібності виникли такі назви **зап’ястних кісток**: *горошина* – кістка яйцеподібної форми на кісті (1928 МРУС III 67), *місячко* (1928 СПТ 56) ‘одна з кісток зап’ястя’ (подібна за формою до місяця), *трикутник* (1928 СПТ 56) ‘тригранна кістка, одна з кісток зап’ястя’; *тригранчаста кістка* (1926 МедЛатУкрГалин 287), назва зумовлена пірамідальною формою кістки.

III.4. Назви **кісток нижніх кінцівок** представлені головню новими дериватами. Успадкованими є поодинокі, а саме: *глезна конець кості голеньхъ, которіи сѧ о(т)пирѧют кости в стопѧ* (1627 Бер 25) та *бабка* (1840 Б-Н 48) ‘кістка в нозі у тварин’.

За нашими даними, активний розвиток лексики на позначення кісток нижніх кінцівок та їх частин припадає на другу половину XIX – початок XX століття. Приміром, із середини XIX століття фіксується досить помітна група назв **гомількової кістки та її частин**, а саме: *голень* (1840 Б-Н 101) ‘берцо, кістка в нозі’, порівняно з праслов’янським **golěнь* ‘частина ноги від коліна до ступні, не покрита одягом’ (ЕССЯ VI 201), із часом семантика цього слова звузилася, а відприкметникова (*голий*) мотивація змістилася в бік анатомічного пояснення – ‘кістка ноги, не покрита м’язами’ [див. ЕСУМ I 549]; *ганджала* (1857-1859 ГоловМатСл 501) *лайл.* ‘гомілька’, *гиджала* (1857-1859 ГоловМатСл 502) ‘кістка, яка є складником гомілки’, *гаджало* (Гр I 345) ‘щиколотка’, очевидно, запозичене з польської мови, пор. *gizela* ‘велика гомількова кістка’, *giczal (giczol)* ‘нога’ [див. ЕСУМ I 450]; уживавася цей іменник і в множині – для позначення збірного поняття: *ганджалы* (1857-1859 ГоловМатСл 484) ‘кістки, які складають нижню частину ноги’; *цївка* – гомількова кістка (1893 Ум-Сп I 29), пор. **сѣва* ‘трубка, циліндр’ (ЕССЯ III 190-191); *суреля* (1894 Ум-Сп II 40) ‘кістка гомілки’ від лат. *suralis* ‘який стосується литки’, що, своєю чергою, є похідним від *sura* ‘литка ноги; мала гомількова кістка’ (ЕСУМ V 479); *гомілка* (1931 СБТ 7), ‘велика і довга кістка’, укладачі Етимологічного словника української мови припускають, що ця лексема є результатом видозміни форми *голінка* через метатезу (**гонілка*) і дисимілятивну заміну зубного **н** перед дальшим **л** губним **м** [див. ЕСУМ I 558-559], що дає нам підставу говорити про вібрування сонорних [про явище див. докладніше: 3, с. 53-68].

Назви **п’ятки та її частин** репрезентовані головню двокомпонентними сполуками, наприклад: *клиша ступакова, к. знадвірня, к. середина* (1920 РУМедГалин 92), порівняно із праслов’янським **klěša* ‘кleshня рака’ (див. ЕСУМ II 461), з часом це слово розширило семантику; *ступня*

копяча; клиша ; клиша (1920 РУМедГалин 92); *нап’яток, надп’еток* (1920 РУМедГалин 76) ‘надп’яткова кістка’; *надступак* – надп’яткова кістка (1928 МРУС III 78), *плесно* (кістки ступні) (1946 Жук 24).

Досить строкату в плані мотивації групу становили назви **кісток коліна**, засвідчені в обстежених джерелах, за нашими даними, з першої чверті XX століття. Більшість цих найменувань утворена шляхом перенесення семантики на основі подібності, наприклад: *наколінок, ріпка, кагнецъ, ябличко* (1920 РУМедГалин 75) ‘найбільша сесамоподібна кістка; за формою нагадує заокруглений трикутник, верхівка якого обернена вниз, а основа — вгору’; *чашечка* (кістка коліна) (1946 Жук 24); *наколінок* (1925 НАнУкр 10) ‘плоска округла кістка, розміщена спереду нижнього кінця стегна’; *колінна кістка* (1925 Компендіум 4).

Менше виявлено назв **стегнової та сідничної кістки**, які засвідчені, за нашими даними, з кінця XIX століття, а саме: *костомара* (1886 Ж I 371, Гр II 291) ‘велика кістка ноги’ від *кість* + *-мара*, який виник у результаті контамінації суфіксоїда *-маха* й суфікса *-ара* (котяра, носюра і т.ін.) (ЕСУМ III 53), що дає підстави припускати експресивний відтінок у значенні розгляданого деривата; *клубиця* – *сидалищна кістка* (1894 Ум-Сп II 40) від *клуб* ‘стегно’ (підмостимо степового сінця в’язку, то й не мулятиме в клуби – 1871 Н.-Лев. II 273), *бедрова кость* (1916 Кос 5), *маслак* (1917 РУСПГ 17) ‘велика, здебільшого стегнова кістка’.

Деякі найменування мають евфемічну природу, а саме: *пороги* (1918 ІвШум 184) ‘лобкова кістка’, можливо, така назва зумовлена розташуванням цієї кістки – над статевими органами, і тому припускаємо, що аналізована лексема могла бути евфемічним найменуванням;

Кістки нижньої ділянки тазу мали кілька назв, наприклад: *Долишня часть черевної ями, обнята бедровими кістьми, крижовою костью і хвостовою костью називає ся лоханею* (1916 Кос 5), тут спостерігаємо перенесення за подібністю до *лоханя* ‘велика миска, раковина’ (1886 Ж I 414); *кості лоханні (мидниця)* (1923 Дрималик 128), зумовлене, вочевидь, тим, що ця група кісток подібна до миски, яка зазвичай виготовлялася з міді (пор. *мідниця* ‘мідний таз’ – Гр II 430); *лонова кістка* (1926 МедЛатУкрГалин 231).

Для називання **крижової кістки** використовувалися субстантиви з основою *криж-* (‘хрест’), а саме: *крижъ* (1840 Б-Н 197) ‘поперечна кістка у тварин у вигляді хреста’, *крижак* (1886 Ж I 379) ‘те саме’ (тут суфіксальний елемент *-ак*, на нашу думку, виконує модифікаційну функцію, закріплюючи за дериватом семантику подібності до того, що назване мотивувальним словом).

III.5. Назви **з'єднань кісток**. У мові розгляданого часового відтинку функціонують праслов'янський іменник *хрящ* (1886 Ж II 1048; Гр IV 417; 1925 NAnUkr 7), *ребровий хрящ* (1925 NAnUkr 11) 'гнучка й пружна тканина, що з'єднує частини кістяка, а в деяких тварин становить сам кістяк'; у першій чверті XX століття засвідчено й нові утворення, а саме: *хрястка* (1926 МедЛатУкрГалин 2) 'хрящ', *запалення суглобової хрястки* (1926 МедЛатУкрГалин 19). Сюди ж – і конфіксальний іменник *окість* (1920 РУМедГалин 92) 'тканина, що оточує кістку іззовні'.

Для називання **суглобів** із XVIII століття досить активно використовуються відомі ще з праслов'янського періоду субстантиви *составъ*, *суглоб* та (рідше) їх похідні, а саме: *по составахъ* (1759-1775 ЛО 29), *составъ* (МатТимч II 340). Інколи обстежені пам'ятки фіксують уточнення до лексем, наприклад: *боль ал(ъ)бо в(ъ) локтю*, *а(л)бо в(ъ) составъ руки* (1759-1775 ЛО 70); *суглоб* (1925 Компендіум 5; 1926 МедЛатУкрГалин 1); *полусустав — півсуглоб'я, півствяв'я* (1920 РУМедГалин 98). Інших найменувань із такою семантикою ми не виявили.

Близько до грудних кісток розташовані кістки, що з'єднують грудну клітину з передпліччям. До назв таких кісток належить і давній дериват **ключиця**, назви якої в обстежених джерелах, за нашими даними, засвідчуються від кінця XIX століття, а саме: *ключиця* (1886 Ж I 351); *дужка* (Гр I 451; 1920 РУМедГалин 59; 1928 СПТ 51; 1946 Жук 26), очевидно, за подібністю ключичної кістки до дуги; *перепело* (1918 ІвШум I 160; 1920 РУМедГалин 59; 1928 СПТ 51) 'ключиця', неясне, етимологи припускають девербальну природу цієї лексеми – від *н'ясти* (ЕСУМ IV 345): можливо, тому, що, з'єднуючи лопатку й грудину, ключиці з обох боків ніби напнуті між ними; етимологічно неясним є рідковживаний (за нашими даними, він трапляється лише у словнику Б.Грінченка) номен *шляма* (Гр IV) 'ключиця'.

Давній іменник **ščikokoltъka* в проаналізованих джерелах фіксується із суфіксом **-ок**, наприклад: *щиколоток* (1898 Ум-Сп IV 219), *чиколоток* – *рухоме з'єднання кісток скелета* (1917 РУСТПП III 33; 1918 ІвШум II 519); *ліктівка* (1925 NAnUkr 18; 1926 МедЛатУкрГалин 290) 'лікоть', 'місце з'єднання плечової кістки з кістками передпліччя, де згинається рука' (можливо, утворене від сполуки *ліктева кістка* шляхом універбації); *скулець* (Врх.) (1920 РУМедГалин 74) 'кулястий край кістки, який за формою відповідає заглибленню в іншій прилеглій кістці так, що утворюється рухливий суглоб'; *передплесно* (1925 Компендіум 5) 'передня частина скакового суглоба'.

СЛОВОВІР ОСТЕОНІМІЧНИХ НАЗВ

Праслов'янська мова. Відіменникові утворення в праслов'янській мові становили біль-

шість. Утворювалися вони головню суфіксальним способом, і найпродуктивнішим у цій функції були форманти **-ica** (**agodica* 'виллиця', **kl'učica* 'ключиця', **kostica* / **kostika* 'кісточка; щиколотка', **kostrica* / **kostrika* 'кісточка; щиколотка'). Рідше у творенні десубстантивів на позначення кісток та кісткових з'єднань брали участь суфікс **-ьka** / **-ьka** (**kostъka* 'кісточка; щиколотка', **ščikokoltъka* 'те саме'), **-ina** (**xrbъtina* 'хребет; спинна частина'), **-ьтъ/-ьтъ** (**grъbътъ*, **xrbътъ*, **xribътъ* 'хребет, спина', **olkътъ* 'ліктева кістка'. Спорадично до деривації остеонімів залучалися **-іше** (**očišče* 'очна впадина'), **-ьје** (**kostъje* 'кістки'), **-аль/-ель** (**gyčalbъ* / **gyčalbъ* 'товста, міцна кістка') **-уръ/-ура** (**kosturъ* / **kostura* 'скелет; кістяк'), **-ть** (**olkътъ* 'ліктева кістка' < **olko-* 'міра довжини') та ін.

Девербативи в мові давніх слов'ян репрезентовані більшою кількістю похідних, до творення яких, однак, залучався менший арсенал дериваційних засобів, наприклад: протонульсуфіксальний формант **-а** (**skula* 'виллиця', пов'язане зі **skuliti* 'стиснути'), **-ен** (**dymę* 'пах; лобкова кістка' від **dymati* 'дути, надувати'), **-дло** (**dychadlo*) 'кадик, адамове яблуко'.

Інколи до однієї твірної основи для творення однієї й тієї ж назви приєднувалися різні суфікси, що дає нам підстави говорити про суфіксальну синонімію, наприклад: до основи **xrešt-* додавалися форманти **-ь** (**xreščъ* 'хрящ'), **-аль** (**xreščalbъ*), **-ель** (**xreščelъ*), **-ькъ** (**xreštъкъ*), **-ьka** (**xreštъka*), а дієслівна основа *xrib-* (< **grebti*) могла слугувати базою для похідних **grъbътъ* 'хребет, спина', **xrbътъ*, **xribътъ* тощо.

Дієслівну природу, за спостереженням етимологів, мали також суфіксальні похідні **babъka* 'суглоб над копитом у копитних тварин', **čerpъ* 'череп' (спор. із **kъrpati* 'різати'), **glezna* / **glezno* / **gleznъ* 'щиколотка; суглоб', **rebro* (від основи **reb-*, що сягає іє. **rebh-* 'покривати дахом' та ін.)

Конфіксація була малопроодуктивним способом творення давньослов'янських віддієслівних або полімотивованих остеонімів, наприклад, **sqstavъ* / **sъstavъ* 'суглоб', **sqglobъ* / **sъglobъ* (останній – від **globa* 'жердина, балка, клин' або **globiti* 'стискати, з'єднувати').

Траплялися й поодинокі композити (**čel'ustъ* 'щелепа' < **čelo* та **ust-*).

Деякі субстантиви вже в праслов'янську добу демонстрували дію семантичних процесів, у результаті яких розвивалося нове значення відомого слова й переносило його до іншої лексико-семантичної групи (**černъ* / **černo* / **černa* / **černъ* 'щелепа').

Про деривацію остеонімів **давньокиївської доби**, виходячи з обстеженого нами небагатого в кількісному плані матеріалу, говорити складно, оскільки майже всі виявлені в пам'ятках згаданого

періоду похідні були успадкованими праслов'янськими найменуваннями.

Проаналізовані пам'ятки **середньоукраїнської мови** засвідчують невелику кількість назв кісток та кісткової системи, майже всі з яких є суфіксальними іменниками, успадкованими з попереднього (праслов'янського) періоду розвитку української мови, а саме: *хребтіна, хребеть, глезна, бабка, составъ, рыба костка*. Новим є утворений лексико-семантичним способом дериват *лопатка* 'парна кістка трикутної форми в складі плечового пояса хребетних тварин і людини'.

Дериваційні процеси в підсистемі остеонімів **нової української мови** відбуваються у двох векторах: афіксальному та лексико-семантичному словотворенні, при цьому останній спосіб є чи не продуктивнішим за морфологічний. Мотивувальною базою для новотворів виступають здебільшого **іменники**. З-поміж формантів, що виступають у функції творення найменувань кісток та кісткової системи, жоден не відзначається продуктивністю, оскільки на кожен із них припадає по кілька нових слів, наприклад: **-ак/-як** (*кістняк, костяк, кістяк борлак бурлак маслак*), **-ник** (*хребник зворотник*), **-ня** (*ступня, очня*), **-ка** (*ліктівка, гомілка, язультка*). Помітна кількість новотворів втратила семантику зменшеності, якої від початку їм надавали суфікси, а саме: **-иця** (*ключиця, вилиця, клубиця*), **-ок** (*в'язокъ, маслачок*), **-ець** (*хребець, скулець*), **-це** (*дихальце* 'кадик'). Водночас деякі назви у джерелах XIX століття продовжують зберігати свою демінутивність, пор. *кисточка, листонька, кісточка* 'маленька кістка'.

Активніше до творення нових остеонімів залучалися конфікси, які, приєднуючись до мотивувальної основи, надавали новотворові головню просторової семантики ('дещо, розташоване над тим або на тому, що позначене вивідним словом'), наприклад: *наколінок, нап'яток, надп'еток, надгортанник, надгорлянник, надступак, поніб'я, огруддя, огрудник, межиребра, похребтіна, півсуглоб'я, півствяв'я, окість* та ін.

Спорадично у творенні нових слів брали участь префікси (*передплесно*).

Траплялися й синонімічні форманти, а саме: *грудина - груднина - грудниця* 'грудна кістка', *костомаха - костомара*.

Стосовно ж до іншого, неморфологічного, способу деривації – перенесення семантики на основі подібності, то він уже з кінця XIX століття склав конкуренцію афіксальним способам, наприклад: *ріпка, кагнець, ябличко* 'найбільша сесамоподібна кістка, за формою нагадує заокруглений трикутник, верхівка якого обернена вниз, а основа – вгору'; *кружало* 'міжхребцевий диск' (основні значення – 'круг; дерев'яна або металева дуга, на якій зводять круглі частини будівлі; деталь машини, механізму тощо, яка має форму круга, кільця; диск' – див. СУМ IV 370); *лопатка; ягідки* 'вилиці'; *леміш* 'непарна кістка лицьової частини черепа, яка разом із перпендикулярною пластинкою решітчастої кістки утворює носову перегородку', за формою подібна до землеробського інструмента; *коробка черепна* та ін.

Висновки. Обстежений матеріал дає підстави стверджувати, що формування основного фонду остеонімічної лексики почалося в праслов'янський період. Із-поміж реконструйованих найменувань розглядової семантики найбільшу кількість становили назви кісткових з'єднань, дещо менше виявлено найменувань кісток та кісткової системи загалом, а також назв кісток голови. Проаналізовані джерела XI–XIII століть фіксують незначну кількість остеонімів, що майже всі успадковані з попереднього періоду розвитку української мови. Небагато найменувань кісток засвідчено і в середньоукраїнській мові (це здебільшого назви суглобів, нижніх кінцівок та найменування плечей та спини). Інтенсивне зростання кількості остеонімічних назв, за нашими даними, спостерігається з другої третини XIX століття, що зумовлено розвитком передусім медичної (як народної, так і академічної) сфери на території України. Зберігши деякі давні назви, активно поповнюються новими лексемами групи назв кісток тулуба, а також найменувань верхніх та нижніх кінцівок. Менше засвідчено іменників на позначення кісток голови та з'єднань кісток. Значна кількість соматичних назв у джерелах, датованих від початку XX століття, входить до складу двослівних найменувань. У плані словотворення простежується чітка динаміка в бік розширення як кола залучуваних до продукування нових слів формантів, так і неморфологічних способів деривації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анатомія людини : підручник : у 3 т. Т. 1 / А.С. Головацький, В.Г. Черкасов, М.Р. Сапін та ін. Вид. 7-ме, доопрац. Вінниця : Нова Книга, 2018. 368 с.
2. Бердникова Т.А. Лексико-фразеологическое поле соматизмов : На материале архангельских говоров : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.02. Москва, 2000. 376 с. URL : <http://www.dslib.net/literaturarossii/leksiko-frazeologicheskoe-pole-somatizmov-na-materiale-arhangel'skih-govorov.html>.
3. Вербовий М. Зміни сполук сонорних у межах слова в українській мові XVIII ст. *Ucrainistica*. 2013. Вип. 11. С. 53–68.
4. Дяченко Н. М. Номінативні поля соматизмів та відсоматичних утворень в українських діалектах : дис. ... канд. філол. н. : 10.02.01. Київ, 2008. 408 с.

5. Дяченко Н. Остеонімічна лексика в українських діалектах. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць / відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2016. Вип. 21 : Ареалогія й ономастика. С. 78–82.*
6. Кочан І.М. Українські термінологічні словники 20-х років ХХ століття з позицій сьогодення. *Термінологічний вісник. 2011. № 1. С. 156–162.*
7. Кочеваткин А.М. Соматическая лексика эрзянского языка : Учебное пособие. Саранск : Типография «Красный октябрь», 2001. 208 с. С. 7–63.
8. Кравчук С. Анатомія людини. Чернівці, 2007. 600 с.
9. Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1992. 412 с.
10. Приходько І.М. Соматична лексика: межі поняття та спроба класифікації. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2016. № 1. С. 203–212.*
11. Приходько І.М. Соматична лексика як об'єкт мовознавчих студій (до питання про термінологічний апарат і межі групи). *Sciences of Europe. 2020. № 48. С. 55–59.*
12. Білоусенко П.І., Німчук В.В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс **-иця**) : монографія. Київ ; Запоріжжя, 2002. 205 с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

NAпUkr – Nomina anatomica ukrainica. Анатомічний словник. Міжнародна та українська анатомічна номенклатура, прийнята в Базелі на дев'ятих зборах Анатомічного товариства. Видання друге : [ред. Ф. Цешківський]. Детройт : Українське Лікарське Товариство Північної Америки, 1971. (перше видання – Київ, 1925). 81 с.

Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до вид. В.В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 423 с.

БравнРозенблом – Др. Бравн і Др. Розенблом. Онанізм у чоловіків і жінок та його наслідки. Середники до вилікування онанізму при допомозі практичних вказівок медицини. Підручник для батьків і опікунів. Вінніпег : Життя і Здоров'я, 1937. 78 с.

ВерхрЗСЮР – Верхратський І. Знадоба до словаря южноруського. Львів: Друкарня тов. ім. Шевченка, 1877. 88 с.

Вол – Волынская краткая летопись. Полное собрание русских летописей. Т. 35. Летописи белорусско-литовские. Москва, 1980. С. 119-128.

ВостоковСловарь – Востоков А.Х. Словарь церковнославянского языка. Т. 2. Санкт-Петербург : 2-е отд-ние Имп. акад. наук, 1861. 295 с.

ГоловМатСл – Головацький Я. Ф. Матеріали для словаря малоруського нарѣчя. *Дзєндзелівський Й.О., Ганудель З., Головацький Я.Ф. Словник української мови // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Т. 10. Пряшів, 1982. С. 311–612.*

Гр – Словарь української мови / збір. ред. журн. «Киевская старина». Упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.

Д – Дубровський В. Словник Українсько-московський. Київ : Рідна мова, 1918. 542 с.

Дрималик – Дрималик С. Порадник лікарський у всіх недугах людей. Скрантон, 1923. 288 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / За ред. Л.С. Мельничука: У 7 т. Т. 1-6. Київ : Наукова думка, 1982–2012.

Ж – Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словник. Львів: Друкарня товариства ім. Т. Шевченка, 1886. Т. 1-2. 1117 с.

Жук – Жук М. Перша допомога. Гайденав : Кооперативне видавництво «Заграва», 1946. 80 с.

ІвШум – Іваницький С., Шумлянський Ф. Російсько-український словник. Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 1918. 524 с.

Із – Ізюмов О. Українсько-російський словник. Харків, 1930. 980 с.

ІлСл – Слово о законѣ и благодати Илариона. *Молдован А.М. «Слово о законе и благодати» Илариона. Київ : Наукова думка, 1984. С. 78–96.*

Компендіум – Компендіум з анатомії тварин. Для студентів Української Господарської Академії в Ч.С.Р. Уложив В. Королів-Старий. Подєбради. 1925. 21 с.

Кос – Кос М. Про полові справи. Вінніпег, 1916. 80 с.

ЛЛ – Лѣтопись по Лаврентіевскому списку. Санктперербургъ Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1872. 589 с.

ЛЮ – Лѣкарства ѡписа(нъ)ніє, которимы бє(з) мє(ди)ка в дому вс#къ поратоватис# моглєть. *Лікарські та господарські порадики XVIII ст. / підгот до вид. В. А. Передрієнко. Київ : Наукова думка, 1984. С. 17–91.*

МагТимч – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Підгот. до вид. В.В. Німчук та Г.І. Лиса: У 2-х книгах. Київ-Нью-Йорк: Преса України. Кн. 1-2.

МедЛатУкрГалин – Галин Мартирій. Медичний Латинсько-Український словник. Прага: Видання Спілки Українських лікарів в Чехословаччині, 1926. 302 с.

МРУС – Кисільов В. Ф. Медичний українсько-російський словник. Київ : НАН України, 2008. Вип. III. 172 с.

Н.-Лев. – Нечуй-Левицький І. С. Нечуй-Левицький. Зібрання творів у десяти томах. Київ : Наукова думка, 1965–1968.

ОвладС – Определѣния владимірскаго собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла II. 1274 г. Памятники древнерусского канонического права : Ч. 1 : (Памятники XI-XV в.) / [Ред. А. С. Павлов]. 2-е изд. – Санкт-Петербург : Типогр. М. А. Александрова, 1908. 746 с.

ОС – Остромирово евангелие 1056–1057 по изданию А. Х. Востокова. Москва : Языки славянской культуры, 2007. 968 с.

РУМедГалин – Російсько-український медичний словник : матеріали до української медичної термінології / ред. комісія: проф. О. В. Корчак-Чепурківський (голова) [та ін.]; упоряд. д-р мед. М. А. Галин; Київський губернiальний відділ охорони народного здоров'я, Підрозділ медичної та санітарної проєкції. Київ, 1920. 144 с.

РУСТПГ – Дубняк К. Російсько-український словничок термінів природознавства і географії. Кобеляк, 1917. 40 с.

СБТ – Паночіні С. Словник біологічної термінології. Харків : Радянська школа, 1931. 89 с.

СДЯ – Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.) / гл. ред. Р. И. Аванесов. Москва : Русский язык, 1988-2008. Т. 1–7.

СлРЯ – Словарь русского языка XI-XVII вв. Москва : Наука, 1975-2011. Вып. 1–29.

СПТ – Полонський Х. Словник природничої термінології. (Проєкт). Київ : Держ. вид-во України, 1928. 262 с.

Ср – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. СПб, 1843-1912. Т. 1–3.

СУМ XVI-п.п.XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994-2006. Вип. 1–13.

Ум-Сп – Словарь російсько-український / уклад. М. Уманець і А. Спілка. Львів : НАН України, 1893-1898. Т. I–IV.

ФСт – Житие и жизнь прѣдбѣнаго оца нашего. и исповѣдника Феодора. гоумена студиискаго. Выголексинский сборник / под ред. С.И. Коткова. Москва : Наука, 1977. С. 134-409.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславян-ский лексический фонд / под ред. О.Н. Трубачева. Вып. 1-40. Москва : Наука, 1974–2012.

Pokorny – Pokorny J. Etymological Dictionary of the Proto-Indo-European Language : A Revised Edition of Julius Pokorny's Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch. 2007. 3441 p. URL : <https://academiaprisca.org/indoeuropean.html>.

REFERENCES

1. Anatomii liudyny [Human Anatomy] (2018): textbook: in 3 vols. Vol. 1 / [A. S. Golovatsky, V.G. Cherkasov, M.R. Sapin and others]. Kind. 7th, revised. Vinnytsia : Nova Kniga, 2018. 368 p.
2. Berdnikova T.A. (2000) Leksiko-frazeologicheskoe pole somatizmov : Na materiale arkhangel'skikh govovorov [Lexico-phraseological field of somatisms: On the material of Arkhangel'sk dialects] : diss. ... cand. philol. science: 10.01.02. Moscow, 2000. 376 p. URL: <http://www.dslib.net/literatura-rosii/leksiko-frazeologicheskoe-pole-somatizmov-na-materiale-arhangel'skih-govorov.html>
3. Verbovyi M. (2013) Zminy spoluk sonornykh u mezhakh slova v ukrainskii movi XVIII st [Changes in sonorous compounds within a word in the Ukrainian language of the XVIII century]. *Ukrainistica*. Vol. 11. P. 53-68.
4. Dyachenko N.M. (2008) Nominatyvni polia somatyzmiv ta vidsomatyznykh utvoren v ukrainskykh dialektakh [Nominative fields of somatisms and somatic formations in Ukrainian dialects] : dis. ... cand. philol. science : 10.02.01. Kiev, 2008. 408 p.
5. Dyachenko N. (2016) Osteonimichna leksyka v ukrainskykh dialektakh. [Osteonymic vocabulary in Ukrainian dialects]. *Modern problems of linguistics and literary criticism* : coll. science. works / resp. ed. IV Sabadosh. Uzhhorod. Vol. 21: Areology and onomastics. P. 78–82.
6. Kochan I.M. (2011) Ukrains'ki terminologichni slovnyky 20-kh rokiv XX stolittia z pozytsii s'ohodennia [Ukrainian terminological dictionaries 20s of the twentieth century from the standpoint of today]. *Terminological bulletin*. № 1. P. 156–162.

7. Kochevatkin A.M. (2001) Somaticheskaja leksika erzianskogo yazyka [Somatic vocabulary of the Erzya language] : Textbook. Saransk: Red October Printing House, 2001. 208 p. P. 7–63.
8. Kravchuk S. (2007) Anatomiiia liudyny [Human anatomy]. Chernivtsi, 2007. 600 s.
9. Nimchuk V.V. (1992) Davnoruska spadshchyna v leksytsi ukrainskoi movy [Ancient Russian heritage in the vocabulary of the Ukrainian language] : a monograph. Kyiv: Naukova Dumka, 1992. 412 p.
10. Prykhodko I.M. (2016) Somatychna leksyka: mezhi poniattia ta sproba klasyfikatsii [Somatic vocabulary: the limits of the concept and an attempt at classification]. *Bulletin of Zaporizhia National University. Philological sciences*. №1. P. 203–212.
11. Prikhodko I.M. (2020) Somatychna leksyka yak ob'iekt movoznavchykh studii (do pytannia pro terminolohichniy aparat i mezhi hrupy) [Somatic vocabulary as an object of linguistic studies (on the question of the terminological apparatus and the boundaries of the group)]. *Sciences of Europe*. № 48. P. 55–59.
12. Bilousenko P.I., Nimchuk V.V. (2002) Narysy z istorii ukrainskoho slovotvorennia (sufiks *-ytsia*) [Essays on the history of Ukrainian word formation (suffix *-itsia*)] : monograph. Kyiv-Zaporizhia, 2002. 205 p.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ»

Вимоги до оформлення статей:

До друку приймаються статті, що мають наукову і практичну цінність. Автор має право представити тільки одну, раніше не публіковану, наукову статтю в один номер. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, котрі не підлягають відкритій публікації. Остаточне рішення про публікацію статті, на підставі попереднього анонімного її рецензування, ухвалює редакційна колегія.

Технічні вимоги:

- до друку приймаються статті українською, іншими слов'янськими та англійською мовами;
- електронний варіант статті у форматі ***.doc**, ***.docx** або ***.rtf**, підготовлений у текстовому редакторі Microsoft Word;
- **формат** А4, міжрядковий інтервал – 1,5;
- **шрифт** Times New Roman, розмір 14; у разі застосування інших шрифтів автор надсилає їх разом зі статтею.
- **поля**: ліве – 3 см, праве – 1,5 см, верхнє, нижнє – 2 см.

Необхідною умовою є розрізнення дефіса (-) як внутрішньослівного графічного знака і тире (–) – як пунктуаційного.

Використання **нерозривного пробілу** є обов'язковим при оформленні:

- а) ініціалів імені й прізвища в тексті статті або імені, по батькові й прізвища у списку літератури: а) ініціал імені-нерозривний пробіл-прізвище (І. Петренко); б) ініціал імені-нерозривний пробіл-ініціал по батькові-нерозривний пробіл-прізвище (І. П. Петренко);
- б) нумерованих або маркованих літерами переліків (нерозривний пробіл ставиться після цифри/літери-маркера);
- в) графічних скорочень (15 с., С. 122, XX ст., XIX в. тощо).

Найпоширеніші скорочення, які використовуються у статті (*ст.*, *напр.* і т.ін.), мають бути уніфіковані по всьому тексту.

Структура статті:

- рядок 1** – УДК (вирівнювання по лівому краю);
- рядок 2** – назва тематичного розділу (вирівнювання по лівому краю);
- рядок 3** – назва статті (вирівнювання по центру, напівжирний шрифт, великі літери);
- рядок 4** – прізвище та ініціали автора статті; науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням кафедри (вирівнювання по центру);
- рядок 5** – місце роботи (навчання), адреса роботи (навчання), ORCID-код, електронна адреса автора (вирівнювання по центру).

Якщо автор не має ORCID-коду, його можна отримати за посиланням <https://orcid.org/>

абзац 1 – **розширена** анотація (1800 знаків без пробілів) та ключові слова (мінімум 5 слів), написані мовою, як і вся стаття;

абзац 2 – назва статті (напівжирний шрифт, усі літери великі), прізвище, ініціали автора, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням кафедри, місце роботи (навчання), адреса роботи (навчання), orcid-код, електронна адреса автора, **розширена** анотація (1800 знаків без пробілів) та ключові слова (мінімум 5 слів), написані **англійською мовою**. Переклад англійською мовою повинен бути достовірним (не машинним).

Якщо стаття подана не українською мовою, то обов'язково після анотації мовою статті подаються назва статті (напівжирний шрифт, усі літери великі), прізвище, ініціали автора, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням кафедри, місце роботи (навчання), адреса роботи (навчання), ORCID-код, електронна адреса автора, розширена анотація (1800 знаків без пробілів) та ключові слова (мінімум 5 слів), написані українською мовою.

Структурні елементи основного тексту статті:

Постановка проблеми (постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, де вказати започаткування розв'язання окресленої проблеми та на які спирається автор, а також обов'язково виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття).

Мета статті (висловлюється головна ідея публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямку.

Література розміщується після статті в порядку згадування; друкується через 1,5 інтервал, 14 кеглем, шрифтом Times New Roman та оформляється відповідно до вимог міждержавного стандарту ДСТУ 8302:2015.

Покликання на літературу в тексті слід давати у квадратних дужках. Наприклад, [2, с. 25; 5, с. 33], де перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (без сторінок) відокремлюється від іншого крапкою з комою [3; 4; 6; 8; 12; 15].

Наприкінці статті розміщується транслітерована й перекладена англійською версія літератури (**References**), оформлена згідно з вимогами APA (American Psychological Association).

За наявності використання у статті скорочень джерел ілюстративного матеріалу список таких скорочень під назвою **Перелік умовних скорочень використаних джерел** подається після **References**.

Порядок подання матеріалів:

Для публікації статті у фаховому науковому виданні необхідно надіслати на електронну адресу редакції editor@philology.journalsofznu.zp.ua такі матеріали:

- **ретельно вчитану наукову статтю**, обов'язково оформлену відповідно до вказаних вимог;
- **інформаційну довідку про автора**;
- **відскановане підтвердження сплати коштів** (реквізити для сплати надаються авторові після позитивного висновку рецензента).

Зразок оформлення назви електронних файлів: Іванов_І.І._стаття, Іванов_І.І._оплата.

Редакція журналу здійснює анонімне рецензування статей упродовж трьох тижнів.

Статті студентів редакція приймає лише у співавторстві з науковим керівником.

Адреса та контактні дані:

Редакція збірника наукових праць «Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки», вул. Жуковського, 66а, корп. 2, ауд. 237, 424, м. Запоріжжя, Україна, 69096

Телефон: +38 066 53 57 687

Електронна пошта: editor@philology.journalsofznu.zp.ua

Офіційний сайт: www.journalsofznu.zp.ua/index.php/philology

Збірник наукових праць

**ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**

№ 1, 2020

Частина I

Комп'ютерна верстка – Н.С. Кузнєцова
Коректура – В.В. Ізак

Підписано до друку: 28.10.2020.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,58.
Замов. № 1120/331. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
69063, Україна, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська, 84, оф. 414
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.